fondată în 1895
bpt
serie nouă

montherlant

regina moartă • războiul civil • maestrul ordinului santiago

henry de montherlant

regina moartă • războiul civil
maestrul ordinului santiago

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1981
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

PREFAȚĂ

TEATRUL LUI HENRY DE MONTHERLANT

Dezastrul din 1940 a avut asupra majorității scriitorilor francezi efecte hotărîtoare care, pentru cîțiva din cei ce dăduseră în perioada interbelică o operă împlinită și notorie, a însemnat o mutație radicală a sensului și modalităților creației lor literare. Malraux nu mai scrie romane ci numai studii de artă, discursuri civice și prefețe, revelîndu-se la sfîrșit ca memorialist de mare clasă ; Mauriac devine eseist și gazetar activ, interesîndu-se, totodată pasionat și lucid, din ce în ce mai mult de fenomenul actualității ; Aragon, fostul corifeu al avangărzii, apoi al unei literaturi realiste cu tendință social-politică, regăsește în ethosul Rezistenței marea vînă lirică tradițională și populară, cu îndepărtate rădăcini în cîntecul medieval, unind dragostea de patrie, de natură și de femeie cu asumarea exaltată a durerii, a tragediei și a morții. Alți scriitori, care nu au participat la Rezistență și, fără a fi adoptat atitudini categoric blamabile, au putut totuși dezamăgi sentimentul obștesc colaborînd, ca Paul Morand, nu cu inamicul dar, oricum, în limite oficiale, cu guvernul de la Vichy, sau ca Jean Giono, involuntar, cu o grupare compromisă, au reintrat, după un oarecare ostracism, în viața literară, cu niște opere surprinzător de noi și de fascinante care au însemnat în cariera lor o a doua naștere, de natură a-i absolvi ca artiști în conștiința contemporanilor. Alții, pentru a ne referi numai la cîțiva a căror indiscutabilă valoare nu a putut decît să facă și mai dezolantă abaterea lor pe calea trădării, au ajuns unul la sinucidere (Drieu La Rochelle), altul în fața plutonului de execuție

(Robert Brasillach), iar altul la un sfîrșit lamentabil, învenerat de propria sa înverşunare demenţială (Louis-Ferdinand Céline). Ultimul, care manifestase încă înainte de al doilea război atitudini absurde și detestabile, a mai apucat după amnistiere să publice, în afară de niște pamflete pline de fiere, două volume memorialistice relatînd nu fără vervă jalnica odisee a exilului său alături de foștii guvernanți vichy-iști. Primii doi au plătit ; puteau să se sustragă dar au avut demnitatea de a declina această șansă. Spre deosebire de Céline, care de fapt a scăpat de răspundere, calitatea lor intelectuală și umană era mult deasupra inexplicabilei, fatalei lor orbiri. Fără a-i putea absolvi, posteritatea i-a grațiat și îi regretă : după cum spune P. de Boisdeffre : „Brasillach și Drieu au fost lebedele unui colaboraționism care a avut, să nu uităm, și hiene și șacali..."

În sfîrșit, alți scriitori, ca Bernanos sau Saint-John Perse, departe de țară și de continent, și-au continuat în singurătate o operă impresionantă prin înălțimea privirii și lărgimea orizontului, primul făcînd, cu accente de profetic avertisment, procesul societății contemporane și dînd la sfîrșitul vieții, reîntors în patrie, un scenariu apărut postum, *Dialogue des Carmélites*, operă destinată maselor pentru a le pune în față problema demnității umane și atitudinii de luat în fața teroarei și morții. Această operă de spirit creștin catolic este înrudită întrucîtva cu altă operă dramatică de cadru similar și temă apropiată, catolică și ea prin subiect, scrisă șase ani mai tîrziu de un autor fără credință în divinitate, *Port-Royal* a lui Henry de Montherlant.

Cazul lui Montherlant este singular. Celebru de foarte tînăr, el a fost pe toată perioada interbelică unul din șefii spirituali ai generației ce începuse a se manifesta îndată după primul război mondial, împărțind această situație cu Drieu La Rochelle, puțin mai apoi și cu Malraux. Dintre cei vechi, născuți în deceniul al șaptelea al veacului trecut, mai îndeplineau asemenea funcție de pe poziții diametral opuse, Gide și Maurras ; Romain Rolland era, în continuare, așa cum se declarase în timpul conflagrației, *„au dessus de la mêlée"*, cu toată adeziunea sa la ideea Revoluției mondiale ; Claudel și Valéry, „cei doi Paul" (*„le deux pôles"*, cum i-a numit cineva)

sînt niște mari izolați, independent de audiența operei lor, rod a două spirite profund diferite și necomplementare, neconstituind de fapt polaritatea presupusă de amintita butadă onomastică.

Așadar, din generația mare de la începutul secolului, numai Gide și Maurras reprezintă acum poziții cu influență în planul dezbaterilor de idei și luărilor de atitudine, dincolo de împlinirile strict estetice. Influența lui Maurras e precumpănitor politică, deși nu exclusiv ; a lui Gide, cu toată adeziunea lui răsunătoare la comunism, nu a fost politică ci mai curînd de natură etică, în sensul provocării conștiințelor, ceea ce nu era fără oarecare concordanță cu educația sa protestantă, combaterea „moralei burgheze" părîndu-i, pe de altă parte, a veni în consens cu așa-numitul său „imoralism". (Nu trebuie totuși să omitem efectul pozitiv, în ordine practică, al ecoului produs de protestul său anticolonialist din *Voyage au Congo.*)

Dar din generația afirmată imediat după primul război mondial, marcată profund de experiența războiului și de dezorientările, incertitudinile, neliniștile și dezamăgirile primilor ani de pace, scriitorii francezi cu cea mai mare audiență au fost, pe durata celor două decenii ale perioadei, Henry de Montherlant și Pierre Drieu La Rochelle ; mai tînăr cu 9 ani decît al doilea și cu 6 decît primul, Malraux s-a impus abia în a doua jumătate a perioadei, dar atunci cu o autoritate impresionantă ; amestecat în mișcările revoluționare din Extremul Orient și din Europa, vedetă a manifestărilor antifasciste internaționale, comandant în aviația republicană pe timpul războiului civil din Spania, acțiunea lui în ultimă instanță nu a fost totuși nici ea una propriu zis politică, iar romanele sale, în care e vorba de revoluție sau de război civil, nu au nici teză nici tendință, ci pun față în față omul și moartea ; pentru Malraux lupta revoluționară este o experiență existențială a individului, tema eroismului, a rezistenței la tortură și a contemplării morții reprezentînd stadiile limită de verificare a virtuților virile și a lucidității, nu fără un substrat de nihilism metafizic și o detașare de finalitatea actului ; actul nu este aici un mijloc prin care se vizează un anumit rezultat, ci o soluție existențială care dă un sens vieții, un *vivere pericolosamente* cu caracter de transcendere și autonomie,

în ultimă instanță o echivalare a actului cu non-actul. Vom vedea că prin aceasta Malraux, romancierul de dinainte de Eliberare, este mai apropiat de Montherlant decît de oricare alt scriitor contemporan, dar mai cu seamă de cel de al doilea Montherlant, de cel de după 1940, adică de Montherlant dramaturgul, deși acesta încetează acum să mai fie un model și un mentor pentru generațiile noi (și chiar și pentru cele anterioare, care îi recunoscuseră cîndva un atare rol). Nici Malraux, devenit acum om politic, orator și ministru, nu mai exercită în această perioadă o reală influență asupra spiritelor, dar la Montherlant solitudinea și inaudiența lui de acum coincid cu o remarcabilă fecunditate literară, ceea ce nu s-ar mai putea spune și despre autorul *Antimemoriilor*. Prin inaudiență nu înțelegem insucces ; dimpotrivă, deși a înregistrat unele eșecuri pe scenă, dramaturgia lui Montherlant a însemnat cu fiecare piesă un eveniment, iar în cîteva cazuri un triumf. Dar această operă a sa este considerată acum strict estetic, în accepție restrictivă (abstracție făcînd pentru moment de opiniile total negative), fără a i se releva deloc sensul, „filosofia" să zicem, sau așa-numitul „mesaj". Exasperat de faptul că prețuitorii dramaturgiei lui văd în ea numai o strălucită performanță stilistică, bătrînul Montherlant își înscrie protestul într-un loc din carnetele sale ; „dar opera mea este a unui psiholog și a unui om !", subliniind în repetate rînduri, că a transpus în teatrul său variatele forme ale celui mai autentic adevăr uman.

Spuneam la început că Montherlant reprezintă după 1940 un caz singular. În ce constă această singularitate ? Ea se relevă din confruntarea scriitorului atît cu poziția de acum a confraților săi cît și cu cea care l-a definit pe el însuși în trecut. După primul război, în care s-a înrolat voluntar ca simplu soldat, a fost grav rănit și citat pe armată, Montherlant a dat în primele sale cărți o literatură a camaraderiei, a sentimentului de onoare și a patriotismului, acestea însă privite și asumate cu totul altfel decît în retorica patriotardă, demagogică și, firește, inestetică, a unui Paul Déroulède și altora de această categorie. Chiar cînd scrisul său din această primă etapă întîlnește o anumită emfază, ca în *Chant funèbre pour les morts de Verdun* (1924), e vorba de un stil al celebrării, căruia i se cuvine un ton mai înalt, mai solemn (ton pe care, o jumătate de secol mai tîrziu, l-a găsit și Malraux pentru celebrarea femeilor franceze deportate în lagărul de exterminare de la Ravensbrück și pentru *Orațiunile funebre*). Patriotismul proclamat de Malraux după 1940 și de Montherlant după 1914 (începînd cu piesa *L'Exil*, scrisă la 18 ani) este cu totul liber de orice fel de naționalism ; nu e vorba de primatul naționalității ci de onoarea națiunii. Nimic nu este mai vital indispensabil unui popor, nimic nu are pentru un popor o importanță *utilitară* mai mare decît onoarea ; dictatura poate însemna putere, poate face ca o țară să devină redutabilă, înseamnă însă în mod inevitabil dezonoare pentru națiunea respectivă. Dezonoare, deci dacă nu moarte, în orice caz letargie sau, într-un fel colectiv, moarte civilă. Dar onoarea unei națiuni e fundamental legată de cultura acesteia ; nu e în chestiune numărul indivizilor „culți" ; mulți dintre ei pot fi avocații sau funcționarii dezonoarei, în vreme ce nenumărate femei simple și ignorante pot avea, fie și obscur, sentimentul solidarității cu o mare cultură și îl pot confirma prin sacrificii supreme acceptate în chipul cel mai firesc, ca deportatele cărora le-a închinat Marlaux panegiricul amintit. Cînd pare absurd faptul de a-și risca viața, sau chiar mai puțin decît atît, pentru o idee sau o catedrală, cînd valorile de acest ordin sînt considerate ca inesențiale în viața colectivității și devenite superflue în clipele de restriște, nu mai poate fi vorba de cultură, oricît de autoritar s-ar pronunța cuvîntul acesta. Nici de onoare, evident. Nu mai poate fi cu adevărat vorba de o națiune. Dar de adevărul acesta, pe care un Malraux l-a proclamat și pentru care a acționat ca luptător, ca intelectual și ca om de stat, după 1940 Montherlant a putut da impresia că se distanțează. Atitudinea sa în timpul ocupației a părut ciudată. Absența sa din rîndurile Rezistenței a produs mirare. Tocmai el, scriitorul care făcuse apologia camaraderiei, a curajului fizic, a sportivității, cel care la 18 ani, întocmai ca eroul din prima sa piesă, *L'Exil*, plecase la război ca să nu se excludă dintre colegii săi, rămîne acum deoparte, singur, abținîndu-se de a se alătura celor mai mulți dintre cei mai buni confrați ai săi. Poate nu mai credea în șansele Franței de a-și recuceri demnitatea prin ea însăși ? Nu credea în eficiența

unei rezistențe sub apăsarea ocupantului? Dar nu el, Montherlant, este acela care a scris *Service inutile*, făcîndu-și din titlul acesta o deviză ?

Putem vedea în această atitudine, care pare a contraveni cei din primul război, un fapt de *sincretism și alternanță*, formulă pri care își rezumase Montherlant încă din tinerețe filosofia practică, anume preluarea, fatalmente alternantă, a tuturor experiențelor po sibile în planul uman și a celor mai opuse concepții de viață (for mula pare improprie, deoarece sincretismul înseamnă punere îm preună, dar simultaneitatea fiind evident imposibilă în speță, num succesiunea pozițiilor contrarii poate constitui în final totalitatea l care aspiră autorul). Așadar, după ce în primul război Montherlan a „experimentat" solidaritatea și lupta, teoretizîndu-le apoi în scri și exaltîndu-le virtuțile bărbătești și spiritul agonal, și după ce, în a doilea război, nefiind admis în rîndurile combatanților din motiv de sănătate, a luat totuși parte la campanie în calitate de corespon dent, odată partida pierdută a adoptat de rîndul acesta poziția con trară, în speță „exilul", cum numise el însuși odinioară solipsism neangajării. Cu toate acestea inconsecvența e doar aparentă, vo vedea. Fapt este că încă din anii care preced a doua conflagrați Montherlant se arată tot mai decepționat de contemporanii și con patrioții săi. Mentalitatea pe care a denunțat-o în repetate rîndu drept „morala midinetelor", micul bovarism alimentat de magaz nurile ilustrate, lăfăirea egoistă în meschineria bunei-stări, caren sentimentului civic, orbirea optimistă și lașitatea în politica inte națională, toate acestea i se păruseră simptomele unei degenere cențe iremediabile a corpului social. În nenumărate cazuri indi viduale decela efectele morbului prin manifestarea unui fenome pe care l-a numit *lipsa de calitate*. Nu lipsă de caracter, nici lipsă d inteligență, nici de suflet, ci una de natură oarecum inefabilă d precisă care s-ar putea apercepe cumva și ca o lipsă de stil, ca o m cime și o mediocritate nu numai în reacțiile față de evenimente și față de împrejurările vieții cotidiene. Slăbirea unui anumit reso moral, diminuarea exigențelor în testarea valorilor umane și pl sarea acestora la palierul minimei rezistențe. O complezență pern cioasă în însăși accepția umanului ca atare. Toate acestea îl fac

Montherlant să se întoarcă spre o filosofie a dezabuzării, a detașării de lumea înconjurătoare și spre resursele meditației și muncii solitare, filosofie care dealtminteri se găsea și înainte în componența concepției sale de viață, alături de exultanța, senzualitatea și hedonismul vitalist care totuși precumpăniseră. Un anumit cinism salubru al bucuriei, cinism îmbinat cu generozitatea, care caracterizase atitudinea sa anterioară, face loc acum unui cinism al dezamăgirii. Prăbușirea Franței în vara lui 1940, prăbușire care i s-a părut a confirma diagnozele sale pesimiste (exprimate cel mai ritos în volumul de eseuri *L'équinoxe de septembre*, din 1938, titlu inspirat de compromisul capitulard de la München), l-a făcut să-și însușească atitudinea formulată în versul vergilian ; *una salus victis, nullam sperare salutem.*

În fața dezastrului soluția adoptată de Montherlant (existentă și în opțiunile sale anterioare, dar latent) este o soluție filosofică, anume ataraxia stoică. Din ce în ce mai des întîlnim acum în însemnările sale trimiteri la textele lui Seneca și Marc Aureliu. Nu rareori, de-asemeni, la Suetoniu și Tacit. Ideea sa este că înjosirea istorică poate fi surmontată prin creație ; în tot cazul aceasta incumbă artistului și gînditorului, aceasta e replica pe care artistul și gînditorul o pot opune opresiunii, aceasta e lupta în care au șanse de biruință. După cum un Boethius sau un Cassiodor au scris după căderea imperiului roman, sub domnia unui rege barbar, cărți ce au perpetuat cultura latină, tot astfel trebuie continuată cultura franceză în spiritul și tradiția ei și în ciuda stării de fapt.

Într-o culegere de eseuri și alocuțiuni, publicată în primul an al ocupației, însă în zona „liberă", sub titlul *La paix dans la guerre* (împrumutat de la Unamuno), Montherlant dezvoltă tema libertății spiritului, în sensul că spiritul trebuie să poată suporta netulburat jocul evenimentelor, tranzitorii prin esența lor, chiar dacă lasă urme în durata istorică și curmă un ciclu al acesteia. Un asemenea fel de a vedea se apropie mult de filosofiile contemplative și fataliste ale Orientului. Vom vedea că în teatrul său (nu mai puțin în însemnările sale din ultimii ani) Montherlant exprimă o concepție de-asemeni foarte apropiată de cele orientale și în privința indiferenței față de efectul final al actului și echivalarea acestuia în ultimă in-

stanţă cu non-actul. De fapt această concepţie se găseşte exprimată aproape explicit în *Service inutile* (1935) şi implicit în alte cărţi ale autorului, din perioada interbelică, cu osebire în *Aux fontaines du désir* (1927). Savantul orientalist român Sergiu Al. George a relevat această notă orientală în viziunea lui Montherlant, ca şi dealtminteri, mult mai puţin surprinzătoare, în a lui Malraux (cf. *Filosofia indiană în texte*, Bucureşti 1971, p. 39). Chiar dacă marile cărţi ale Orientului nu au făcut pentru Montherlant obiectul unor lecturi mai stăruitoare decît permit a le presupune referinţele din însemnările sale, gîndirea stoicilor, din care s-a adăpat copios şi către care s-a îndreptat printr-o afinitate de siprit, reprezintă în privinţa aceasta o sursă suficientă, fiind fundamental înrudită cu modul oriental de a gîndi.

Cu *La paix dans la guerre*, Montherlant a putut da destulă apă la moară celor ce i-au blamat atitudinea, nu numai prin afirmarea indiferentismului în faţa zguduirilor istoriei dar şi prin altceva, infinit mai şocant chiar decît citarea în acest volum a lui Pétain, care, oricum, era totuşi un bătrîn şi ilustru ostaş francez şi i se putea la urma urmei face o reverenţă ce nu implica şi o adeziune ; aşadar mult mai rău decît atît ; la un moment dat autorul îl citează — pe cine ? Nici mai mult nici mai puţin decît pe Hitler ! Da ; dar cum ? S-a priceput să găsească într-un discurs mai vechi al Führerului un pasagiu privitor la cultură (exasperaţi de existenţa culturii, tiranii vorbesc mereu de ea închipuindu-şi că au puterea de a o exorciza şi a-i comanda), pasagiu care, extras din contextul său originar, venea tocmai bine în sprijinul unor gînduri total neconforme cu lozincile naziste, chiar dacă nu se suprapuneau întocmai, aceste gînduri cu cele ale luptătorilor din *maquis*. Dar de fapt indiferentismul preconizat de Montherlant faţă de lovitura istoriei nu e deloc în fond indiferenţă, ci tocmai *o soluţie*, o reacţie de surmontare a loviturii. Soluţie pesimistă şi pasivă, e adevărat, totuşi soluţie. A celor din Rezistenţă a fost fără îndoială mult mai eficientă şi mai eroică, nu încape discuţie. Cu atît mai mult cu cît scriitorii care au asumat-o nu au abandonat creaţia, dimpotrivă, l-au imprimat un accent patetic şi deci mobilizator al conştiinţelor, care a dovedit în plan estetic puterea de regenerare a culturii franceze sub impactul tragic dar nu întru totul deznădăjduitor al dezastrului naţional.

Tragic dar nu întru totul deznădăjduitor, aşa l-a înţeles şi Montherlant. Chiar versul din *Eneida* pe care l-am citat pentru a-i defini atitudinea faţă de soarta ţării sale, presupune o depăşire a deznădejdii prin recunoaşterea şi traversarea ei pînă la capăt. El însuşi a dovedit după 1940 o neaşteptată putere de reînnoire, trecînd brusc, la aproape 50 de ani, după o lungă şi glorioasă carieră de romancier, la genul dramatic în care va da, timp de alte aproape trei decenii, o operă strălucitoare şi de o impresionantă prolificitate. Trecerea la dramaturgie reprezintă în creaţia lui Montherlant o mutaţie tranşantă, a cărei coincidenţă cu cezura istorică a patriei sale nu e fără semnificaţie. Prima sa piesă, *Regina moartă*, reprezentată în 1942 la Comedia Franceză, sub ocupaţie, a fost recepţionată de public tocmai prin ceea ce numeam mai sus cu privire la scrierile Rezistenţei, accentul patetic mobilizator de conştiinţe, accent pe care-l poartă cu o superbă încordare. Publicul a văzut în prinţesa Inès de Castro, condamnată pentru dragoste, imaginea Franţei îngenunchiată şi asasinată. Încoronarea ei postumă ca regină a fost înţeleasă ca o reînviere a Franţei prin sacrificiu.

Ipostaza de autor dramatic înseamnă pentru Montherlant o a doua naştere, dar nu e fără antecedente. E notabil faptul că prima sa operă de tinereţe admisă de el în ediţiile ulterioare este o piesă de teatru ; afară de aceasta a proiectat la un moment dat o tragedie, *Cretanii*, din care există fragmentul *Pasiphae*, reprezentat în 1936. Dar *Regina moartă* marchează în creaţia lui Montherlant un moment crucial, care-i împarte întreaga operă în două versante. Faptul că a scris această piesă dintr-o întîmplare (propunerea lui Jean-Louis Vaudoyer, atunci administrator al Comediei Franceze, de a adapta un vechi text spaniol) nu e decît una din verigile lanţului cauzal în care se ascunde destinul. Vedem limpede acum că destinul literar al lui Montherlant îi impunea să devină la un moment dat unul din marii dramaturgi ai lumii. Lucrul poate că nu era previzibil din perspectiva perioadei sale interbelice, dar acum apare cu toată evidenţa. Vîna corneliană, inaparentă în romanele sale publicate atunci, se manifestă acum în teatrul său cu claritate

și forță. Malraux a remarcat cu precizie faptul acesta, într-o convorbire din 1971 cu regretatul Ovidiu Cotruș : „Montherlant s-a revendicat și el, în mod conștient, de la aceeași tradiție (corneliană, de la care se revendică în mod declarat și Malraux însuși, *n.n.* Al.P.), mai sensibilă însă în teatrul său decît în proza sa de descendență stendhaliană" (cf. Ovidiu Cotruș, *Vizită la André Malraux*, în *Secolul 20*, nr. 9, 1971, p. 67). Observația lui Malraux caracterizează lapidar și definitoriu cele două versante ale operei lui Montherlant. Desigur, această observație se oferea de la sine (poate că o mai făcuse și altcineva), dar e important că o face Malraux, omul Rezistenței și acțiunii cu arma în mînă, care vede în Corneille pe „scriitorul exemplar" al cărui teatru „va rămîne o școală a măreției atît timp cît omenirea va mai crede în măreție" (*ibid.*). Dar mai crede oare ? Vîna corneliană este unul din cele două elemente fundamentale care-i leagă între ei pe Montherlant și Malraux (al doilea fiind elementul de esență orientală pe care l-am relevat). Vînă corneliană înseamnă un anumit ton susținut, un timbru viril ce nu exclude simțul fragilității dar nu cedează nici un moment complezenței, o forță ce nu se confundă niciodată cu brutalitatea, o duritate fără cruzime și niciodată lipsită de înțelegere omenească, o nevoie irecuzabilă de *înălțime* a sentimentelor și expresiei ; Sainte-Beuve spunea despre stilul lui Corneille: *„Il doit plaire surtout aux hommes d'Etat, aux géomètres, aux militaires, à ceux qui goûtent les styles de Démosthène, de Pascal et de César"*. Astăzi fraza aceasta riscă să pară ironică dar ea se poate aplica perfect lui Montherlant și lui Malraux.

Într-o vreme și într-o lume în care simțul sublimului e ridiculizat, în care abuzurile verbale au discreditat noțiunile supreme, în care argoul și abreviațiile lexicale sînt luate drept probe de nerămînere în urmă iar în artă sordidul și stercoralul drept test al profunzimii, e firesc ca scriitori de vînă corneliană ca Montherlant și Malraux să fie în cel mai bun caz considerați ca piese de muzeu, chiar dacă se întîmplă ca unele din operele lor să nu displacă. Nici unul nici celălalt nu mai exercită vreo influență, nici unul din ei nu mai este azi mentor spiritual. Amîndorura li se impută

— bineînțeles — un așa-numit „retorism", care este tocmai marca stilului cornelian. Malraux mai interesează prin biografie, prin destinul său spectaculos, deși mai mult ca o curiozitate decît ca un model. Cît despre Montherlant, deși în genere piesele sale au înregistrat succese răsunătoare, cine se declară admiratorul lor e inevitabil taxat de critica franceză actuală drept retrograd, provincial, înapoiat, dacă nu chiar denunțat de-a dreptul ca reacționar. Nici ei nu sînt dealtminteri în rest ; Malraux, către Ovidiu Cotruș, cu privire la diversele variante ale structuralismului : „Vă place acest *charabia*, această păsărească filozofică, foarte la modă astăzi în lumea întreagă ?" (*op. cit.*, p. 68) ; Montherlant, la telefon, către I. Igiroșianu : „Nu am citit nici unul din romanele socotite a face parte din categoria *noul roman* și nici unul din articolele sau studiile despre acest soi de scrieri. Astfel că nu puteam să le folosesc procedeele, după cum nu sînt în măsură să formulez o părere despre ele. Oricît de curios ar putea pare, închipuiește-ți că nici nu știu ce înseamnă exact noul roman" (I. Igiroșianu, *De vorbă cu Henry de Montherlant, Secolul 20*, nr. 9, 1966, p. 78). Evident că însăși această manieră de a se scuza prin lipsa totală de interes exprimă indirect o judecată foarte precisă, deși sumară și apriorică. Față de psittacismul modelor intelectuale Montherlant își manifestase și în tinerețe, nu mai mult decît în trecut, disprețuitor dar amuzat, ironia rece, plasînd în unul din volumele ciclului *Les jeunes filles* o mostră de anchetă literară la care scriitorul Costals este invitat să răspundă pe tema *„prendre la mesure de l'homme"* (formulă clișeu în publicistica epocii). Atunci un Montherlant putea atrage *„les rieurs de son côté"*, el fiind una din figurile literare dominante ale unei epoci în care spiritul francez nu-și pierduse încă simțul umorului și darul rîsului (nici stima pentru acestea) și nu era încă sufocat, ca acum, de terorismul pedantesc al tehnocrației structuraliste prin ale cărei decrete un scriitor care cutează să facă public o asemenea declarație despre „noul roman" sau „noua (nouă) critică" se expune unor sancțiuni de opinie capabilă de a-l relega la periferia actualității. Se știe că în artă snobismul a grăbit de multe ori asimilarea tendințelor înnoitoare și formelor de acces mai dificil. Fără a-l face mai puțin ridicul, faptul acesta îl absolvă oare-

cum. Dar cînd snobismul și moda în loc să meargă alături de îndrăznelile creatoare se fac agenții unor severe mofturi, se instaurează o tiranie a maimuțărelii tinzînd la exterminarea bunului simț. În *Mareea de seară* Montherlant face următoarea însemnare : „În ziua aceasta de sfîrșit de an, în corespondența mea, printre altele, două reviste de teatru și un prospect publicitar. În toate trei se văd tineri actori cu părul lung și torsul gol jucînd astfel Racine, Corneille și nu mai știu ce autor. De ce trebuie să joci cu torsul gol ? Nici un motiv decît că și vecinul face la fel. Știam deja că în mari teatre pariziene actorii tineri au suprimat peruca pudrată ca să nu se tundă cînd joacă Marivaux sau Beaumarchais, și joacă Marivaux cu părul lor natural, cu plete sau favoriți. Neavînd nimeni nimic de obiectat, de ce să nu joci în pielea goală *Cidul* sau *Athalie ?* Era păcat să nu se termine anul 1970 pe o imbecilitate. Iată că s-a făcut" *(La marée du soir*, Gallimard, 1972, p. 103—104). A juca Euripide sau Seneca cu torsul gol este legitim și oferă o plastică adecvată stilului implicat de spectacol, dar Marivaux și Racine „modernizați" prin „viziuni" mai mult sau mai puțin „originale", ce lipsă de simț artistic ! Cu toate acestea, asemenea „soluții" bazate pe cît mai flagrante incongruențe sînt azi monedă curentă iar cine nu-și ascunde lipsa de entuziasm comite o imprudență. Montherlant o săvîrșește sfidător, imprudența aceasta, și tot sfidător scrie teatrul pe care-l scrie.

Caracterul sfidător al acestui teatru nu ține de vreun spirit ofensiv, el nu „combate", nu face „critică socială" nici în piesele sale cu subiect contemporan, cu atît mai puțin în cele cu cadru istoric ; poate da impresia că pledează pentru o anumită ordine de valori, de fapt nu face decît să o afirme în mod contemplativ dar intens ; sfidarea sa vine din faptul că această ordine de valori e absolut străină mentalității dominante a lumii de azi, de care dramaturgul *nici nu ia act.* Aceasta nu înseamnă că o ignoră, dimpotrivă, nu o dată înfățișează cu înțelegere manifestări particulare ale acestei mentalități, dar nu ia act de ea ca temei posibil și criteriu al unei conduite legitime, întrucît îi apare ca total inaptă de a genera valori de ordinul celor pe care le afirmă, și nici măcar în stare de a accede cumva la ele.

Aceste valori, care nu pot fi enunțate exhaustiv nici definite satisfăcător într-un simplu enunț dar se apercep prin punerea lor *în act*, prin înfățișarea lor în situații date, ceea ce Montherlant face în tot ce scrie, romane, eseuri, însemnări, mai accentuat însă și mai tranșant în teatrul său, țin toate de acel concept pomenit mai înainte prin termenul de *calitate*, adică ceva, o însușire, un dar, o virtute, prin care cineva se dovedește a fi o persoană *bine ;* noțiunile mai vechi de *honnête homme* sau de *gentleman* prin care se exprimă modelul uman elaborat și propus ca ideal accesibil, adica nu suprem ci minimal, respectiv de către civilizațiile franceză clasică și britanică, pot da o idee despre această „virtute" dar nu o acoperă întru totul. Montherlant, la sfîrșitul volumului său de eseuri *L'équinoxe de septembre*, enumerează și descrie cîteva trăsături ale „calității", fără a le epuiza însă ; e vorba de generozitate, sinceritate, civism, politețe... Evident, nici fiecare în parte nici toate laolaltă nu determină propriu zis „calitatea", dar dau o idee asupra ei. De asemeni noțiunile de *honnête homme* și de *gentleman* menționate adineaori, fără a fi exclusive într-un sens, să zicem, „aristocratic", presupun totuși o anumită treaptă socialmente limitativă de la care, prin educație, prin avantajele unui nivel de viață relativ înlesnit, individul poate fi format în chip modelator. Dar conceptul de calitate propus de Montherlant este independent de condiția socială a individului. Evident, e greu de presupus, nu însă imposibil, ca această calitate umană, acest tip de persoană „bine" să se poată forma în condiții de mizerie totală, în ambianțe sordide, dar Montherlant relevă nu o dată calitatea în specimene foarte, foarte modeste sub raport social. Calitatea, în accepția pe care i-o dă Montherlant, nu este un fenomen elitar, deși determină în cadrul tuturor categoriilor sociale niște elite, prin care specimenele de calitate alcătuiesc în total o „societate a egalilor".

Calitatea nu este așadar un concept de esență elitară ; nu e, de asemeni, nici de esență paseistă, deși, cum spuneam, mentalitatea contemporană îi apare lui Montherlant ca inaptă de a genera și prețul valorile de ordinul celor pe care calitatea le presupune. Spuneam că timbrul sfidător al dramaturgiei sale e dat de faptul

că nu ia act de mentalitatea vremii sale ; aceasta conferă scrisului său, cu osebire teatrului, acea extremă încordare și acel sentiment de înălțime pe care critica negativă le declară efecte de retorică iar critica favorabilă le elogiază ca izbînzi ale unui mare stil (ceea ce, am văzut, îl irită pe autor, care ține să i se recunoască autenticitatea umană). Atît cei ce văd în teatrul lui Montherlant grandiloevența vetustă cît și cei ce-i admiră tonul viril și înalt se află însă mai mult sau mai puțin în consens aplicîndu-i epitetul de „cornelian", pentru primii aceasta însemnînd culmea retoricii răsuflate, pentru ceilalți asumarea și restaurarea unei modalități majore a tradiției franceze. După cum Corneille s-a inspirat din două surse exemplare, la început spaniolă, apoi romană, la fel s-a întîmplat și cu Montherlant, la care modelul hispanic a dat trei opere, începînd cu prima sa piesă din perioada maturității, *Regina moartă* (cu subiect, ce e drept, nu spaniol, totuși iberic, dar pornind de la un text spaniol), continuînd cu *Maestrul ordinului Santiago* și terminînd, spre sfîrșit, cu *Cardinalul Spaniei*, iar modelul roman ultima sa piesă, *Războiul civil*. Vom reveni la chestiunea surselor spaniolă și romană, esențiale la Montherlant. Pentru moment trebuie să relevăm că, așa cum am afirmat puțin mai sus, conceptul de „calitate", care constituie tema întregii dramaturgii a lui Montherlant, nu atestă, în ciuda unor aparențe, o opțiune paseistă. Ordinea de valori denumită prin termenul „calitate" nu este dominantă în mentalitatea contemporană, nu constituie în sînul acesteia nici temeiuri nici criterii pentru orientarea conduitei, nu poate fi nici generată nici corect și eficient prețuită la parametrii acesteia, dar nu numai că nu este absentă : marile ordalii la care secolul nostru a supus pe oameni au avut darul pe de o parte să precipite și să agraveze latențele negative necenzurate prin prezența calității, dar au avut de asemeni și efectul de a stimula și chiar de a chema la viață virtualități ale calității care poate ar fi rămas altfel larvate fără termen, deci inexistente. Faptul este relevat de Montherlant în multe pasagii și episoade ale romanelor și celorlalte scrieri ale sale din perioada sa stendhaliană (cum am văzut că o numește Malraux). În teatrul său prezența calității se revarsă exaltant, prin

toți protagoniștii unei piese, în cadru contemporan, recunoscută unanim drept capodopera autorului, anume *La ville dont le prince est un enfant* (*Orașul al cărui domn e un copil*).

Piesa aceasta, pe care ani de zile autorul nu a consimțit să o lase reprezentată, din diferite motive, unele ținînd de un anumit scrupul moral (ea nu se află în culegerea de față întrucît criteriile alcătuirii volumului se mărgineau la cîteva piese în cadru istoric), prezintă un subiect cît se poate de delicat. E vorba, într-un colegiu catolic din zilele noastre, de iubirea echivocă a preotului prefect de studii și a unui adolescent din cursul superior pentru un băiat din cursul inferior. Băiatul nici bun la învățătură, nici bine crescut, nici prea îngrijit ca prezentare, nici prea spălat, provenind dintr-un mediu totalmente impropriu unei educații cît de sumare și unei orientări morale minimale, este totuși un copil plin de farmec și mai ales de o irezistibilă, dezarmantă și fără de fisuri *calitate*, în sensul preconizat de Montherlant. De asemeni și cei doi rivali : elevul din cursul superior, de familie mic-burgheză onorabilă, bun la învățătură, bine crescut, inteligent ; preotul, abatele de Pradts, aristocrat, sensibil, sentimental peste marginile îngăduite de misiunea sa, voluntar, dominator, tandru, de o prea îndoielnică vocație eclesiastică. Amîndoi sînt, la rîndul lor, de o excelentă calitate, cu deosebirea, net în defavoarea preotului, că acesta abuzează de situația sa și că iubirea sa, deși încă neculpabilă și plină de bune intenții, este malefică în fond și nefastă în ultim resort pentru toți, el inclusiv. În sfîrșit, ultimul și cel mai întreg exemplu de calitate, directorul de studii, un abate mai vîrstnic, care a înțeles totul și curmă echivocul tăind în carne vie, nu însă fără o autentică, profundă și eficientă caritate, creștină în principiu, superior umană ca esență și ca sens. Alte două personagii, un elev și un pedagog, reprezintă absența de calitate în mod cu totul onest dealtminteri, de ireproșabilă conduită dar fără acces la nivelul de exigență pe care-l postulează drama. Această superbă piesă despre adolescenți (cei doi preoți putînd fi și ei socotiți adolescenți prin condiția sau mai exact prin funcția lor în cadrul dat) se mișcă la o asemenea altitudine de spațiu moral, fără a pierde bineînțeles nici o clipă conștiința concretului, încît echivocul temei

nu numai că este cu totul exonerat de cea mai mică umbră de scabrozitate, dar revarsă o puritate, o *kalokagathia* desăvîrşită; ea este în fond o piesă pedagogică în înţelesul platonician (dealtminteri, dacă e să-i găsim o asemănare cu vreun alt text, singura apropiere ce se oferă este cu dialogul lui Platon, *Lysis)*.

Am stăruit atîta asupra acestei piese nu numai pentru că ea este în genere considerată drept cea mai mare izbîndă a autorului, nici pentru că nu a încăput în volumul de faţă, ci, în primul rînd pentru că în ea apare înfăţişată în mod desfăşurat ideea de calitate, reprezentată de patru personagii de vîrste, origine, educaţie, cultură, cu totul diferite, şi pentru că fenomenul este prezentat atît de puternic în context contemporan. Pe de altă parte ea lămureşte, sau cel puţin sugerează, poziţia lui Montherlant faţă de catolicism, temă importantă şi controversabilă a teatrului său. În *Maestrul ordinului Santiago*, în *Port-Royal*, în *Cardinalul Spaniei*, tema catolicismului la Montherlant l-ar putea plasa pe autor alături de marii scriitori catolici militanţi ca Paul Claudel, Georges Bernanos, François Mauriac. Deosebirea este însă fundamentală ; Montherlant este în mod declarat un necredincios. Să fie deci la el o impostură, o ipocrizie, un fariseism ? Să aibă el cinismul pe care-l au unii reacţionari de a milita, fără credinţă, pentru un catolicism ce serveşte, ca instituţie, interesele claselor dominante ? Nu, evident, nici vorbă de aşa ceva. În *Maestrul ordinului Santiago*, în *Port-Royal*, în *Cardinalul Spaniei*, Montherlant găseşte locul de a trata temele sale predilecte, anume intransigenţa, puritatea în accepţia conceptelor ce direcţionează comportarea insului, ţinuta, într-un cuvînt *calitatea* (ceea ce trebuie să aibă drept efect în unele cazuri puterea de a spune „nu". cum se vede în *Maestrul ordinului Santiago* şi în *Port-Royal)*.

De la primele sale două piese, *Regina moartă* şi *Fiu al nimănui*, Montherlant a atacat atît de frontal tema calităţii încît a apărut ca un fel de somaţie de o duritate inumană. „La puşcărie, pentru mediocritate", exclamă în *Regina moartă* regele Ferrante la adresa fiului său ; în *Fiu al nimănui* (care se petrece în 1941, în zona „liberă", la Cannes) avocatul Georges Carrion, evadat din prizonierat şi stabilit în sudul ţării, şi-a adus acolo pe fiul său natural

împreună cu mama acestuia, copil pe care-l adoră şi pentru care e gata la orice sacrificiu sau risc, dar pe care-l repudiază şi-l lasă să plece pentru că a descoperit iremediabila sa lipsă de calitate. Această duritate, efect al intransigenţei şi mai cu seamă al pasiunii pentru plenitudinea umană, imposibilă fără calitate, nu este, la ambele personagii, atît de inumană cum pare ; rigoarea consecinţei o face să pară astfel, ca şi în teatrul lui Corneille, care nu ar fi tragic dacă ar fi inuman. Regele Ferrante nu e atît de intratabil pe cît îl arată purtarea faţă de fiul său, la care-l dezamăgeşte nu dragostea firească pentru o femeie încîntătoare şi bună, ca Doña Inès, ci lipsa de conştiinţă regală ; bătrînul rege, care-şi simte moartea aproape şi îşi vede ruinată prin inaptitudinea fiului opera sa statală, se arată plin de înţelegere, afecţiune şi stimă pentru Inès, piedica, vinovată sau nu, a planurilor sale ; îi hotărăşte totuşi moartea cînd consilierii săi îl ambiţionează făcîndu-l să se simtă bănuit de slăbiciune (o ucide aşadar din vanitate, spune Montherlant comentîndu-şi piesa, cf. *La tragédie sans masque*, Gallimard, 1972, p. 22 ; în alt loc spune : a fi inuman este un fel ca un altul de a fi uman).

La 70 de ani, cu un moştenitor care nu-i preia proiectele, Ferrante se găseşte la capătul unei îndelungi şi perseverente acţiuni politice lipsită de urmare. Nimic din ce a edificat cu atîta tenacitate, viclenie şi prudenţă, nu-i va supravieţui. În *Cardinalul Spaniei*, Cisneros, octogenar, se cramponează de frînele puterii în loc să se consacre, ca ascet şi călugăr plin de credinţă, exclusiv mîntuirii sufletului său şi vieţii contemplative a cărei nostalgie o are. Tînărul Carol Quintul devenind major îl concediază ; scurt timp după aceasta cardinalul moare şi toată opera sa politică se destramă. În *La tragédie sans masque*, Montherlant comentează : „Le pouvoir est-il une illusion ? Oui, si on le considère dans la durée. Non, si on le considère dans l'immédiat". Evident, din perspectiva lui Cisneros călugărul, singura realitate fiind veşnicia, durata se poate asimila cu imediatul şi deci el, cardinalul, a mizat pe o iluzie în care se topeşte însăşi realitatea imediatului, recte puterea şi faptele ei. Dealtfel e de remarcat că prin imediat Montherlant înţelege

nu clipa ci vremelnicia, în planul căreia se instalează puterea. Durata istorică e inevitabil caducă, fie că este vorba de un imperiu milenar, fie că ține abia mai mult de unul sau două decenii, ca ale lui Napoleon sau Alexandru. Să fie lipsită de sens orice acțiune, să fie iluzoriu orice gest pragmatic ? Regina-mamă, Ioana, numită Ioana Nebuna, în dialogul ei cu Cisneros, susține o teză total nihilistă ; totul e zadarnic, totul e deșertăciune, nimic nu este, nimic nu trebuie făcut. Această concepție atît de radicală, perfect consecventă dealtminteri, este, cum arată și Montherlant în volumul de auto-comentarii citat, specific spaniolă, diferită cu totul de nihilismul german sau de cel rusesc. Conceptul de *nada* e complementul setei pasionate de concret a spiritului spaniol ; nu numai arta sa atît de intens realistă, pînă la transfigurare, dar și cruzimea, voluptatea, gustul excesului vital, toate acestea sînt de înțeles în raport cu cele două obsesii ale acestui spirit : *muerte, nada*. Montherlant a fost de la început atras de ethosul acesta, vezi *Les bestiaires* (1926), *La petite infante de Castille* (1929) ; apoi cele trei piese iberice ; spre sfîrșitul vieții revine la proza epică scriind trei romane din care unul, *Le chaos et la nuit*, cu subiect spaniol. În *Service inutile* are o pagină în care descriind piatra funerară a unui strămoș al său de origine spaniolă, cu blazonul somptuos sculptat pe o lespede de o austeră nuditate, face niște considerații asupra stilului acesta în care fastul și reprezentarea mundană se proiectează pe neantul propriei lor deșertăciuni. A ști că totul piere nu e pentru Montherlant un motiv de a disprețui viața și actul ca atare, ba e dimpotrivă un motiv în plus pentru a juisa de bucuriile terestre : *Va jouer avec cette poussière !* e titlul unui volum al său de însemnări, publicat la sfîrșitul vieții. Distrugerea ce pîndește fatalmente mai curînd sau mai tîrziu orice înfăptuire a omului îi dă acesteia o anumită gratuitate în planul absolutului, conferă un anumit farmec ludic oricărei creații, îi adaogă o superioară melancolie. Demiurgul însuși construiește din simplu joc, și orice cosmogonie implică o distrugere ciclică. Montherlant își luase încă de cînd scria *Service inutile* această deviză : *aedificabo et destruam*.

În *Războiul civil*, Pompei, personagiu care de mult îl atrăsese pe Montherlant tocmai pentru că purta în el, în ciuda gloriei și puterii, sîmburele propriei înfrîngeri, are viziunea lucidă a faptului că, fie că va birui fie că nu, faptul va avea drept urmare o înlănțuire de evenimente nefaste pentru lumea romană. Cu o asemenea premoniție nu se poate acționa hotărîtor și convins. În plină acțiune, Pompei se oprește, într-o expectativă subminată de indiferență. Moartea plutește peste tot. Cato, conștiința cea mai lucidă și caracterul cel mai intransigent în privința consecvenței față de principii, este obsedat de ideea sinuciderii. Sinuciderea e una din temele piesei, în fond tema ei principală. Autorul o va confirma el însuși prin propriul său gest final.

Ispita non-actului. la Pompei, om destinat acțiunii, duce la echivalarea actului cu non-actul. Concepție care este în esență a lui Montherlant, cum relevam mai înainte, ca și a lui Marlaux. Solidară cu tema sinuciderii, concepția aceasta este de esență stoică, filosofie pe care Montherlant a adoptat-o din tinerețe. Pentru stoici. echivalarea actului cu non-actul și soluția sinuciderii, amîndouă în profundă afinitate cu doctrinele soteriologice ale Orientului, nu excludea postularea tematică a fericirii, doctrina lor fiind în esență un eudemonism. A acționa fără a rîvni la roadele actului, teză fundamentală a *Bhagavad-Gitei*, este concordantă atît cu metafizica stoicilor cît și cu preceptele lor practice. La Montherlant această concepție este cheia fericirii posibile, întemeiată pe indiferența ce rezultă din acceptarea tuturor ipostazelor, fenomenalității, cu conștiința echivalării lor. Sincretism și alternanță. De aici vine, paradoxal, și părerea lui Montherlant că nimic nu e mai stupid și mai pernicios decît a disprețui fericirea.

ALEXANDRU PALEOLOGU

TABEL CRONOLOGIC

1896 Herny de Montherlant se naşte, la Paris, la 21 aprilie. Mamă : Marguerite Camusat de Riancey, ai cărei strămoşi au luat parte la primele cruciade ; tată : Joseph Millon de Montherlant, ai cărui ascendenţi — unii din ei de origine catalană — au fost cavaleri de Malta. Fiu unic.

1905 Începe să scrie povestiri, scurte romane şi texte dialogate.

1907 Distruge aproape toate manuscrisele, dar este totuşi încredinţat că va fi un scriitor şi nimic altceva.

1909 O luptă cu tauri, la Bayonne, trezeşte în el pasiunea pentru aceste falnice şi demne animale şi admiraţia pentru curajul şi puterea, aproape de fascinare, a toreadorilor.

1912 Eliminat de la colegiul iezuit Sainte-Croix, din Paris, în împrejurări folosite mai tîrziu (1929) în piesa *Oraşul al cărui prinţ este un copil* şi evocate, mai pe

larg, în romanul *Băieţii* (1969). Cîteva luni după aceea, îşi ia bacalaureatul.

1913 Cade la primul examen la Facultatea de drept. Îndemnat de mama sa, şi numai pentru a-i face acestei plăcere, duce o viaţă intens mondenă în mediul aristocratic al Parisului din preziua primului război mondial. Paralel, ca un fel de compensaţie, frecventează atelierele de desen şi de pictură din Montparnasse. Şi, cu şi mai viu interes, terenurile şi sălile de sport.

1914 Începe să scrie *Schimbul de dimineaţă*. Moare tatăl său. Apoi izbucneşte războiul. Nefiind încă major, H. de M. vrea să se înscrie de îndată voluntar şi să plece pe front. Mama sa, foarte bolnavă, se împotriveşte şi îi cere să aştepte moartea ei înainte de a comite o „asemenea nebunie“. Îi îngăduie, totuşi, să intre în serviciul auxiliar ca secretar al statului major al generalului Castelnau. H. de M. scrie prima sa piesă de teatru, avînd ca temă dramatica disensiune familială, *Exilul*. Din respect pentru memoria mamei sale, nu acceptă să fie jucată decît după şaptesprezece ani.

1917 După moartea mamei sale, cere să fie mutat într-un regiment de infanterie din prima linie. Tot timpul războiului, refuză să fie înaintat ofiţer „pentru a rămîne în ambianţa populară şi pentru a nu fi silit să dea comenzi cu care s-ar putea să nu fie de acord“.

1918 Grav rănit (şapte schije de obuz în regiunea renală), cere să fie retrimis pe front. Cererea e respinsă de Consiliul medical al armatei şi este detaşat pe lîngă statul-major al armatei americane. Unei noi cereri de a fi trimis pe front, nu se mai poate da curs deoarece se semnează armistiţiul.

1919 Unsprezece mari edituri din Paris respingîndu-i manuscrisul volumului *Schimbul de dimineaţă*, H. de M. îl tipăreşte pe socoteala lui într-o primă ediţie de 750 de exemplare. Succesul este fulgerător. Autorul începe să fie considerat drept fruntaşul generaţiei tinere de scriitori.

1922 Apare, în editura Grasset, romanul *Visul*, cu un succes la fel de mare. H. de M. continuă o viaţă intens sportivă. Ia parte la mai multe lupte cu tauri. Într-una din ele este grav rănit de un taur.

1924 Apar *Olimpicele : Paradisul la umbra săbiilor* şi *Cei unsprezece în faţa Porţii Aurite*, într-o ediţie de mare lux, ilustrată de Mac Avoy. (Ed. Prietenii Cărţii Moderne). Aproape concomitent apare şi *Cînt funebru pentru morţii de la Verdun*. (Montherlant activase dinamic, alături de Maurice Barrès, în comitetul pentru ridicarea unui osuar la Douaumont.) În acelaşi an, Montherlant se logodeşte. Apoi rupe logodna, pentru a-şi păstra o independenţă totală.

1925 Apare romanul *Animalierii (Les bestiaires)*. Titlul este inspirat de antichitatea romană de care autorul se simţea, spiritualiceşte, strîns şi permanent legat. Animalierii erau luptătorii care înfruntau în arenă taurii şi fiarele. După moartea mamei sale, H. de M. se retrăsese alături de bunica sa, contesa de Riancey în vila acesteia de la Neuilly. Murind şi aceasta, pentru a se simţi pe deplin eliberat de orice balast sentimental sau material, lichidează toate bunurile moştenite. Sumele considerabile cîştigate cu editarea şi reeditările succesive ale scrierilor sale (în Franţa, în ţările de limbă franceză precum şi în ţările, numeroase, în care au fost traduse), în zeci şi sute de mii de exemplare, îi oferă posibilităţi noi. Păstrînd doar strictul necesar, în cîteva valize, întreprinde o serie de călătorii cu prelungite escale în jurul Mediteranei apusene timp de aproape şase ani. Prilej de meditaţii şi adînci revizuiri. În acest interval, scrie mai multe volume, de o tonalitate nouă, în care începe să se simtă vibraţia maturităţii.

1926—1931 Cea mai importantă din aceste scrieri este fără îndoială volumul de eseuri (în care densitatea şi elevaţia gîndirii este la fel de subtilă ca şi intensitatea poeziei) *La fîntînile dorinţei* (1927). Volumul are un deosebit răsunet dar şi surprinde şi deconcertează într-o anumită măsură prin amestecul straniu de frenezie şi de tragism. Impresionat de unele aspecte ale colonialismului, în timpul şederilor sale în Algeria şi în Maroc, H. de M. începe, în 1928, să scrie un amplu

roman intitulat *Trandafirul de nisip*. Dar cînd romanul este gata, autorul renunţă să-l publice socotind că, în contextul politic al momentului, el ar putea fi dăunător prestigiului Franţei. Acest roman, în parte revăzut, avea să apară abia în 1953 sub titlul *Povestea de dragoste a „Trandafirului de nisip“*. În 1929, publică *Mica infantă din Castilia*, şi scrie piesa *Pasiphae*. Apare şi un volum antologic intitulat *Pagini de tandreţe*. Între 1929 şi 1930 scrie eseul-confesiune *Un călător singuratic este un diavol* (care nu avea, însă, să apară decît în 1933)

1931 La reîntoarcerea sa din Africa, Parisul literar îi face lui H. de M. o primire aproape triumfală. Cele mai importante reviste şi ziare îi deschid larg porţile. François Coty, proprietarul ziarului *Le Figaro*, îi oferă postul de redactor şef. Montherlant refuză pentru a rămîne total liber, surprinzînd pe unii critici care văzuseră în el un fel de nou Barrès.

1936 Apare piesa *Pasiphae*, retipărită apoi, în 1951 şi 1959, în ediţii de mare lux, inclusă şi în ediţia definitivă din colecţia *La Pléiade*. În luna iunie apare volumul *Fetele mari* şi, în octombrie, volumul II din ciclul : *Fie-vă milă de femei*.

1937 *Demonul binelui*.

1938 În luna iulie apare volumul (ultimul din ciclu) *Leproasele*. Evenimentele ce se succed după adevărata

capitulare de la München, hotărăsc pe H. de M. să se înroleze din nou voluntar și, în această calitate, se duce, alături de ceilalți mobilizați, pe linia Maginot. Unde scrie *Echinoxul de septembrie*, vehement anti-München. Două congestii pulmonare succesive îl silesc să se interneze într-un sanatoriu.

1940 Reformat din pricina rănii primite în 1918 și a celor două congestii pulmonare din 1938, Montherlant se angajează corespondent de război la hebdomadarul de stînga *Marianne*. Reîntors astfel pe front unde luptă mai mult cu pușca și cu grenadele decît cu stiloul, este din nou grav rănit de schijele unei bombe de avion. La încheierea armistițiului, se refugiază în sudul Franței unde rămîne mai bine de un an, răstimp în care scrie *Solstițiul din iunie*, aspră critică a dezorganizării și a demisiei intelectualilor și oamenilor politici care au dus la prăbușirea Franței. Tot în acest răstimp, scrie piesa *Regina moartă*, piesa *Fiul nimănui — un neînțeles* (un fel de *mea culpa* deoarece, din întîmplare, își regăsise la Nisa fiul natural, care îl dezamăgise însă fiindcă nu își dăduse osteneala să-l înțeleagă, și îl părăsește din nou) și volumul : *Texte sub o ocupație*. Scrie, de asemenea, o primă versiune a piesei *Port-Royal*.

1941 Lipsit de mijloace de trai, se reîntoarce la Paris la începutul verii și încearcă să publice volumul *Solstițiul din iunie*. Imediat după apariție, volumul este interzis de cenzura germană. Traducătorul în limba germană a operelor lui Montherlant, K. H. Bremer, pe care împrejurările și faptul că poseda perfect limba franceză, îl aduseseră director adjunct al Institutului german din Paris (autoritățile germane nebănuind, firește, că acest autentic intelectual făcea parte din conjurația secretă antihitleristă) intervenind locului în drept, interdicția a fost ridicată, dar a rămas în continuare în vigoare în celelalte țări ocupate de germani.

1942 Jean-Louis Vaudoyer, conducătorul de atunci al Comediei Franceze, îi cere lui Montherlant o piesă pentru noua stagiune. Acesta propune piesa *Port-Royal*. Vaudoyer se teme, însă, să nu fie și ea interzisă de ocupanți din pricina unor supărătoare similitudini de ingerințe și persecuții. Montherlant propune atunci *Regina moartă* care este jucată, cu un imens succes, la 7 decembrie 1942. Față de acest succes, ocupanții încearcă să schimbe tactica și-i fac autorului stăruitoare și avantajoase propuneri de colaborare (strict literară și teatrală). Montherlant le refuză categoric, retrăgîndu-se într-un soi de hibernare. Aparentă, fiindcă, în realitate, continuă să scrie și să se documenteze intens. Cercetări minuțioase în arhive și biblioteci, îl determină să distrugă prima versiune a piesei *Port-Royal*, pe care o rescrie în cîteva săptămîni. Atitudinea de izolare și de refuz a scriitorului părînd demonstrativ ostilă ocupanților, Gestapoul procedează la o brutală percheziție la do-

miciliul lui Montherlant unde nu se descoperă însă nimic suspect. Totuşi se hotărăşte arestarea şi deportarea lui în Germania. Aflînd la timp de această măsură, Bremer intervine din nou şi ea este anulată.

1943 După multe stăruinţe, Teatrul St.-Georges din Paris obţine de la Montherlant autorizaţia să joace piesa *Fiul nimănui.*

1943—1944 Montherlant scrie piesa *Malatesta* dar nu face nici un demers pentru reprezentarea ei.
În toamna anului 1944, după eliberarea Parisului, acelaşi *Solstiţiu din iunie*, interzis de germani, stîrneşte printr-o greşită interpretare (dar, mai ales, folosit drept pretext de unele invidii personale) mînia unor organe de epurare care deschid o acţiune administrativă şi una judiciară împotriva scriitorului, acuzat de a fi colaborat cu duşmanul, deşi Montherlant îşi apărase de fiecare dată patria cu arma în mînă. După simpla cercetare a dosarelor, acuzaţia este clasată ca neîntemeiată. Articole veninoase continuă însă să mai apară sporadic în unele ziare. Strînsă cu uşa de împrejurări tulburi, Societatea oamenilor de litere, pentru a potoli spiritele, pronunţă o interdicţie de publicare *retroactivă*, deci simbolică deoarece, în acel răstimp, apăruse volumul *Solstiţiul din iunie* şi se jucase (şi continua să se joace cu aceleaşi săli pline) *Regina moartă* la Comedia Franceză, cu Yonnel şi cu Madeleine Renaud în rolurile principale. Tocmai fiindcă îi era cugetul pe deplin împăcat şi nu avea

să-şi impute nimic, această manifestare de neînţelegere şi de josnică invidie îl impresionează adînc pe Montherlant care scrie piesa *Maestrul Ordinului Santiago* în care arată toată înţelegerea pentru nezdruncinata hotărîre a eroului său de a trăi departe de minciunile lumii. Autorul, care nu mai era de mult un credincios, preamăreşte în don Alvaro nu tăria catolicismului ci a omului care rămîne neclintit consecvent cu el însuşi. (Piesa avea să fie reprezentată numai patru ani mai tîrziu). Din acest moment, Montherlant începe o existenţă retrasă dar de prodigioasă intensitate creatoare.

1946 *Malatesta* apare într-o ediţie de lux, cu tiraj limitat.

1947 Pentru documentare, Montherlant stă o lună la Roma.

1948 *Maestrul Ordinului Santiago,* publicată de editura Gallimard, este reprezentată la Teatrul Hébertot din Paris cu Henri Rollan şi Hélène Vercors în rolurile principale.

1949 Teatrul Hébertot reprezintă piesa *Mîine va fi lumină,* scrisă în anul precedent. Spre sfîrşitul anului, acelaşi teatru reia piesa *Fiul nimănui.*

1950 Teatrul de la Madeleine prezintă, în premieră, noua piesă a lui Montherlant : *Cele pe care le strîngem în braţe.*

3 — Regina moartă, vol. I

1951 Cu mulți ani în urmă, cînd se afla în Algeria (1929), Montherlant scrisese piesa *Orașul al cărui prinț este un copil*. Apărută mai tîrziu în volum, autorul precizase, în chip de prefață, că dorește ca această piesă să nu fie reprezentată. Comitetul de direcție al Comediei Franceze pune totuși în repetiție piesa. Printr-o somație, Montherlant oprește repetițiile.

1953 Apare volumul : *Texte sub o ocupație*. Comedia Franceză inscrie în repertoriul ei piesele *Pasiphae* și *Fiul nimănui*. Teatrul Hébertot sărbătorește a 800-a reprezentație a piesei *Maestrul Ordinului Santiago*. Montherlant revede a treia oară textul piesei *Port-Royal* și lucrează paralel la mai multe piese și volume de proză.

1954 Apare *Povestea de dragoste a „Trandafirului de nisip"*. La sediul *U.N.E.S.C.O.* din Paris, se reprezintă *Pasiphae*. Comedia Franceză prezintă în premieră de gală, în prezența președintelui republicii și a guvernului, piesa *Port-Royal*. Editura N.R.F. publică în colecția *La Pléiade* tot teatrul scris pînă la acea dată de Montherlant.

1955 Solicitat încă din 1947 să candideze la Academia Franceză, Montherlant, față de o nouă solicitare, precizează într-o scrisoare adresată lui Henry Bordeaux, decanul membrilor Academiei, că el nu va face niciodată *act de candidatură*. Dar dacă Academia îl va alege, din proprie inițiativă, fără ca el să fi candidat, va accepta alegerea și va îndeplini, după această alegere, tot ritualul tradițional. Henry Bordeaux dă citire acestei scrisori în ședință publică.
În același an, H. de M. scrie romanul *Prefectul Spendius*, încă inedit.

1956 Comedia Franceză prezintă noua piesă a lui Montherlant : *Brocéliande*.

1957 Comedia Franceză sărbătorește a 300-a reprezentare a piesei *Port-Royal*, cu săli mereu ticsite. La Table Ronde publică, în ediție de mare lux, într-un singur volum, cele patru volume de însemnări ale lui Montherlant, dintre anii 1930—1944, sub titlul *Carnete*. Paralel, aceleași însemnări, apar și la Gallimard, în două volume, ediție obișnuită. Teatrul Ambasadorilor, din Paris, reia piesa *Cele pe care le stringem în brațe*. Piesele *Regina moartă* și *Port-Royal* apar în colecția „Capodoperele Comediei Franceze", înregistrate pe discuri de Casa Pathé-Marconi. Montherlant este singurul autor în viață care figurează în această colecție. Cîte un exemplar din aceste discuri (care au fost încununate cu *Marele Premiu al Președintelui Republicii*, acordat de Academia Discului) a fost zidit sub o lespede de la intrarea Comediei Franceze.

1958 Comedia Franceză reprezintă *Maestrul Ordinului Santiago*. Casa Pathé-Marconi editează pe discuri piesa *Orașul al cărui prinț este un copil*. În luna

noiembrie, teatrul Athénée din Paris prezintă în premieră piesa *Don Juan*, cu Pierre Brasseur în rolul principal.

1959 Apare în *La Pléiade* textul integral al romanelor lui Montherlant.

1960 Devenind un fotoliu vacant, Montherlant este ales membru al Academiei Franceze fără să fi candidat (25 de voturi din 29 de votanți).

1961 Eseul *Un călător singuratic este un diavol* apare în ediție obișnuită la Gallimard.

1963 Tot la Gallimard (unde vor apare ulterior aproape toate scrierile lui Montherlant) apare romanul : *Haosul și noaptea*. Teatrul Maturinilor din Paris reia piesa *Fiul nimănui*.

1965 Teatrul L'Œuvre prezintă în premieră piesa *Războiul civil*.

1966 Apare o nouă serie de însemnări sub titlul *Du-te și joacă-te cu această țărînă*.

1967 Teatrul Michel din Paris prezintă în premieră piesa *Orașul al cărui prinț este un copil*. Peste o mie cinci sute de reprezentații consecutive.

1968 Apare textul integral al romanului *Trandafirul de nisip*.

1969 Apare romanul *Băieții*.

1970 *Al treisprezecelea Cezar* (eseu).

1971 Apare romanul *Un asasin îmi este stăpîn* (cu o substanțială prefață scrisă de marele psihiatru, profesorul Jean Delay, membru al Academiei Franceze).

1972 Apar simultan, tot la Gallimard : *Mareea serii* (carnete 1970—1971) și *Tragedia fără mască* (însemnări privind teatrul).
În ziua de 21 septembrie (ziua echinoxului de toamnă), la orele 16, amenințat să rămînă orb, nevoind să fie o povară pentru nimeni și să cunoască degradările senilității, Montherlant înghite conținutul unei fiole de cianură și își trage un glonte de revolver în cerul gurii. Moartea este instantanee. Printr-o scurtă scrisoare, cere să nu aibă loc nici o ceremonie funebră, civilă sau religioasă, și să fie incinerat cu cea mai mare discreție.
Transportată la Roma, cenușa lui avea să fie răspîndită clandestin, într-o noapte, peste ruinele Forului de către fiul său natural, anticarul de artă Jean Belin, și de scriitorul Gabriel Matzneff.
Gallimard avea să publice un ultim volum, postum, de *Carnete* intitulat de autor : *Cu toate luminile stinse*.

În afară de aceste opere de largă răspîndire, necontenit reeditate, reprezentate și reluate nu numai în Franța ci și în multe țări din lumea întreagă, lui Henry de Montherlant i se mai datorează un număr destul de mare de scrieri cu caracter de bogată diversitate, publicate în ediții restrînse, de lux sau de artă, unele H.C. *(hors commerce* [1]*)* destinate prietenilor, scriitori sau artiști, colecționarilor bibliofili, tipărite pe hîrtie din China, din Japonia (*Japon impérial)* sau velină Lafuma, Navarre, ilustrate de reputați pictori, gravori sau graficieni ai vremii. Iată lista acestor scrieri :

1927 Scrisoare despre slujitorul pedepsit, Ed. Caietele Libere, Paris, cu desene de Mariette Lydis. (2 ex., Japon imperial, cu desene pe China ; 23 ex. Jap. ; 250 ex. velină ; 10 ex. H.C.)

1928 Trei imagini din Spania, Ed. Societatea Gravurii Originale pe lemn, Paris. Gravuri în culori (160 ex. H.C.).

Earinus, Ed. Hazan, Paris (10 ex. Japon, 30 ex. Olanda ; 350 ex. vergé, 40 ex. H.C.).

Pentru destinderea autorului, Ed. Hazan, Paris. Cu un portret al autorului de H. van der Zee. (20 ex. Japon ; 30 ex. Olanda ; 730 ex. vergé ; 40 ex. H.C.)

O dorință frustrată mimcază iubirea, Ed. Lapina. Cu un portret al autorului de Madrassi. Aqua-forte originale pe lemn, de Siméon. Facsimil al unei pagini autografe a autorului. (1 ex. Jap. imper. cu 2 pp. autografe inedite ; cu originalul ilustrațiilor, o gravură pe aramă barată și o serie de aqua-forte pe Jap. ; 19 ex. pe Jap. vechi, cu aceeași categorie de

[1] Nepuse în vînzare (fr.).

ilustrații ; 1 000 ex. pe vergé ; 50 ex. pe diferite hîrtii, H.C., și 12 ex. vergé, cu ilustrații pentru librăria Champion.)

1929 Geniul și șarlataniile divinului, Ed. Societatea Nouă de Editură, Paris. Frontispiciu de Hermann-Paul. Copertă, ornamentații și letrine, Abel Brunyer.

Sub drapelele moarte, Ed. Capitoliului, Paris. Cu 4 aqua-forte și 16 compoziții originale de Eddy Legrand. (9 ex. Japon vechi ; 17 ex. Jap. imp. ; 30 ex. Madagascar ; 150 ex. Lafuma ; 2 294 alfa ; 100 ex. alfa. H.C. ; 3 ex. Jap. vechi, H.C., 10 ex. Lafuma. H.C.)

Hispano-morescă, Ed. Emile-Paul, Paris. Frontispiciu de George Capon. (50 ex. Jap. ; 100 ex. Olanda ; 1 500 ex., vel. Lafuma)

1930 Pentru o Fecioară neagră, Ed. Cadran, Paris. (12 ex. Jap. vechi ; 24 ex. vel. Olanda ; 300 ex. vel. Arches ; 60 ex. H.C., diferite calități hîrtie)

1933 Științe naturale imaginare, Ed. Trianon, Paris. Gravuri pe aramă de Charles Guyot. (5 ex. Anam, H.C. ; 50 ex. vergé, H.C. ; 825 ex. vergé.)

Micului mutilat, Ed. Porticelor, Paris. Copertă de Dignimont. (50 ex. Jap. vechi ; 100 ex. Olanda ; 1 350 ex. vergé.)

1935 Există încă raiuri (evocări din Alger), Ed. Soubiron, Alger. Copertă de Léon Carré. (Tirajul neindicat.)

1940 Priveliștea „Olimpicelor", Ed. Grasset, Paris. Cu 87 de fotografii de Karel Egermeier. (33 ex. Madag. ; 32 ex. vel. Arches, plus tirajul pe hîrtie obișnuită.)

1942 Despre femei, Ed. Sagittaire, Marsilia. Cu trei desene de Henri Massis. (14 ex. olandă van Gelder ; 86 ex. vel. Arches ; 16 ex. simili-Japon ; 1 366 ex. vel. Navarre.)

1944 De astăzi şi dintotdeauna, Ed. Lînei-de-Aur, Bruxelles. Cu ilustraţii de Madeleine Barbedor. (90 ex. vergé-impérial van Gelder ; 90 ex. Arches-Vosges ; 2 300 ex. velin ondulat.)

Însemnări din războiul fără ploaie de gloanţe (mai-iunie 1940), Ediţiile literare ale Franţei, Paris. Aqua-forte de Roger Bézombes. (Toate exemplarele — 370 — pe hîrtie Lana.)

Să crezi în suflete, Ed. Jean Vigneau, Paris. Cu o aqua-forte şi patru compoziţii de Yves Brayer. (50 ex. H.C. ; 850 ex. Auvergne.)

1946 Viaţa amoroasă a domnului De Guiscart, Ed. Presses de la Cité, Paris. Cu gravuri şi desene în peniţă de Jean Trayner pe hîrtie velină din Malacca în alb, negru şi albastru. (275 ex. H.C.)

Zeiţa Cypris, Ed. Colas şi Rousseau, Paris. Cu 12 studii de nud feminin de Laure-Albin Guillot. (10 ex. vel. alb Lana, cu studiile trase cu peria de mînă ; 190 ex. vel. alb Lana, cu fotografiile studiilor gravate pe aramă şi trase la presa de mînă ; 50 ex. fără ilustraţii, vel. alb. Lana ; 45 ex. H.C.)

1947 Despre femei, reeditare în 1 000 ex. şi 25 ex. H.C.
Mai există încă raiuri, reeditare, Ed. Palimugre (1 000 ex. vel.)

Evantaiul de fier, Ed. Flammarion, Paris. Cu şase miniaturi persane în culori şi aur. (20 ex. Jap. imperial ; 130 ex. hîrtie fină Rives şi 4 000 ex. velină.)

Pagini catolice (alese şi prezentate de Marya Kasterska), cu o scrisoare a autorului, Ed. Plon, Paris. (49 ex. alfa, plus tirajul obişnuit.)

1948 Arta şi viaţa, Ed. *Denoël*, Paris. (50 ex. vel. Renage ; 950 ex. fină Johannot.)

Serge Sandrier, Ed. Gilbert Droin, Paris. 11 ilustraţii de Mariette Lydis gravate pe aramă. (250 ex. vel. Rives ; 12 ex. pentru bibliofilii din străinătate. Unele din aceste exemplare au gravuri în culori.)

1949 Saint-Simon, Ed. Originale, Paris. Gravuri cu dalta de Decaris. (10 ex. vel. Arches ; 60 ex. vel. Rives ; 30 ex. H.C.).

Luceafărul de seară, Ed. Henri Lefebvre, Paris. Cu litografii de Goor. 12 ex. vel. Marais, cu un desen original şi o suită de litografii ; 100 ex. vel. Marais, cu litografii ; 1 000 ex. vel. Lana.)

Pagini de dragoste din „Trandafirul de nisip“, Ed. Robert Laffont, Paris. Cu litografii de Fontanarosa. (136 ex. vel. Rives, din care 16 H.C.)

1950 Însemnări despre teatrul meu, Ed. L'Arche, Paris. (25 ex. vergé Arches ; 125 ex. hîrtie fină Lafuma ; 3 000 ex. vel. alfa Navarre ; 5 ex. hîrtie fină Lafuma pentru autor ; 45 ex. vel. alfa Navarre, pentru autor ; 5 ex. nominale vel. alfa Navarre şi 55 ex. vel. alfa Navarre H.C.)

Insolaţie, Ed. Plon, Paris (50 ex. vel. hîrtie fină Lafuma ; 950 ex. alb Aussédat ; 50 ex. H.C.)

1951 Infinitul este de partea lui Malatesta, Ed. Gallimard. (13 ex. olandă van Gelder, din care 3 ex. H.C. ; 110 ex. hîrtie fină Navarre, din care 10 ex. H.C. ; 3 750 ex. alfa Marais, din care 250 H.C.)

O aventură în Sahara, Ed. Societatea bibliofililor, Cei XXX din Lyon, cu gravuri pe lemn de P. E. Clarin. (140 ex. hîrtie fină vergé Anoumois, dintre care numai primele 60 au gravuri ; din acestea din urmă, 30 ex. tipărite nominal pentru cei 30 membri ai Societăţii, au şi cîte trei planşe suplimentare.)

Culesul de crengi, Ed. Flore, Paris, Desene de Jean Garcia gravate în lemn de Gilbert Polliot. (10 ex. Madagascar cu gravuri ; 50 ex. olandă van Gelder ; 100 ex. vel. Arches ; 1 500 ex. vel. Hermine.)

1952 *Espana Sagrada*, Ed. Wapler. Gravuri de Roger Bertin (15 ex. mare vel. Arches, cu o suită de gravuri, prim tiraj pe hîrtie de China ; 140 ex. vel. Arches ; 1 300 ex. hîrtie ondulată Bellegarde.)

Fişierul parizian, Ed. Plon, Paris. Fotografii de artă de Joublin. Colecţia Palatină. (55 ex. vel. Lafuma ; 200 ex. Roto alb Aussédat ; 300 ex. Roto alb Aussédat, rezervate colecţiei „Biblioteca contemporanilor" a Editurii Imperiului, din Alger ; 2 750 ex. vel. ondulat alb ; 100 ondulat alb, H.C. 20 Roto alb Aussédat, H.C.)

Plăcerea şi frica, editată în contul ilustratoarei, Paris. Cu gravuri de Madeleine Nelson. (10 ex. vergé Auvergne, cu o serie de gravuri, prim exemplar şi un desen ; 10 ex. velin Monty cu o serie de gravuri pe Japon imperial ; 10 ex. vergé Auvergne, fără gravuri ; 110 ex. velin Monty, fără gravuri.)

1955 *Fişierul Parisian*, ediţie nouă completată (3 950 ex., din care 50 H.C.)

1956 *Familia Auligny*, Ed. Amiot-Dumont. (40 ex. Madagascar ; 150 ex. foiţă Annonay ; 3 500 alfa-spumă ; 10 ex. Madagascar, H.C.)

1958 *Despre femei*, Ed. J. J. Pauvert. Retipărire completată (5 000 ex. numerotate.)

1960 *Spania*, Ed. Arthaud. Cu ilustraţii de Yves Brayer. (Tiraj rămas necunoscut.)

1963 *Răscumpărarea prin animale*. Tipărită pe cheltuiala unui colecţionar bibliofil. 25 de litografii de Pierre Bonnard. (200 exemplare.)

(Lista este incompletă. Nici un bibliograf nu a stabilit încă, pînă acum, titlurile şi tirajele scrierilor tipărite în ediţii de lux, cu tiraj limitat, în ultimii nouă ani ai vieţii lui Montherlant).

I. IGIROŞIANU

CUVÎNTUL TRADUCĂTORULUI

DRAMATURGIA LUI HENRY DE MONTHERLANT
ŞI CRIZA TEATRULUI CONTEMPORAN

Succesul mereu nedesminţit, sub unele aspecte chiar crescînd, al pieselor lui Montherlant, pretutindeni unde sînt jucate, fie prima oară fie reluate, mă îndreptăţeşte şi cu acest prilej şi poate mai mult ca oricînd — o traducere însemnînd, pentru cel ce a întreprins-o, o adevărată tomografie a unei opere — să pun la îndoială temeinicia unor anumite imperative, pretinse specifice genului, postulate de directorii de teatru pentru a-şi justifica judecăţile de ne-valoare şi, mai ales, de ne-rentabilitate, asupra unor texte ce le sînt propuse spre reprezentare.

În speţă, mă refer la succesul de public. În primul rînd, deoarece Henry de Montherlant, fiind de mult consacrat şi socotit astăzi aproape unanim drept un clasic, critica nici nu mai pune în discuţie, la reluări, calităţile intrinsece ale pieselor sale, mărginindu-se, cel mult, să semnaleze noi frumuseţi sau semnificaţii majore, descoperite pe parcurs, şi să comenteze condiţiile de montare şi de interpretare. În al doilea rînd, fiindcă acest succes mi se pare a aduce un argument precumpănitor în dezbaterea, cu intermitente potoliri şi reizbucniri, a faimoasei *crize a teatrului.*

A nega această criză — constatată mai puţin pe scenă decît în sală, deci manifestată nu atît printr-o scădere de nivel cît printr-o simptomatică şi neliniştitoare dezafecţiune — ar fi o dovadă de necunoaştere a realităţii efective sau de o apreciere superficială a ei. În sprijinul afirmaţiei mele, reamintesc că, de curînd, a luat naştere în Franţa, cu participări elocvente, o asociaţie inti-

tulată *Mişcarea pentru teatrul de astăzi şi de mîine*[1] care îşi propune, prin numeroase şi variate acţiuni „să redea publicului gustul pierdut al teatrului."

Mă grăbesc să precizez (amănunt avînd şi el însemnătatea lui) că mult discutata criză nu bîntuie pretutindeni. S-ar putea stabili chiar o hartă a sinuoaselor hotare ale meleagurilor afectate de ea. Deşi o asemenea hartă ar dezvălui şi unele determinante extrinsece cu semnificative implicaţii, cred că nu este totuşi locul să întreprind o astfel de delimitare pentru a nu mă îndepărta prea mult de obiectivul ce mi-am propus în aceste însemnări. Socotesc, apoi, mai revelator să subliniez o caracteristică stare de lucruri, la prima vedere paradoxală prin aparenta ei contradicţie.

În ultima vreme, în importante centre de cultură şi artă şi, cu deosebire, în cadrul marilor festivaluri internaţionale, s-a înregistrat, în domeniul teatrului, o nouă şi impresionantă efervescenţă creatoare cu rezultate uneori strălucite. Dar tocmai această efervescenţă confirmă, mai pertinent ca orice, nu numai existenţa unei crize ci şi conştienţa tot mai neliniştită, şi de aceea tot mai imbolditoare, a oamenilor de teatru, de existenţa ei.

Desigur, dintotdeauna, orice creator a aspirat, şi aspiră firesc şi astăzi, spre o continuă depăşire a tot ce a precedat. În jurul lui şi în propria sa creaţie. Nu vreau să mă îndoiesc că efervescenţa de care vorbeam este generată şi ea de aceeaşi adîncă şi neambiguă aspiraţie. Dar sînt şi semne — o anumită febrilitate excesivă, o grabă aproape anxioasă cu aspecte pejorativ competiţionale pe care le-am mai denunţat şi cu alt prilej[2] — că setea de depăşire nu vine întotdeauna dinăuntru ci şi din perceperea acută a unei insatisfacţii ambiante, de cele mai multe ori difuze dar tenace, trădînd din partea spectatorilor o aşteptare ce se prelungeşte permanent dincolo de ceea ce li se oferă. Pe de altă parte, avîntul spre noi rezolvări şi prestigioase ingeniozităţi se manifestă, cu grăitoare precădere, numai pe un anumit plan al acestui complex

---

[1] *M.T.A.D.*, cu sediul la Paris, Bd. Pereire, nr. 220.

[2] Capitolul : *Între „căutare"* şi *„căutat"*, din volumul *Clepsidra amurgului*, Ed. Cartea Românească.

tot care este teatrul. De aceea, în mod şi mai paradoxal, deşi efectivă, criza este totuşi aparentă fiindcă, aşa cum ne-o demonstrează şi succesul de public al celor mai reprezentative adică mai *neteatrale* — deci, în teorie, celor mai puţin atractive — piese ale lui Montherlant, reala criză nu este *a teatrului* în sine, cum se crede şi se pretinde, ci *a teatrelor*.

Deosebirea este fundamentală şi adevărata criză se datoreşte unei confuzii care a început să se producă de peste o jumătate de veac, agravîndu-se tot mai mult după cel de-al doilea război mondial. Pentru învederarea ei, trebuiesc reamintite unele din acele noţiuni elementare dar esenţiale, uitate sau nemailuate în seamă tocmai pentru că sînt privite ca atare.

Teatrul este şi el un mijloc de comunicare. (Chiar şi în accepţia lui Brecht care, în *Micul Organon*, îi dă o finalitate hedonistă, chiar ludică, *desfătarea* fiind însă concepută de dramaturgul şi teoreticianul german pe un înalt plan moral şi într-un cadru social primenit prin prefaceri revoluţionare.) Un mijloc estetic, desigur. Care foloseşte numeroase modalităţi de exprimare. Cu alte cuvinte, teatrul are două componente esenţiale : *ceea ce este de comunicat şi chipul în care se efectuează comunicarea.*

Ponderea acestor două componente — gemene prin însăşi finalitatea lor şi, funcţional, strict interdependente — trebuie logic menţinută într-un permanent echilibru. De cîte ori echilibrul este compromis, fie prin forţa unui complex de împrejurări, fie în mod deliberat prin opţiunile neîndeajuns chibzuite ale celor ce ţin în mîinile lor, uneori şovăitoare, balanţa de o nebănuită sensibilitate, se produc fenomene de criză. Manifestate fie printr-o scădere a nivelului calitativ al conţinutului unuia sau al ambelor talgere, fie prin înstrăinarea spectatorilor şi împuţinarea numărului lor. Istoria teatrului european din ultimele trei veacuri, ne dă concludente şi, în acelaşi timp, util pilduitoare dovezi în această privinţă. Şi, cu deosebire, istoria teatrului din Franţa. Pentru motive asupra cărora nu aş putea zăbovi în cadrul acestor pagini. Dealtfel, cu tot interesul pe care el îl prezintă, nici asupra contextului social şi intelectual al dovezilor ele însele — a cărui cunoaştere mai amplă le-ar mări pertinenţa — nu-mi voi putea îngădui să stărui prea

mult, o evocare amănunţită a acestui context riscînd să umple un întreg volum. Mă voi mărgini doar a reaminti, în linii mari, cîteva coordonate esenţial semnificative.

Una din rupeile de echilibru cele mai ilustrative dintre cele două elemente constitutive ale teatrului, se produce în Franţa, spre sfîrşitul veacului al XVIII-lea. În urma suprimării unor privilegii regale — care reprezentau stînjenitoare monopoluri — şi a anulării, abia după moartea lui Ludovic al XV-lea, a unor interdicţii administrative destul de aspre, precum şi datorită potolirii treptate a ostilităţii izvorîtă din tot felul de prejudecăţi depăşite de mersul ineluctabil al vremii, teatrul luase o mare şi rapidă răspîndire în Franţa. Ritmul acestei răspîndiri ni-l dezvăluie şi cîteva date statistice grăitoare : în anul 1700, nu se aflau în Paris decît două teatre propriu zise : în 1754 se aflau cinci ; în 1774, zece şi în 1791 (deci după izbucnirea Marii Revoluţii) cincizeci şi unu. În provincie, răspîndirea cunoştea aceeaşi progresie. Spun *progresie* şi nu *avînt* fiindcă vertiginoasa creştere avea un mobil mai mult lucrativ decît creator artistic, mai ales la Paris. Acest accentuat, curînd chiar deşănţat, aspect mercantil, avea dealtfel să grăbească criza care se pregătea. Numărul autorilor, proliferaţi brusc ca ciupercile (deseori veninoase) după o mult aşteptată ploaie generoasă de primăvară, a fost neînchipuit de mare. Ca şi al pieselor scrise de ei, de cele mai multe ori la comandă şi în mare grabă. Din această adevărată pletoră, bineînţeles, nu au supravieţuit decît numele lui Voltaire, Diderot (mai mult ca teoretician şi critic teatral decît ca dramaturg), Sédaine, Crébillon, Lesage, Carmontelle, Regnard, Marivaux şi Beaumarchais. Dar chiar şi piesele acestor doi din urmă, afară de două sau trei excepţii, nu mai trezesc astăzi decît în mică măsură, un interes efectiv în rîndul spectatorilor. La începutul veacului al XVIII-lea, mai ales după moartea lui Ludovic al XIV-lea şi înscăunarea petrecăreţului regent Filip de Bourbon, strădania de căpetenie a autorilor s-a concentrat asupra eliminării ultimelor rămăşiţe ale clasicismului veacului precedent şi ale corsetului rigid al regulilor estetice preluate de la Aristotel şi consfinţite de Boileau. În această luptă foarte grea şi destul de lungă, ei au fost ajutaţi şi de răbufnirile mişcării *Sturm und Drang* din Germania, dar, în chip hotărîtor, de pătrunderea tîrzie, în Franţa, a lui Shakespeare. Totuşi, chiar şi în formele ei oarecum mai puţin rigide (Voltaire), tragedia nu mai era pe gustul publicului, el însuşi reînnoit şi devenit polimorf, care prefera comediile, şi ele evoluate spre o oglindire mai muşcător biciuitoare a societăţii şi într-un stil mult mai apropiat de viaţă. Sub înrîurirea unor piese de factură nouă, cu tonalitate gravă şi preocupări mai direct şi mai cald umane, traduse din englezeşte, dar în primul rînd sub impulsia lui Diderot şi a lui Sédaine, marea atracţie a vremii a început să fie *drama*. Şi ea cu implicaţii critice, mai curînd însă moralizatoare decît sociale. Potrivit părerilor lui Diderot, drama, contrar tragediei clasice, trebuia să se axeze nu pe studierea caracterelor excepţionale, în bine sau în rău, şi pe conflictele dintre ele, ci să analizeze şi la nevoie să denunţe greutăţile sau nedreptăţile condiţiei umane a simplilor muritori, posibilităţile lor de convieţuire şi de înţelegere. Autor de comedii, însuşi Beaumarchais era partizan al *dramei moderne*, care să oglindească problemele vieţii contemporane. Într-un *Eseu asupra genului dramatic serios* el scria : „Ce-mi pasă mie, cetăţean paşnic al unei ţări din veacul al XVIII-lea, de revoluţiile din vechea Atenă sau din vechea Romă ? Ce interes real poate să aibă pentru mine, moartea unui tiran din Peloponez sau sacrificarea unei fetişcane în Aulida ? Nu pot găsi nimic care să mă mişte în toate acestea ; nici măcar o morală care să ni se potrivească."

Din păcate, pentru a atrage şi mai mult publicul, mai bine zis, noi categorii de public, drama a devenit foarte curînd melodramă, coborînd la un nivel tot mai scăzut.

În mod firesc, pentru a evita dezechilibrarea de a cărei primejdie erau conştienţi, cîţiva mari actori, rămaşi credincioşi pildelor lui Molière şi lecţiei magistrale dată de acesta în *L'impromptu de Versailles*, (poate chiar şi lecţiei lui Shakespeare formulată indirect prin poveţele date de Hamlet actorilor ambulanţi veniţi la Curtea Danemarcei), au luat iniţiativa unor paralele inovări şi în interpretarea noilor texte (a celor mai onorabile, desigur) ce le erau încredinţate. Marea tragediană Adrienne Lecouvreur, Claire Hippolyte Legris de Latude, devenită, spre marea indignare

a familiei, sub pseudonimul de Mademoiselle Clairon, o excelentă actriță de tragedie ca și de comedie, și Henri Louis Lekain — remarcabil actor cu veleități de regizor — au introdus înțelepte și binevenite reforme în dicțiunea și jocul actorilor, căutind, ca și autorii, să apropie — prin mijloace artistice desigur — cît mai mult teatrul de firescul vieții și de adevăr. Rolul, însă, covîrșitor l-au jucat, în dispozitivele scenice și — pe cale de consecință — și în ceea ce s-ar fi putut numi o embrionară *punere în scenă*, arhitecții decoratori italieni Brunetti și Servandoni. Dar, după un timp, inovațiile acestora au devenit pernicioase prin excesul imitațiilor deformante care nu au întîrziat să se producă, din motive comerciale.

Încă din vremea lui Ludovic al XIV-lea și a noii lui pasiuni pentru operă care l-a făcut să se îndepărteze de Molière, fiind tot mai mult fascinat de Lully și de realizările acestuia, spectacolele de operă se desfășurau la Versailles, apoi și la Paris, cu un fast și cu o strălucire uluitoare. Dar Lully continuînd să-i vorbească de adevăratele minuni realizate în acest domeniu de unele teatre de operă din Italia, monarhul se simțea nesatisfăcut și chiar umilit că minuni asemănătoare nu izbuteau să fie realizate și la Versailles.

Pornindu-se de la cercetările și descoperirile făcute de Leonardo da Vinci asupra legilor perspectivei, o disciplină nouă se născuse în Italia : aceea a scenografiei. Este interesant de notat că și această disciplină, considerată ca o adevărată știință s-a ivit tot într-un moment de gravă criză teatrală. În remarcabilul său studiu intitulat : *Scena de iluzie și hegemonia teatrului de stil italian*, Hélène Leclerc scrie : „Pentru a înțelege, în toată ciudățenia ei, aventura europeană a scenei de iluzie și a sălii de stil italian, trebuie să ne reamintim că în marile momente culminante ale vieții teatrale, aderența perfectă a autorului, a actorului, și a spectatorului, se realizează de la sine printr-un elan colectiv în jurul textului dramatic, într-un cadru creat de însăși funcția sa, care activează la rîndul lui asupra vieții piesei... Istoria ne arată că în

momentele de declin dramatic, contactul acesta se slăbește și un divorț se produce între cele două universuri.“ [1]

Într-adevăr, în epoca în care se naște scenografia, literatura teatrală italiană cunoaște cel mai scăzut nivel. „Națiunea cea mai săracă în literatură dramatică, din tot veacul al XVII-lea, Italia politic îngenunchiată, lipsită de orice libertate de exprimare, avea să impună, printr-un fenomen de compensație, lumii apusene, timp de mai multe veacuri, concepția sa asupra spectacolului“ [2]. Aceeași autoare adaugă : „Sala și scena au evoluat de-a lungul veacului al XVII-lea pentru a corespunde unor noi exigențe impuse de drama lirică, născută din visul ambițios al muzicienilor și al poeților de a regăsi marea sinteză dramatică a anticilor“.

Folosind rodul experimentelor lui Giotto, lui Bruneleschi, lui Leonardo da Vinci și Rafael, reamintindu-și și de preceptele marelui Vitruviu, arhitecții Sebastiano Serlio și Palladio au stabilit regulile științei de a construi scene care, datorită legilor perspectivei, să dea iluzia celei mai sugestive realități și posibilitatea creării și manevrării rapide și ușoare a celor mai fantastice decoruri. La începutul secolului al XVII-lea, Bernini folosește învățămintele lor pentru a organiza grandioase desfășurări pe scene acoperite ca și în aer liber.

Cînd în 1660, se hotărîse să restaureze, la drept vorbind, să reconstruiască, modestul castel de la Versailles pentru a-l transforma într-un imens palat, fără pereche în lume, și ceruse lui Le Nôtre să deseneze întîi planul parcului, Ludovic al XIV-lea, însărcinase și pe arhitectul Hardouin-Mansart să întocmească un proiect al fațadei dinspre parc. Cunoscînd preferințele și ambițiile rafinate ale monarhului și întrezărind proiectul vestitei Galerii a Oglinzilor, Mansart se sfătuise cu Le Nôtre și hotărîse să aplice grandioasei deschideri spre marele canal principiile perspectivei preconizate de Palladio și Serlio. Și într-adevăr efectul de perspectivă este prodigios. Dacă, din interiorul Galeriei Oglinzilor, îți arunci privirea, prin înalta și larga arcuire a ferestrelor-uși peste

---

[1] C. f. *Istoria spectacolelor*, Ed. Pléiade, pp. 582.
[2] Ibid.

bazinul monumental al divinităţilor nautice, de-a lungul Marelui
Canal, prin efectul depărtării combinat cu reflexele frunzişurilor
şi ale luminii, întotdeauna pastelizată, a cerului, ai impresia că în
zare, canalul nu se varsă într-un mic lac artificial ci în imensi-
tatea mării.

Cedind sugestiilor ispititoare ale lui Lully, în 1685, Ludovic
al XIV-lea cheamă la Versailles pe inginerul-arhitect italian Vi-
garani şi-l însărcinează să construiască un teatru *à l'italienne* în
extremitatea aripii de la nord a palatului. În urma unor împreju-
rări nefavorabile, apoi a morţii monarhului în 1715, teatrul avea
să fie construit abia sub Ludovic al XV-lea în 1773 de către arhi-
tectul Gabriel căruia i-au trebuit douăzeci de ani ca să desăvîr-
şească această adevărată bijuterie. Maşinăriile (scripete) de o in-
geniozitate şi o funcţionalitate aproape de necrezut pentru acea
vreme, toate din lemn (pentru a nu compromite acustica) şi re-
duse la cea mai simplă dar mai solidă şi practică expresie, în-
găduiau, în cîteva minute, uluitoare schimbări de decoruri dinainte
construite, ridicate succesiv din subsoluri sau coborîte de sub
acoperiş [1]

[1] O replică a acestor mecanisme şi a acestor decoruri, admira-
bil conservate, se foloseşte şi astăzi în somptuosul şi fermecătorul
teatru construit într-un superb parc al castelului Drottningholm,
dintr-un cartier de vile al Stockholmului, în 1764, de către regina
Ulrika a Suediei. Gustav al III-lea, pasionat de teatru şi de mu-
zică, el însuşi autor dramatic, (a cărui asasinare în timpul unui bal
mascat la Opera din Stockhom, avea să inspire libretul şi muzica
lui Verdi din opera *Bal mascat*) a reamenajat teatrul şi l-a deschis
şi publicului pentru reprezentaţii de operă şi balet care continuă
şi astăzi şi în care sînt reconstituite cu o scrupuloasă şi aproape
evlavioasă fidelitate, cu aceleaşi maşinării (manevrate manual) ace-
leaşi decoruri, făcîndu-se şi apel la cei mai reputaţi artişti din
lume. Respectul pentru acest adevărat templu al artei este atît de
înrădăcinat şi în publicul suedez, încît nu numai plasatoarele, vîn-
zătoarele de programe şi bufetierele sînt îmbrăcate în costume de
epocă, dar şi spectatoarele (ţinuta de seară fiind în unele zile de
rigoare) se simt datoare, renunţînd la cerinţele modelor contempo-
rane, să arboreze rochii de seară de epocă. Eşti surprins să vezi
bărbaţii în frac, fără peruci pudrate. Primăvara şi vara, în an-

În aşteptarea miraculosului teatru mult visat de el, Ludovic al XIV-lea ceruse lui Vigarani, în 1673, să transforme pentru Lully în sală de operă o galerie de la Versailles şi, în Paris, teatrul de la Palais Royal care fusese folosit de Molière. Sub Ludovic al XV-lea, o a doua sală de operă fusese amenajată în Paris, în actualul teatru de la Porte St. Martin.

Este uşor de înţeles că fastuoasele teatre italiene de operă şi strălucitele spectacole şi sărbătoriri care aveau loc pe scena şi în sălile lor, erau teatre de Curte, regală sau princiară, deci dispunînd, ca şi cel de la Versailles şi de la Palais Royal, de fonduri nelimitate. Puzderia de teatre particulare din Paris şi din provincie, lipsite de orice subvenţie, nu puteau rivaliza cu ele. Publicul arătîndu-se însă nemulţumit şi protestînd adesea violent, conducătorii acestor teatre au încercat să-l amăgească cu false străluciri care nu înşelau însă pe nimeni. Spectatorii nu se împuţinau totuşi. Fiindcă, pe atunci, distracţiile nu erau prea variate şi a merge la teatru ajunsese, pentru burghezia mică şi mare, în constantă ascensiune datorită politicii lui Colbert (politică continuată şi după moartea acestuia, fiindcă şi aristocraţia începuse să profite de roadele ei) un fel de onoare, un mijloc de a dovedi preocupări de un nivel superior celor al muritorilor de rînd. Dar, prezentate astfel, piesele deveneau tot mai proaste. Adesea fluierate, ele cădeau vertiginos iar autorii abia pridideau să mai scrie altele, la repezeală, şi de mîntuială. Dar şi pe acestea, directorii şi actorii le masacrau crezînd că astfel vor fi mai pe placul publicului. În plină melodramă, au intercalat cuplete deşucheate, cîntece şi dansuri, chiar şi numere de circ. Neavînd mijloacele materiale de a monta opere — pe care, dealtfel, publicul poate nici nu le-ar fi gustat fără fastul pe care acest public îl lega automat de termenul de *operă* — a fost inventată opera-comică. În care s-au intercalat tot

tracte, publicul se răspîndeşte în parcul *à la française* sub lumina ireală a nopţilor nordice în care soarele nu apune decît foarte tîrziu şi numai pentru două-trei ceasuri.

Într-o aripă a teatrului un interesant şi bogat muzeu a adunat un impresionant număr de partituri manuscrise ale celor mai mari compozitori din lume şi un material iconografic extrem de rar.

felul de divertismente heteroclite. Pe Bulevard du Temple, intr-un cartier cu destul de proastă reputație, s-a creat și primul *Teatru de Bulevard*. Și s-au inmulțit teatrele de bîlci.

Față de această descurajantă stare de lucruri, René Guilbert de Pixérécourt, unul din acei mulți autori dramatici de care pomeneam mai sus, innecat acum în oceanul uitării, dar care dovedeste totuși, prin unele scrieri aflate la Biblioteca Națională precum și la aceea a Arsenalului din Paris, că nu era lipsit nici de talent nici de agerime de spirit, a incercat, intr-un studiu intitulat : *Reflecții asupra melodramei*, să protesteze impotriva lipsei de ințelegere de care se izbeau autorii și de samavolnicia conducătorilor de teatre : „Susțin că priceperea a ceea ce se numește *punere în scenă* ar fi de ajuns pentru a (ne) face să evităm piedicile atît de primejdioase în meseria aceasta (a autorilor, *n.n.*) dificilă și scabroasă (?). Trebuie deci ca autorul să invețe a-și pune el insuși în scenă piesa sa. O piesă nu poate să se înfățișeze bine gîndită, bine făcută, bine dialogată, bine repetată și bine jucată decît sub auspiciile și prin grija unui singur om care să aibă același gust, aceeași judecată, același spirit, același suflet și aceleași opinii".

Deci, autorul.

Dovada peremptorie a indreptățirii acestei păreri a fost făcută de Beaumarchais care, avînd suficientă autoritate și unii puternici sprijinitori, a izbutit să-și pună singur în scenă la Comedia Franceză, piesa *Nunta lui Figaro*. În seara de 27 aprilie 1784, ea a obținut un adevărat triumf. Trebuind să se supună totuși, dar cu măsură și inteligență, preferințelor publicului vremii, și-a împănat și el piesa cu unele cuplete și cu intermedii de balet, folosind și o montare cît mai fastuoasă. Dar totul fiind hotărît, ales, distribuit și regizat de autor, deci toate elementele spectacolului corespunzînd strict și judicios cerințelor spiritului piesei, Beaumarchais a restabilit magistral echilibrul dintre cele două elemente constitutive ale teatrului, deschizînd astfel ochii multor conducători de teatru și urmașilor lor.

Curînd însă recrudescența revoluționară apoi războiul aveau să aducă o nouă perturbare, într-o măsură aproape o întrerupere

a activității teatrale. Consulatul și domnia autoritară a lui Napoleon impunînd în multe domenii o replecare de la zero, și teatrul a pornit pe o cale nouă care avea să fie dominată timp de mai bine de jumătate de veac de explozia și de supremația romantismului.

Peste exact o sută de ani, spre sfîrșitul veacului următor, o nouă criză avea să izbucnească din pricina unei aceleiași ruperi de echilibru. În împrejurări nu total neasemănătoare dar, în esență, echivalente. Ruptura s-a produs într-adevăr tot printr-o scădere de nivel, apoi prin unele încercări stîngace, și ele de nivel inferior, ale unora din actori de a ascunde sau de a compensa această scădere printr-o mai accentuată punere în valoare a efortului lor personal. Procedare care a trezit ca și în veacul precedent nu numai protestele autorilor dar și ale unor critici cu autoritate ca Jules Janin — supranumit „prințul criticii" — care scria cu disprețuitoare ironie despre un Hugo devenit propriul său epigon : „Victor Hugo posedă, firește, admirabil această artă care s-a dedat de la o vreme la atîtea abuzuri : marea artă a punerii în scenă".

În volumul consacrat *Teatrului contemporan*, Barbey d'Aurevilly scria : „Plini de dezgustul adînc și iritat insuflat de toate aceste inepții cu mascarade și invenții spectaculoase cu care sîntem îndopați de atîta vreme și care ni se servesc drept piese, mi se pare că este vorba de o provocare voită pentru a determina acea mare schimbare care va readuce pe scenă un pic de suflet și de spirit".

Iar Louis Becq de Fouquières, un scriitor și gazetar bine cunoscut și prețuit în acea vreme, scria, în eseul său de estetică teatrală intitulat *Arta punerii în scenă* : „Ne întrebăm, nu fără îngrijorare, unde se va opri punerea în scenă ? Fără îndoială, sînt limite peste care nu se va putea trece dar ea va continua totuși să încalce tot mai mult domeniul literar și chiar acum, firul care leagă toate tablourile unei piese a devenit foarte firav și foarte fugitiv"[1].

---

[1] *Istoria spectacolelor*, Enciclopedia Pléiade pp. 1309.

Iată însă că şi spre sfîrşitul veacului nostru, şi cu deosebire în vremea din urmă, s-a produs o nouă rupere de echilibru dintre cele două componente ale teatrului. De data aceasta, însă, nu de la sine, printr-o scădere progresivă de nivel. (Am spune, chiar, dimpotrivă.) Ci printr-o hotărîre deliberată, luînd adesea un caracter vehement demonstrativ, chiar agresiv şi nu o dată excesiv. Cuprinşi de panică din pricina dezafecţiunii tot mai accentuate a publicului şi, mai ales, a unei anumite scindări a lui, care pune spinoase şi neaşteptate probleme etice şi sociale, oamenii de teatru, dezorientaţi ca orice conducător în faţa căruia se iveşte brusc un neprevăzut coborîş, s-au năpustit asupra celor două componente ale teatrluui cu mai multă grabă şi spaimă decît discernămînt şi s-au cramponat de ele ca de două pedale pe care au apăsat din toate puterile şi — trebuie s-o recunoaştem — cu toată ingeniozitatea şi talentul, dar alternativ sau succesiv, niciodată sau prea arar concomitent, agravînd astfel dezechilibrul în loc să-l curme.

Constantînd în prezent fenomene tot mai primejdioase ale acestei nesăbuite dezechilibrări, după ce recunoaşte şi chiar afirmă nevoia imperioasă ce se iveşte, în anumite momente, de înnoiri cît mai îndrăzneţe ale formelor deci ale modalităţilor de exprimare, Martin Esslin, unul dintre oamenii de teatru contemporani cei mai lucizi şi lipsiţi de porniri preconcepute, se sprijină şi el, în recenta şi substanţiala sa lucrare, *Dincolo de absurd*, pe unele adevăruri elementare, grav nesocotite: „Procedînd astfel, reaminteşte el (adică primenind formele, *n.n.*), înainte de orice se impune să nu uităm că aceste forme vor trebui obligatoriu să prezinte un conţinut la fel de nou şi diferit. Este o iluzie să crezi că există o deosebire de natură între ceea ce este de exprimat şi felul în care se exprimă."

Observaţia lui Esslin se adresa celor ce socotesc — şi numărul lor a crescut îngrijorător — că textul, transformat într-un pretext, într-o simplă temă pentru variaţii prestigioase este de importanţă minoră faţă de variaţiile, care, fie şi geniale, de cele mai multe ori îi sărăcesc conţinutul sau falsifică sensul comunicării dorite de autor.

Încă din 1928, Brecht constata, nu fără indignare, începutul de confuzie provenit din dezechilibrarea celor două componente. În *Scrieri despre teatru*[1], el nota: „Astăzi, strădania desnădăjduită a teatrului (ar fi fost mai exact să spună: *a teatrelor, n.n.*) este să-şi păstreze publicul făcîndu-i toate concesiile pentru a-i fi pe plac. Lucrul acesta este însă foarte anevoios fiindcă nu poţi şti cum să păstrezi un public care nici el nu prea ştie ce ar trebui să vrea... Nu cred că au dreptate acei regizori mai noi care procedează la tot felul de modificări în textul unor piese clasice pentru a le da o aparenţă mai nouă... Totuşi, ei folosesc piese de teatru vechi numai ca material brut, făcînd abstracţie de stilul lor, încercînd chiar să li se facă uitaţi autorii şi să impună stilul vremii noastre unor piese aparţinînd altor epoci."

Intr-una din notele sale de teatru, Montherlant avea să afirme, aproape patruzeci de ani mai tîrziu: „Fiecare piesă de teatru îşi cere stilul vremii în care se petrece". Adecvaţia aceasta de stil se referea nu numai la formularea replicilor şi la comportarea personajelor ci şi la reprezentarea piesei. Discutînd, odată cu el despre îndatoririle regiei, am înţeles (şi l-am înţeles) că el atribuia acesteia rolul pe care Boileau îl atribuia rimei: *la rime est une esclave et ne doit qu'obéir.* De cine să asculte? De strictele injoncţiuni ale piesei.

Desigur Esslin avea dreptate afirmînd că, în teatru, nu este deosebire *de natură* între *conţinut* şi *formă*. „În aşa măsură, adăuga el, încît, în ultimă analiză, conţinutul devine formă şi forma conţinut."

Dacă forma se adaptează strict conţinutului, acesta este firesc să se contopească cu ea. Deci, ambele elemente devenind un tot, la rîndul ei, forma să se transforme în conţinut. Dar chiar dacă, prin această contopire, *prioritatea* conţinutului se anulează, rămîne totuşi neştirbită *primordialitatea* lui. Într-adevăr, problema modalităţii exprimării, deci a formei regizorale nici nu se poate

[1] Versiunea franceză: *Ecrits sur le théâtre*, Ed. de l'Arche, Paris.

pune fără preexistenţa gîndirii concretizată printr-un text, deci prin cuvînt.

De aceea, Ingmar Bergman, nu numai că reaminteşte necontenit primordialitatea textului, ci afirmă mereu şi primatul lui. Datorită reminiscenţelor copilăriei şi adolescenţei, el fiind fiu de pastor, iniţial destinat seminarului, opţiunea lui este formulată în stil oarecum biblic: „la început a fost cuvîntul şi, pînă la urmă, tot el va dăinui“.

Socotit, în restul lumii, drept un mare cineast, poate cel mai interesant al zilelor noastre, în Suedia sa natală Bergman este considerat (aşa cum el însuşi se consideră pe sine), înainte de orice, un om de teatru: autor dramatic şi regizor[1]. Care, pe ecran, se foloseşte de imagini doar ca de un adjuvant. Miraculos, fără îndoială, dar totuşi subordonat piesei din film. După propria sa recunoaştere, admirate şi aşteptate cu viu interes pretutindeni, cele mai multe din filmele sale nu sînt cu adevărat înţelese decît în ţara sa. Fiindcă, el acordînd o valoare esenţială cuvîntului, în filmele lui se vorbeşte mult şi în chip subtil nuanţat. Dacă replicile personajelor ar fi traduse integral, subtitulurile ar acoperi aproape toată imaginea. Dar, fără a fi în măsură de a urmări întocmai dialogurile, publicul pierde adevăratul sens al filmului. Chiar atunci cînd dialogurile pot fi urmărite de cei ce înţeleg limba suedeză, pentru ca totul să fie cît mai limpede, deci pentru a echilibra vorbirea cu tăcerea fără să se producă o rupere a continuităţii exprimării, în anumite momente de tăcere, Bergman foloseşte tot mai mult, în prim-planuri prelungite, chipul uman pentru ca ochii şi trăsăturile să nu înceteze să se exprime, continuînd să vorbească prin cuvinte nerostite, însă, uşor de ghicit, din priviri şi expresivitatea feţei.

Părînd a se situa pe o poziţie diametral opusă, Jean-Louis Barrault dezvăluie aceeaşi preţuire, aş spune chiar acelaşi cult pentru puterea incantatorie a cuvîntului, cînd, vorbind despre ge-

[1] Multă vreme, Bergman a fost director al Teatrului Naţional din Stockholm. Creator de conservatoare în toate centrele importante ale Suediei, el continuă să pună în scenă spectacole de operă şi de teatru paralel cu activitatea de cineast.

neza teatrului[1], afirmă că acesta s-a născut din tăcere. Prin această tăcere, Barrault înţelege acel hiatus revelator care se produce, în anumite momente de intensă concentrare, între tumultul exterior şi cel interior; mai precis, între clipa pe punctul de a trece şi clipa pe punctul de a urma celei ce a trecut. În această fulgurantă tăcere, omul are revelaţia cutremurătoare a neantului către care îl poartă ireversibila fluenţă a trăirii. Şi, reacţie instinctivă, pentru a se sustrage spaimei, omul este cuprins de nevoia comunicării pentru a-şi defini şi dovedi mai convingător fiinţarea. Dar reala comunicare nu se poate face decît prin cuvinte, acestea fiind închegări concrete de gînduri şi sentimente. De aceea, afirmă Barrault, *teatrul nu s-a născut odată cu omul, ci odată cu născocirea cuvîntului.* Toate manifestările care au precedat cuvîntul: semne (adică gesticulaţii), strigăte, hohotiri — chiar transformate în cîntec şi dans — nu erau încă nici măcar embrioane de teatru, teatrul fiind esenţial vorbire şi, numai în subsidiar, mişcare.

Acum trei ani, în cursul unei mese rotunde la castelul de la Brangues, cu prilejul unei comemorări a lui Claudel, l-am întrebat: „Aseară am constatat că dispozitivul scenic folosit în reprezentarea piesei *Sub vîntul insulelor Baleare*[2] este aproape identic cu cele folosite succesiv în spectacolele Jarry şi Rabelais de la fosta sală de sport Elysée-Montmartre. Această izbitoare similitudine reprezintă oare o nouă orientare deci o nouă formulă Barrault, poate definitivă?“ „A, nu, categoric nu!“ a răspuns cu însufleţire. Similitudinea dispozitivului scenic folosit la aceste spectacole consecutive s-a datorat întîmplătoarei similitudini de structură a celor trei piese. Fireşte, există în general, şi un stil propriu, personal, decurgînd nu numai dintr-o anumită optică ci şi dintr-un anumit fel de a fi, dintr-un anumit temperament. Socotesc că, în ciuda oricăror preferinţe temperamentale, nu trebuie să ne înţepenim în modalităţi preconcepute. Dealtfel, ceea ce asigură varietatea este tocmai faptul că trebuie neapărat să ne supunem cu stricteţă

[1] *Reflecţii despre teatru,* Ed. de l'Arche, Paris.

[2] A patra zi a *Pantofului de mătase* reprezentată de Barrault şi trupa sa, în premieră absolută, în parcul castelului lui Claudel de la Brangues.

spiritului și imperativelor fiecărei piese. Asta nu poate decît să ne încînte. Mie și camarazilor mei ne-a plăcut întotdeauna mobilitatea, și — fiindcă vorbim tocmai de ea — libertatea de a născoci de fiecare dată o altă arhitectură, corespunzătoare însă — repet, subiectului și intențiilor autorului. Am spus *arhitectură*, nu *dispozitiv*, cum ați spus dumneavoastră, fiindcă gîndul meu a mers nu numai la ceea ce se află *dispus pe scenă* ci chiar la felul în care *scena însăși este dispusă*, deci construită în raport cu tot ce o înconjoară. Ieri seară, ca și la Elysée-Montmartre, am jucat ca într-o arenă, cu publicul de jur împrejur. Într-o bună zi, vom fi iarăși, cu fața la public. Teatrul este viață și viața este continuă mobilitate.

După o clipă de tăcere, a urmat o nouă diatribă, plină de vervă și humor, împotriva *intelectualilor*, diatribă cu atît mai savuroasă cu cît Barrault este *marele Barrault*, tocmai fiindcă artistul înăscut este dublat de un autentic intelectual. (Prin „*intelectuali*", termen rostit cu ghilimele de intonație și scris cu litere cursive, Barrault înțelege pe teoreticienii pedanți, *qui cherchent midi à quatorze heures* și vor neapărat să se dovedească „unul mai isteț, chiar mai genial, decît altul").

Un comesean întrebînd ce înțelege exact prin *arhitectura teatrală*, Barrault a continuat. Spre încîntarea tuturor. Fiindcă este un fermecător *causeur* pe care nu te mai saturi ascultîndu-l. (Un neprieten — cine nu are și neprieteni ? — a șoptit : *adoră să vorbească și să se și asculte vorbind.* O altă șoaptă a replicat : *Dar e firesc să se asculte : orice mare artist trebuie să-și supravegheze arcușul".)* — „Ce este arhitectura teatrală ? O întreagă poveste. La început un rotund ridicat într-un luminiș, de pădure. Sau, la temelia unui zid. Și iată teatrul grec. Apoi, rotundul este vîrît, pe jumătate, în zid. Și iată teatrul roman. După care rotundul e împins în întregime în zid, trecut astfel chiar în spatele zidului găurit, buza spărturii devenind rampă, și iată teatrul zis italian. Pe urmă, iată-i pe *intelectuali* sărind : «Bine, dar asta e o mistificare ; trebuie să demistificăm teatrul ; să scoatem iarăși afară rotundul și să-l punem la loc în mijloc.» Și rotundul este repus în mijlocul spectatorilor. Dar și actori și public își dau seama că

pe scenă se stă mereu cu spatele. «Bine — spun *intelectualii* — să împingem rotundul lîngă un zid». Și ne întoarcem, astfel, la teatrul grec. Acum protestează însă negustorii de teatru care spun : «Se pierde prea mult spațiu : să vîrîm scena măcar pe jumătate în zid, ca să cîștigăm mai multe locuri și să se mărească încasările.» Și se reinventează teatrul roman. Dar sînt oameni cărora le place să viseze, să evadeze total din realitatea înconjurătoare : din nou se trece în întregime rotundul prin zid și se desparte scena de sală prin bariera rampei. Deci, iarăși teatrul italian. Se pune chiar o cortină, fiindcă *intelectualii* își amintesc că ceea ce face să se nască în ochi privirea este pleoapa. Deci, indiscret, se ridică pleoapa... așa (Barrault duce cîte două degete la ochi și își ridică pleoapele ca pe o cortină, ceea ce provoacă rîsete și vii aplauze)... și se pătrunde în visarea ochiului. Un alt *intelectual* vine, însă, și strigă : «Minciună ; pleoapa este ipocrită.» Pleoapa este smulsă și rotundul este iarăși pus în mijloc. Numai că bunul simț este mai tare decît toate sclifoselile. Evidența se impune de la sine : fiecare piesă își are specificul ei. De pildă ; cum s-ar putea juca *în rond* piesa lui Beckett *Ce zile frumoase ?* cînd trebuie să cercetezi, cu încordarea unui naturalist, capul acela rămas singur afară din pămîntul care a îngropat restul făpturii ? Trebuie să fie mereu cu fața la public. Dealtfel, însăși *intelectualii* au înțeles acest lucru. Dar ca să nu mai folosească eticheta *teatru italian*, pe care tot ei tăbărîseră cu înverșunare de cînd cu Brecht, au inventat acum denumirea de *teatru frontal*. Cînd se potrivește cu natura piesei, sîntem și noi de acord cu acest teatru *frontal*. Fără a-l impune ca sistem obligatoriu. Dar pentru a reveni la *dispozitive :* cel de aseară era imperios cerut de textul lui Claudel.

În urma altor întrebări cu care Barrault a fost asaltat, disputația de la Brangues deviind și devenind deodată neașteptat de aprinsă, nu am putut să mai aflu — așa cum aș fi dorit — dacă printre *intelectualii*, socotiți de el drept niște încurcă-lume, adică străluciți vînturători de teorii, în sine interesante dar în practică utopice, marele actor și animator nu includea pe Adolf Appia și chiar pe Gordon Craig ?

În mai toate lucrările consacrate istoriei teatrului, aceste două nume sînt citate concomitent, ca strîns legate, ceea ce este excesiv, deci nedrept. Deși s-ar părea că Craig ar fi fost la început efectiv impresionat de ideile lui Appia și chiar determinat de ele să apuce calea pe care avea să persevereze tot restul vieții, deosebirea între ei doi este considerabilă. Craig a fost incontestabil o puternică personalitate, efectiv deschizătoare de orizonturi noi, care prin elevația preocupărilor și învățămintelor sale și-a dobîndit un real ascendent, a exercitat o intensă înrîurire și a avut adepți, ei înșiși străluciți. Chiar dacă, astăzi, depărtarea în timp îngăduindu-ne o mai obiectivă apreciere, el ne apare mai curînd ca un diletant — cu sclipiri geniale — dar totuși un diletant. Enunțînd teorii, desfășurînd o mare energie și dovedind și o fecundă imaginație în formularea și argumentarea lor, Craig a avut puține prilejuri de a le pune personal, direct, în practică. Se pot număra pe degetele de la o singură mînă spectacolele pe care le-a pus în scenă, în Italia, Germania și o dată la Moscova. E locul de a aminti că, dintre adepții lui, cel mai inspirat și cu adevărat fervent, el însuși mare om de teatru chiar atunci cînd se manifesta aberant, a fost Meyerhold. Craig a jucat prin teoriile sale un rol însemnat și în triumful expresionismului din Germania. Alături de Craig, Adolf Appia, cu toată întietatea cronologică a ideilor sale, ni se înfățișează, lîngă marele său continuator, ca un ucenic al propriilor sale inovații teoretice. Născut la Geneva în 1862, fascinat în adolescență de drama și muzica wagneriană, el lucrează ani întregi la redactarea unei broșuri în care demonstrînd că punerea în scenă de la Bayreuth este o erezie, formulează cel dintîi teoria unui *teatru total*. Calificativul era însă nejustificat fiindcă această concepție totalistă se referea numai la elementele scenice și cel mult muzicale, drama și ideile autorului fiind socotite de minimă importanță, putînd fi chiar ignorate. „Arta punerii în scenă — scria el — este arta de a proiecta în spațiu ceea ce dramaturgul nu poate proiecta decît în timp. Punerea în scenă, pentru a se încorpora dramei, trebuie să se desprindă de ideea creatoare a autorului. Scopul ei este să ne dea o iluzie scenică."

Publicată la Paris în 1895, cînd triumfa verismul lui Antoine, și în Germania naturalismul lui Brahm, broșura nu a avut nici un ecou, iar moștenitorii lui Wagner de la Bayreuth nici nu au luat-o în seamă. Un volum și mai relevant apărut în 1899, la München, care proclama punerea în scenă ca o artă independentă și suverană, nu a avut mai mult răsunet. Dar a atras atenția lui Craig care se afla în Italia, cînd Scala din Milano, montînd o operă de Wagner, a chemat pe Appia s-o pună în scenă. Astfel s-a produs prima întîlnire cu Craig, căruia Eleonora Duse îi ceruse să pună în scenă piesa lui Ibsen *Rosmersholm*. Craig i-a oferit atunci lui Appia să colaboreze cu el la acest spectacol. În urma unor lungi convorbiri avute cu acest prilej, Craig a socotit ideile lui Appia drept un judicios și interesant punct de plecare. Și amîndoi au pornit un adevărat război împotriva tuturor convențiilor scenice existente, elaborînd teoria unei puneri în scenă ce reprezenta, în sine, o construcție prestigioasă dar care era suspendată în gol deoarece piesa, textul ei, intențiile autorului, erau considerate, în mai mare măsură, ca în Parisul sfîrșitului secolului al XVIII-lea, doar un simplu pretext. Ecoul cel mai puternic, teoriile lui Craig l-au avut în Germania (Fuchs, Jesner și Piscator). Într-o măsură și, un timp, chiar Reinhardt și-a însușit și el unele din vederile lui Craig. Judecata finală a lui Brecht asupra radicalelor și senzaționalelor inovații ale expresionismului și cu deosebire ale lui Piscator, a fost socotită valabilă și pentru teoriile și chiar experimentele personale — e adevărat puține — ale lui Craig : „simplu fenomen de inflație, care nu a adus, în realitate, nici o adevărată schimbare de valoare[1]".

În Franța, singur Copeau, la redeschiderea teatrului *Vieux Colombier*, în 1919, după reîntoarcerea sa din America, s-a arătat permeabil într-o oarecare măsură spiritului acestor inovații, dar mai mult teoriilor lui Appia decît părerilor lui Craig. Păstrîndu-și însă întreaga libertate de gîndire. Așa cum rezultă din viul interes arătat în căutarea și impunerea autorilor celor mai reprezentativi ai vremii sale ca și din această însemnare a sa : „Appia și Craig au spart tavanul teatrului (tavan în sens de limită, de *„plafonare"*

[1] *Écrits sur le théâtre*, vol. 1, p. 238, Ed. de l'Arche, Paris.

n.n.), dar ei nu au înlocuit cu nimic spărtura ; prin ea, putem vedea necontenit stelele".

La apariția lor, teoriile lui Appia și Craig nu au putut avea prea mare ecou în Franța fiindcă, în acea vreme, Parisul, socotindu-se încă, pe drept sau nu, centrul esențial radiind civilizație în întreaga lume și dînd efectiv tonul mai ales în domeniul cultural și artistic, se interesa destul de puțin de ceea ce se petrecea dincolo de hotarele țării. Dar, în chipul cel mai neașteptat, ferestrele în dosul cărora aerul îmbîcsit începea să miroase a stătut și să devină sufocant, aveau să fie deschise cu toată energia de către un om și mai neașteptat care simțea că se înăbușe.

Acum o sută și ceva de ani, un mărunt funcționar de la o societate de gaz aerian din Paris, a început să se ducă tot mai des la teatru, cuprins nu atît de o bruscă pasiune cît și de un fel de crîncenă înverșunare. Avînd, pe deoparte, sentimentul că nu era firesc să se mărginească la ceea ce îi oferea sau, mai bine zis, îi îngăduia existența pe care, de bine de rău și-o cîștiga, iar, pe de alta, mediocritatea plăcerilor cu care se mulțumeau colegii lui, la fel de mărunți, părîndu-i-se de o searbădă monotonie, tînărul funcționar și-a închipuit că teatrul îi putea prilejui o evadare. Evadarea nu înseamnă însă întotdeauna — așa cum, de prea multe ori, greșit s-a înțeles — o eschivare. Ci dorința îmbogățirii, și în intensitate și în elevație, a trăirii proprii prin spargerea găoacei aparent predestinate și deschiderea de orizonturi concentrice tot mai largi. Dar, curînd, tînărul prea încrezător a început să fie dezamăgit. Și cu cît mai mult se ducea la teatru, aproape seară de seară, așteptîndu-se cu înfrigurare să găsească ceea ce nădăjduise, cu atît dezamăgirea lui creștea. Cortina — ce reprezenta un virtual orizont nou — se ridica pe un gol secetos. Totul i se înfățișa artificial, deci incredibil ; nu numai decorurile ci și personajele îi păreau de carton, iar crîmpeiele de viață aduse pe scenă nu aveau nici o legătură nici chiar cu ceea ce vedea în jurul lui. El cerea teatrului un surplus de intensitate de trăire și teatrul îi oferea mai puțin decît propria sa existență, a cărei mediocritate și îngustime erau cel puțin compensate de avîntul visărilor sale personale care nu îl părăseau în timp ce scîrțîia cu penița pe hîrtia — și ea de mediocră calitate — a

registrelor întreprinderii. Raportate, desigur, la vremea aceea, dar cu aceeași semnificatie, el putea să-și spună aproape întocmai cele scrise recent de Martin Esslin în lucrarea sa precitată : „facultățile omenești s-au ascuțit, reacțiile vizuale și auditive au devenit mai rapide, acorduri care puteau izbi supărător urechile unei generații par generației următoare nu numai tolerabile, ci chiar pline de frumusețe". Viața era atît de complexă și ceea ce se aducea pe scenă era atît de simplist și de searbăd. O mare nedumerire l-a cuprins atunci. În acel moment, în Franța, literatura — mai ales poezia — pictura, muzica, chiar și filozofia (îndeosebi datorită lui Bergson) cunoșteau o mare înflorire de pe urma unor înnoiri pline de îndrăzneală și avînt. De ce oare teatrul era atît de înapoiat ? Trebuia neapărat și fără întîrziere să fie curmată această jalnică stare de lucruri. Și el cel dintîi avea să pună mîna, nimeric poate, nebunește chiar, dar cu tot curajul, pe tîrnăcopul cu care să deschidă un drum nou. Tînărul acela se numea André Antoine. Necrezut de curînd, avea să devină *marele Antoine*. Astăzi, mulți oameni de teatru l-au uitat sau îl privesc retrospectiv (mai ales intelectualii cu ghilimele ai lui Barrault) cu condescendență din pricina verismului său, e drept, excesiv dar care, raportat la vremea aceea, apare explicabil și, prin intenția sa contestatară, într-o oarecare măsură chiar justificat.

Încredințat că răul pornea de la ceea ce constituie *alfa* teatrului, înainte chiar de a-și deschide faimosul său *Teatru Liber* (care avea să aibă, ca echivalent, în Germania, nu mai puțin faimosul *Die Freie Bühne*, deschis de regizorul Otto Brahm cu *Strigoii* lui Ibsen și unde avea apoi să fie lansat Gerhardt Hauptmann), Antoine a început să caute autori și piese cu adevărat interesante, corespunzătoare vremii, oglindind devenirile în germen ale unei vieți noi. Paralel, s-a străduit să formeze și actori noi, voind să pună capăt (dar multă vreme încercările lui au rămas iluzorii sau efemere) sistemului deplorabil petrivit căruia trupa era constituită de una sau două glorii naționale înconjurate de „utilități".

În Franța, exista în acel moment o pleiadă de actori, pe bună dreptate socotiți drept iluștri și pe care mai tîrziu Cocteau avea

să-i numească *les monstres sacrés :* Mounet-Sully, Maurice de Féraudy, frații Coquelin, Le Bargy, Silvain, Sarah Bernhardt, Réjane, Julia Bartet, Cora Laparcerie, Second-Weber, Suzanne Després. Aceștia nu numai că cereau autorilor să scrie piese și roluri speciale pentru ei dar, în timpul repetițiilor, impuneau modificări importante pentru ca să fie puși mai categoric în valoare. Și acestora, Antoine le-a declarat război fățiș, izbutind să-i supună unei discipline ferme, luptînd fără preget pentru omogenitatea interpretării și respectarea textelor.

Șase ani după deschiderea *Teatrului Liber* și după ce acesta lansase un număr destul de mare de autori noi cu răsunător și justificat succes de public și de critică, Lugné-Poë urmează pilda și fondează *Le théâtre de l'Oeuvre*. Însăși denumirea teatrului, suna ca un program, proclamînd importanța prioritară a piesei. Incontestabil mai intelectual (fără ghilimele) decît Antoine, *descoperirile* lui aveau să fie de un nivel mai ridicat. E drept că și Antoine descoperise și lansase talente și personalități de valoare ca Mirbeau, Richepin, Brieux, Porto-Riche, Jules Renard, Courteline, Emile Fabre, François de Curel și alții. Și reluase, menținîndu-i pe afiș cu toată autoritatea ce o dobîndise și dîndu-le, datorită noului stil de interpretare, o nouă tinerețe, dramaturgi ca Henry Becque și Dumas-fiul. Desigur, solid și chiar abil construite, operele acestora din care nu lipseau nici idei, îndrăznețe pentru acea vreme, nici lucide critici sociale, nu mai pot trezi astăzi decît un interes de curiozitate, cu caracter muzeal tocmai fiindcă se străduiseră să înfățișeze veridic o lume de mult apusă pe care cu greu o mai putem înțelege. În epoca sa de mare glorie, dintre 1893 și 1914, Lugné-Poë a descoperit și impus pe Jarry cu *Ubu-Roi*, a lansat pe Maeterlink, pe Romain Rolland, pe Saint-Georges de Bouhelier, pe Tristan Bernard, pe Romain Coolus, pe Suarès. Paralel, a deschis porțile marilor străini și a impus Franței și, indirect, întregei lumi, pe Ibsen, pe Strindberg, pe Hauptmann, pe Björnstjerne Björnson. Și, bine înțeles, pe încă puțin cunoscutul în Franța, Shakespeare. În 1898, montează la Circul de Vară *Măsură pentru măsură* într-o regie de o noutate senzațională. Decorurile spectacolelor de la teatrul lui

erau semnate, printre alții, de Toulouse-Lautrec, Vuillard, Bonnard și Maurice Denis.

În 1912, ștafeta era preluată, de Jacques Copeau care nu deschide însă teatrul *Vieux Colombier* decît în 1913, după ce își pregătise îndelung repertoriul : Shakespeare, Molière, Dostoievski, Claudel, Henry Ghéon, Sclumberger și Roger Martin du Gard.

Unele semne vestitoare ale unei viitoare crize începuseră totuși să se manifeste chiar după primele succese ale *Teatrului Liber*, și deveniseră mai acentuate după impunerea stăruitoare a unui repertoriu de un nivel și mai ridicat, de către Lugné-Poë. Afluența publicului nu a scăzut însă neliniștitor. Nici nu ar fi fost cu putință fiindcă — sub diferitele lui forme — teatrul nu avea încă o concurență prea de temut. Nu exista nici cinematograf, nici radio, nici televiziune. Desigur, Parisul oferea seara și alte distracții. Dar, *a merge la teatru* continua să fie un titlu de mîndrie și chiar o obligație pentru mai multe categorii și sub-categorii sociale. În schimb, frecventînd mai departe cu aceeași asiduitate sălile de teatru, publicul și-a pierdut omogenitatea. O parte, simțitor mai restrînsă, a persistat să se ducă și la Antoine și la Lugné-Poë. Dar majoritatea se ducea cu mai multă plăcere la alte teatre care, mai puțin exigente dar totuși doritoare de a urma, fie și la alt nivel, pilda celor doi mari inovatori, ofereau piese și spectacole onorabile dar mai accesibile tuturora. Această preferință reprezentînd și încasări considerabile, deci drepturi de autor proporțional apreciabile, a îndemnat pe mulți dintre scriitorii noi, cu cote ridicate în aprecierile criticii, să încredințeze unele din piesele lor și acestor teatre.

Primul război mondial a constituit un hiatus. După care și-a făcut triumfal intrarea în Paris, teatrul *de avangardă*. Chiar din 1919, cu întoarcerea din America a lui Copeau care și-a redeschis teatrul *Vieux Colombier*. Au urmat : în 1922, Dullin, la *Atelier*, în 1926, Gaston Baty la *Chimère* (o modestă baracă), puțin după aceea, Jouvet la *Athénée* și soții Pitoeff, veniți de la Geneva, la *Théâtre des Arts*. Acestei strălucite pleiade, i s-a alăturat, cu tot entuziasmul, discernămîntul și experiența sa, Lugne-Poë. *Descoperirile* acestor prodigioși animatori, adică tinerii autori lansați de ei și izbînzile obținute de operele acestora, străbătute de un suflu nou și prezen-

tate cu mijloace regizorale corespunzătoare, sînt astăzi îndeobşte cunoscute pentru a le mai enumera amănunţit.

La început, sălile acestor teatre de avangardă (e drept, de dimensiuni modeste, cu excepţia sălii *Oeuvre*, a lui Lugné-Poë, care dispunea de peste 250 de locuri), au fost pline. În ciuda unei concurenţe acum într-adevăr de temut : cinematografe cu faţade impunătoare, scăldate de lumini orbitoare, multicolore, prezentînd filme prestigioase sau senzaţionale, cu săli comparativ uriaşe, music-hall-uri fastuoase, cu vedete de faimă mondială, dancinguri de toată mîna, unele cu orchestre celebre, nord şi sud americane, braserii moderne, baruri ispititoare prin decoraţie şi faună, cluburi şi cafenele modernizate, permanent deschise. Sfîrşitul spaimelor, suferinţelor şi frustrărilor războiului generase o frenezie atît de generală, o sete atît de avidă de bucurare de tot ce oferea din plin înscăunarea păcii şi eliberarea bruscă, ameţitoare aproape, de nenumărate prejudecăţi şi oprelişti devenite anacronice, încît nimic nu părea îndeajuns pentru potolirea acestei avide dezlănţuiri. Dar cînd frenezia a început să se potolească şi să se ivească şi necesitatea unei readaptări, apele au prins iarăşi să se despartă. Scindarea preferinţelor publicului a început din nou să se facă simţită. Cu cît nivelul calitativ al teatrelor de avangardă şi al celor cu respectabile tradiţii creştea, cu atît sălile acestora se umpleau mai anevoios şi creşteau dificultăţile financiare. În schimb, la unele teatre de pe bulevarde şi din vecinătatea lor, trebuiau rezervate cu mult înainte locurile. Am precizat anume : teatrele *de pe* bulevarde, fiindcă expresia : *teatre* şi mai ales : *teatru de bulevard*, devenită şi topografic anacronică, de mult golită de sensul ei iniţial, a dobîndit o accepţie nebuloasă şi, ca atare, este adesea folosită anapoda. În primul rînd, la Paris, în accepţia lui originară, care avea ceva din sclipirea şi spumozitatea unei cupe de şampanie specific franţuzească, *Bulevardul* (în fapt brîul de artere care unea La Place de la République cu La Place de la Madeleine) nu mai există. El a murit în cursul primului război mondial. Dar agonia lui începuse cu cîţiva ani mai înainte. Printr-o împletire de mistere ce nu au fost încă pe deplin elucidate, în viaţa multor oraşe mari, se produc alunecări de centre de gravitate dintr-un cartier spre un altul. Aşa cum tot ce reprezenta la un moment dat Vechiul Montmartre, avea să se strămute la Montparnasse şi de acolo la St. Germain-des-Près, apoi pe versantul de sud al cartierului Latin, la fel tot ce reprezentase, spre sfîrşitul veacului trecut şi încă în primii ani ai veacului nostru, Bulevardul (cu *B* majuscul) a alunecat, la un nivel însă mai ridicat, spre vest, spre Faubourg St. Honoré, spre Champs Elysées — cu anexele respective — şi spre Place de l'Etoile. *Bulevardul* reprezenta o frivolitate elegantă, rafinată, spirituală, nelipsită de inteligenţă. Unele teatre de pe *Bulevard* şi de pe străzile imediat învecinate, se specializaseră sau, mai curînd, moşteniseră din veacul precedent, tradiţia şi preferinţa unor piese uşoare, socotite, atunci, chiar picante, şi fără nici o ambiţie sau pretenţie de nivel artistic, literar sau intelectualizant. Dar chiar dinainte de primul război mondial, în unele din aceste teatre, cu săli spaţioase, confortabile şi cu scene bine utilate, au jucat cu trupele lor mari actori ca Sarah Bernhardt, ca Réjane, ca Le Bargy, Féraudy, şi după război, Blanchard, Fresnay, Lucien Guitry, Victor Boucher, Raimu, Brasseur, Simone, Maria Ventura, Gaby Morlay, Yvonne Printemps, Marguerite Moreno, Gabriel Dorziat.

Autori care au făcut cinste teatrului francez au fost jucaţi şi pe aceleaşi scene : Becque, Brieux, Emil Fabre, Romain Rolland, François de Curel, Abel Hermant, Lavedan, Lucien Descaves, Paul Géraldy, Maurice Donnay, Mirbeau, Porto-Riche, apoi Bourdet, Pagnol, Jules Romains şi o serie de tineri lansaţi de teatrele de avangardă : Cocteau, Camus, Salacrou, Marcel Achard, Lenormand, Sarment, Jean-Jacques Bernard, Claude-André Puget, Stève Passeur, Denys Amiel, Paul Raynal. Chiar Sartre a fost jucat la micul Teatru *La Potinière*, unde, de obicei, se jucau piese efectiv tipice *de bulevard*, de Verneuil sau de Armont şi Gerbidon. Şi lui Montherlant i s-a jucat, poate cea mai celebră piesă a sa — înscrisă şi în repertoriul Comediei Franceze — *Oraşul al cărui prinţ este un copil*, la Théâtre Michel, socotit deasemenea ca un teatru-anexă al Bulevardului [1].

[1] De curînd, cu prilejul unei reluări la Comedia Franceză a piesei *La voix humaine* a lui Cocteau (creată între cele două războaie de neuitata Berthe Bovy), într-o discuţie care a urmat în

Succesele acestor teatre de pe fostele *Mari Bulevarde* (care în ultimii ani și-au redobîndit o oarecare însuflețire dar de ordin strict comercial) și ale unor teatre cu săli mai mici, din apropiere (Michodière, Gramont, Madeleine, Michel, Mathurins și Daunou) succese datorite calității pieselor și unei interpretări și regii corespunzătoare și respectoase a textelor și spiritului lor, au putut da, un timp, iluzia unei reomogenizări a publicului. Dar cerebralizarea crescîndă a temelor abordate și puse în discuție de autori, experimentele tot mai curajoase și mai interesante întreprinse de regizori, au făcut să reapară, limpede și neliniștitoare, scindarea. Cu efecte curînd dezastruoase. Cel dintîi, după o activitate calitativ strălucită, Copeau a fost silit să închidă, din lipsă de public, teatrul său *Le Vieux Colombier*, în 1924. În 1929, Lugné-Poe a închis *L'Oeuvre*. Pentru a se sprijini reciproc și a rezista crizei de public, fără a face însă nici o concesie acestuia, Pitoëf, Jouvet, Baty și Dullin formează faimosul Cartel. Dar nici el nu rezistă. Primul care renunță este Pitoëf. Apoi Baty. Jouvet ține piept crizei datorită cinematografului. Solicitat tot mai mult de ecran, cu onorarii impresionante, el le folosește să acopere deficitele teatrului său *Athénée*. Rezistă eroic și Dullin. Poate fiindcă, în teatrul lui, se respecta mai mult echilibrul necesar adevăratului teatru.

Intr-un caiet-program, Dullin scrisese: „*Regizorul trebuie să traducă într-un limbaj tehnic intențiile autorului, cele de ordin psihologic, de esență poetică sau de verră comică... Imaginația și sensibilitatea joacă un rol preponderent în creația regizorului care trebuie să slujească opera și niciodată să nu o deformeze. Regizorul este mandatarul spiritual al autorului*.

---

foyer, un critic străin, recunoscînd calitățile indiscutabile, literare și teatrale, ale acestei *mici capodopere*, a adăogat că ar fi totuși o *piesă de bulevard*. M-am întrebat nedumerit, care era oare criteriul clasificării ? Dacă un autor din zilele noastre, abordează un subiect de dragoste, oricît de dramatic și cu oricîtă subtilitate și măestrie tratat, înseamnă că acel autor a scris o piesă de bulevard? Dar iubirea, cosntituind un element motor fundamental, de ordin nu numai individual ci și social, cu adînci implicații, nu face parte integrantă din cel mai autentic umanism ? Firește, orice manifestare, în orice domeniu, depinde de nivelul la care este abordată și de prisma prin care este privită. Dar Cocteau poate fi băgat în aceeași traistă cu Verneuil sau chiar cu Sacha Guitry ? Fiindcă Montherlant a scris *Celles qu'on prend dans ses bras*, trebuie și el socotit drept un autor *de bulevard* ?

Unii comentatori se întrebau cum au rezistat teatrele expresioniste în Germania, mai ales în vremea lui Piscator ? Fiindcă ele nu erau exclusiv tributare preferințelor publicului. În Germania, municipalitățile *landurilor* finanțau direct teatrele. Pe de altă parte, încă din veacul al XIX-lea, existau bogate organizații de sprijinitori benevoli ai teatrelor și un sistem de abonamente anuale plătite anticipat, care puneau pe conducătorii teatrelor la adăpost de efectele indiferenței sau dezaprobării publicului. În Franța, nici un teatru particular nu era subvenționat.

Cel de-al doilea război mondial a constituit un nou hiatus în Franța. După așa-zisul armistițiu, în timpul ocupației germane, patru spectacole au marcat totuși, în ciuda rigorilor cenzurii, adevărate evenimente, cu entuziasm primite și sprijinite de public. *Muștele* și *Ușile închise* de Sartre, *Antigona* lui Anouilh (într-un mic teatru din Montmartre) iar la Comedia Franceză, *Regina moartă* a lui Montherlant și *Pantoful de mătase* al lui Claudel.

După război, a urmat o scurtă perioadă de dibuiri, marcată mai mult de reluări decît de piese noi. Acestea nu au întîrziat însă să vină. Nu numai autohtone, ci foarte multe engleze și americane. Au început să se impună tot mai mult piesele cu caracter politic. Dar orientarea era încă incertă din pricina excesului de diversitate.

Socotindu-se o reînnoire radicală ce trebuia încercată, a izbucnit (cuvîntul mi se pare cel mai potrivit) *teatrul absurdului*. După un prim succes de curiozitate, publicul, marele public, a redevenit reticent, apoi indiferent. Suporterii au devenit din nou o elită, compusă în bună parte din adevărați cunoscători dar în și mai mare parte, din snobi. Și atunci s-a produs panica și confuzia. O confuzie explicabilă din pricina greutății de a trage o concluzie limpede.

Incontestabil, acum cinematograful se arăta un concurent foarte primejdios. Prin posibilitățile lui financiare și tehnice mai mult decît prin efectivele sale reușite artistice. Multe teatre au încercat, urmînd pilda lui Gaston Baty care primul schițase, la Paris, o tentativă de teatru total (folosind alături de procedeele tradițional sce-

nice, elemente cinematografice şi picturale), să concureze cu ecranul. Ceea ce era o copilărie. Cu consecinţe ruinătoare. Cheltuielile de montare creşteau necontenit, remunerarea actorilor tindea să devină prohibitivă fiindcă cinematograful îi acapara oferindu-le retribuţii comparativ fabuloase. Preţul locurilor la teatre s-a scumpit disproporţionat cu ceea ce scena putea oferi publicului. Discrepanţa condiţiilor şi posibilităţilor dintre scenă şi ecran devenea aproape aceeaşi ca în veacul al XVIII-lea, cea dintre operă şi teatrele de proză. La această discrepanţă s-au adăugat cauze de ordin social şi economic. Societatea de consum impunînd, direct şi indirect, cheltuieli, deci necesitînd venituri tot mai ridicate, bărbaţii ca şi femeile trebuie să muncească tot mai mult şi în condiţii tot mai grele, într-o ambianţă de mare tensiune şi febrilitate. Seara sînt atît de extenuaţi încît nu mai au adevăratul curaj să iasă din nou în oraş. Cei ce posedă automobile, au tot mai insolubile probleme de parcare. Cei ce folosesc mijloacele de transport în comun şi, în mod esenţial, metroul, au început să se teamă de necontenitele agresiuni şi de lipsa de siguranţă. Deci, preferă să stea liniştiţi acasă, în faţa televizorului. Mai mult de jumătate din teatrele din Paris şi-au închis porţile. Chiar teatrele subvenţionate substanţial au avut şi au greutăţi fiindcă este totuşi descurajant să joci în faţa unei săli mai mult de jumătate goală. Întrebarea s-a născut, astfel, firesc : nu cumva teatrul este, în sine, o modalitate de comunicare perimată ? De aceea, întocmai ca şi acum două veacuri, s-a încercat salvarea teatrului prin regie. Poate fără să-şi dea seama că în loc să progreseze, se reîntorceau, în ciuda aparenţelor, la Appia, la Craig şi la Meyerhold (acesta din urmă poate singurul efectiv mare artist, în ciuda lipsei sentimentului realităţilor de care dădea dovadă), o serie întreagă de foarte înzestraţi tineri regizori, s-au năpustit, ca asupra unui nou filon fabulos, asupra elementului *spectacol*, crezînd că prin exploatarea lui maximă se va putea pune capăt dezafecţiunii publicului. Cu toate că cei mai mulţi dintre aceştia negau cu înverşunare primordialitatea şi chiar importanţa textului, au avut totuşi şi ei, fireşte, nevoie de piese. Cît mai îndrăzneţe ca factură, dacă nu şi ca idei, şi apte de a folosi ca un fel de schelă căutărilor şi realizărilor lor. Cînd, răvăşindu-le şi pe acestea, nici ele nu li se

mai păreau satisfăcătoare, regizorii au recurs la ceea ce au numit *noua lectură* a titanilor, lectură, prin care se străduiau a dovedi că ei ştiu mai bine decît însuşi autorul ce acesta ar fi vrut să comunice dar nu s-a priceput îndeajuns să exprime, deci să formuleze destul de pertinent. De unde, legitimitatea virtuozităţilor şi jongleriilor cu care regia modifica textul sau decupajul.

Nu voi repeta niciodată îndeajuns de categoric şi admirativ că aceste încercări aproape disperate de a restabili prestigiul teatrului, au prilejuit realizări şi revelaţii demne de tot interesul şi de toată lauda. Dar aceste superbe aventuri estetice, hiperintelectualizante, nu au folosit practic la nimic. Aşa cum spunea Brecht comentînd experimentele lui Piscator şi ale imitatorilor săi, criza a devenit şi mai acută prin dezechilibrarea adîncă a elementelor constitutive ale teatrului. Fiindcă triumfurile efective ale noii regii cu drepturi cvasisuverane, ca şi ale multora din piesele alese şi chiar cerute de noii regizori autorilor cu firească dorinţă de succes percutant, au dezvăluit un nou aspect destul de tulburător. Deficitele financiare datorite imposibilităţii de a umple mai multe seri de-a rîndul săli mai încăpătoare (folosite uneori ca adevărate teste de public) subliniind caracterul elitar al acestor izbînzi, ele au apărut ca nişte privilegii ale unei minorităţi. Crezînd că face o glumă, cineva scria : „Astăzi poeţii scriu numai pentru poeţi şi nu se mai citesc decît între ei". Gluma exprima totuşi *mutatis mutandis* o realitate. Curînd se va putea nu glumi ci spune acelaşi lucru şi despre teatru. Bine înţeles, pe meleagurile unde bîntuie, fără putinţă de negare, criza. În aceste condiţii, nu este de mirare că autorii dramatici încep să se întrebe : „Pentru cine oare mai scriem noi ? Şi la ce bun să mai scriem cînd sîntem socotiţi din ce în ce mai nefolositori, cînd nimeni nu pare să mai aibă nevoie de noi ? Şi de teatru ? Fiindcă înaltele demonstraţii de virtuozitate scenică au încetat să mai fie cu adevărat teatru ci monstruoase hibride de seră"

Dar iată că un Eugen Ionescu — unul din iniţiatorii de frunte, şi cu ce strălucire, ai teatrului zis al absurdului — vine şi strigă (în ziarul *Le Figaro*) : „Avem nevoie de teatru. Fără teatru oamenii sînt un fel de infirmi, fie că sînt conştienţi de această infirmitate, fie că suferă de ea fără să-şi dea seama. Teatrul este în criză ? Din

punct de vedere comercial și profesional, da. Din punct de vedere intelectual și sufletesc, nu."

Reamintindu-și, poate, de strigătul lui Cyrano care, exasperat de asalturile de prețiozități în duelul verbal cu sofisticata Roxana, exclamă excedat (citez din memorie) :

Et si, abandonnant le carquois et les flèches,
On se tournait un peu vers des choses plus fraîches...
Pour que le fin du fin ne soit la fin des fins,

un alt autor s-a gîndit, bravînd disprețul *intelectualilor* lui Barrault, să scrie teatru numai pentru *marele public*, ceea ce constituia o altă dovadă de judecată superficială a lucrurilor. Fiindcă este o greșeală să consideri aprioric și nediferențiat marele public ca pe un fel de *minus habens* la nivelul căruia trebuie neapărat să te cobori. Am avut de curînd o dovadă concretă a lipsei de temei a unei asemenea atitudini.

La Brangues, la sfîrșitul spectacolului dat de Barrault și Madeleine Renaud cu *A patra zi a pantofului de mătase*, în timp ce furtuna aplauzelor începea să se potolească, atenția mi-a fost atrasă de un spectator cu caracteristică înfățișare rustică. În picioare, pe scaunul pe care stătuse nemișcat trei ore în șir, continua să aplaude cu entuziasm, fără să-și dea seama că era pe punctul să rămînă singur sub vastul cort sub care se desfășurase spectacolul. Văzînd că și Pierre Claudel — fiul poetului — se uită intrigat, m-am apropiat de el împreună cu Jacques Madaule și poetul Eugène Guillevic, lîngă care fusesem așezat. „Cine-i omul acesta ? am întrebat eu. Îl cunoști ?" — „Foarte bine, a răspuns Pierre Claudel. E cantonierul satului. Veniți să vorbim cu el." Strîngînd cu amîndouă mîinile mîna lui Pierre, omul a răspuns transfigurat : „Niciodată nu am mai văzut așa ceva !" — „Asta cred. Dar... spune drept, ai înțeles ceva?"

— „Tot ! Absolut tot ! De la început pînă la sfîrșit !" a strigat el, aproape indignat de ciudata presupunere. — „Cred că i se pare!" a murmurat Madaule. Atunci Guillevic a luat de braț pe cantonier și i-a spus : „Se sting luminile. Hai să mergem." Cînd au ieșit din cort, l-a îmbiat spre bufetul instalat într-un colț al peluzei din fața

castelului : „Nu ți s-a făcut sete ? Mie, da. Hai să stăm noi doi la o masă, să bem o sticlă de vin bun. Și să-mi povestești ce ai înțeles. Fiindcă eu, să-ți spun drept, n-am priceput mare lucru". După aproape un ceas, Guillavic a venit la masa cea mare și i-a strigat lui Barrault : „Vrăjitorule, ai făcut o minune. Într-adevăr, cantonierul a înțeles totul, perfect. A prins chiar lucruri care mie îmi scăpaseră." „Meritul nu e al meu, a răspuns fără să se mire Barrault. E al lui Claudel. Eu nu am făcut decît să-l silabisesc pe scenă. Și să-i ascult glasul, peste umăr. Aveam impresia că-l am mereu prezent, în spatele meu. De aceea, ori unde joc eu, cu Madeleine și prietenii noștri, teatrul se umple. Și spectatorii ne ascultă cu evlavie."

A doua dovadă concretă am avut-o privitor la faptul că teatrul, în sine, nu este deloc perimat ci doar victima aceluiași dezechilibru de care am vorbit la început.

Ultima oară l-am văzut pe Montherlant, cîteva luni înaintea morții sale, lucid și hotărît voită. Sosisem cu avionul pe la amiază și, înainte de a-mi deschide valizele, l-am chemat la telefon ca să-i spun că sînt din nou la Paris și, bine înțeles, nerăbdător să-l revăd. După o scurtă șovăire, mi-a răspuns, cu un glas, de data aceasta, foarte schimbat, aproape greu de recunoscut : „Am avut o zi foarte proastă. Din nou ochii... capul... Mi-e teamă că strania ceața pe care o seringă nevăzută pracă mi-ar fi infuzat-o în creier, să nu umbrească, cu toată obișnuita mea stăpînire, plăcerea de a ne reîntîlni. Mai bine să lăsăm pe mîine. Dacă vrei să fii, într-un fel, totuși cu mine chiar astă seară, îți semnalez că la Comedia Franceză se dă, pentru a nu știu cîta oară, *Port-Royal.*" „Dar e sîmbătă. Cum crezi că o să găsesc un loc ?" „Voi face eu ce trebuie. Sînt sigur că, deși interpretarea e satisfăcătoare, critica a socotit-o chiar impecabilă, spectacolul sălii te va interesa mai mult decît cel de pe scenă. Tocmai fiindcă este un public de sîmbătă seara. De aceea și stărui să te duci. Experiența e foarte edificatoare."

Seara, la ora șase, întorcîndu-mă acasă ca să-mi schimb hainele, am găsit un mesaj telefonic : aveam să am un loc bun. M-am dus mai devreme la teatru. Ca să pot să studiez — pe îndelete —

aspectul publicului. Şeful biroului de control din solemnul vestibul, mi-a spus că mi s-a pus un fotoliu suplimentar în avant-scena direcţiei. I-am mulţumit şi l-am întrebat dacă, în locul fotoliului, nu aş putea avea un scăunel, oricît de incomod, undeva în chiar mijlocul publicului pentru a-mi da mai de aproape seama de reacţiile lui. Puţin încurcat, dar silindu-se să fie la fel de amabil, omul în smoking, cu ochelari fumurii, s-a aplecat peste hîrtiile împrăştiate pe micul lui birou, a chemat o plasatoare şi a rugat-o să-mi strecoare un taburet în primul rînd al fotoliilor de la balcon. I-am mulţumit, m-am scuzat de insolita mea preferinţă şi l-am întrebat dacă şi la alte piese afluenţa este la fel de mare. „O, nu ! a clătinat el din cap cu oarecare melancolie. Mai ales la piesele moderne." Cu un discret oftat şi un gest de neputinţă al mîinilor, a adăugat : Ce vreţi, comitetul de direcţie a socotit că nu este cu putinţă ca o instituţie de mare prestigiu cum este Comedia Franceza să nu meargă în pas cu vremea. Numai că, se petrec lucruri ciudate. La spectacolele clasice, tinerii vin cu duiumul şi pleacă entuziasmaţi. La piesele noi, vin mai mult bătrîni, foarte mulţi provinciali şi străini. Cred că din curiozitate. Mulţi pleacă înainte de sfîrşitul spectacolului. Montherlant ca şi Claudel sînt jucaţi în orice zi, cu casa închisă. Dealtfel, este un lucru ştiut şi, mărturisesc, de neînţeles : cînd un teatru are greutăţi de cassă, se reia o piesă de Montherlant."

Am zăbovit cît s-a putut mai mult în vestibul, apoi la bufet şi pe culoare. Surprinzînd convorbiri şi amănunte revelatoare. Publicul era, într-adevăr, foarte amestecat. Mulţi străini. Americani şi germani. La garderobă, o întreagă familie din Poitiers depunea sacoşe pline de cumpărături. Membrii familiei, împrăştiaţi în timpul zilei îşi dăduseră întîlnire la teatru şi îşi împărtăşeau impresii contradictorii.

La bufet, o altă familie care nu avusese vreme nici să dejuneze, îşi potolea foamea cu sandviciuri. Predomina, însă, plăcut la vedere, tineretul. Un tineret decent îmbrăcat, potolit în gesturi, exprimîndu-se în fraze corect formulate, dovedind efective preocupări şi calităţi intelectuale.

Spectacolul a fost cu totul impecabil. Nici un actor de mare notorietate, dar cu toţii de o admirabilă pregătire şi conştiinciozitate profesională, stăpînind cu linişlită certitudine rolul, asigurînd ansamblului o rară omogenitate. Punerea în scenă, a lui Jean Meyer, aceeaşi de la premiera din 1954, excelentă, discretă, lipsită de orice extravaganţă, strict şi inteligent adaptată cerinţelor piesei. Piesa, destul de greu de înţeles dacă nu cunoşti în amănunt dramatica luptă a călugăriţelor janseniste de la Port-Royal cu doctrina conformistă a papalităţii, reprezentată de mentalitatea ambiguă şi contorsionată a arhiepiscopului Péréfixe, precum şi obscurele dedesubturi ale acestei lupte, nu este împărţită în acte, deci se joacă fără nici un antract, durînd aproape trei ore. Reprezentînd un adevărat mozaic prin alcătuirea lui, publicul a devenit, ca prin farmec, dintr-odată monolitic după ridicarea cortinei, ascultînd lungile şi densele tirade şi întreaga desfăşurare a piesei — a piesei nu a acţiunii, fiindcă acţiunea este aproape inexistentă — într-o imobilitate şi tăcere religioasă, cu o atenţie de o rară intensitate. Nici un scîrţîit de scaune, nici o frecare de pingea pe covor, nici o şoaptă, nici o tuse. La sfîrşitul spectacolului, nici o grabă de a părăsi sala, de a alerga la garderobă. Lungi ovaţii. Am numărat cu atenţie ridicările cortinei : de unsprezece ori actorii au trebuit să reapară la rampă.

A doua zi, am discutat îndelung cu Montherlant despre piesă şi spectacol. Din această amplă discuţie, nu voi reproduce, fireşte, decît unele crîmpee :

— M-am gîndit aseară că, în piesele dumitale, ai fost un fel de domn Jourdain. Fără să bănui, crezînd că scrii teatru, în realitate, ai scris anti-teatru, într-o vreme cînd această formulă nici nu exista încă. Mai ales în *Malatesta*, în *Don Juan*, în *Ordinul Santiago*, culminînd în *Port-Royal*, cele mai elementare reguli ale teatrului modern sînt nesocotite şi parcă cu voluptate sfidate. Replici-tirade, uneori cuprinzînd o pagină întreagă ; o limbă de o puritate clasică ; un limbaj de o rară elevaţie neavînd nimic comun cu exprimarea personajelor contemporane. Şi totuşi, aparţinînd mai toate istoriei, personajele dumitale sînt, în realitate, profund contemporane fiindcă toate, fiecare în felul lui, reprezintă o faţetă a personalităţii atît de complexe a autorului.

Montherlant a început să rîdă, apoi a rămas o clipă pe gînduri.

— Am să încerc să răspund pe rînd. În ce privește anti-teatrul. La drept vorbind, cred că strict deliberat, la începutul începutului, nici măcar teatru propriu-zis, necum anti-teatru, nu m-am apucat să scriu. Nu am dat niciodată *genurilor* și clasificărilor importanța pe care le-o acordă sau le-o acordau cîndva dascălii pedanți. Pentru mine, ceea ce a importat întotdeauna a fost și rămîne ceea ce ai de spus, ceea ce simți că trebuie neapărat să spui așa cum simți că trebuie să respiri cu orice preț fiindcă altfel te înăbuși. Chiar și acum, cînd iau condeiul, esențialul este impulsul căruia simți că nu te poți împotrivi. Fără să mă preocupe forma pe care o va îmbrăca confesiunea, reflecția sau visarea mea. Pe măsură ce se naște sau țîșnește năvălitor, conținutul își cere singur forma cea mai potrivită. Care, și ea, se organizează oarecum de la sine. Desigur, rațional și treptat, nu anarhic. De aceea — așa cum cred dealtfel că am mai spus și într-unul din carnetele mele — cînd deschid un volum de Shakespeare sau de Racine, nu mă interesează cîtuși de puțin să știu dacă ceea ce au scris ei este sau nu teatru. Vreau doar să aflu de la ei sau, mai bine zis, să dobîndesc datorită lor, o cunoaștere mai adîncă, mai precisă a reacțiilor posibile, revelatoare, ale sufletului omenesc. O hrană la fel de substanțială și pentru minte și pentru inimă. Regulile teatrului ? Nu m-am gîndit să le desfid fiindcă eu nu cred în existența lor imuabilă și apriorică. În schimb, cred și convingerea aceasta, inițială, de ordin aproape instinctiv, mi-a fost întărită de experiența a peste douăzeci de ani de activitate teatrală... da, cred în constrîngerile impuse pe parcurs de subiectul ales, de logica personajelor, de caracterul lor și, de bună seamă, și de ideile pe care vrei să le exprimi și cărora firescul omenesc al personajelor întrevăzute, urmează să le dea viață deci credibilitate. Oamenii sînt atît de diverși, deci și de neașteptați în structura și reacțiile lor. Nu le poți aplica tipare, calapoade dinainte fabricate. Și nici nu îi poți folosi ca pe niște piese de domino.

— Majoritatea directorilor de teatre, după ce citesc un manuscris, spun cu o certitudine suverană și zdrobitoare : asta nu e teatru !

— Știu. Adică am aflat de la alții. Fiindcă eu nu m-am pus în situația de a mi se mai putea spune așa ceva. Multă vreme, după ce, în unele cazuri, adoptasem forma de teatru, am ținut manuscrisele în sertar. Și cînd mi s-a cerut, într-un tîrziu, să scriu o piesă de teatru, mă bucuram de un prestigiu îndeajuns de mare ca să nu mi se mai poată spune asemenea aberații. Dealtfel, cînd am înmînat manuscrisul *Reginei moarte* directorului Comediei Franceze care-mi comandase piesa, știam că nici o obiecție obtuză nu va fi ridicată, cunoscînd inteligența, sensibilitatea și priceperea lui Jean-Louis Vaudoyer. Tot atunci, am avut norocul de a avea de a face cu trei autentici mari artiști : Pierre Dux, care, ca regizor, s-a arătat preocupat exclusiv de punerea în valoare a piesei și a intențiilor cele mai nuanțate ale autorului și cîtuși de puțin de importanța aportului său personal ; compatriotul dumitale Jean Yonnel care a fost unul din cei mai mari actori ai Franței și a întruchipat un Ferrante prodigios ; Madeleine Renaud al cărei elogiu nu trebuie să-l mai fac.

După o scurtă tăcere, Montherlant a exclamat iritat :

— *Asta nu este teatru !* Așa cum mai tîrziu s-a spus : *Asta nu este cinematograf !* Sînt autori care sînt siliți sau acceptă să fie siliți, să respecte toate bazaconiile sacrosancte ale *specificului genului*. Rezultatul este de cele mai multe ori o catastrofă. Se întîmplă, însă, ca un necunoscut să-și facă jucată o piesă sau ecranizat un scenariu care nu respectă nici una din aceste *cerințe specifice* și obține un succes uluitor. Dar mi-ai vorbit de lipsa de acțiune din unele din piesele mele și cu deosebire din *Port-Royal*. Este adevărat că prea multă acțiune exterioară, adică o înlănțuire progresivă de multe întîmplări nu există. Ea este înlocuită însă de o intensă dinamică interioară. Aproape cu fiecare replică, tensiunea crește palpitant. Această creștere dă naștere la multiplicarea conflictelor, tot interioare, dintre personaje. Am convingerea că marele public, mai spontan, mai puțin secătuit sufletește ca oamenii de teatru de optica lor de specialitate, de prudența și aprehensiunile lor apriorice, este mai sensibil la această acțiune interioară. Dovadă încordarea cu care este urmărită la fiecare reprezentație, piesa *Port-Royal*. Mi s-a întîmplat să fiu acuzat de unii critici că, în unele

piese sau scene, am înfățișat frămîntări, chiar sfîșieri artificiale deci neverosimile. În realitate, tocmai în acele piese sau scene, eu dădusem în vileag văpăi de care eu însumi fusesem ars ca pe un rug. Am mai spus odată : m-am folosit de scenă ca să-mi pot descărca sufletul și descrie sfîșierile mele cele mai intime. Publicul a simțit-o limpede și sînt încredințat că în aceasta și constă succesul pieselor mele scrise împotriva tuturor pretinselor *reguli ale genului*. Oamenii sînt și preferă sinceritatea și autenticitatea totală, afabulațiilor sofisticate și abracadabrante."

— Totuși, nu o dată ai asigurat, și publicul și pe critici, că personajele nu te reprezintă.

— Nu mă reprezintă total. Și este firesc. Dacă piesa are patru sau șase personaje, în fiecare din ele este o parte semnificativă din mine. De aceea și sînt antagonice. Fiindcă în fiecare om sînt mai mulți oameni care se sfîșie necontenit.

— M-am întrebat cum de suportă spectatorii să fie adesea pălmuiți. Indirect, bineînțeles. Dar usturător. Mai bine zis, umilitor. S-ar zice că deliberat procedezi astfel.

— Într-o măsură da. Totuși, nu sistematic. Deși cred că în fiecare din noi există în străfunduri un dram de masochism. Oamenilor le place, din cînd în cînd să li se spună adevărul în față, să fie în taină biciuiți. În taină, fiindcă într-o sală de spectacol, fiecare știe numai el cînd îl atinge biciul.

— Cred că te înșeli. Fiecare își închipuie că biciul este destinat vecinului de stal. Ceea ce a permis lui Molière și lui Courteline să se dedea la o atît de mare risipă de batjocoriri. Fiecare rîde cu egală delectare la execuții fiindcă fiecare are convingerea că nu de el este vorba.

— Nu chiar întotdeauna. Nu fiindcă voia să-și răzbune vecinul de stal, acel marchiz, al cărui nume îmi scapă acum, a însîngerat fața lui Molière frecînd-o de broderiile de fir de aur ale pieptarului lui, prefăcîndu-se că îl strînge în brațe cu efuziune, cînd l-a întîlnit la Versailles în anticamera regelui. Mi s-a mai reproșat că în piesele mele am aerul să spun spectatorilor ceea ce Ferrante spune sau gîndește despre fiul său : *Vă disprețuiesc pentru că nu respirați la înălțimea la care respir eu...* Acest lucru displace, chiar irită.

— Dacă ar fi așa, spectatorii nu s-ar îmbulzi la piesele dumitale. Dealtfel, cred că sentimentul trezit de o asemenea aparentă invectivă nu este de iritare. Ci mai curînd de secretă melancolie. Fiecare om, la un moment dat, de obicei în adolescență, a aspirat la o asemenea elevație. S-a crezut chiar făcut pentru ea. Ambianța într-adevăr de mare elevație din piesele dumitale trezește în adîncurile cotropite de aluviunile mîloase ale anilor, amintirea zilelor frumoase în care prin aceste adîncuri șerpuia, oricît de firav, firicelul de apă vie al unei asemenea aspirații. Poate reînvie și dorința de a spera din nou ca, totuși, ar mai fi cu putință să ajungă la această elevație. În orice caz, o seară petrecută la teatru cu Montherlant este ca un week-end plăcut în aerul tare și înviorător al piscurilor.

După o scurtă tăcere, l-am mai întrebat :

— De ce crezi că la alte piese și spectacole, lumea nu se mai prea duce ?

— Nu se mai duce ? Nu știam. E atîta vreme de cînd eu nu mă mai duc la teatru. Dealtfel, precum știi, nici nu mai scriu teatru. Tot ce aveam de spus pe această cale, am spus. Destăinuiri nu mai fac decît în romanele și *Caietele* mele.

La întrebarea mea de mai sus pusă lui Montherlant din simplă curiozitate (fiindcă adevărata cauză a crizei teatrului o deslușisem mai de mult), am găsit cel mai categoric răspuns în același articol al lui Eugen Ionescu din *Le Figaro*, răspuns care îmi apărea ca o confirmare : „Teatrul este reprezentarea întrebărilor pe care și le pune omul, trăite sub formă de acțiune sau de dramă. El nu este numai spectacol ci și vorbe, mai ales vorbe. Un text de teatru trebuie să conțină, desigur, indicații scenice pe care un regizor trebuie să le orchestreze. A crede că regizorul are prioritate, este o erezie la fel de mare ca aceea care făcea cîndva din actor singurul element fundamental al teatrului. Trebuie ca toate aceste elemente să se regrupeze, să se situeze pe locul ce li se cuvine, să se reechilibreze : textul piesei, regia, actorii, decorurile. De fiecare dată cînd unul din aceste elemente își arogă un loc nemăsurat în raport cu celelalte, se produce o criză formală, o dereglare. Se vorbește mult despre criza actuală a teatrului. Se întrevede chiar în această

criză un proces de moarte. Criza nu este însă decît un efect sau o consecința a unei dereglări interne a alcătuirii teatrale"...

Cu prilejul unei expoziții recente a desenelor scriitorului (care au apărut ulterior într-o ediție de lux) temutul și implacabilul Jean-Jacques Gautier — singurul critic dramatic astăzi membru al Academiei Franceze — scria între altele :

„Montherlant restitue limbajului teatral întreaga sa elevație și noblețe... El este omul unei exprimări suverane, scriitorul care minuiește pecetea regală a unui stil pe care, înaintea lui, singuri l-au consacrat Pascal, Racine și Chateaubriand, inventatorul unor memorabile formule, sentențiarul care bate replicile în bronz, ca pe niște medalii. Între altele : «Nu mai am ce căuta într-o lume în care tot ce-i mare este umilit».“

Replica aceasta amintește de adolescentul sinucigaș care, cu patruzeci de ani înainte, transportat fără folos la un spital, a mai avut puterea să scrie lui Gide acest ultim mesaj : „Nu este nici o plăcere să trăiești într-o lume în care fiecare trișează."

În locul lui J.-J. Gautier, aș fi citat mai curînd, nu replica unui personaj ci această mărturisire a lui Montherlant însuși, din însemnările lui : „Nu aș putea trăi fără să creez... Totul în opera și în viața mea a fost și rămîne în funcție de oameni. Ei și numai ei mă interesează. Și aș putea spune ca Richard Wagner : scopul operei mele este eternul omenesc, liberat de orice convenție... Oamenii trec, omul rămîne."

I. IGIROȘIANU

REGINA MOARTĂ

DRAMĂ ÎN TREI ACTE

PERSONAJELE

FERRANTE, rege al Portugaliei, 70 de ani
PRINCIPELE DON PEDRO, fiul lui, 26 de ani
EGAS COELHO, prim ministru
ALVAR GONÇALVES, consilier
DON CHRISTOVAL, fost dascăl și îndrumător al principelui (bătrîn)
MARELE AMIRAL ȘI PRINCIPE AL MĂRII
DINO DEL MORO, paj al regelui
DON EDUARDO, secretar și scrib (bătrîn)
DON MANOEL OCAYO
INFANTELE DE NAVARRA
CĂPITANUL BATALHA
LOCOTENENTUL MARTINS
Doi paji ai regelui

INÈS DE CASTRO, 26 de ani
INFANTA NAVARREI (Doña Bianca), 17 ani
Trei doamne de onoare ale Infantei

Ofițeri, soldați, curteni etc.

Acțiunea se petrece de mult, în Portugalia.

ACTUL ÎNTÎI

PRIMUL TABLOU

O sală a palatului regal din Montemor-o-velho.

SCENA ÎNTÎI

REGELE FERRANTE, INFANTA, DON CHRISTOVAL, CELE TREI DOAMNE DE ONOARE ALE INFANTEI, CÎȚIVA ÎNALȚI DEMNITARI

INFANTA : Măriei tale, măriei tale, mă plîng, doamne ! Mă plîng măriei tale și Celui-de-sus mă plîng ! Umblu cu un jungher împlîntat în inimă. Și la fiecare pas, jungherul mă sfîșie.

PRIMA DOAMNĂ DE ONOARE *(șoptește celorlalte două)* : Sărmana ! Priviți-o, cît suferă !

A DOUA DOAMNĂ DE ONOARE : E toată plămădită din mîndrie ! Și mîndria îi e străpunsă de jungher. Cît trebuie să sufere !

A TREIA DOAMNĂ DE ONOARE : E fiică a Navarrei !

INFANTA : Ai venit, doamne, în Navarra mea (ocrotească-o Cel-de-sus !) ca să chibzuiești cu regele, tatăl meu, despre năzuințele regatelor voastre. M-ai

văzut, mi-ai vorbit și ai socotit că o mai trainică apropiere între cele două coroane s-ar putea face prin mijlocirea principelui, fiul tău, și prin a mea, spre cel mai mare bine al acestor coroane și pentru acela al creștinătății. Măriile voastre, dimpreună au hotărît să fac, însoțită de Infante, fratele meu, o călătorie în Portugalia îndată după întoarcerea ta, doamne, acasă. Și iată-mă sosind cu fratele meu. Primirea ce mi s-a făcut a fost măreață. Răceala principelui față de mine nu m-a mirat și nici nu m-a întristat. Privirea mea se avînta mult mai departe: dincolo de el, era ațintită asupra menirii de îndeplinit. Trei zile s-au scurs. Astăzi, de dimineață, rămînînd singur cu mine, principele mi-a făcut o mărturisire. Pretinde că nu a cunoscut gîndurile măriei tale decît la întoarcerea ta, doamne, din Navarra, cînd era prea tîrziu ca să mai fie împiedicată sosirea mea. Mi-a spus deschis că inima lui este dăruită pentru vecie unei doamne din țara voastră, dona Inès de Castro, și că unirea noastră nu se va putea săvîrși. Dacă nu l-aș fi oprit, cred că mi-ar fi depănat de la un capăt la altul și în amănunt, întreaga poveste a dragostei sale. Într-atîta cei loviți de strechea iubitului, au și meteahna de a se socoti demni de admirația și chiar de invidia lumii întregi. Așadar, am fost adusă aici ca o slujnică, pentru ca să mi se spună cu dispreț că nu e nevoie de mine și că trebuie să iau calea întoarsă pe mare! Mi se usucă gîtlejul la acest gînd. Știi oare, doamne, că la noi,

în Navarra, se moare din umilire? Dojenit de bunicul meu, regele Sancho, Don Guzman Blanco a fost cuprins de fierbințeală, a căzut la pat și înainte să se încheie luna, și-a dat duhul. Părintele Martorell, duhovnicul tatălui meu, cînd a fost îndepărtat din altar, a fost răpus în trei zile de o spuzeală care i s-a întins pe tot trupul. Dacă nu aș fi tînără și voinică, doamne, aș fi murit și eu de ocara suferită din partea fiului măriei tale.

PRIMA DOAMNĂ DE ONOARE: Să mori de mîndrie rănită, este o moarte într-adevăr demnă de infanta noastră.

A DOUA DOAMNĂ DE ONOARE: Mereu răstignită, ea însăși fiindu-și sie cruce, singură își risipește sîngele care țîșnește din mîndria ei.

A TREIA DOAMNĂ DE ONOARE: V-am mai spus eu: nu degeaba-i fiică a Navarrei!

INFANTA NAVARREI: Am lăsat-o pe infantă să-și spună păsul. Înțelepciunea ei e mare și mare-i este și cumpănirea. Voi adăuga numai că noi sîntem asemenea copacului din care vrei să smulgi cu vinovată nepăsare o frunză. Smulgi doar o frunză, dar întreg copacul se cutremură. La fel, de ocara făcută infantei, întreaga Navarră este zguduită. Din respect și din dragoste adevărată pentru majestatea voastră, preferăm să ne stăpînim și să ne mărginim la uluire de teamă să nu ne pierdem cu firea în mînie.

FERRANTE: Dacă eu, regele, vă spun că vă înțeleg durerea și dacă totuși această durere nu este potolită

de înţelegerea mea, la rîndul vostru mă veţi jigni. Durerea voastră este şi a mea : mai mult decît atît nu pot spune. Cînd m-am întors din Navarra şi am împărtăşit principelui hotărîrile mele, am înţeles după chipul lui că primea o lovitură. Dar am crezut că era vorba doar de puţina lui tragere de inimă de a se vedea poprit şi de a se înveşmînta cu o gravitate pentru care nu simte nici o înclinare. Numele donei Inès de Castro nu a fost rostit. Fiul meu şi-a ascuns faţă de mine îndărătnicia. Dar iată că Infantei i-o aruncă în faţă cu o lipsă de curtenie care mă umple de cea mai adîncă mîhnire.

INFANTA : Nu femeia este batjocorită în mine, ci infanta. De principe, puţin îmi pasă.

FERRANTE *(lui Don Manoel Ocayo)* : Don Manoel, du-te şi caută-l pe principe şi adu-l la mine cînd alteţele lor regale se vor fi retras.

INFANTA : Doamne, îngăduie-mi să mă reîntorc de îndată în ţara mea. În ţara mea unde nimeni nu mi-a adus niciodată nici o jignire. Eu Navarra o iubesc. Vîntul de răsărit care îmi aduce pulberea zăpezilor din ţara mea îmi este mai drag decît adierile parfumate ale Portugaliei şi ale portocalilor ei. Vîntul care vine din Navarra...

FERRANTE : Să pleci ? Tot ce-am pierde atunci ! Tot ce şi voi aţi pierde !

INFANTA : Mai bine să pierzi decît să înduri !

PRIMA DOAMNĂ DE ONOARE : Infanta nu-i iubea chiar atît pe navarrezi cînd se afla în Navarra.

A DOUA DOAMNĂ DE ONOARE : Nici frigul, nici pulberea de zăpadă.

A TREIA DOAMNĂ DE ONOARE : Ce minunată schimbare spre cîştigul Navarrei.

FERRANTE : Îndură-te infantă şi rămîi cîteva zile încă. Voi vorbi între timp principelui. Poate rătăcirea să-i treacă.

INFANTA : Dacă Dumnezeu ar vrea să-mi dăruie cerul dar mi-ar cere o păsuire, m-aş arunca mai bine în iad decît să aştept bunul lui plac.

FERRANTE : S-ar zice că-ţi place să suferi.

INFANTA : Îmi place suferinţa pe care eu singură mi-o pricinuiesc. Şi-apoi, Navarra este un ţinut aspru. Din toată Spania, taurii de la noi sînt cei ce au picioarele cele mai tari fiindcă numai pe piatră colţuroasă calcă mereu.

FERRANTE : Rămîneţi la noi pînă la sfîrşitul serbărilor hotărîte în cinstea alteţelor voastre. Dacă don Pedro s-ar arăta în continuare de neînduplecat, veţi pleca, dar orice încrîncenare sau clevetire ar fi înlăturată.

INFANTA : Nu mă voi simţi reîntoarsă la viaţă decît în clipa în care corăbiile care m-au adus vor fi pornit înapoi spre ţărmurile noastre.

FERRANTE : Este prea greu pentru alteţea ta să-şi impună chipului ei o anumită înfăţişare timp de cîteva zile ?

INFANTA : Prea greu ?

PRIMA DOAMNĂ DE ONOARE : Mira ! Mira ! Cum îşi înalţă capul cu semeţia unei păsări de pradă !

A DOUA DOAMNĂ DE ONOARE : Micuța noastră, plină de mîndrie !

A TREIA DOAMNĂ DE ONOARE : Cel-de-Sus să fie slăvit : e fiică a Navarrei !

FERRANTE : Nu poți, timp de cîteva zile, să-ți strunești firea ?

INFANTA : Este oare ceva ce eu să nu pot ?

FERRANTE : Să-ți impui vreme îndelungată purtarea cea mai potrivnică firii tale : ce osteneală ! Dar și ce cinste ! Ești pe atît de plină de tărie pe cît ești de nobilă. Don Pedro a venit : într-o clipă am să-i vorbesc. Poate chiar astă seară, destinul își va fi schimbat pasul. Tînără principesă, îți urez ani mulți și îndelungați. Însuflețirea ta era asemenea talazului care se înalță spre tării. Și ea, pe noi toți la fel ne-a purtat ridicîndu-ne spre culmi.

INFANTA : Urează-mi mai curînd să trăiesc veșnic, ca să am vreme să îndeplinesc toate lucrurile mari pe care le port în mine și care în clipa aceasta, în care vorbesc, mă fac să tremur.

FERRANTE : Vei trăi și mîndria îți va fi spălată. Tuturora ni se întîmplă să credem că vom muri de ciudă și de turbare dar nimic nu se vindecă mai ușor ca urma unei ocări.

INFANTA : Dacă Cel-de-Sus, dacă Cel-de-Sus va voi, voi fi vindecată. Dar numai de către lucrurile acelea mari pe care le voi îndeplini. Numai datorită lor voi fi spălată.

SCENA A DOUA

REGELE, DON MANOEL OCAYO

FERRANTE : Principele a venit ?

DON MANOEL : Așteaptă poruncile măriei tale

FERRANTE : Să mai aștepte o clipă, să mi se mai potolească mînia. Am pălit nu-i așa ? Inima mea care, în toiul celor mai crîncene bătălii, nu și-a pierdut niciodată ritmul ei regesc, a luat-o razna și se perpelește ca un cocoș cînd îi tai beregata. Pînă și mintea mi-a căzut în picioare.

DON MANOEL : Cea mai cumplită mînie a unui tată împotriva fiului său este mai duioasă decît cea mai duioasă iubire a unui fiu pentru tatăl său.

FERRANTE : Îmi e rușine ! Nu vreau ca fiul meu să-și dea seama că poate asupra mea mai mult decît cel mai înverșunat dușman. Dar ce vrei ! Este și el una din înfăptuirile mele. Și într-o bună zi, toate înfăptuirile noastre sfîrșesc prin a pune stăpînire pe noi. De ce, de ce l-am zămislit oare ? Și de ce trebuie să fiu silit să țin seamă de el, de ce să trebuiască să pătimesc din pricina lui, de vreme ce nu-l iubesc ?

DON MANOEL : Mărinimos Ferrante...

FERRANTE : Oprește-te ! Nu-mi dau seama pentru ce anume, de fiecare dată cînd mi se aduc laude, sînt năpădit de un val de tristețe. De fiecare dată cînd sînt preamărit, îmi adulmec mormîntul.

DON MANOEL : Trebuie oare, atunci, ca venerarea mea să fie tăcută ?

FERRANTE : În ziua judecăţii de apoi, nu se vor rosti osînde împotriva celor care vor fi tăcut. Pofteşte-l pe Principe. Niciodată nu ştiu ce să-i spun. Astăzi, însă, ştiu.

SCENA A TREIA

FERRANTE, PEDRO

FERRANTE : Infanta mi-a împărtăşit monstruoasele destăinuiri pe care i le-ai făcut. Acum ascultă-mă. Sînt ostenit de tron, de curte, de popor. Dar este cineva de care sînt şi mai ostenit. Acela eşti tu, Pedro. De treisprezece ani împliniţi, m-am ostenit de tine. Cît ai fost prunc, mărturisesc, nu m-am prea prăpădit. De la cinci la treisprezece ani, te-am iubit din toată inima. Maică-ta, regina, a murit tînără. Fratele tău cel mare, nerozindu-se, s-a călugărit. Tu singur îmi rămăseseşi. La treisprezece ani ai ajuns pe culmea ta de glorie : o graţie, o drăgălăşenie, o fineţe, o inteligenţă pe care, după aceea, nu le-ai mai regăsit niciodată. Fusese cea din urmă şi cea mai minunată rază a soarelui care asfinţeşte. La asfinţit ştii însă că, douăsprezece ceasuri mai tîrziu, soarele se va ivi din nou. Pe cîtă vreme, cînd miracolul copilăriei se stinge, stins rămîne pentru totdeauna. Se spune, pe bună dreptate, că fluturele dintr-un vierme se trage. La om, fluturele se preface în vierme. La paisprezece ani, totul se sfîrşise : erai stins. Ai devenit mediocru şi grosolan. Înainte, Domnul să mă ierte, uneori eram aproape gelos pe dascălul tău. Gelos să te văd punînd la inimă şi sădindu-ţi în minte tot ceea ce-ţi spunea căzătura aceea de don Christoval, cu mai multă rîvnă decît ceea ce spuneam eu. Şi mă gîndeam : „Din pricina treburilor ţării, îmi voi înstrăina copilul ; nu am vreme să mă îngrijesc de el". După ce ai împlinit paisprezece ani am fost nespus de mulţumit că dascălul mă descotorosea de tine. Nu te-am mai căutat, dimpotrivă, te ocoleam. Astăzi, ai douăzeci şi şase de ani : de treisprezece ani deci, nu mai am nimic să-ţi spun.

PEDRO : Tată...

FERRANTE : „Tată !" Toată tinereţea mea, cuvîntul acesta m-a făcut să vibrez. Mi se părea — dincolo de orice gînd dinastic — că a avea un fiu este ceva fără seamăn. Dar priveşte-mă în faţă cînd îţi vorbesc ! Ochii tăi mereu se feresc. Ca să-mi ascundă tot ce în tine nu mă iubeşte.

PEDRO : Se feresc ca să-ţi ascundă durerea pe care mi-o pricinuieşti. Ştii bine că te iubesc. Dar ce nu-mi ierţi, este că nu am firea ta. Întrucît aş fi eu însă de vină că nu sînt însuţi tu ? De nu mai ştiu cît ani, niciodată, niciodată, nu ai arătat nici cel mai mic interes pentru lucrurile care mă interesează pe mine. Nici măcar n-ai încercat să te prefaci... Ba da, o singură oară. Cînd ai zăcut de friguri şi cînd credeai că vei muri. În timp ce stătem lîngă pat şi-ţi şopteam ceva, m-ai întrebat deodată : „Ce mai e cu lupii tăi ? Eşti mulţumit de ei ?" Da, o singură oară, cînd erai

lipsit de vlagă și deznădăjduit de boală, mi-ai vorbit de ceva care mi-este plăcut mie.

FERRANTE : Crezi că-ți fac o vină că nu ești ca mine ? Nu este tocmai așa. Nu-ți pot ierta că nu respiri la înălțimea la care respir eu. Poți fi îngăduitor cu mediocritatea pe care o presimți la un copil. Dar nu cu aceea care se lăfăie într-un bărbat.

PEDRO : Îmi vorbeai cu interes, cu gravitate, cu bunătate la vîrsta la care nu te puteam înțelege. Și la aceea la care aș fi putut pricepe, nu ai mai vorbit niciodată astfel celui pe care în actele publice îl numești „Fiul meu cel prea iubit".

FERRANTE : Fiindcă nici la acea vîrstă nu mă puteai înțelege. Vorbele mele păreau să treacă prin tine ca printr-o fantomă și să se piardă în nu știu ce lume : demult partida era pierdută. Ești gol de orice și în primul rînd de tine însuți. Ești mic și micșorezi totul, coborîndu-l la micimea ta. Te-am văzut mereu, de pildă, coborînd în josnicie marile imbolduri ale acțiunilor mele : socoteai, între altele, că din lăcomie făceam ceea ce făceam pentru binele țării și, la fel, credeai că din ambiție personală făceam ceea ce făceam pentru gloria Celui-de-Sus. Din cînd în cînd, veneai să mi te lauzi cu statornicia cu care îmi ești credincios dîndu-mi a înțelege că ar trebui să-ți fiu îndatorat pentru ea.

PEDRO : Tată, dacă nu m-am purtat cum se cuvenea față de tine, îți cer iertare.

FERRANTE : Te iert, de bună seamă că te iert. Dar ce zadarnică-i iertarea ! Ceea ce s-a făcut s-a făcut, și

ceea ce nu s-a făcut nu s-a făcut. Fără putință de întoarcere. Și apoi, de atîtea ori am iertat de-a lungul întregii mele vieți ! Nimic nu mi se pare acum mai tocit decît iertarea. *(Cuprins de-o slăbiciune își duce mîna la inimă ; o clipă de tăcere.)* Unora le face plăcere să ierte. Mie, nu. Oricum ar fi, iată-ne într-o împrejurare în care ai putea îndrepta multe. Nu am nicidecum de gînd să mai pomenesc despre necrezuta îndărătnicie cu care de ani de zile nu vrei să-ți însușești felul de-a gîndi și de-a privi cerut de rangul tău ; cu care te dai în lături de cîte ori îți vorbesc de o căsătorie necesară coroanei ; cu care chiar în aceste zile din urmă, mi-ai ascuns o anume hotărîre pe care însă, cu o nemaiauzită necuviință și primejdia unei cumplite învrăjbiri, ai azvîrlit-o în fața infantei. Cunosc prea puțin pe Inès de Castro. Știu că este de viță mare, deși copilă din flori. Se vorbește cu bunăvoință și căldură despre ea. Eu nu-i vreau nici un rău. Dar nu trebuie să mă stînjenească. Un rege se stînjenește el însuși, dar nu poate fi stînjenit.

PEDRO : Ce ai de gînd să faci împotriva ei ?

FERRANTE : Cu tine voi proceda blînd. Fiindcă, după mine, este singurul mijloc de a obține ceea ce doresc. Aș putea surghiuni pe doña Inès. Sau să-ți interzic s-o mai vezi. Nu o voi face. De vreme ce africanii au adus la noi unele din datinele lor și, de vreme ce chiar și la Curte, s-a stabilit obiceiul ca un bărbat să aibă o prietenă statornică în afară de soția sa legitimă, căsătorește-te cu Infanta și, cu discreția cuvenită, nu

te împiedica s-o vezi mai departe pe Inès. Înştiinţată dinainte de acest lucru, infanta se va împotrivi cu atît mai puţin cu cît şi în Navarra concubinajul este oficial încuviinţat prin lege. Infanta va avea domnia, şi o domnie merită să fie plătită cu o mică neplăcere ca aceasta. Cu atît mai mult cu cît nici ea nu te iubeşte, după cum nici tu nu eşti îndrăgostit de ea. Este tocmai cea mai bună condiţie pentru ca unirea voastră să fie fericită pentru Stat şi chiar fericită în sine. Mă auzi ? Vreau să te însori cu Infanta. Ea îmi va fi fiul pe care aş fi dorit să-l am. Nu are decît şaptesprezece ani dar de pe acum mintea ei bărbătească va ţine locul minţii tale. După părerea ta, treburile Statului merg întotdeauna bine cînd ţi se îngăduie să faci tot ce pofteşti. Să ţii în mînă frînele puterii, ţi se pare un lucru de neîndurat. Infanta va şti să... Pe scurt : îmi place. M-au ameţit un pic ţipetele mîndriei ei, în timp ce dansa în faţa mea baletul onoarei ! Jur că nici nu atingea pămîntul. Dar este ageră, adîncă, deosebită... Şi energia ei, plină de nevinovăţie... Chipul ei aduce cu acela al geniilor adolescente sculptate pe platoşe şi care, cu gura larg deschisă, scot pentru veşnicie, strigătul lor minunat. Ea, ea este aceea de care are nevoie regatul nostru ca să stea în fruntea lui. Gîndeşte-te apoi de ce putere ne-am bucura : Portugalia, Navarra şi Aragonul, strîngînd Castilia ca într-un cleşte ! Da, da, doresc cu patimă această căsătorie. Cînd totul contribuie în asemenea măsură ca un anumit lucru să fie cel ce ne trebuie, nu este îngăduit să ne mai în-

doim : Dumnezeu însuşi îl doreşte. A te împotrivi mie, regelui, înseamnă oricînd, a te împotrivi Celui-de-Sus. Dar a mi te împotrivi în această împrejurare, înseamnă a te împotrivi de două ori cerului.

PEDRO : Să-mi împart viaţa între infantă şi Inès... Să trăiesc sfîşiat între o obligaţie şi un sentiment...

FERRANTE : Nu văd într-asta o sfîşiere, ci o cumpănire chibzuită.

PEDRO : Eu nu am uşurinţa ta să fiu doi oameni într-unul singur. Îmi datorez mie însumi să mă dărui întreg, nu pe jumătate, celei pe care o iubesc şi care mă iubeşte.

FERRANTE : Pentru tine, nu există aşadar pe lume decît plăcerea ta ?

PEDRO : Plăcerea ? Iubirea mea.

FERRANTE : Din păcate, se contopesc.

PEDRO : Mai este încă o raţiune pentru care nu mă pot însura cu infanta.

FERRANTE : Ce raţiune ?

PEDRO : Nu, la ce bun ! Dealtfel, chiar dacă aş putea să mă însor cu ea, nu vreau să mă jertfesc pe mine şi pe fiinţa pe care o iubesc unor îndatoriri a căror însemnătate nu o tăgăduiesc, dar cărora am dreptul să le prefer pe altele. Fiindcă există şi o viaţă personală; şi ea îşi are însemnătatea ei şi implică unele îndatoriri. O femeie, un copil, să-i formezi, să-i faci fericiţi, să-i ajuţi să străbată această trecătoare care este viaţa, în chipul cel mai mulţumitor, de care nu s-ar bucura fără tine, toate astea nu sînt şi ele însemnate ?

FERRANTE : Ciudate cuvinte care nu au pomenit nimic despre Dumnezeu, nici despre regat, deşi eşti creştin, şi mîine vei fi rege !

PEDRO : Creştin fiind spun : destinul unui om preţuieşte tot atît cît destinul unui milion de oameni.

FERRANTE : Cîte idei în sprijinul unei destrăbălări !

PEDRO : O destrăbălare ?

FERRANTE : Ai o ţiitoare şi de nimic altceva nu vrei să mai ştii. Şi, astfel stînd lucrurile, ai dori ca întreg universul să se descurce în aşa fel încît ţie să-ţi dea dreptate.

PEDRO : S-ar putea să mai am vreo patruzeci de ani de trăit. Nu sînt nebun. Deci nu o să mă apuc, cu bună ştiinţă şi de buna mea voie, să fac aceşti ani nefericiţi, cînd ei pot foarte bine să nu fie nefericiţi.

FERRANTE : Iată-te, însfîrşit, deplin sincer ! Numai şi numai de tine este vorba. Şi de fericirea ta ! Fericirea ta ! Parcă ai fi o femeie !

PEDRO : Lasă tronul vărului meu, principelui de Braganza. Tot se prăpădeşte el după astfel de lucruri. Să fie date celor ce se înnebunesc după ele. Nu celor care nu le pot suferi.

FERRANTE : Destul ! Prea multă rătăcire. În tine şi prin tine vor trăi mai departe şi domnia şi amintirea mea. Chiar dacă nu le dai nici o preţuire. Chiar dacă nu eşti măcar demn de ele. Mai chibzuieşte deci. Cu toate că veghează cu toată străşnicia ca nimic să nu fie încălcat din ceea ce i se datorează, infanta, după o primă văpaie de mînie, s-a învoit să se prefacă. Va rămîne aici pînă se vor încheia serbările orînduite

în cinstea infantelui şi a ei. Ai, deci, cinci zile ca să hotărăşti. Peste cinci zile, îmi vei spune dacă te căsătoreşti cu ea. Dacă nu...

PEDRO : Dacă nu ?

FERRANTE : Pedro, am să-ţi amintesc o mică întîmplare din copilăria ta. Aveai unsprezece sau doisprezece ani. Îţi dăruisem de anul nou un mic dar minunat astrolab. Nu trecuseră mai mult de două sau trei ceasuri de cînd jucăria se afla în mîinile tale şi iată-te apărînd cu trăsăturile descompuse, gata să izbucneşti în plîns. „Ce s-a întîmplat ?" La început nu pot scoate nimic de la tine. Dar strîns cu uşa, mărturiseşti: spărseseşi astrolabul. Îţi spun tot ce merită o asemenea nebăgare de seamă, fiindcă era vorba de o adevărată bijuterie. O vreme destul de îndelungată, mă laşi să spumeg. Şi deodată chipul tău se luminează, te uiţi la mine cu o privire plină de şiretenie şi îmi spui : „Nu era adevărat. Astrolabul e neatins." O clipă rămîn încremenit. „Atunci, de ce, de ce ?" Şi tu răspunzi cu cel mai nevinovat zîmbet : „Măria ta, îmi place să te văd clocotind de mînie".

PEDRO : Voiam să văd.

FERRANTE : Să vezi ce ?

PEDRO : Ce ai să spui.

FERRANTE : Ei bine, scumpul meu fiu — şi la asta voiam să ajung — dacă la doisprezece ani te arătai atît de nepăsător de mînia mea, îţi jur pe sîngele lui Christos că la douăzeci şi şase de ani te va face să tremuri.

PEDRO : Ah, tată, nu eşti un om bun !

FERRANTE : Ba da, sînt bun, cînd îmi place să fiu. Află că uneori simt cum parcă mi se urcă inima şi-mi freamătă pe buze, de bunătate. Iată, de pildă, cînd izbutesc să trag cu mare artă pe cineva pe sfoară, mi se întîmplă uneori să mi se facă milă de el. Văzînd în ce hal s-a lăsat înşelat, sînt cuprins de dorinţa de a face ceva pentru el...

PEDRO : Adică să-i dai un pic din ceea ce nu te interesează, după ce l-ai despuiat cu mare meşteşug de ceea ce te interesa.

FERRANTE : Întocmai.

PEDRO : Şi dacă mă vei pedepsi pe mine, ai s-o cruţi pe Inès ?

FERRANTE : Încă o dată : nici ţie, nici ei nu vă fac nici o vină din legătura voastră. O cunoşteam şi nu o înfieram. Pe tine şi numai pe tine te învinovăţesc că nu vrei să te însori cu infanta. Atîta tot. Şi cu aceasta am încheiat ceea ce aveam să-ţi spun. Poţi deci să pleci.

PEDRO : Tată, după cuvinte atît de grele, trebuie oare să plec fără să mă fi îmbrăţişat ?

FERRANTE : Să ne îmbrăţişăm, dacă ţii neapărat. Dar ştii... îmbrăţişările astea dintre părinţi şi copii, îmbrăţişări despre care te întrebi de ce sînt primite şi de ce sînt date...

PEDRO *(care făcuse un pas spre tatăl său, se opreşte brusc)* : Dacă aşa stau lucrurile,... e de prisos.

FERRANTE *(deodată aspru)* : Ai dreptate : e de prisos.

AL DOILEA TABLOU

Acasă la Inès, la Mondego, în apropiere de Montemor-o-velho, o încăpere dînd spre grădină.

SCENA A PATRA

PEDRO, INÈS

PEDRO : Judecă-mă cu asprime : n-am îndrăznit încă să-i mărturisesc că sîntem căsătoriţi. Nici că această căsătorie este pe cale să-şi dea, prin tine, rodul ei. Mînia lui m-a încremenit.

INÈS : De vreme ce nu putem fi dezlegaţi, chiar dacă noi ne-am învoi la aşa ceva, Papa fiind în acest moment atît de încrîncenat faţă de tatăl tău, de vreme, deci, ce este zadarnic ca Regele să se mai înverşuneze să te însoare cu infanta, întoarce-te chiar acum la el, Pedro, şi desvăluie-i totul. E mai bine să se ştie împiedicat de o realitate împotriva căreia nu mai are nici o putere, decît să se creadă înfruntat de îndărătnicia ta. Mai bine astăzi mînia sa decît mîine.

PEDRO : Va fi cumplită. Ne va învălui ca o văpaie.

INÈS : Cred că va fi mai uşor de îndurat decît nesiguranţa noastră de acum. Oricît de straniu ar putea părea, simt că în clipa în care va izbucni, ceva în mine va scoate strigătul marinarului : „Pămînt !"

PEDRO : Ne va despărţi.

INÈS : Dar nu e ca şi cum am şi fi despărţiţi ? Vreau însă să cred, da, vreau să cred că nu ne va despărţi pentru prea multă vreme. Cînd se va vedea în faţa faptului împlinit şi fără putinţă de întoarcere, nu va

rămîne decît o singură ieșire : să fie înduplecat să recunoască unirea noastră. Și de ce n-ai izbuti oare s-o faci ? Regele se înverșunează să te însori cu infanta fiindcă vede în ea o femeie de guvernămînt, iar tu ești atît de puțin făcut pentru o asemenea sarcină ! Învață și tu să guvernezi, dragul meu, învoiește-te și cu gîndul primejdiilor și cu acela al necazurilor guvernării. Ai face-o de acum înainte de dragul meu. Și poate, la rîndul lui, regele se va învoi ca viitoarea regină să nu fie doar o simplă femeie a cărei rațiune de a trăi să se mărginească la grija de a te face fericit. Dar cînd vei începe lupta hotărîtoare, cu el, dă-ți toată silința și caută să știi să-l încredințezi că a fi regină este pentru mine un potir amar și că nu am primit să-l gust decît pentru a-l sorbi gură în gură cu tine. Cred că aș muri de amărăciune dacă i-ar trece prin minte să mă creadă ambițioasă, cînd visul meu ar fi fost să-mi petrec viața tihnită, în modestul meu cuib de iubire, pierdută și uitată în adîncul acestei grădini.

PEDRO : Ai dreptate. Astfel îi voi vorbi. Sîntem în mîinile destinului ca o pasăre în mîna omului. Din cînd în cînd, destinul ne uită, privește în altă parte și simți în piept o ușurare ! Apoi deodată își reamintește de noi, strînge puțin pumnul și e gata să ne înăbușe. Pentru ca din nou să-l slăbească — dacă, între timp, nu ne-a curmat de tot răsuflarea. Strînsoarea se va sfîrși, Inès. Și mie îmi place să cred că vom trăi multe ceasuri retrași în această grădină și că vom sta tihniți de vorbă, așa cum am făcut-o de atîtea ori, așezați pe marginea bazinului, ascultînd havuzul care, înălțîndu-se din larga lui cupă de piatră, cînd ne împroșca cu pulbere străvezie, cînd părea să uite de noi, după toanele adierilor. Și eu îmi umpleam nările cu parfumul pulberii de apă. Mă gîndeam, în acele clipe, că făceai din mine ceea ce face orice făptură din cel ce o dorește și o iubește : mă făceai asemănător cupei de piatră a havuzului, care necontenit își revarsă peste margine preaplinul și, mereu plină, continuă mai departe să se reverse neîntrerupt. Un cîntec, duios ca tristețea, venea dispre drum : cîntecul celor ce spărgeau sfărîmăturile de stîncă și așterneau pietrișul. Cîntecul venea și el în adieri întrerupte de joaca vîntului întocmai ca și pulberile de apă.

INÈS : Duioșia aceea amestecată cu tristețe, este însăși gustul iubirii noastre. Tu nu mi-ai adus decît bucurii. Totuși, întotdeauna, cînd mă gîndeam la tine, dacă aș fi vrut, aș fi putut să încep să plîng. De doi ani, deasupra noastră, aceeași amenințare, ca o ploaie neagră mereu gata să se sloboadă și care totuși nu se slobozea. Destinul pe care îl simți îngrămădindu-se în tăcere ! De cîte ori, aflîndu-mă cu tine, în casa asta a noastră, m-am pomenit încercînd să-mi închipui vremea în care ceasurile de acum, trăite împreună, se vor fi prefăcut în trecut. Și ajungeam să tînjesc după aceste ceasuri în chiar clipa în care le trăiam. Astfel îmi deveneau de două ori mai prețioase : fiindcă existau și puteam să mă bucur de ele și fiindcă, în același timp dobîndeau prestigiul lucru-

rilor de care nu-ţi mai este îngăduit să te bucuri. Vezi, am ajuns ca bătrînul căpitan Orasco : timp de şapte ani s-a bătut ca un leu, şi aici, şi în Africa şi, cînd a fost scos la pensie, mi-a spus : „Îmi pare foarte bine. Mi-a ajuns să îmi tot pun viaţa în primejdie în fiecare zi". Cu aceeaşi simplitate îţi spun şi eu : m-am săturat să-mi fie în fiecare zi teamă să regăsesc în fiecare dimineaţă, cînd mă trezesc, această teamă în mine ca pe un obiect lăsat seara în ajun, pe măsuţa de noapte. Teama, mereu teama ! Teama care-ţi îngheaţă mîinile...

PEDRO : Mîinile tale blînde şi reci... Dar gîndeşte-te că lumea întreagă trăieşte sub imperiul temerii. Tatăl meu a fost toată viaţa muncit de teamă : teama de a-şi pierde coroana, teama de a fi trădat, teama de a fi ucis. Îşi cunoştea fărădelegile mai bine decît i le cunoaştem noi şi ştia că fiecare din ele dădea naştere la primejdia unei răzbunări. I-am cercetat de multe ori faţa în clipe în care cîştiga o luptă cu un potrivnic : pe faţa lui nu se citea atunci o expresie de triumf, ci una de teamă : teama de ripostă. Fiarele pădurii sînt şi ele stăpînite de teamă. Priveşte şi la firişoarele de praf care se rotesc în raza asta de soare. E destul să întind mîna aici, în josul razei, sau aici, în susul ei, ca ele să fie cuprinse de un fel de nebunie : nebunia teamei.

INÈS : Adesea la apusul soarelui, mă cuprinde şi pe mine o spaimă. De pildă, cînd văd neguţătorii închizîndu-şi obloanele. Parcă un vîrf de suliţă se înfige în mine : „În chiar acest moment, ceva cumplit trebuie să se hotărască împotriva mea". Aceeaşi spaimă mă năpădeşte şi noaptea, cînd mă pregătesc de culcare şi încep să-mi desfac părul.

PEDRO : Ştii că de fiecare dată cînd mişti capul, îmi trimiţi o adiere a părului tău ? Şi că mireasma lui nu e niciodată aceeaşi ? Cînd e îmbibată de aer, de soare şi miroase a flacără, cînd e rece şi miroase a iarbă cosită. O, cap scump, făcut parcă anume pentru mîinile mele ! Inès, femeie iubită, dragoste a mea cu nume de femeie, Inès cu chip limpede, mai limpede decît cuvintele care îl desmiardă, tu eşti puntea care mă uneşte cu tot ce e viu pe lume, cu toată făpturile legate de tine, de tine singură, aşa cum fructele sînt legate de crengile pomilor. Şi astăzi, nu te iubesc numai : te şi admir. Te găsesc mai curajoasă decît mine.

INÈS : Trăind mereu cu neliniştea în suflet, fără să se întîmple nimic, în ziua în care cade trăznetul aproape că nici nu mai tresari. Şi apoi, astăzi mi se pare că sînt mai puternică din pricina copilului meu. În pîntecul meu, el dă o luptă crîncenă şi mi-ar fi ruşine dacă eu n-aş fi la fel de tare ca şi el ca să-l salvez salvîndu-ne pe noi. Dacă mi-ai fi spus un singur cuvînt aspru, m-aş fi prăbuşit, da, m-aş fi prăbuşit la pămînt. Pe mine nu m-aş putea apăra. Dar ca să-l apăr pe el, mă simt plină de toată puterea şi de toate îndrăznelile. Pînă într-atîta încît să-mi spun că a-l aduce pe lume cu toate înlesnirile ar fi pentru mine o micşorare în propriii mei ochi. Pînă într-atîta încît să-mi spun că-i un noroc pentru el că se plămădeşte

în zile de grea încercare. Pe tine te-am găsit gata plămădit și m-ai împlinit apoi, la rîndul tău, pe mine. Această înfiripare de fiecare clipă, materială și imaterială, care îți dă sentimentul că trăiești un permanent miracol, face din copil un bun al meu. Pedro, Pedro, cred că nici tu nu ai ști... Dar mi-am pierdut mințile... Nu-i așa ? Dimpotrivă, tot ce-i dau lui nu numai că nu-ți răpesc ție ci, dăruindu-i lui, tot ție-ți dărui. Te cuprind cu brațele, te strîng la piept și pe el îl sărut. Gîtul lui nu are întocmai același miros cu al tău... miroase a copil. Și răsuflarea lui e ca a căprioarei hrănită cu viorele. Și mînuțele lui sînt mai calde ca ale tale. Și în jurul grumazului meu, brațele lui sînt ca unduirea apei, vara cînd te afunzi în ea și cînd îți cuprinde umerii, plină de soare... Și în jurul gîtului meu, leagă o salbă de cîntece gungurite. Prunc preaslăvit, datorită-ție am să pot iubi și mai mult !

PEDRO : Gîndindu-te la el, iată-te în mijlocul tuturor restriștilor noastre și totuși, în ciuda lor, învăluită într-un nimb de fericire.

INÈS : Fericire pe piscul căreia pot să mai stau o vreme încă neclintită. Dar ce se întîmplă ? De ce ai desclештat dintr-odată strînsoarea brațelor tale ? Nu trebuia să mă strîngi la piept, ca apoi să mă îndepărtezi astfel...

PEDRO : Călăreți s-au oprit la poarta grădinii.

INÈS : Iată deci clipa de care necontenit m-am temut.

PEDRO : Regele ! El este !

INÈS : Clipă atît de asemănătoare celei la care mă așteptam.

PEDRO : Lasă-mă singur. Am să-i spun totul, așa cum m-ai sfătuit. Aveai dreptate. Există un semn : destinul ne-a ieșit el însuși în întîmpinare.

(Un slujitor intră.)

SLUJITORUL : Alteță, regele !

PEDRO : Sînt sluga lui.

SLUJITORUL : Pe doña Inès vrea s-o vadă majestatea sa. Și cu ea singură să stea de vorbă.

PEDRO : Prea bine. Inès, Domnul să te povățuiască.

INÈS : Îmi petrec mîna pe chipul tău, ca orbii, ca să-l iau cu mine de două ori.

SCENA A CINCEA

FERRANTE, INÈS

FERRANTE : Așadar, iată-te, doña Inès, în fața mea. Tot binele care se spune despre domnia ta îmi cîștigase de mai înainte cinstirea. Înfățișarea, ținuta, pînă și vestmîntul pe care-l porți mă întăresc în încredințarea că ești o făptură aleasă. Astfel, nu mă îndoiesc că vei găsi în propria-ți alcătuire ceea ce să-ți îngăduie să fii pe potriva împrejurărilor în care ne-ai pus.

INÈS : Sînt slujitoarea măriei tale.

FERRANTE : Îmi este plăcut că ești întrucîtva și portugheză, după mamă, tatăl fiind un nobil spaniol coborîtor dintr-una din cele mai vechi familii din Galicia. Ai fost crescută, nu-i așa, la Santiago, la

curtea ducelui pe Peñafiel ? Şi ai venit, acum doi ani, însoţind pe bătrînul domniei tale unchi, contele de Castro pe care-l chemasem la curtea mea. Din ne-fericire, contele... s-a reîntors la Dumnezeu prea timpuriu pentru noi toţi. Mai ales pentru nepoata sa, după cît îmi pare. Fiindcă ai rămas singură aici, la Mondego. Stare cam neobişnuită pentru o fată tînără. Poate trebuie să ne întristăm că nu te-am cunoscut mai mult. Te-am văzut prea puţin la curte, dacă nu chiar deloc.

INÈS : Neavînd nici o intrigă de pus la cale, nu m-aş fi simţit la largul meu acolo. Cred că m-aş fi întrebat necontenit... „dar ce caut eu oare aici ?" Şi se spune că cel ce se simte la curte stingherit, este întotdeauna năpăstuit.

FERRANTE : Curtea este o vîltoare de neguri în care ai fi adus un strop de lumină.

INÈS : Apoi ar fi trebuit să fiu un pic prefăcută cu măria ta. Şi nu aş fi fost în stare.

FERRANTE : Minciuna este pentru marii mei curteni a doua natură. După cum ei preferă să stoarcă prin ameninţare ceea ce ar putea să aibă prin blîndeţe, şi să smulgă prin înşelătorie ceea ce ar putea dobîndi prin bună dreptate, la fel preferă să obţină prin făţărnicie ceea ce li s-ar recunoaşte tot atît de uşor că li se cuvine, dacă şi-ar deschide cinstit inima. Pînă şi domnia ta, ei da, te-ai fi dat repede pe brazdă şi ai fi început să te porţi la fel. La drept vorbind, ceea ce trebuie nu este atît să nu minţi pe ceilalţi, ci să nu te minţi pe tine.

INÈS *(zîmbind)* : Dacă aş minţi, m-aş încurca repede în minciunile mele. Este poate şi ceea ce mă opreşte să încerc.

FERRANTE : Am vrut să te fac să zîmbeşti. Cînd te în-doieşti încă dacă un necunoscut este primejdios sau nu, trebuie să-i pîndeşti zîmbetul. Felul în care un om zîmbeşte este măcar un semn, dacă nu chiar o certi-tudine. Al domniei tale întregeşte, ca o revelaţie, cunoaşterea firii. Totuşi, doña Inès, află că glumeam: fii mereu faţă de mine, domnia ta însăţi şi nu vei avea de ce să te căieşti. Şi, în primul rînd, fii domnia ta însăţi, vorbindu-mi despre fiul meu.

INÈS : Ziua în care l-am întîlnit a însemnat pentru mine ziua în care m-am născut cu adevărat. În acea zi, inima mi-a fost luată şi în locul ei a fost pus un chip de om. Miracolul acesta s-a săvîrşit în timpul serbă-rilor în cinstea tronului, în grădinile palatului Mon-temor. Mă îndepărtasem pentru cîteva clipe pe alei singuratice ca să respir în linişte mirosul de reavăn al pămîntului. Principele m-a urmat. Nu se mai auzea nimic din freamătul serbării : numai ciripitul păsări-lor mutîndu-se din creangă în creangă. Mi-a spus atunci că de îndată ce mi-a auzit glasul a început să mă iubească. Cuvintele lui m-au întristat. L-am mai întîlnit de cîteva ori în plimbările pe care le făceam peste cîmp, aici la Mondego. El era mereu plin de sfială şi eu mereu tristă. Într-o zi i-am spus : „În-găduie-mi doar să-mi apropii buzele de obrazul tău şi voi fi vindecată pentru vecie de tristeţea mea". Mi-a îngăduit s-o fac şi şi-a apropiat şi el buzele de

fața mea. După aceea, fața lui nu mi-a mai fost deajuns. Am dorit să văd și pieptul și brațele.

FERRANTE : E mult de atunci ?

INÈS : Se vor împlini doi ani, la treisprezece august. De atunci, am trăit necontenit în același vis. Oriunde s-ar afla, mă întorc spre el, așa cum șarpele își întoarce necontenit capul spre vrăjitorul care l-a fermecat. Alte femei visează la ceea ce nu au. Eu visez numai la ceea ce am. Și nici măcar o singură dată nu am dorit un lucru care să nu fie spre binele lui. Și nici măcar o singură zi nu a trecut fără să-i fi spus în gînd : „Domnul să binecuvînteze fericirea pe care mi-ai dăruit-o".

FERRANTE : Aceste simțăminte îmi vor înlesni sarcina : mă simt la mine acasă pretutindeni unde domnește temeinicia. Și aș săvîrși un păcat dacă aș încerca să adumbresc imaginea pe care ți-o faci despre fiul meu, deși, după părerea mea, este întrucîtva înfrumusețată... După mine, principele este... Cum să spun ?... O apă lipsită de adîncime. De asemenea, păcat ar fi să săvîrșesc dacă m-aș apuca să-ți dezvălui cum privesc eu ceea ce bărbații și femeile numesc dragoste, retrăgîndu-se în case întunecoase, în străfunduri de alcovuri mai triste decît ei înșiși, pentru a se contopi în tăcere ca niște umbre. Nu, să trecem peste asta și să ne întoarcem în inima îngrijorării mele. Eu nu-ți cer să rupi cu don Pedro. Ci, folosindu-te de toată puterea pe care o ai asupra lui, să-l înduplеci să se învoiască la o căsătorie de care atîrnă soarta țării. S-ar putea ca acest lucru să fie greu, dar este neapărat de trebuință. Nu este nevoie să mai înșir eu motivele : căsătoria principelui era o eventualitate pentru care aveai tot timpul, de doi ani de zile, să te pregătești.

INÈS : O, doamne, măria ta, îmi cere ceva ce este cu neputință.

FERRANTE : Doña Inès, sînt gata a face simțămintelor omenești partea care le este cuvenită. Dar nu mai mult. Încă o dată, nu mă sili să-ți țin o plicticoasă cuvîntare în care să-ți lămuresc ce înseamnă interesele de Stat. *(O duce la fereastră.)* Privește : drumul, cotiga și măgărușii, sătenii care cară coșurile cu măsline — eu trebuie să am grijă de toate astea. Coroana, țara mea, poporul acesta al meu pe care Cel-de-Sus mi le-a încredințat. E ca și cum aș avea sute și sute de mii de trupuri și de suflete. Sînt ca un uriaș copac care trebuie să dea umbră la sute de mii de făpturi. Toate astea cer, impun ca această căsătorie să se facă fiindcă se potrivește de minune cu chibzuelile mele politice. Don Pedro a rostit un *nu* brutal, și a comis nebunia să-l arunce Infantei în față. Acest *nu* poate fi însă socotit drept o simplă nesocotință de primă clipă și mă străduiesc din toate puterile să șterg această ocară. E datoria domniei tale să mă ajuți. Nu ai de ce să te temi : între principe și Infantă nici vorbă nu poate fi de iubire. În schimb vei da un prilej de mare mulțumire regelui domniei tale, care se apropie de mormînt și care dorește ca înainte de a închide ochii să pună totul în ordine. Ajută-l deci pe rege, în loc să-l îndurerezi și adu-ți aminte că

orice dovadă de înțelegere și de supunere dată lui, înalță pe cel ce se dăruie.

INES : Măria ta, chiar dacă m-ar lăsa inima s-o fac, nu mai pot dezlega ceea ce Dumnezeu a legat.

FERRANTE : Nu înțeleg...

INÈS : Acum aproape un an, în taină, la Braganza, episcopul de Guarda...

FERRANTE : Cum ?

INES : ...ne-a unit, pe principe și pe mine.

FERRANTE : Vai mie ! Vai mie ! Principele căsătorit ! Și cu o bastardă ! Ocară smintită și nelegiuire fără leac, fiindcă niciodată Papa nu se va învoi să anuleze această căsătorie : dimpotrivă o să jubileze că mă are la cheremul lui. O căsătorie ? Aveai patul. Nu-ți era deajuns ? De ce să te căsătorești ?

INÈS : De ce ? Ca să fiu mai fericită.

FERRANTE : Mai fericită ! Iarăși fericirea ! Ca și celălalt! Bine, dar este o obsesie. Dar eu ? Mă sinchisesc eu de fericirea mea ? Treacă-meargă dacă mi-ai fi răspuns : am făcut-o ca să ieșim din păcat. Așadar, de un an de zile, fiul meu mi-a ascuns acest lucru ! De o lună cunoștea planul meu de a-l însura cu Infanta și nu a suflat un cuvînt. Și pe domnia ta te-a pus să-mi înfrunți mînia ca acele bicisnice triburi care în fața dușmanului își pun femeile înainte ca să se ascundă în spatele lor.

INES : Se temea de mînia măriei tale.

FERRANTE : Știa bine că într-o zi tot trebuia s-o cunoască, dar prefera mereu să amîne ciocnirea, fiindcă lașitatea îi e pe potriva înșelătoriei și stupidității. Nu mai e un copil dar i-a rămas prefăcătoria copiilor. Sau poate... sau poate nădăjduia să mor mai curînd. Acum înțeleg de ce se apăra cu atîta îndîrjire de orice căsătorie. Eu mort, în clipa următoare domneați. A, cîtă dreptate aveam să gîndesc că seara, cînd se culcă, un tată trebuie întotdeauna să aibă grijă să-și strecoare un pumnal sub pernă, ca să aibă cu ce să se apere de fiul lui. Treisprezece ani niște străini unul pentru altul, apoi alți treisprezece ani, adevărați dușmani : iată ceea ce oamenii numesc paternitate. *(Strigă.)* Don Felix ! *(Intră don Felix.)* Cheamă pe don Christoval. Să vină însoțit de trei ofițeri. Doamnă, nu domnia ta ești vinovată ; retrage-te în încăperile domniei tale ; nu ți se va face nici nu rău. Don Felix, însoțește pe doña Inès și ai grijă să nu se întîlnească cu principele.

INES : Și don Pedro ? O, măria ta, îndurare pentru el.

FERANTE : Ajunge !

INES : Doamne ! Parcă un fier ar despărți de mine copilul...

SCENA A ȘASEA

FERRANTE, DON CHRISTOVAL, TREI OFIȚERI ai palatului

FERRANTE : Don Christoval, îți încredințez o sarcină grea pentru domnia ta. Cu acești trei oameni care-mi vor binele, vei aresta numaidecît personajul care-mi este fiu. Îl vei duce la castelul din Santarem și-l vei ține

închis acolo pînă ce voi hotărî cine-l va păzi mai departe.

DON CHRISTOVAL : Măria ta ! Nu eu ! Un altul.

FERRANTE : Dimpotrivă, domnia ta și nu altul decît domnia ta. Sarcina aceasta te face să suferi ? Ei bine, iată a sosit ceasul în care oamenii să înceapă să sufere cît de cît și în jurul meu.

DON CHRISTOVAL : Eu care l-am crescut...

FERRANTE : Se vede ce bine l-ai crescut ! Un demn învățăcel. Și un demn fiu.

DON CHRISTOVAL : Iau martor pe Ce-de-Sus că don Pedro își respectă și își iubește tatăl.

FERRANTE : Fie că m-ar disprețui, fie că ar fi pus să mi se zugrăvească chipul pe tălpile încălțărilor sale ca să mă calce în picioare la fiecare pas sau fie că, dimpotrivă, m-ar iubi pînă într-atîta încît să vrea să-și dea viața pentru mine, aș rămîne la fel de nepăsător. Pedro e căsătorit cu doña Inès.

DON CHRISTOVAL : Vai, după ceea ce-mi spusese !

FERRANTE : Ce-ți spusese ?

DON CHRISTOVAL : Că niciodată nu va face o asemenea căsătorie. Și așa suferea că se cam rîdea de el că are drept prietenă — prietenă numai — o copilă din flori. Într-o zi cînd am redeschis discuția, mi-a spus : „Niciodată să nu mai îmi pomenești un cuvînt despre acest lucru".

FERRANTE : Asta este Pedro întreg ! Haideți, haideți, duceți-l la pușcărie. La pușcărie pentru mediocritate.

(Regele iese.)

SCENA A ȘAPTEA

PEDRO, CHRISTOVAL, OFIȚERII

PEDRO *(intrînd)* : Regele a plecat ? Dar ce se întîmplă ? A, asta e !

DON CHRISTOVAL : În numele regelui, principe, te arestez. *(Pune un genunchi la pămînt.)* Don Pedro, iartă-mă.

PEDRO : Ridică-te, don Christoval. Va veni curînd ziua în care va trebui să accept să văd oameni în genunchi în fața mea.

DON CHRISTOVAL : Nu mă voi ridica pînă ce nu îmi dai binecuvîntarea ta.

PEDRO : Ți-o dau. Și Inès ?

DON CHRISTOVAL : Liberă.

PEDRO : Vreau să mă încredințez. Vreau s-o văd. O clipă numai.

DON CHRISTOVAL : Alteță, nu veți părăsi încăperea.

PEDRO : Ticălos bătrîn ! Îndrăznești ? A, ți-a sosit, în sfîrșit, și ție ceasul tău de glorie !

DON CHRISTOVAL : Ucide-mă ca să nu mai fiu silit a îndrăzni.

PEDRO : De orice mi-e teamă pentru Inès.

DON CHRISTOVAL : Repet : este liberă, liberă !

PEDRO : Și mîine ? Ah, am fost prea curajos. De acum un an ar fi trebuit s-o pun în siguranță : sînt în Portugalia trei sute de mînăstiri în care ar fi găsit adăpost chiar împotriva regelui. Dar te socotești slab, fricos, cînd iei măsuri de prudență. Inès este acum în primejdie, fiindcă nu mi-a fost frică. Copila mea scumpă,

cît de vinovat sînt față de tine că nu am știut să te apăr mai bine. Te încredeai în mine și eu ți-am înșelat încrederea.

DON CHRISTOVAL : Întotdeauna ai ceva de cîștigat cînd ai curaj.

PEDRO : Don Christoval, degeaba ești silit să-ți vîri nasul în realitățile vieții ! Te încăpățînezi să bați pasul pe loc îmbătîndu-te cu răsuflate precepte optimiste. Erai pedagog. Voi ăștia pedagogii credeați că asta e hrana pe care trebuie s-o dați bieților tineri care și așa au o înclinare prea mare să apuce pe drumurile răsbătute. Și stăruiți în această credință. Da, uneori cîștigi cînd ești curajos. Dar alteori și pierzi. Iată ce trebuie spus. Dar așa ceva pare prea simplu. Prea adevărat. Domnia ta ești pedagog și moralizator : nu ești făcut nici pentru simplitate, nici pentru adevăr. Și niciodată n-ai să-ți dai seama cît de primejdios este să propovăduiești curajul, mai ales tinerilor. *(Întinde sabia.)* Haide, dezarmați-mă. Trebuie să ies dintr-un univers în care eram un om, ca să intru într-unul unde voi fi acoperit de ocară. Și, bine înțeles, de către compatrioții mei. Dacă africanii m-ar fi făcut prizonier, nu ar fi fost interesant. Ciudat lucru : în cele din urmă, oamenii de valoare sînt întotdeauna arestați. Chiar și în istorie : e greu de închipuit un om de seamă care să nu fi fost la un moment dat tîrît în fața judecătorilor sau a temnicerilor. Lucrul acesta face parte din însăși economia personajului. Și puținii care nu vor fi trecut prin pușcărie, dau impresia că ar fi niște dezertori. Domnilor, în realitate, veți fi escorta mea de onoare fiindcă, în temnițele tatălui meu, voi întîlni toată floarea țării ! Dar, spuneți-mi, nu se află cumva și printre domniile voastre cineva care la un moment dat a fost aruncat în temniță de către portughezi ? Cum niciunul ? A, domnia ta, locotenente Martins ? Închis ! Și pentru ce motiv ?

LOCOTENENTUL : O, alteță, un motiv foarte cunoscut : pentru datorii...

PEDRO : Pentru datorii, pentru furt, pentru siluire, sau pentru omucidere, oricine ar fi fost închis de către compatrioții săi, va fi, de acum înainte, fratele meu. Și acum, escortă de onoare, înainte, spre temniță. Sau mai bine zis nu ; mai curînd să spunem : înainte, dincolo de temnițe.

(Ies cu toții.)

ACTUL AL DOILEA

PRIMUL TABLOU

Cabinetul de lucru al regelui, la palat.

SCENA ÎNTÎI

FERRANTE, EGAS COELHO, ALVAR GONÇALVES,

DON EDUARDO

Ferrante este așezat pe tron. Egas Coelho și don Eduardo, așezați la o masă, la stînga, Alvar Gonçalves la o masă la dreapta. Au în fața lor felurite hîrtii.

FERRANTE : Scrisoarea grabnică adresată cortesurilor din Catalonia.

ALVAR *(după ce a citit-o)* : Mi se pare că Eduardo a exagerat puțin în scrisoare sărăcia regatului.

FERRANTE : Potrivit instrucțiilor mele. Ce voim noi ? Să obținem ceva. Tînguiala este unul din mijloacele de a obține. Mila este minunat de rentabilă.

EGAS COELHO : Aș putea să-mi îngădui o sugestie ? De vreme ce în această scrisoare folosim procedee legitime între domnitori dar care, între simpli muritori,

ar putea fi socotite drept cumplite perfidii, aș dori ca Măria ta să pomenească și despre onoarea noastră.

FERRANTE : Ai dreptate. Cînd lucrul în sine lipsește, îi folosești numele. Don Eduardo vei rescrie scrisoarea introducînd și cuvîntul „onoare". Numai o singură dată însă. Dacă-l folosești de două ori, nimeni nu mai crede în el.

ALVAR : Uneori se întîmplă dimpotrivă. De pildă, în fața Infantei, trebuie să te ferești să rostești cuvîntul *Onoare*. În asemenea măsură este încredințată că ar fi singura pe lume care să știe într-adevăr ce vrea să însemne acest cuvînt.

DON EDUARDO : Da, și eu mi-am dat seama că alteța sa suportă cu manifestă lipsă de răbdare tot ce nu este persoana ei.

FERRANTE : Don Alvar, nu-ți place infanta ?

ALVAR : Îmi place nespus de mult, dar ceea ce am spus adineaori este una din acele mici săgeți pe care numai simpatia le poate arunca.

FERRANTE : Îmi place că îți place. Îmi este astfel și mai dragă.

EGAS COELHO : O amenințare, o făgăduială și o curtenie : cumpănirea aceasta este balanța negocierilor. Totuși, în scrisoarea sa către catalani, don Eduardo nu a pus prea multe grațioase înflorituri ? Textul nu mi se pare destul de energic.

FERRANTE : Urăsc stilul cominator fiindcă te obligă prea mult. Prefer duhul blîndeții, care poate cuprinde în învăluirea lui o hotărîre la fel de fermă ca și stilul

energic. Şi îţi oferă şi posibilitatea de a scăpa mai uşor cu faţa curată.

ALVAR : Sîntem cu toţii plini de admiraţie pentru fraza lui don Eduardo privitoare la recolta de grîu de anul trecut. Întorsătura de condei a lui Don Eduardo transformă siluirea adevărului într-o desfătare a spiritului.

DON EDUARDO : Să minţi nu e totul. Minciuna trebuie să fie eficace. Şi să mai fie şi formulată cu eleganţă. Vai, cîte obligaţii impuse bieţilor muritori cărora li se cere să se simtă în reaua credinţă ca peştele în apă !

FERRANTE : Nu. Nu ca peştele în apă trebuie să te simţi în reua credinţă, ci ca vulturul în slăvi. Acum, domnilor, am să vă aduc la cunoştinţă o noutate care are să vă surprindă : m-am hotărît să încep tratative cu regele Aragonului.

EGAS COELHO : După tot ce măria ta a spus în această privinţă ? Îndoielile ! Temerile !

FERRANTE : Ceea ce spun nu e niciodată temeinic. Cu temei este numai ceea ce scriu. Şi nici asta întotdeauna. De pildă, toată dimineaţa de astăzi am folosit-o ca să născocesc ce portiţe pot să las deschise în proiectul de tratat, prin care să mă pot strecura şi să scap de obligaţiile pe care voi avea aerul că le iau. Dar vai, în acest joc mi-e teamă că Ferdinand de Aragon e şi mai meşter ca mine şi nu se lasă uşor bătut. Nu ştiu pe sub ce frază şi în ce chip perfidia sa se va strecura în tratatul nostru ca să-l poată întoarce împotriva noastră, dar sînt sigur că va izbuti s-o facă. Zadarnic caut punctul slab al armurii mele, dar sînt sigur că există şi că Aragonul îl va găsi.

EGAS COELHO : Atunci măria ta să nu semneze. Şi să studiem încă proiectul.

ALVAR : De patru luni il tot purecăm.

FERRANTE : De vreme ce tot trebuie să mă învoiesc cu Ferdinand, măcar l-am lăsat să se perpelească pe jeratec.

EGAS COELHO : Măria ta, cu toată dîrzenia te rog : cu astfel de temeri, nu semna.

FERRANTE : Conştiinţa îmi spune că fac o mare greşeală. Totuşi ceva de neînvins mă împinge să fac acest pas. Văd prăpastia şi alerg spre ea.

EGAS COELHO : Opreşte-te !

FERRANTE : Sînt două soiuri de sfetnici. Cei ce nu au o părere a lor şi se arată foarte pricepuţi să-şi însuşească punctul nostru de vedere şi să-l susţină din linguşire. Şi cei ce au părerea lor personală pe care o apără fără folos. Fiindcă noi le ascultăm argumentele cu neplăcere şi în cele din urmă hotărîm tot după capul nostru. Ceea ce înseamnă că ambele soiuri sînt de prisos. Totuşi, celui ce îi place să ceară sfaturi, le va cere pînă în ultima clipă deşi ştie că degeaba le cere. La fel, uneori deşi ştii bine că e de prisos, chiar dăunător, să faci un anumit lucru, îl faci totuşi. Pilda aceasta vă place oare ? Oricum ar fi, hotărîrea mea e luată.

ALVAR : După aceste cuvinte, vom mai avea oare neobrăzarea s-o sfătuim pe măria ta ?

FERRANTE : Vă poruncesc s-o faceţi.

ALVAR : În orice domeniu, oricare ar fi el ?

FERRANTE : Pricep : este vorba de doña Inès. Nu numai că puteţi să-mi vorbiţi de ea, ci vă şi cer părerea şi sfaturile domniilor voastre în privinţa ei.

EGAS COELHO : Sînt doi vinovaţi : episcopul de Guarda şi doña Inès.

FERRANTE : Şi don Pedro. Nu-mi place teama domniilor voastre de a-i rosti numele.

EGAS COELHO : Episcopul este în închisoare : vom avea capul lui. Principele, fiul măriei tale, este păzit cu străşnicie. Doña Inès este liberă.

FERRANTE : Doña Inès este cea mai puţin vinovată. Nu am fi avut nimic împotriva ei fără don Pedro şi episcop.

EGAS COELHO : Dar e la fel de limpede că nici împotriva lor nu am fi avut nimic de n-ar fi fost doña Inès. Măria ta ne cere părerea. Cu mîna pe inimă şi cu conştiinţa curată dorim ca doña Inès să nu mai poată constitui în viitor o pricină de tulburare în regat.

FERRANTE : Să fie întemniţată ? Surghiunită ?

EGAS COELHO : Să fie scoasă cît mai repede cu putinţă de sub judecata Regelui şi trecută sub aceea a lui Dumnezeu.

FERRANTE : Cum ? S-o ucidem ? Ce lipsă de măsură, de necrezut ! Dacă ucid pe cineva fiindcă mi-a iubit fiul, ce ar trebui să fac cu cel ce l-a urît ? La iubire a răspuns prin iubire şi a făcut-o cu încuviinţarea mea. Iubirea răsplătită cu moartea. Nedreptatea ar fi prea mare.

EGAS COELHO : Nedrept este să nu pedepseşti pe cel ce merită pedeapsa.

ALVAR : Şi jignirile publice nu îngăduie iertare.

FERRANTE : Principele şi Inès sînt deopotrivă vinovaţi. Dar singură Inès va fi ucisă.

ALVAR : Tacit scrie : „Amîndoi erau vinovaţi. Cumanus singur a fost executat şi totul a reintrat în ordine."

FERRANTE : Nu este o groaznică cruzime să ucizi pe cineva care n-are nici o vină ?

ALVAR : Nici o vină ? A dat prilej altor vine.

EGAS COELHO : Cînd o asemenea hotărîre nu este pornită din mînie, ci din îndemnul raţiunii, ea nu este un act de cruzime, ci de dreptate.

FERRANTE : Ah, neputinţa de a împăca raţiunea cu dreptatea.

EGAS COELHO : Dealtfel, chiar dacă în cazul de faţă ar fi nedreptate, însăşi creaţia Celui-de-Sus este un munte de nedreptăţi. Alcătuirile oamenilor să aibă oare nemăsurata trufie să se pretindă mai desăvîrşite decît acelea ale Domnului ?

FERRANTE : Sînt gata s-o trimit pe doña Inès într-o mînăstire.

EGAS COELHO : Din care Principele, închis sau nu, va pune la cale să fie răpită în mai puţin de trei luni.

FERRANTE : Pot s-o trimit şi în surghiun.

EGAS COELHO : Oriunde s-ar afla, doña Inès va fi un focar de răzvrătire. Principele ar aduna în jurul ei pe toţi duşmanii măriei tale. Vor aştepta cu toţii moartea regelui, poate ar şi grăbi-o, fiindcă această moarte

ar însemna domnia doñei Inès. Nu : totul ori nimic. Sau iertarea cu urmări nebuneşti, sau moartea.

ALVAR : Fără să mai punem la socoteală că, mînăstire sau surghiun, lumea ar crede că măriei tale i-a fost teamă să facă vărsare de sînge. Ceea ce ar dăuna ideii pe care supuşii trebuie s-o aibă despre un rege.

FERRANTE : Dacă aş fi om să mă laud cu sîngele răspîndit de mine, aş putea reaminti că am vărsat destul în războaie şi nu numai în războaie.

EGAS COELHO : Sîngele vărsat pe cîmpul de luptă nu se pune la socoteală.

FERRANTE : Am spus : „Şi nu numai în războaie". Cred că nu se poate pretinde că în timpul domniei mele nu au fost execuţii.

EGAS COELHO : Se va spune, de data aceasta, că regele a îndrăznit să pună capăt zilelor unui înalt slujitor al lui Dumnezeu dar nu şi a femeii, numai pentru că era femeie.

FERRANTE : Dar omenescul din noi nu se revoltă oare la gîndul de a lua viaţa cuiva care dă viaţă ? Şi doña Inès mai este pe deasupra şi o femeie demnă de a fi iubită.

ALVAR : Nenumărate femei sînt demne de a fi iubite.

EGAS COELHO : Mulţi monarhi şi-au jertfit pentru binele ţării propriul lor copil. Deci ceea ce, pentru ei, era tot ce putea fi mai demn de iubit. Şi măria ta şovăie să jertfească o străină, o bastardă care i-a îndepărtat fiul de la tot ce datorează poporului lui şi lui Dumnezeu ! Dar lucrurile trebuiesc privite pe un

plan şi mai înalt. Sute de mii de oameni aparţinînd acestui popor au pierit pentru ca africanii să nu pună piciorul pe pămîntul Portugaliei. Şi măria ta s-ar împiedica de moartea unei singure făpturi ?

FERRANTE : Dar nu e nici o legătură !

EGAS COELHO : Dacă doña Inès te-ar întreba : „Pentru ce mă ucizi ?" Măria ta ar putea răspunde : „Pentru ce nu te-aş ucide ?"

FERRANTE : Nu cred că posteritatea m-ar învinui că nu am trimis la moarte o femeie nevinovată. Sau că şi nevinovată.

EGAS COELHO : Posteritatea ar numi acest act o clemenţă, dacă el s-ar situa într-o serie de acte energice. În cazul de faţă, îl va socoti drept o slăbiciune.

FERRANTE : Ce vrei să insinuezi ?

EGAS COELHO : Nu insinuez, vorbesc limpede, apărat de lealitatea mea. De la o vreme, măria ta, dă, în unele privinţe, unele semne de reală slăbiciune, iar în altele este silită să se prefacă şi să dea o impresie de slăbiciune care să înşele pe duşmanii din afară. Din această pricină, în parte cu temei, în parte fără temei, regatul nostru este socotit a fi şubred. Şi starea aceasta este sortită să dăinuie cam mult.

ALVAR : Adaug că obişnuinţa de a simula slăbiciunea riscă să ducă la slăbiciunea adevărată. Cînd ai început să înghiţi cîteva şopîrle, fie şi din raţiuni de înaltă strategie politică, sfîrşeşti prin a le înghiţi pe toate. Te-ai obişnuit, şi ţesutul s-a lăbărţat.

FERRANTE : Totuşi să te învoieşti să fii dispreţuit cînd ştii că nu-i pe drept — este cea mai mare dovadă de tărie. Dar spuneţi-mi : par eu oare chiar atît de slab ?

EGAS COELHO : Trebuiesc privite faptele : nu se poate nega că poziţia Portugaliei în lume nu este pretutindeni şubredă...

FERRANTE : O, infantă umilită, starea mea este mai asemănătoare cu a ta decît îţi poţi închipui !

EGAS COELHO : ...şi că încrederea în coroană nu este, pe ici pe colo, şi ea ştirbită.

FERRANTE : Copila mea, aflată în cumplită amărăciune.

EGAS COELHO : Un gest autoritar al măriei tale ar restabili un prestigiu care se clatină. Cutremurat, întreg regatul va fi cuprins de teamă şi se va arăta plin de respect. Zvonul, umflîndu-se, se va răspîndi dincolo de mare. Chiar şi deşerturile vor fi uimite.

FERRANTE : În schimb, voi ridica pentru totdeauna pe fiul meu împotriva mea. Şi voi nimici între mine şi el, fără putinţă de reîntoarcere, orice nădejde de îndreptare, de împăcare sau măcar de iertare.

EGAS COELHO : Inès rămasă în viaţă şi trimisă în surghiun, principele se va răsvrăti, susţinut fiind de nădejde. Inès moartă, el care nu vrea să-şi dea osteneala să guverneze, nu şi-o va da nici pentru o răscoală care n-ar avea alt scop decît răzbunarea. Totul se va potoli, apoi se va contopi, sentiment şi resentiment. Cel mai înspăimîntător lucru în moartea unei făpturi iubite, nu este atît pierderea cît repeziciunea cu care vine alinarea.

FERRANTE *(în şoaptă)* : Nu-l ierta, Doamne, că el ştie ce face.

DON EDUARDO : Şi apoi, dacă îmi este îngăduit să îndrăznesc să exprim şi eu o părere foarte modestă, aş spune că dacă măria ta se teme de o izbucnire, e poate într-adevăr mai bine s-o lase pe doña Inès liberă şi să-i trimită niscaiva carne nu tocmai potrivită pentru gingăşia alcătuirii ei.

FERRANTE : Vai, ce departe sîntem aici de împărăţia Domnului !

EGAS COELHO : Care, pe drept cuvînt, nu are nici un amestec în aceste treburi ale noastre.

FERRANTE : A fost un simplu oftat care mi-a scăpat aşa... fără voie.

EGAS COELHO : Un singur act energic, măria ta, vă va uşura de toate oftaturile.

FERRANTE : Aşa crezi ? Dar tragedia actelor ? Un act nu înseamnă mare lucru în clipa în care-l săvîrşeşti. E ca un obiect pe care-l arunci într-un rîu. Dar obiectul e luat de apa rîului şi e dus hăt departe ! Din cînd în cînd, zăboveşte într-un cot, apoi într-altul şi din nou e dus tot mai departe ; străbate ţări şi ţări, ca să-l regăseşti cînd nu te mai gîndeai la el şi, cînd te aşteptai mai puţin ca oricînd, să te reîntîlneşti cu el. E oare dreaptă această viaţă nesfîrşită a actelor noastre ? Cred că nu. Dar totuşi aşa este.

EGAS COELHO : Este o părere înşelătoare, măria ta. Tocmai fiindcă te frămîntă atît de mult acum moartea doñei Inès îţi va reda libertatea cugetului. În

această împrejurare, femeia este ca găina : omoar-o şi te va hrăni. Actele nu trăiesc chiar atît de mult pe cît se crede. Cîte din actele măriei tale, după ce şi-au îndeplinit scopul, s-au uscat, şi-au pierdut veninul, şi sînt acum la fel de inofensive ca un şarpe mort, mîncat de furnici.

ALVAR : Pe de altă parte, de la o anumită vîrstă înainte, nici nu mai este în interesul nostru să rezolvăm lucrurile pe calea cea mai întortocheată şi mai lungă. Riscăm astfel să nu mai apucăm să vedem rezultatul. Trăiască atunci un act rapid de care să te poţi bucura pe deantregul !

EGAS COELHO : Şi nu este lipsit de sens ca unii oameni să accepte să se frămînte, să sufere, să stea legaţi de mîini şi de picioare numai fiindcă o anumită făptură este în viaţă, cînd ar fi deajuns s-o suprimi, ca totul să fie în ordine şi cînd miliarde de oameni mor, moartea lor fiind fără folos şi chiar demnă de a fi deplînsă ? Ucizi, şi cerul se luminează. La drept vorbind, este de neînţeles cum se face că atîtea fiinţe continuă să încurce lumea prin simplul fapt că există, cînd un omor este un lucru relativ uşor şi fără primejdie.

FERRANTE : Dacă aşa sînt privite lucrurile, această uşurinţă ar fi o slăbiciune care n-ar face decît să se adauge la cele pe care credeţi a le vedea în mine. Da, este o slăbiciune să alegi calea cea mai rapidă, mai brutală, aceea care mai puţin ca oricare alta cere folosirea a tot ce este cuprins într-un om. Sînt bărbaţi care preferă să se poarte cu brutalitate cu femei

necunoscute, adresîndu-le cuvîntul cu riscul de a fi pălmuiţi : aceşti bărbaţi sînt socotiţi a fi puternici şi plini de cutezanţă. Ei bine, nu, sînt nişte sfioşi. Oricum ar fi, nu îmi pare rău că mi-aţi vorbit atît de deschis. Voi cugeta la tot ce am auzit. *(Se ridică.)*

EGAS COELHO : Domnul s-o ajute pe măria ta, şi să-i îndrumeze inima.

(Toţi se ridică.)

FERRANTE : Un paj ! Să vină un paj ! *(În şoaptă, lui Dino del Moro care a intrat.)* Du-te de cheamă pe doña Inès de Castro ; să mă aştepte în sala audienţelor. *(Lui Egas Coelho.)* Domnia ta, mai rămîi o clipă.

(Toţi ceilalţi ies.)

SCENA A DOUA

FERRANTE, EGAS COELHO

FERRANTE : Pentru ce vrei s-o ucizi pe doña Inès ?

EGAS COELHO : Pentru... Pentru toate rătăcirile care au fost înfăţişate măriei tale.

FERRANTE : Nu. Trebuie să fie o altă pricină. Eşti prea pornit împotriva ei. Pui prea multă îndîrjire. Pentru ce vrei s-o ucizi pe doña Inès ?

EGAS COELHO : Să mi se umple gura de pămînt dacă vorbind cum am vorbit, aş fi avut alt gînd decît acela de a spori prestigiul măriei tale.

FERRANTE : Destul cu mierea ! Vreau să domnesc peste oameni care stau în picioare, nu peste oameni prosternaţi. Cu atît mai mult că în mierea cu care mă

năclăiţi se află mereu o viespe gata să mă înţepe. De ce vrei s-o ucizi pe Doña Inès ? Ai o taină. Vreau să ştiu şi ceea ce eşti, nu numai ce te străduieşti să pari a fi.

EGAS COELHO : Doamne, ce-aş putea spune mai mult decît...

FERRANTE : Există o taină ! Există o taină ! Un bărbat de vîrsta domniei tale nu cere cu atîta înverşunare, fără un imbold ascuns capul unei femei tinere, frumoase, blînde. Doña Inès te-a respins cumva ? Eşti totuşi şi domnia ta un om frumos. Eleganţă, artă subtilă de a te purta cu femeile, ai chiar mai mult decît ar fi nevoie. Eşti şerpuitor ca o flacără, una din acele flăcări rele care se plimbă noaptea pe luciul bălţilor putrede şi care pier cînd vrei să le prinzi.

EGAS COELHO : Măria ta să-i întrebe pe cei ce-l ţin la curent cu tot ce se petrece, dacă eu am văzut-o mai mult de trei ori, în viaţa mea pe doña Inès şi dacă mă sinchisesc de ea.

FERRANTE : Atunci ? Sper măcar că taina nu este îndreptată împotriva mea ? Vreau să ştiu ce îmi ascunzi. Te urmăresc în gînd şi nu te găsesc. Uită-te în ochii mei.

EGAS COELHO : Mă uit, măria ta şi chipul meu e limpede.

FERRANTE : Da, te uiţi, dar crezi că nu te văd strîngînd pumnii de încordarea cu care îţi sileşti ochii să nu fugă de ai mei ? Chipul ţi-e limpede, fireşte. Dar crezi oare că eu nu ştiu tot ce se poate ascunde în dosul unui chip limpede ?

EGAS COELHO : Măria ta să-mi dea mîna să i-o sărut.

FERRANTE : Să sărutăm mîna pe care n-o putem tăia.

EGAS COELHO : Rege mare, conducător şi părinte al nostru...

FERRANTE : Am să pun să ţi se ardă limba dacă îmi mai lingi ciubotele. Mărunte, clipocite, valurile sfîrşesc prin a doborî la pămînt zidurile pe care le-au lins prea mult... Unul din marii mei curteni, venit tîrziu la curte, mi-a spus că în ziua în care a descoperit făţărnicia, a întinerit cu zece ani, atît de bine se simţea. Adevărat ?

EGAS COELHO : Nu pot şti.

FERRANTE : Aha ! E bine, nu-i aşa, să fii făţarnic ? Simţi că trăieşti. Spune ! *(Gest de ignoranţă din partea lui Egas.)* Este ceva în domnia-ta care îmi scapă şi asta mă supără. Îmi place ca omul să fie dezarmat în faţa mea, aşa cum ar fi un mort. Un gînd josnic îţi stă la pîndă în minte şi vreau să-l dibui. Recunosc, îmi place să fie un pic de noroi în oameni. Noroiul cimentează. În Africa, oraşe întregi sînt clădite numai din noroi. Noroiul le ţine în picioare. Nu aş putea să mă înţeleg prea multă vreme cu cineva pe de-a-ntregul limpede. Dealtfel, orice viciu pe care Regele îl încuviinţează, devine virtute. Cînd însă e vorba de un gînd josnic, dacă nu îl resping, vreau să-l aflu. Îmi aparţine. Vreau să-l cunosc pe al domniei tale.

EGAS COELHO : M-am născut ca să pedepsesc.

FERRANTE : Altceva.

EGAS COELHO : Ceea ce măria ta crede, voi crede și eu deoarece Ea nu se poate înșela...

FERRANTE : În picioare omule, în picioare ! Mereu trebuie să mă aplec să te ridic. Tot timpul ești în genunchi asemeni cămilelor deșerturilor africane care îngenunchiază la porțile oricărei cetăți. Ah, cînd văd turma asta de idolatri năuciți, îmi vine să-mi spun că respectul este un lucru groaznic. Hai, vorbește ! Pentru ce vrei s-o ucizi pe Inès de Castro ?

EGAS COELHO : Dacă măria ta mă strînge astfel cu ușa voi spune la întîmplare orice. Asta vrea măria ta ? Tot ce aveam de spus am spus.

FERRANTE : Asta-i tot ? (*Tăcere.*) Ascult ! (*Tăcere.*) Într-o zi vei fi și domnia-ta bătrîn. Nu vei mai avea aceeași putere de stăpînire. Tainele vor ieși fără să vrei. Îți vor scăpa din gura cînd prea moliie, cînd prea făcută pungă, din ochii prea lunecoși, zburătăcind cînd la dreapta cînd la stînga ca să caute ceva sau ca să ascundă ceva. (*Tăcere.*) Îmi lingi ciubotele și mă înșeli totodată. Și una și alta e prea mult. (*Tăcere.*) Știu că, în orice, ai socotelile domniei tale și că mai mult de ele ții seama decît de interesele celui în slujba căruia te afli. Și știu că și aceste socoteli sînt toate murdare. Totuși continui să-ți acord încrederea. Poate să pară ciudat, dar lumea e plină de lucruri ciudate. Sau, la drept vorbind, știu de ce te țin mai departe pe lîngă mine : fiindcă ai știut să-mi cîștigi încrederea fără s-o meriți. Îmi plac oamenii îndemînatici. Da, mă încred și te ascult. De data aceasta, însă, nu te voi urma. N-o voi ucide pe Inès de Castro.

(*Tăcere.*) Ai auzit ? N-o voi ucide pe Inès de Castro. Înainte de a ieși, treci prin camera mea de lucru și ia de pe masă sentința împotriva episcopului din Guarda. Vrei neapărat capul cuiva ? Ți-l dau pe al episcopului. Satură-te cu el. (*În șoaptă.*) O împărăție a cerurilor spre care trag așa cum corabia trage spre larg, priponită de ancora ei ! O, împărăție a cerurilor ! (*Strigă.*) Pajii ! Să vină pajii ! (*Arătîndu-le mesele pline de dosare.*) Scoateți astea de aici ! Îmi fac greață !

(*Ferrante iese. Rămași singuri, pajii se apucă să scoată mesele.*)

PRIMUL PAJ (*maimuțărindu-se*) : Noi, prin grația lui Dumnezeu, sublim monarh... tura-vura, tura-vura, tura-vura...

AL DOILEA PAJ : Prea măreața ta mărie să binevoiască să... tura-vura, tura-vura, tura-vura...

AL TREILEA PAJ (DINO DEL MORO) : *Dominus vobiscum adjutorium nostrum...* tura-vura, tura-vura...

FERRANTE (*care s-a întors singur și i-a văzut*) : Așadar, zicala noastră e adevărată : șoarecii joacă pe mese... Nu puteți rămîne o clipă singuri fără să vă apucați de șotii ?

PRIMUL PAJ : Măria ta să ne ierte, dar nu putem, nu putem...

FERRANTE : Cum nu puteți ?

PRIMUL PAJ : Așa ne-a făcut Dumnezeu.

FERRANTE : A ! Dacă chiar Dumnezeu a vrut așa... înseamnă că așa e bine. Spuneți doñei Inès să intre.

(Pajii scot ultima masă.) Măcar aveţi grijă să nu răsturnaţi călimara. Dumnezeu nu cred că a vrut şi asta.

PRIMUL PAJ : Şi ce s-ar întîmpla dacă am răsturna călimara ?

FERRANTE *(supraveghind masa)* : Vreţi să fiţi mai cu băgare de seamă ?

PRIMUL PAJ : Am fi trimişi la spînzurătoare ? *(Maimuţărindu-se iar.)* Vom fi puşi în ştreang, vom fi puşi în ştreang ! Cuic ! cuic !

SCENA A TREIA

FERRANTE, INÈS

FERRANTE : Adu laudă Domnului, doña Inès : pajii mei nu ţi-au vărsat călimara pe rochie. I-ai auzit cum chicoteau ? S-a mai scurs o zi din viaţa lor, şi ei nu o ştiu. Le e tot atît de puţin frică de mine cum nu îi era nici fiului meu cînd avea vîrsta lor. Uneori mă cam strîmb la ei cînd întrec măsura cu sinceritatea lor, dar cînd vor fi oameni în toată firea deci făţarnici, vor tînji după vremea cînd le era inima mereu deschisă. Rostul lor aici nu este cel ce li se presupune : nu ca să mă slujească îi ţin, ci ca să mă vindece de marii mei curteni. Am ţinut tocmai sfat cu doi dintre aceştia. Africanii spun că cel ce are mulţi slujitori în jurul lui, este înconjurat de tot atîţia diavoli. Aş putea spune la fel despre miniştrii mei. Îşi trag cu toţii viaţa din bătrîna mea vlagă, aşa cum un vrej de iederă trăieşte încolăcit pe trunchiul unui copac cu scoarţa aspră. Nişte ticăloşi care mă vor băga în mormînt. Primul meu ministru este un diavol minunat. Mi-a jucat cîteva renghiuri, dar cu o nesfîrşită măestrie. De aceea, l-am şi iertat. Pe cine aş putea să mă sprijin ? Pe duşmanii duşmanilor mei ? Şi ei tot duşmani îmi sînt. Numai puţinii la minte ştiu să te slujească din tot sufletul. De aceea, singurii mei adevăraţi devotaţi sînt, toţi, nişte nepricepuţi. Treburi grele purtate de oameni uşuratici, păreri cerute cu ferma hotărîre de a nu le urma, consfătuiri de informare la care constaţi că nimeni nu ştie nimic, dezbateri întrerupte fără să fi ajuns la vreo concluzie, fiindcă a sosit ora mesei, decizii luate la întîmplare sau pentru a acoperi nerozii de amor-propriu, indignări întemeiate, dar din partea unor oameni la fel de corupţi ca cei care le trezesc indignarea, iată ceea ce, de treizeci şi cinci de ani, văd perindîndu-se la cîrma ţării.

INÈS : Dacă aşa stau lucrurile, nu e nici o îndoială, măria ta, că ele nu se petrec astfel numai în regatul nostru.

FERRANTE : Nu, slavă Domnului, la fel trebuie să fie şi peste drum. Şi gîndul ăsta îţi dă tăria să continui. Dealtfel, domnia este ca şi milostenia : cînd ai început, trebuie să continui. Dar, uneori, ce grea pacoste ! *(Arată fereastra.)* Priveşte primăvara ! Cît de la fel e cu cea de anul trecut ! Să mori de plictiseală, nu alta. Şi cînd te gîndeşti că Dumnezeu a născocit asta ! A fost prea modest !

INÈS : Mereu acelaşi lucru ! Totuşi, mie mi se pare că de fiecare dată este necontenit întîia dată. Şi cu unele

fapte ale noastre se întîmplă la fel : chiar cînd sînt mereu aceleași, de fiecare dată ți se pare că le faci pentru întîia oară și că e ca și cum Cel-de-Sus s-ar coborî pe pămînt.

FERRANTE : Pentru mine, totul este reluare, refren, necontenită rotire pe loc. Îmi petrec zilele reluînd de la capăt ceea ce am mai făcut doar de fiecare dată mai puțin bine. De treizeci și cinci de ani domnesc : e mult prea mult. Norocul meu a îmbătrînit. Sînt ostenit de regatul meu. Sînt ostenit de dreptățile pe care le-am făcut și ostenit de binefacerile mele ; m-am săturat să fac plăcere unor oameni pe care nimic nu-i mișcă. Lucrurile care au însemnat o izbîndă, lucrurile care au însemnat o înfrîngere, totul astăzi are pentru mine același gust. Și oamenii, și ei îmi par acum că se aseamănă prea mult unii cu alții. Toate chipurile evocate sau privite laolaltă, nu mai alcătuiesc pentru mine decît un singur chip, cu ochi de umbră care mă privesc plini de curiozitate. Unele după altele, lucrurile mă părăsesc ; ele se sting așa cum se sting, una după alta, la intervale bine socotite, luminările în Joia mare, la slujba de noapte, ca să amintească de felul în care, unul cîte unul, prietenii l-au părăsit pe Isus. Și curînd, curînd, în ceasul din urmă, mulțumirea de a-ți spune, gîndindu-te la fiecare din aceste lucruri care au fost „încă ceva de care nu-mi mai pare rău că mă despart".

INES : Curînd ! Dar măria ta mai are în față mulți ani de trăit...

FERRANTE : Nu. Curînd sufletul meu va ajunge la marginea din urmă a zborului hărăzit, ca un vultur de munte flămînd de tării și de lumină. Într-o clipă, mă voi înfățișa Domnului meu. Și voi afla, în sfîrșit totul...

INES : Dacă glasul marilor tăi sfetnici a prilejuit măriei tale aceste gînduri cernite, aș vrea să cad în genunchi și să mulțumesc cerului că nu m-a silit niciodată să am vreun amestec cu acei oameni.

FERRANTE : Știi la ce le e gîndul ? La o politică de intimidare împotriva lui don Pedro și a domniei tale. Infanta, din păcate, pleacă mîine. Mă lasă singur între aceste ziduri pălmuite de geniul ei, între care rămîn ros de mîhnirea de a nu fi putut opri aici acest semeț șoim din pricina domniei tale și a sentimentalității de care ai făcut dovadă. Și totuși nu îți port pică. Infanta este o făptură inspirată și plină de înfrigurare : s-ar zice că drept leagăn a avut un scut de bronz. Domnia ta s-ar spune că te-ai născut dintr-un zîmbet. Dar nu e zis că mi-a scăpat pentru totdeauna. Căsătoria lui don Petro și a infantei ar putea avea loc în cîteva săptămîni sau în cîteva luni dacă Papa s-ar hotărî să pronunțe anularea și don Pedro să consimtă. Marii mei sfetnici ar vrea să obțin acest consimțămînt dezlănțuind urgia împotriva fiului meu și a domniei tale. Dacă ar avea îndrăzneala — dar bine înțeles nu o au — mi-ar cere capul doñei Inès. Se înverșunează și mă încolțesc așa cum încolțesc dulăii taurul. Eu le țin piept. Și atunci, ei mă învinuiesc că sînt de o jalnică slăbiciune. Ca din întîm-

plare, dominicanul care a slujit aseară în capela mea, a ținut o predică despre dîrzenie. Recunosc, eu nimic nu prețuiesc mai mult la un om decît moderația de care poate face dovadă în exercitarea unei puteri, oricare ar fi ea. Uneori este mai puțin de laudă să-ți arăți toată puterea decît să te împiedici singur să te folosești de ea. Unde mai pui că satisfacția de a ști că dispui de o putere de care nu te folosești, este una din cele mai subtile. Dar așa ceva trece în ochii celor de rînd drept o slăbiciune. Și atunci trebuie să te înduri să fii disprețuit pe nedrept ceea ce este lucrul cel mai greu de îndurat de pe lume.

INÈS : Oricît de aspră mi s-ar părea pedeapsa de care suferă în clipa de față don Pedro, îmi dau acum mai bine seama că ar fi putut fi și mai aspră și aduc prinosul meu de recunoștință bunătății măriei tale.

FERRANTE : Fără recunoștință ! Fii mai departe așa cum e firesc să fii. Și apoi, te rog, nu-mi vorbi de bunătatea mea. Îmi trece uneori peste suflet o adiere de bunătate. Dar adierea asta e întotdeauna scurtă. Nu sînt bun : nu uita acest lucru. Sînt și eu ca ceilalți : mi se întîmplă să văd un șarpe lăsînd să țîșnească din mine capu-i cu solzi strălucitori. Nu din bunătate nu am lovit mai aspru pe principe, ci din chibzuință : dacă un asin se poticnește, trebuie să-i tai piciorul ? La fel, nu din bunătate te-am cruțat pe domnia ta, ci și cu un gînd politic. Încearcă să înțelegi situația mea. Trebuie să obțin două lucruri. Întîi, anularea căsătoriei voastre de către Papă. De bună seamă, la Roma totul se cumpără. Dar Papa e pornit împotriva mea. Și este și el la fel cu toți oamenii care fac să treacă pornirile lor înaintea propriilor interese. Totuși, am să încerc, firește, să negociez. După aceea, dacă Roma poruncește anularea, trebuie să-l fac pe don Pedro să se învoiască s-o ia pe infantă. Poți să mă ajuți ?

INÈS : O ! Măria ta, ce lucru greu îmi ceri ! Atîta iubire binecuvîntată și de Cel-de-Sus pe care acum...

FERRANTE : Nu-mi vorbi de iubire. Simțămintele de acest soi, de mult mi-au ajuns străine. Fii înțeleaptă: nu ai decît de cîștigat. Du-te să-l vezi pe Pedro și caută să-l induplеci.

INÈS : Să-l văd ?

FERRANTE : Da, îți îngădui.

INÈS : Ah, măria ta, cum să-ți mulțumesc ! Ce bucurie îmi faci, ce bucurie îmi faci !

FERRANTE : Potolește-te. Nu-i bine ca omul să se pripească cu bucuria.

INÈS : Cînd ? Mîine ? Parcă întreaga mea viață reînflorește ca o coadă de păun care se redeschide.

FERRANTE : Mîine. La porțile castelului din Santarem. Paznicii se vor retrage la oarecare depărtare.

INÈS : Nu s-ar putea să intru în castel și să rămîn o clipă cu el ?

FERRANTE : Nu. Afară. Și fără ca paznicii să vă scape din ochi. Întreabă-l dacă este gata să-și dea cuvîntul că se va căsători cu infanta dacă Roma îi dă dispensa. De îndată, eu voi revoca toate asprele măsuri luate împotriva lui. Sînt mîhnit că trebuie să pun condiții.

Dar îndatoririle cîrmuirii m-au silit să mă cobor la acest fel de a vorbi.

INÈS : Dar măria ta... nu vrea să-l vadă ?

FERRANTE : În fața lui, răbdarea m-ar părăsi prin toți porii. Dealtfel, noi doi, eu și el, trăim în lumi deosebite. Prezența lui mă plictisește și mă împovărează. A ! să nu crezi cumva că e ușor să te îndepărtezi de cineva. Dimpotrivă, nu-ți poți închipui ce bine e să nu mai iubești ! Nu știu însă ce e mai bine : să te îndepărtezi tu însuți sau celălalt să se îndepărteze.

INÈS : Să te îndepărtezi de propriul tău copil ?

FERRANTE : Ei, da ! Și de ce nu ? Într-o zi și domnia ta o să cunoască acest lucru în Pedro. Iubirile sînt ca acele uriașe oști care ieri acopereau întreaga cîmpie. Astăzi, degeaba le cauți : s-au împrăștiat.

INÈS : Nu și iubirea noastră.

FERRANTE : Mai toate simțămintele de acest fel nu sînt decît obișnuințe sau îndatoriri peste care nu ai curajul să treci.

INÈS : Chiar cînd e vorba de propriul tău fiu ?

FERRANTE : De ce ar trebui să pun atît temei pe legătura de sînge ? O singură legătură e temeinică : aceea cu făpturile pe care le prețuiești și le iubești. Dumnezeu mi-e martor cît mi-am iubit fiul. Dar vine o clipă în care trebuie să rupi cu ce iubești. Ar trebui s-o poți rupe la fel de brusc cu copiii tăi, așa cum rupi cu țiitoarele.

INÈS : Dar, doamne, îl iubești și acum, nu-i așa ?

FERRANTE : Nu o merită.

INÈS : A, dac-ar fi să stăm să socotim ceea ce merită oamenii...

FERRANTE : Tot ce am făcut pentru el îmi stă acum ca o piatră grea pe inimă : Să zicem că îl iubesc îndeajuns, ca să sufăr că nu-l pot iubi mai mult. Mă face să-mi fie rușine de mine. Rușine că am crezut cîndva în această iubire a mea pentru el și nu mai sînt în stare să-l mai simt în mine. Și acum, pleacă doña Inès. După ce vei fi vorbit cu don Pedro, întoarce-te la mine. Să-mi povestești dacă e foarte îndurerat și cît de adînc simte ascuțișul pedepsei mele. Sau poate, dimpotrivă, să-mi spui că s-a înduplecat și atunci îmi vei face o bucurie fără de margini. Fă-mi doña Inès această bucurie. Am atîta nevoie de ea... Cu bine !

AL DOILEA TABLOU

Pragul (de afară) al castelului din Santarem. Priveliște de țară.

SCENA A PATRA

INÈS, PEDRO

INÈS *(aruncîndu-se în brațele lui)* : Nu spune nimic, nu spune nimic. Doamne, ajută-mă în această mare fericire din urmă. Presimt că, de azi înainte, nu mă voi mai putea bucura de o fericire care să nu fie vecină cu nebunia.

PEDRO : Inès, dacă tu...

INÈS : Taci ! Nici un cuvînt ! Clipa asta nu se va întoarce poate niciodată... Pe urmă, voi fi gata să îndur orice. Dar măcar, ea să nu-mi fie furată. O clipă, o biată măruntă clipă, să mă odihnesc cu capul pe umărul omului lîngă care simţi că nu se poate să mori. *(Pauză.)* Să stai astfel, şi aşa ceva să fie îngăduit, şi să-ţi spui că pămîntul poate purta pe el asemenea fericire, dar totuşi restriştea şi moartea să continue să existe şi tu însuţi să trebuiască într-o zi să mori.

PEDRO : Se uită la noi soldaţii aceia...

INÈS : Iată bărbaţii : mereu temători să nu se facă de rîs şi temători cînd nici nu au de ce. Se uită la noi soldaţii ? Să se uite şi să-şi umple ochii de ceea ce văd. Să se uite şi să se întrebe dacă ei ştiu să iubească astfel. *(Pauză.)* Inima ta sau a mea bate atît de tare ?

PEDRO : A noastră.

INÈS : Aş vrea să-mi dau viaţa pentru tine, Rîzi ? Cum poţi rîde ?

PEDRO : Fiindcă te văd atît de ieşită din fire ! Te-ai repezit pe mine ca lupul pe miel.

INÈS : Şi am stat întinsă un ceas întreg, întinsă pe pat înainte de a veni ca să mă pot stăpîni cînd o să mă aflu în faţa ta ! Ce zile am trăit ! Numele tău rostit în singurătatea mea, rostit pînă şi în visele mele ! Ţintuită ca de o săgeată. Priveam cerul şi mă pomeneam strigînd : „Ah, mai puţin cer albastru dar din nou alături de mine trupul omului pe care-l iubesc !"

Mă ridicam din pat ca să mă duc la fîntînă (apa ei atît de rece era singurul meu sprijin toată ziua) sau ca să culeg o floare pe care o aduceam în casă ca să-mi ţie de urît. Şi uite că te-am regăsit ! Şi am regăsit mirosul straielor tale. Cînd te-am văzut, am simţit că-mi plezneşte inima. Ah ! lasă-mă, să-mi potolesc toată setea. Să te ţiu cu dinţii ca păsările de pradă cînd se contopesc tăvălindu-se în ţărînă.

PEDRO : Soldaţii mereu sînt cu ochii pe noi...

INÈS : Să fie ! N-au decît să tragă ! M-aş învoi să mor, eu şi ceea ce port în mine, dacă ar fi ca moartea să mă statornicească de-a pururi într-o clipă ca asta. Nu, tu nu-ţi poţi da seama ce au fost aceste patru zile. Există un anumit curaj, aproape trufaş cu care întîmpini prima lovitură a destinului. Pe urmă, începi să te macini cu încetul. Abia a treia zi trebuie să vezi cum arată cel ce a fost lovit. După trei zile, eram mereu scăldată în sudoare şi mi-am dat seama că mă topeam ca o lumînare. În faţa tatălui tău am fost tot atît de slabă cît ai fost şi tu. Tu nu cutezaseşi să-i vorbeşti de căsătoria noastră. Iar eu nu am cutezat să-i vorbesc de copilul nostru. Nici nu înţeleg cum am putut să nu-i suflu o vorbă cînd mereu aş vorbi despre el.

PEDRO : Ce face vajnicul nostru băieţel ?

INÈS : Ziua, nu-mi dă prea mult de furcă. Dar noaptea... E cuibărit în căldura inimii mele şi aş vrea ca inima să-mi fie şi mai caldă ca să-l pot adăposti şi mai bine. Uneori se mişcă, dar abia simţit, ca o luntre pe o undă lină. Şi apoi, deodată, o mişcare mai vioaie mă

săgetează. În adînca tăcere ce mă împresoară, aştept din nou un mic semn de la el : sîntem complici. Ciocăne cu sfială. Şi eu mă topesc de duioşie fiindcă mă cuprinsese o spaimă : dacă cumva a murit, el care-i atît de plăpînd ? Aş vrea atunci ca necontenit să se mişte, ca să mă cruţe de aceste spaime ale clipelor în care îmi închipui că nu va mai mişca niciodată. Şi totuşi, acele clipe îmi îngăduie dumnezeiasca bucurie de a-l regăsi mai departe viu.

PEDRO : Fie ca lumea aspră în care va intra, să nu-l socotească un duşman, el care nimănui nu-i este neprieten. Pămîntul ăsta întins să-l primească cu blîndeţe pe el cel încă neştiutor al cumplitelor sale taine. Dar spune-mi, cum se face că regele ţi-a îngăduit să vii să mă vezi ?

INÈS : Ar vrea... Dar eu nu vreau !

PEDRO : Ce ?

INÈS : Să-ţi smulg făgăduiala că te-nsori cu infanta dacă Papa acordă anularea. Dar eu nu mă învoiesc. Vreau să rămîi numai al meu. Mă iubeşti încă ?

PEDRO : Te iubesc cum soarele iubeşte nisipul. Te iubesc, şi iubesc şi iubirea mea pentru tine.

INÈS : Atunci, eu nu am fost mai prejos de iubirea ta ?

PEDRO : Femeie nebună ! Să nu vorbim prostii ! Tatăl meu s-a purtat cu blîndeţe ?

INÈS : Cu mare blîndeţe. Mi-a vorbit cu inima deantregul deschisă. Era plin de amărăciune fiindcă mereu sînt unii care-l învrăjbesc împotriva noastră. Şi fiindcă e şi sătul de domnie. Cînd te duci la el, toate sălile acelea mari şi pustii, te fac atît de bine să-ţi dai

seama cît de nesfîrşită trebuie să fie singurătatea puterii ! Şi sub acele bolţi, cu cît mai puternic trebuie să răsune tînguirea lăuntrică, întocmai ca paşii pe lespezi. M-a rugat să te cercetez bine, să văd dacă eşti foarte îndurerat. Cred, sînt sigură, că se sileşte să fie aspru şi că, din fire, e blînd şi mărinimos.

PEDRO : A făcut totuşi lucruri cumplite.

INÈS : Fără îndoială că a avut temeiuri să le facă.

PEDRO : O ! Temeiuri se găsesc întotdeauna. Dar să vrei să-l defineşti pe rege e ca şi cum ai încerca să sculptezi o statuie cu apa mării.

INÈS : Mi-a spus şi unele lucruri rele despre tine. Dar cînd cineva mi te vorbeşte de rău, nu mă doare. Dimpotrivă, mi se pare atunci că te iubesc şi mai mult. Că astfel şi mai mult eşti numai al meu. Nu, nu de el îmi este teamă. Toată soarta noastră stă în mîinile lui, numai ale lui. Totuşi, spaima de care sînt năpădită este tulbure şi simt că de la el îmi vine.

PEDRO : Dar ce spaimă nu va fi chinuit inima asta atît de îndurerată ? Chiar şi acum, în braţele mele.

INÈS : Am şi început să mă gîndesc la clipa în care va trebui să mă smulg de lîngă tine.

PEDRO : Inès ! Mereu cufundată în ce a fost sau în ce va veni. Mereu privindu-mă ca şi cum mă vezi pentru ultima oară ! Dar ce se întîmplă ? Paznicii noştri au început să se neliniştească.

INÈS : Numai la ei îţi este gîndul ? Dacă m-ai iubi cu adevărat, nici nu i-ai vedea.

PEDRO : Ai auzit ? Un tropot de cai pe şosea !

INÈS : Ajunge ! Ajunge ! Două făpturi omenești nu se pot oare strînge în brațe fără ca mereu să vină cineva să se așeze între ei și să le spună „Nu" ? N-am să mă clintesc.
PEDRO : Soldații se-ndreaptă spre noi.
INÈS : Așteaptă, moarte a mea, așteaptă ! Să mă fi îndestulat mai întîi de fericire. Nu mă voi clinti. Chiar dacă Cel-de-Sus s-ar arăta în tufișurile astea...
PEDRO : Infanta !
INÈS : Ea ? Aici ? Fără îndoială, îndemnată de rege vine, înainte de a se reîntoarce în patrie, să-ți ceară și ea aceeași făgăduială. Vine să mi te smulgă. Să nu-i vorbești. Intră repede în castel și spune-i că nu vrei s-o primești. Dealtfel, dacă e nevoie, eu mă voi pune de-a curmezișul.

SCENA A CINCEA

INÈS, INFANTA

INFANTA *(către escorta ei)* : Rămîneți, vă rog, mai departe. Și așteptați-mă. *(Întorcîndu-se spre Inès.)* Doña Inès de Castro !
INÈS *(gata de apărare)* : Alteță !
INFANTA : Crezi poate că am venit să-l văd pe principe ? Cîtuși de puțin. Pe domnia ta te căutăm ! L-ai văzut pe rege ieri ?
INÈS : Da, prințesă.
INFANTA : Ce impresie ți-a făcut ? *(Gest nedefinit, precaut.)* Ei bine, am să-ți spun eu adevărul : Lanțul salbei grele pe care o porți ți-a făcut un semn roșu pe gît. Acolo va cădea securea călăului.
INÈS : Doamne !
INFANTA : Monarhii își împodobesc cu lei stemele și stindardele. Și într-o bună zi, își descoperă un leu și în inimă. N-ai văzut ce verde era la față ? Ai fi zis că e chipul cuiva care a uitat să pună să fie înmormîntat. Dar totuși, cu o privire grea, de leu, regele suferă că va muri curînd. Știi bine că la sfîrșitul coridei, taurii ajung la culmea îndîrjirii. A, nu vreau să spun că regele ar ține cu tot dinadinsul să-ți ia capul. Este și el așa cum sînt toți oamenii : slab, schimbător și neștiind prea bine ce vrea. Dar un gînd primejdios i-a fost strecurat ca un tăiș de cuțit în minte, și el nu l-a respins cu toată indignarea cu care ar fi trebuit.
INÈS : Cum ai aflat ?
INFANTA : Unul din paji a vorbit.
INÈS : Unul din paji ?
INFANTA : Cineva care-mi vrea binele a izbutit să stea de vorbă cu pajii care se aflau ieri la ușa Consiliului sau mai bine zis a încăperii în care a avut loc un mic sfat al regelui cu Alvar Gonçalves și cu Egas Coelho. Doi dintre paji nu știau nimic sau nu au vrut să spună. Al treilea, cel mai tînăr, trăsese bine cu urechea și auzise totul.
INÈS : Cel mai tînăr ! Care e și atît de frumos !
INFANTA : Tinerii demoni sînt întodeauna frumoși !

INÈS : Și... el a primit să vorbească ? Din nechibzuință, nu-i așa ?

INFANTA : Nu, din patimă.

INÈS : Ce grozăvie ?

INFANTA : Vrei să spui : ce noroc blagoslovit ! Egas Coelho și Alvar Gonçalves ți-au cerut capul. Regele ar fi putut să se împotrivească pe loc și să rostească cu toată tăria : nu ! Dar a stat la un fel de tocmeală care nu se mai sfîrșea. „Advocățește“, a spus pajul. În cele din urmă, regele a zis : „Am să mă gîndesc“. După care a rămas singur cu Egas Coelho, dar pajul a plecat să te caute, cum i se poruncise.

INÈS : „Am să mă mai gîndesc“ nu este chiar o osîndă la moarte. În toată această împrejurare, regele s-a purtat cu mine cu multă înțelegere.

INFANTA : Tatăl meu spune despre regele Ferrante că se joacă cu propria lui perfidie, așa cum sugarii se joacă cu picioarele lor.

INÈS : „Am să mă mai gîndesc“... Poate a căutat să cîștige timp ?

INFANTA : Doña Inès, doña Inès, eu cunosc lumea și căile ei.

INÈS : Da, e drept, le cunoști bine, alteță. Străină și atît de tînără, ai aflat atîtea taine în trei zile. Eu aș fi putut trăi ani de zile, fără să știu ce se spune despre mine.

INFANTA : Am fost crescută ca să domnesc.

INÈS : Și despre don Pedro, regele nu a spus nimic ?

INFANTA : După spusele pajului, Ferrante, nu a pomenit de fiul lui. Și acum, doña Inès, iată ce am de spus eu. Fiindcă vîntul de pe mare este prielnic, mîine voi pleca înapoi. Privește : un nor în formă de aripă. Se îndreaptă spre Navarra. Împrejur, nori văluriți ca spinările unei turme de oi : pășcînd din mers, și ei se duc spre Navarra mea mereu vălurită de turme. Da, mîine la ceasul acesta, cu voia lui Dumnezeu, îmi voi croi drum pe marea întunecată : cu ce înverșunare valurile se vor răzvrăti în fața ciocului corăbiei mele ca apoi să se plece domesticite, ca și cum ar ști cine sînt eu. Navarra mea ! Atît de aprinsă îmi este dorința s-o revăd încît aproape mi-e teamă de ce voi găsi acolo. Doña Inès, iată, îți propun să vii cu mine. Vei face parte din curtea mea. În Portugalia nu vei mai fi în siguranță. Din clipa în care te vei afla sub ocrotirea mea, regele nu va mai îndrăzni să se atingă de doña Inès. Ar însemna să mă jignească a doua oară. Ceea ce nu ar face niciodată. Numai că trebuie să te hotărăști numaidecît și să lași în plata Domnului cuibul de la Mondego. Știu, oamenii preferă să moară decît să-și părăsească lucrurile sau fără să-și dea osteneala de a le pune la repezeală în ordine. Dar trebuie să chibzuiești ce este mai de preț : viața sau Mondego. Regele va muri curînd și te vei putea reîntoarce și domni. Sau regele își va ucide fiul.

INÈS : O !

INFANTA : Iartă-mă...

INÈS : Dar ce te face să crezi...

INFANTA : Nu cred că Ferrante să se gîndească astăzi la așa ceva. Dar astăzi și mîine nu sînt odraslele aceleiași mume și mai puțin ca oricînd sub domnia lui.

Nehotărît din fire și neștiind niciodată prea bine ceea ce trebuie să facă, marea artă a lui Ferrante este să dea oamenilor a crede că nehotărîrea lui este o înaltă politică. Îneacă peștele din șovăire și lipsă de adevărată tărie, dar izbutește să înfățișeze această înecare drept o înțeleaptă chibzuială. Regele se învoiește sus și tare cu două lucruri care se bat cap în cap și o face, pe deoparte, din toată inima, fiindcă este un nehotărît și, pe de alta, dintr-o socoteală, ca să tulbure apele și să nu i se ghicească slăbiciunea. Amestecă primejdios lucruri ce nu se pot împăca : nimeni nu știe limpede care-i e gîndul, fiindcă nu are nici un gînd limpede. Uneori însă, dar rar, i se întîmplă să mai și știe ce vrea și anume cînd e vorba de interesul lui imediat. Cît timp va mai crede însă că este în interesul lui imediat să-l cruțe pe don Pedro și pe doña Inès ?

INÈS : Sînt zguduită. În tot cazul, vreau să te asigur de recunoștința mea. Tocmai alteța ta să fie aceea care...

INFANTA : Sînt două feluri de glorie : gloria cerească, aceea ca Dumnezeu să fie mulțumit de tine și gloria omenească aceea de a fi tu mulțumit de tine. Scăpîndu-te de la pieire, dobîndesc cele două glorii. Mai ales pe cea de a doua fiindcă legile firii mi-ar porunci mai curînd să te urăsc. Dar mie nu-mi pasă de legile firii.

INÈS : Fără îndoială, doamnă, fiindcă eu în locul domniei tale...

INFANTA : Uiți cu cine vorbești, doña Inès ! Nimeni nu se poate pune în locul meu.

INÈS : Iartă-mă, infantă. E drept că rangul alteței tale...

INFANTA : Acolo unde mă aflu eu, nu mai există rang. Doña Inès, te socotesc achitată de toate îndatoririle protocolare : nu te descurci în ele în chipul cel mai fericit. Dar poate că tocmai asta face farmecul dumitale. Află că nu am fost niciodată geloasă pe domnia ta. Nu eram nici măcar curioasă să te cunosc, într-atîta don Pedro mă lasă nepăsătoare. Mi se spunea : „Este frumoasă“, dar eu îmi spuneam : „Eu însă sînt mare. Și ceea ce este frumos nu se poate măsura cu ceea ce este mare.“ Pe urmă mi s-a spus: „E plină de blîndețe pentru toată lumea“. Și mi-au plăcut cuvintele astea. Le traduceam astfel în limbajul meu : „Este prietena tuturor lucrurilor blînde de pe pămînt“. Mi s-a mai raportat și această trăsătură de caracter : „De ani de zile se lasă pieptănată cum nu se poate mai prost numai ca să nu pricinuiască o mare întristare celui ce o piaptănă renunțînd la serviciile lui“. *(Inès își duce instinctiv mîna la păr.)* Nu, nu, nu ești chiar atît de prost pieptănată ! Părul îți este deci pieptănat de mîinile îndurării. Nu-i minunat ?

INÈS : Uneori simt nevoia să las să mi se odihnească părul. Atunci, cîte o zi întreagă, îmi fac doar un simplu coc. Numai că se formează atunci o cută...

INFANTA : Te asigur că părul este foarte frumos așezat, nu-ți face nici o grijă de prisos. Am mai aflat, apoi, că pînă la vîrsta de douăzeci și patru de ani, ai trăit în Spania. Atunci nu m-am mai mirat de toate me-

ritele pe care le dovedeşti. Am aflat, de asemenea, că eşti o copilă din flori. Şi acest lucru mi-a plăcut. Am dorit atunci să te văd şi am poruncit uneia din doamnele mele de onoare, marchiza de Tordesillas să se aşeze lîngă doña Inès în timpul liturghiei la Santa Clara şi să nu se îndepărteze cu un pas ca să te pot recunoaşte. Dar cum doamnele astea mereu se sculau şi-şi schimbau locurile ca să poată mai uşor trăncăni, cum sînt şi la fel îmbrăcate şi cum în biserică e destul de întuneric, te-am pierdut din ochi. Am trimis atunci pe cineva s-o cheme pe marchiză căreia i-am poruncit să-ţi rupă puţin mantia.

INÈS : Cum ? Alteţa ta a...

INFANTA : Da, eu ! Ruptura a fost făcută la guler, lăsînd să se vadă puţin gîtul. Am putut astfel să te urmăresc datorită acestei înguste fîşii albe care se mişca în penumbră. Te-am privit îndelung, doña Inès. Şi am înţeles că don Pedro avea dreptate să te iubească.

INÈS : Dacă l-ai cunoaşte mai bine, ai şti că eu am de o mie de ori mai multă dreptate să-l iubesc.

INFANTA : Te cred, ca să-ţi fac plăcere. Dar ştii pe cine am să găsesc la întoarcerea mea la palat, rugîndu-se fierbinte ? Pe marchiza de Tordesillas, rugîndu-se, sînt sigură, ca această întîlnire să se sfîrşească cu bine pentru domnia ta. Hai, doña Inès, împlineşte rugile bunei manchize. Spune-mi că mă vei însoţi în Navarra.

INÈS : Nu, principesă, nu aş putea.

INFANTA : De ce ?

INÈS : Cînd pasărea de soi este prinsă, nu se mai zbate. Îmi arătai norul sub formă de aripă. Înzestrată cu o aripă, eu n-aş mai fugi, ci aş ocroti.

INFANTA : Ştiu foarte bine : nobleţea se plăteşte scump. Dar nu eşti încă „prinsă". E drept, poate că nu mai ai decît o noapte în faţă. Dar noaptea aceasta, măcar o mai ai.

INÈS : Nu ! Nu ! Nu mai pot fi în altă parte decît alături de el. În orice condiţii, oricît de jalnice, numai să nu-l părăsesc. Şi dacă trebuie, voi muri cu el, sau pentru el.

INFANTA : Nu există făptură care să merite să mori pentru ea.

INÈS : Omul pe care-l iubeşti.

INFANTA : Nu am putut încă izbuti să înţeleg cum o femeie poate iubi un bărbat. Cei pe care, în felurite împrejurări, i-am întîlnit, mi s-au părut aproape cu toţii grosolani şi cu toţii laşi. Laşitatea ! Cuvîntul acesta îmi aduce, fără putinţă de împotrivire, în minte bărbaţii.

INÈS : Oare... n-ai iubit niciodată, infantă ?

INFANTA : Niciodată. Cel-de-Sus m-a ferit.

INÈS : Dar, fără îndoială, ai fost iubită.

INFANTA : Dacă un bărbat ar fi fost atît de caraghios să mă iubească, i-aş fi dat atît de puţină atenţie încît nici măcar nu mi-aş fi amintit de el. *(Cu bruschețe şi candoare.)* Auzi vrăbiile ? Ciripind, mie îmi aduc laude. O, nu mă crede trufaşă : nu am nici o trufie, nici măcar un dram. Dar ca să-ţi placă laudele, nu este neapărat necesar să te simţi demnă de ele. Haide,

Inès, vino ! Îţi ofer viaţa. Răsuflarea regilor este încinsă. Te va mistui.

INÈS : Răsuflarea lor mistuie ceea ce în tot cazul ar fi mistuit. Eu n-am fost făcută ca să lupt, ci ca să iubesc. Cînd eram mică şi rotunjimea sînilor nu se ivise încă, eram plină de iubire pentru păpuşile mele şi întotdeauna uneia din ele îi spuneam Îndrăgostitul şi alteia Preaiubita. Şi chiar atunci, dacă mi s-ar fi deschis pieptul, s-ar fi revărsat din el un val de iubire, asemănător laptelui care curge din unele plante cînd le frîngi tulpina. Să iubesc, este singurul lucru pe lume de care sînt în stare. Priveşte la această cascadă : nici ea nu luptă, îşi urmează înclinarea. Trebuie să laşi apele să cadă în voia lor.

INFANTA : Cascada nu cade : se aruncă. Şi face astfel să umble morile. Apa este îndreptată în zăgazuri. Vîsla o loveşte, prora o despică. Dar peste tot se împotriveşte cu îndîrjire. Ah, ce moale eşti !

INÈS : Abia cînd este un pic moale, fructul primeşte adînc, pînă în inima sa, toate razele Creaţiei.

INFANTA : Te rog, să nu-mi faci elogiul moliciunii, ar însemna să mă răneşti pe mine. *(O duce şi o aşează pe o bancă pe care se aşează şi ea.)* Vino mai bine în Spania : vei dobîndi acea tărie care-ţi lipseşte. Nu te ascunde. Ştiu că aici Spania nu este iubită. Portugalia este o femeie tolănită la şoldul Spaniei. Dar ţinîndu-se totuşi deoparte, arzînd singură şi cuprinsă de un fel de nebunie, Spania tulbură somnul Portugaliei. Dacă m-aş fi căsătorit cu Pedro, eu aş fi fost bărbatul şi aş fi împiedicat Portugalia să doarmă.

INÈS : Alteţă, de vreme ce regele, după cum spui, nu doreşte decît să te vadă mulţumită, te conjur, smulge-i mai întîi iertarea lui Pedro.

INFANTA : Nu Pedro mă interesează, pe tine vreau să te salvez. Vino cu mine la Pampeluna care este ca o curte interioară a unei cetăţi ascunsă între creste înalte de munţi. Pretutindeni se află sufletul meu care, zburînd din pisc în pisc, stă de veghe şi nu îngăduie... Mîna regelui Ferrante nu ar putea să te sugrume pe deasupra acestor creste. Vino la Pampeluna, chiar dacă curtea mea nu are nimic atrăgător pentru Inès. Simţămîntul de a te afla în siguranţă, ar da farmec oricărui loc şi odată cu siguranţa îţi vei regăsi şi adevăratul suflet.

INÈS : Pedro este sufletul meu.

INFANTA : Eşti moale şi totodată prea curajoasă.

INÈS : Nu-mi spune că am curaj : l-aş pierde de îndată.

INFANTA : La rădăcina sînilor, în pufuşorul dintre sîni, ţi-a căzut o geană. Iat-o, s-a aninat acolo ca un fulg al unei rîndunici rănite în zbor. Fulgul freamătă însă uşor, ca şi cum ar fi viu. Rîndunica este însă greu lovită, doña Inès. Cît timp va mai putea să zboare, dacă nu-şi găseşte un adăpost ? Într-o zi nu va mai putea vesti primăvara, într-o zi nu va mai fi pentru ea primăvară pe pămînt. Lasă-mă să cred că mai pot găsi cuvintele care să te hotărască. Gîndul că n-ai făcut decît să treci pe lîngă mine, şi eu să fiu infanta Navarrei şi totuşi să fi dat greş, să nu fi izbutit să te înduplec ! Să nu izbuteşti să convingi fiinţa căreia îi doreşti atîta bine ! Cum este cu putinţă ca binele pe

care vrei să-l faci cuiva să nu-ţi strălucească pe faţă, să nu freamăte în sunetul glasului, în aşa fel încît să fie peste poate ca celălalt să nu priceapă ? Sau, dimpotrivă, tocmai chipul meu te sperie ? Poate că orice chip nou te înfricoşează ? Sau poate numai fiindcă este scăldat în sudoare ? Sau poate că am spus prea mult ? Cînd vrei să convingi pe cineva şi depăşeşti o anumită margine tot ce trece peste ea nu face decît să trezească bănuieli. Şi să facă şi mai de neînduplecat pe cel ce încerci să-l hotărăşti. Trebuie să-ţi spui : „Dar de ce oare stăruie atîta ? Nu cumva e o capcană ?" O ! uşă ! O, uşă ! Ce cuvînt te poate desfereca ? Mă usuc fiindcă gura îmi e uscată. *(Pauză.)* Nu-i aşa ? Te uiţi la spuma de la colţurile buzelor ? E tot din pricina gurii uscate şi a dogoririi drumului pînă la tine. Sînt toată uscată pe dinăuntru, ca şi cum mi s-ar fi vîrît pe gît pînă la mîner sabia de foc a îngerului nopţii — ţi-aduci aminte ! — cînd glasurile din zid au strigat din nou : „Senacherib !" Ah ! ce lucru lipsit de sens ca o dorinţă pătimaşă să nu fie deajuns pentru a clinti ceea ce doreşti ! Pentru cea din urmă oară, Inès : vii cu mine ?

INÈS : Prinţesă, nu mi-o lua în nume de rău : nu pot.

INFANTA *(se ridică)* : Bine, fie ! Ai lăsat să treacă clipa în care te iubeam. Acum mă mînii. De ce să-mi pese mie de viaţa ta cînd nici chiar ţie nu-ţi pasă de ea ?

INÈS *(se ridică)* : Eu, alteţă, te mîniu ?

INFANTA : Mă dezamăgeşti. Du-te atunci la moarte, doña Inès. Du-te repede să mori şi dacă e vorba pe aşa, cît mai curînd cu putinţă. Chipul domniei tale să nu aibă timpul să se întipărească în mine. Să se şteargă şi să-l pot uita ; şters ca o pată de sînge pe lespezi, pe care o speli cu apă. Aş fi vrut ca toată şederea mea în Portugalia să dispară ca un vis rău. Dar acum nu mai este cu putinţă, din pricina domniei tale. Domnia ta singură otrăveşti dulcea miere a uitării mele. Aşa cum se spune despre musca din parfum în cartea Sfintelor Scripturi. Pleacă, doña Inès, îţi rămîne Dumnezeu. Nu este totuşi frumos ca, orice s-ar întîmpla, şi chiar dacă ai păcătuit, să poţi întotdeauna să-ţi spui : „Îmi rămîne Dumnezeu" ? Îndreaptă-ţi privirea spre cer, unde se află cel ce te va ocroti.

INÈS : Domnul mă va ocroti numai dacă voi fi demnă de ocrotirea sa. Dar de ce să privesc cerul ? Vederea cerului mă readuce întotdeauna pe pămînt, fiindcă lucrurile cu adevărat dumnezeieşti pe care le cunosc, pe pămînt le-am trăit.

INFANTA : Atunci, scumpa mea, dacă nu vrei să-ţi îndrepţi privirea spre cer, întoarce-te de-a dreptul spre iad. Încearcă să cîştigi bunăvoinţa pajului — care şi el este al iadului — şi află de la el ce gînduri are regele. Se numeşte Dino del Moro. Este andaluz. Şi în andaluzi nu te poţi încrede. Va fi gata să trădeze şi să-ţi dezvăluie toate tainele pe care vei voi să le afli.

INÈS : Cred că niciodată nu mă va lăsa inima să împing la trădare pe un copil.

INFANTA : Chiar dacă propria-ţi viaţă şi aceea a lui don Pedro sînt în joc ?

INÈS : Pedro ! Totuși... un copil ! Un copil asemeni celui ce ar putea ajunge într-o zi, un fiu al meu.

INFANTA : Ei bine, doña Inès, fii deci sublimă, de vreme ce asta te ispitește. Sublimă, neplecînd cu mine, sublimă neîmpingînd un copilandru la trădare. Fii sublimă cît poftești și mori de sublimitate. Adio.

(Inès se înclină, ia mîna Infantei ca s-o sărute. În mișcarea pe care o face Infanta ca să întindă mîna, brățara ei de pietre prețioase se desface și cade. Inès o ridică și i-o-ntinde.)

INFANTA : Păstreaz-o Inès. La noi, o principesă de os domnesc nu poate primi nimic dacă îi este întins de mîna cuiva care nu face parte din casa sa regală. Brățara asta care se leagă atît de prost, va rămîne ca un simbol a tot ce nu s-a putut lega între noi.

INÈS : Dacă este un simbol, sînt lucruri cu mult mai pure decît diamantele...

INFANTA : E adevărat ! *(Ia brățara, o aruncă la pămînt și o strivește cu tocul. O tăcere.)* Sărută-mă. *(Se sărută.)* Dumnezeu să te aibă în pază ! *(Pe urmă, rămasă singură, privește în depărtare spre cascadă.)* Apele trebuie lăsate să cadă...

ACTUL AL TREILEA

O sală a palatului regal, aproape cufundată în întuneric. Singur spațiul din jurul căminului în care arde focul, este luminat de flăcările din vatră.

SCENA ÎNTÎI

FERRANTE, INÈS, apoi un PAJ

FERRANTE : Miresmele care se ridică din mare au un gust mai puțin iute decît cele răspîndite de inima unui om de șaptezeci de ani. Nu știu de ce, oamenii ajunși la această vîrstă se prefac că nădăjduesc să trăiască veșnic. Eu însă, nu caut să mă înșel. Curînd, moartea o să-mi înfunde pe cap coiful ei negru. Dealtminteri, de mult, tot mor cu încetul ; rămîne doar să se pună capăt povestei.

INÈS : Mereu, măria ta, mereu aceeași întunecată presimțire !

FERRANTE : Am și eu vestirile mele. Noaptea, mai ales. Noaptea e mama tuturor lucrurilor și uneori chiar a

unor înspăimîntătoare iluminări. La ceasul cel mai adînc al nopții, mai adînc chiar decît hăul din străfundul talazului, să te simți culcat în pulberea orgoliului ! Atunci, adesea inima mi se oprește. Cînd începe din nou să bată, sînt cuprins de uimire să mă regăsesc din nou viu. Uimit, nu dezamăgit.

INÈS : Dar medicii măriei tale ?

FERRANTE : Nu pomenesc nimănui de boala mea, și lumea crede că voi trăi o mie de ani. Și apoi medicii... Ceasul pe care Domnul l-a ales, ar fi un păcat să încerci să-l întîrzii. Totuși, într-o privință, poate ai dreptate : s-ar putea formula o axiomă generală, anume că e totuși mai bine să fii ucis de medicul decît de fiul tău. *(Scurtă tăcere.)* Azi noapte — poate fiindcă ieri avusesem o mare amărăciune — am visat că trăgeam să mor. Nici o durere și o luciditate totală. Trebuia să mai fie cineva de față, fiindcă îi spuneam că, din clipă în clipă, mă părăseau puterile. Și, din clipă în clipă, dungi roșii îmi ieșeau pe piele. Scriam pe propria-mi piele care era atît de putredă încît pe alocuri plesnea sub apăsarea condeiului.

INÈS : Și ce scria măria ta ?

FERRANTE : Scriam : „Mult mai bun și mult mai rău". Fiindcă, într-adevăr, am fost mult mai bun și mult mai rău decît a putut lumea s-o știe. Pe urmă, zorile au început să mijească între perdelele și zăbrelele ferestrelor. Și dîrele acelea nesigure, alburii, păreau să mă înconjoare ca niște înalte făclii funerare. În fiecare noapte sau aproape în fiecare noapte, se cască în fața mea asemenea abisuri. În acele ceasuri revăd...

revăd tot ce am făcut și am desfăcut, eu regele Portugaliei, învingător al africanilor, spaimă a răsăritenilor, Ferrante Mărinimosul, biet păcătos ! Și văd că din tot ce am făcut și desfăcut timp de mai bine de un sfert de veac, nimic nu va rămîne, fiindcă totul va fi dat peste cap, poate chiar foarte repede, de mîinile timpului purtate de voia întîmplării. Nimic nu va rămîne afară doar de un portret, unul printre alte douăsprezece, la Armeria din Coimbra. Portretul unui om despre care cei ce vor trece pe acolo nu vor ști nimic și, astfel, nu vor fi în stare să pomenească de nici o faptă de seamă a lui. Privindu-l, vor murmura cel mult : „Ăsta are nasul mai borcănat decît ceilalți".

INES : Măria ta, gloria oamenilor mari este ca umbra : se lungește în amurg.

FERRANTE : Ah, nu-mi mai vorbi de gloria mea ! Dacă ai ști ce departe mă simt de mine însumi. Și apoi, duhoarea de hoit a slăvirilor... Dealtfel, eu nu am fost un rege al gloriei, ci un rege al durerii. Pe stindardul Portugaliei am înmulțit numărul semnelor care reprezintă rănile lui Isus. Și acest rege al durerii te face acum să auzi acest adînc muget de fiară în inima pădurii. Eu nu am avut însă de ce să mă ascund ca să mor în inima pădurii sau pe un vîrf de munte, fiindcă eu însumi sînt pădure și munte. Sufletele mele învălmășite sînt hățișurile pădurii și, rege fiind, a trebuit să fac din gîndirea mea o culme și o stîncă.

UN PAJ *(intră)* : Mărite doamne, don Alvar Gonçalves stăruie să fie primit de îndată de măria voastră.

FERRANTE : Urma să-l văd mîine dimineață.

UN PAJ : S-ar părea că lucrurile pe care le are de spus nu suferă zăbavă.

FERRANTE : Răspunde-i că-l voi vedea mîine. *(Pajul iese.)* Dar poate ți-ar fi plăcut să vezi cum arată un om care îmi cere să te ucid.

INES : Măria ta !

FERRANTE : Iți mărturisesc că ar fi avut oarecare haz să observ cum v-ați fi comportat fiecare, unul față de celălalt. *(Pajul se întoarce.)* Iarăși !

PAJUL : Cîteva rînduri de la don Alvar.

FERRANTE *(după ce a citit răvașul, se schimbă la față)* : Blestem ! Blestem ! Blestem ! Poftește-l pe don Alvar în camera mea de lucru. Vin îndată. Apoi vezi de foc, să nu se stingă. Doña Inès, așteaptă-mă aici cîteva clipe.

(Iese pe ușa ce dă spre camera de lucru ; pajul iese pe ușa pe care a intrat.)

SCENA A DOUA

INÈS, PAJUL și apoi DINO DEL MORO

INÈS : Deci pajul nu mințise : îmi vor capul. *(Pajul se întoarce însoțit de Dino del Moro ; amîndoi scormonesc jarul și aruncă butuci în cămin. Doña Inès exclamă în șoaptă.)* Dino del Moro ! El este ! Dacă ar rămîne singur ! Să-i vorbesc... Să-i cîștig încrederea...

să aflu, de aci înainte, prin el, tot ce se pune la cale...

INÈS *(încurcată)* : Știu că te cheamă Dino del Moro.

DINO : Dacă vă face plăcere, doamnă. La drept vorbind, este însă numai o poreclă. Tatăl meu este Fernando de Calla Fuente, marchiz de Duero, guvernator al provinciei spaniole a Genilului. I se spune Fernando del Moro fiindcă, descoperind că majordomul lui, un maur, continua să se închine la idoli păgîni, l-a înjunghiat cu mîna lui. Tatăl meu e puternic ca doi cai.

INÈS : Este și asta ceva ! Și ai plecat de mult din Andaluzia ?

DINO : De un an. Nu cunoașteți Genilul? Este cel mai mare fluviu din Europa. Se spune că izvorăște din rai.

INÈS : Și... nu ești trist că te afli despărțit de părinți ?

DINO : O ! nu !

INÈS : Ce mărturisire țîșnită din fundul inimii ! Mi s-a vorbit de dumneata, Dino del Moro...

DINO : Ah, infanta !

INÈS : Așadar... cam tragi cu urechea pe la ușile regelui ?

DINO : Cîtuși de puțin, doamnă. Cîteva cuvinte prinse în treacăt...

INÈS : Lasă, lasă ! Trăgeai cu urechea. Dealtfel, ți se citește limpede pe față. Ah, dacă ai putea să te vezi ! Trăsăturile feței îți sînt tot atît de neputincioase să-ți ascundă gîndurile, cum ți-ar fi și brațele să ridice un dulap. *(Aparte.)* Cum să-i cer... Cum să-i spun ?

(Tare.) Știi foarte bine că sînt aici oameni care îmi vor răul, cel mai mare rău. Mi-ar fi de cel mai mare folos să...

DINO : Ssst ! Regele ! Spuneți ceva la întîmplare, orice...

INÈS *(cu glas tare și puțin afectat, arătînd un fir de floare de iasomie, la butoniera surtucului lui)* : Iasomia asta ! Acum cîteva zile, purtai o garoafă. Îți plac atît de mult florile ?

DINO : Cînd eram mic, mama voia să port întotdeauna o floare.

INÈS : Cînd erai mic ! Și firicelele acestea de beteală de aur și de argint strecurate printre plete ?

DINO : Tot mama mi le punea cînd eram mic. Ca să-mi poarte noroc, spunea ea.

INÈS : Dar acum cînd ești departe de mama dumitale ?

DINO : Mi le pun singur.

INÈS *(aparte)* : Ce ciudat e ! *(Tare.)* Mama dumitale... *(Aparte.)* Să împing la trădare un copil... Maică-sa care-l... Nu, nu e cu putință... Nu pot. *(Tare.)* Dino del Moro, de ce asculți la ușile regelui dumitale ? Asta e treabă de slugă. Nu e demn de fiul lui Ferrando del Moro.

DINO : Regele nu mă iubește. De ce ar trebui să-l iubesc eu ?

INÈS : Nu te iubește ?

DINO : Mereu rîde de mine. Da, mereu. Și de toate. De părul meu, de accentul meu. Nu poate deschide gura fără să-mi spună un cuvînt înțepător.

INÈS : Dacă te înțeapă, înseamnă dimpotrivă că te iubește. Pisica lasă întotdeauna o urmă de gheruță pe mîna celui pe care-l iubește.

DINO : Seara — fiindcă dintre toți pajii eu știu cel mai bine să dănțui — pe mine mă pune să sar și să prind licurici pe care-i aduc apoi în căușul mîinii. Ei bine, nici atunci, nu se arată defel mulțumit.

INÈS : Totuși, este o sarcină foarte însemnată pe care ți-o încredințează. Regelui îi plac atît de mult licuricii ?

DINO : Pretinde că-i seamănă : cînd luminoși, cînd întunecați, cînd întunecați, cînd luminoși. Cînd mi-a spus și mie că seamănă cu el, eu i-am răspuns că licuricii sînt niște gîndaci scîrboși.

INÈS : Dacă spui regelui lucruri neplăcute, cum vrei să nu fie un pic supărat pe dumneata. Dar chiar dacă ar fi așa cum crezi, este oare un motiv ca să-l înșeli ?

DINO : Toată lumea îl înșeală aici !

INÈS : Tocmai de aceea dumneata, da, *dumneata* nu trebuie să faci la fel. Dacă îți displace să-l slujești, cere părinților să te cheme înapoi sub un motiv oarecare. Nu sta mai departe lîngă cineva care are încredere în dumneata numai ca să-l... la vîrsta asta ! Cîți ani ai ?

DINO : Treisprezece !

INÈS : Dacă spui treisprezece înseamnă că ai doisprezece. La vîrsta asta, băieții vor să se facă mai mari. Doisprezece ani ! Un mic om în toată firea, cu toată puterea lui de a face rău ! Nu, nu stărui pe acest drum. Ți-o spun așa cum ți-ar spune-o mama dumitale *(Îi așează mai bine cîteva șuvițe de păr.)* Firele de be-

teală din păr, nu trebuie să le porți numai ca să-ți aducă noroc, ci mai ales ca să-ți aducă aminte că trebuie să rămîi la fel de curat ca ele.

DINO : Dar doamnă, eu v-am fost de folos. Am spus omului de încredere al infantei, tot ce...

INÈS : E drept ! E drept ! Totuși... da, totuși, nu stărui pe acest drum.

DINO : Regele *(Iese în goană).*

SCENA A TREIA

FERRANTE, ALVAR GONÇALVES, INÈS

FERRANTE : Să înduri ! Mereu să înduri ! Asta macină ! Să fii mereu la cheremul tuturor. Să fi domnit treizeci de ani și încă cum : cu mîinile legate ! *(Prezentîndu-l pe Alvar.)* Doña Inès, iată-l pe don Alvar care mă luminează adesea cu sfaturile sale. Dar poate l-ai mai cunoscut ?

ALVAR : Dacă aș mai fi întîlnit-o pe doña Inès, nu aș fi putut-o uita.

INÈS : Iar eu, don Alvar, dacă te-aș mai fi întîlnit, fără îndoială că aș fi uitat. Dar întîlnirea aceasta, fii sigur că n-o voi uita.

ALVAR : Din suflet te rog doamnă să-mi păstrezi bunele domniei tale simțăminte.

INÈS : În măsura și atîta vreme cît îmi vei păstra pe ale domniei tale.

FERRANTE *(lui Alvar) :* Vino să mă vezi mîine. Dar fără iluzii. Fiindcă nu-i nimic de făcut, nimic, nimic.

SCENA A PATRA

FERRANTE, INÈS

FERRANTE : Ți-ai păstrat libertatea și Don Pedro s-a reîntors în apartamentele sale din palat, unde nu mai este arestat ci ținut sub supraveghere, fiindcă socoteam că-l am la mînă pe episcopul de Guarda. Dar iată că mă înșelam. Nunțiul îmi trimite vorbă prin don Alvar că Papa ar lua drept o gravă jignire personală orice pedeapsă a mea dată episcopului. Cît despre anularea căsătoriei, acum este sigur că Papa n-o va acorda. Mă simt ca un leu căzut într-o capcană. Pot să mă zbat, să rag : zadarnic. Rămîi legată de don Pedro și legătura aceasta nu va putea fi ruptă decît de moartea Papei și de simțămintele poate deosebite pe care urmașul lui le-ar avea față de mine. Ah, încep să mă simt obosit de această poveste ! Aș vrea s-o văd luînd o altă întorsătură. Sînt obișnuit ca lucrurile mari să se rezolve repede și cu ușurință și numai cele mărunte cu mii de sîcîieli ce parcă n-ar mai avea sfîrșit. Povestea asta este mare și sîcîitoare. Și sînt ostenit de domnia ta, de faptul că exiști. Ostenit să-ți vreau binele, ostenit să încerc să te scap. Ah, de ce a trebuit să exiști ? Făpturile omenești sînt uneori stavile care te fac să turbezi. Un fluviu, un munte, înțelegi că se află acolo unde se află, și că n-ai ce să-i faci... Dar un biet ghemotoc moale de carne și de nervi care stă în picioare nu se știe cum și pentru ce ! Ah, tot ce am zidit este acum la pămînt ! Am scos apă din puț cu sita. Dar, la drept

vorbind, de ce ar dăinui ceea ce am durat, cînd eu însumi, de mult am încetat să mai dăinui ? Arcul minții mele s-a destins. Recitind ce am scris, întreb : „De cine e ?“ Ceea ce înțelesesem, acum nu mai înțeleg. Ceea ce învățasem, am uitat. Mor și simt că totul ar trebui luat de la început ; că mă aflu în același punct în care mă găseam la douăzeci de ani. Mîinile îmi sînt deschise și totul a lunecat de pe ele. Am cîntat din flaut de dragul Celui-de-Sus.

INÈS : Nu este oare soarta noastră, a tuturora ?

FERRANTE : Fericit cel ce a dat puțin și care a reluat înapoi tot ce a dat. Fericit acela ai cărui copii nu-i poartă numele.

INÈS : Fericit cel ce aude aceste cuvinte și care le lasă să treacă peste el fără să-l atingă.

FERRANTE : M-am împrăștiat ca vîntul deșertului care, la-nceput biciuie nisipurile fierbinți dezlănțuindu-le ca pe un asalt de cavalerie, apoi își pierde vlaga și se destramă : nimic nu mai rămîne din el. Iată cu ce înalte cugetări se învrednicește mintea regelui Ferrante care nu se încumetă însă să le garanteze originalitatea. Într-o zi, trecînd prin fața bucătăriilor, am zărit și auzit pe un arde-bulumace dînd din mîini și declarînd sentențios : „Tumba în groapă, pe toți ne așteaptă, fie slugă, fie rege, și pînă la urmă din noi tot nimic nu se-alege !“ Mi s-a părut în firea lucrurilor ca, la capătul ei, înalta mea filozofie să dea de un rîndaș-bucătar. Ne întîlneam astfel și mai curînd încă, decît prevestea el.

SCENA A CINCEA

ACEIAȘI, MARELE AMIRAL și Principe al Mării, EGAS COELHO, DOI ALȚI DEMNITARI

AMIRALUL : Doamne, nelegiuirea săvîrșită m-a silit să îmbrîncesc străjile de la uși. O grea ocară a fost făcută măriei tale și spălarea ei cere hotărîri grabnice. O ceată de africani a pus piciorul, prin surprindere, pe pămîntul nostru, la Tubino. Au măcelărit oameni și pe căpitanul portului care încerca să le țină piept împreună cu străjile, l-au răstignit, alături de leșul unui cîine și el răstignit. Apoi s-au reîntors pe corăbiile lor și au plecat spre larg fără să fi suferit aproape nici o pierdere. Sfruntarea acestor ticăloși merită o pedeapsă căreia să-i meargă vestea. Loviturile lor sînt îndreptate numai împotriva măriei tale. Ar fi îndrăznit ei să lovească un port din Andaluzia sau din Valencia ? Niciodată !

FERRANTE : Dar nimeni nu veghea pe mare, de-a lungul țărmului de miazăzi ?

AMIRALUL : Datorită unei vinovate lipse de prevedere, flotta comandată de don Lurenço Payva se afla toată, în acel moment, la nord de capul Sao Vicente.

FERRANTE : Da, așa se întîmplă. Întotdeauna timp de cîteva ceasuri, regatul rămîne într-un loc sau într-altul, lipsit de apărare : o spărtură se cască. Prin ea se poate intra cu mîinile-n șolduri. La fel sînt unele ceasuri în care un om tare este neînchipuit de slab

sufleteşte şi trupeşte — te miri cum de se mai ţine pe picioare — încît cu un deget l-ai face să se prăbuşească. Norocul este că duşmanul prea rar îşi dă seama de acest lucru. Ah, dac-ar şti !

AMIRALUL : Tocmai în asemenea ceasuri se cuvine să pari plin de tărie. Cer deci o pedeapsă de o asprime pilduitoare pentru Lurenço Payva.

FERRANTE : Ce pedeapsă ?

AMIRALUL : În împrejurări obişnuite, aş fi cerut o lungă osîndire la temniţă grea. În clipa de faţă, cer moartea !

FERRANTE : De ce ar trebui să fie mai aspră în clipa de faţă ?

AMIRALUL : Fiindcă în această clipă aveam nevoie de vinovaţi.

FERRANTE : Am constatat că aproape întotdeauna osîndirile la moarte sînt pripite. Cîteva zile mai tîrziu, omul predat călăului pare mai puţin vinovat. Cîte asasinate de acestea sînt doar nişte neînţelegeri !

EGAS COELHO : Atunci, să nu mai trimitem pe nimeni la moarte, măria ta ?

FERRANTE : Payva nu este oare un vechi slujitor al nostru ?

EGAS COELHO : Măria ta, mă aşteptam să văd izbucnind regeasca ta mînie şi nu mai pricep nimic.

FERRANTE : Cînd îmbătrîneşti, mîniile se schimbă în tristeţi.

EGAS COELHO : Sau în milă. Ca să se trezească mila, e destul să te laşi în voia inimii, dar ca să stîrneşti

tăria trebuie să te înalţi. Şi trebuie necontenit să ne înălţăm.

AMIRALUL : Regele este oare om să ierte o jignire ?

FERRANTE : Da, cînd iertarea este spre binele lui. Fără îndoială, acum nu este cazul. Vinovăţia lui don Lurenço va fi cercetată. Să-mi mai aminteşti de el.

AMIRALUL : Aşa dar, s-ar putea ca omul acesta să scape cu viaţă ! Mărite doamne, să punem capăt acestei ocări : lasă-mă să mă duc în Africa să-mi caut eu moartea, această moarte de care sînt cruţaţi trădătorii. Mort, nu voi mai fi martor al unei nedemne cruţări.

FERRANTE : Nu te aprinde.

EGAS COELHO *(în şoaptă celorlalţi demnitari)* : Inès pare liniştită. Nu-mi plac convorbirile acestea ale ei cu regele. S-ar zice că o întăresc. Să ne retragem o clipă în umbră şi să ascultăm ce-şi spun.

FERRANTE : Bine : don Lurenço să fie deferit justiţiei mele personale. Nu voi fi blînd.

EGAS COELHO : O, măria ta, te regăsesc !

AMIRALUL : Şi nu încercăm să facem de îndată ceva împotriva africanilor ?

FERRANTE : De data aceasta, am să chibzuiesc eu, mai tîrziu. *(Cu o mare oboseală.)* Astăzi, am hotărît deajuns. *(Aparte.)* Războiul... Oameni care nu merită să trăiască. Şi idei pentru care nu merită să-ţi dai viaţa.

SCENA A ŞASEA

FERRANTE, INES. În fundul sălii, în umbră, EGAS COELHO şi ceilalţi demnitari, apoi alte personaje

INÈS : Îl vei da pe mîna călăului ?

FERRANTE : Aş înclina spre această soluţie. Unii spun că un bătrîn trebue să fie neîndurător fiindcă nu mai are vreme de pierdut. Tot ei mai spun : cruzimea e singura plăcere care rămîne unui bătrîn fiindcă înlocuieşte dragostea. După părerea mea, cei ce pretind aşa ceva merg prea departe. În schimb, cred că una din cele mai bune garanţii de viaţă lungă este să fii de piatră, fără îndurare. Iată cea mai sigură platoşă împotriva morţii.

INÈS : Dacă ai fi chiar atît de rău, nu ai spune-o.

FERRANTE *(ironic)* : Văd că ai o adîncă ştiinţă a sufletului omenesc.

INÈS : Dar dacă Lurenço Payva nu e decît pe jumătate vinovat, ce mustrări de cuget îţi pregăteşti !

FERRANTE : Mustrările de cuget mor şi ele, ca tot restul. Şi amintirea unora din ele, îmbălsămează. Dar poate toată povestea asta se va destrăma ca un fum. Fiindcă ştii ce cred eu ? Că este pe de-a-ntregul născocită sau, în tot cazul, mult umflată.

INÈS : Născocită ?

FERRANTE : Vor să mă umilească şi ei după ce m-a umilit nunţiul. Africanii n-ar îndrăzni niciodată să pună piciorul înt Andaluzia sau în regatul Valenciei. Au socotit că, lovit, voi fi aţîţat să lovesc la rîndul meu. Că şoarece aici, ca să-mi ridic prestigiul, voi fi pisică dincolo. Dar pisică împotriva cui ? A lui Pedro şi a domniei tale ! Socoteala lor copilărească a dat însă greş. Citesc prea limpede în uneltirile lor.

INÈS : Eşti plin de mărinimie, măria ta, pentru noi. Dacă e o simplă născocire, Lurenço Payva nu va mai fi deci trimis la moarte ?

FERRANTE : Drept să-ţi spun, ar fi un binevenit prilej.

INÈS : Un prilej ? Dar pentru ce ?

FERRANTE : Marele Amiral a spus-o : „Avem nevoe de vinovaţi în clipa de faţă". De ceva, Lurenço Payva tot trebue să fie vinovat. Oricine e vinovat de cîte ceva. Toţi cei ce se află în libertate nu-şi dau seama ce îmi datorează. Ca şi toţi cei ce rămîn în viaţă. Dar, din cînd în cînd, trebue să mai spui şi *nu*. Şi să loveşti. Oarecum la întîmplare. Pentru a arăta că ai reluat strîns hăţurile în mînă. Da, da, trebuie să mai jertfeşti nişte vieţi omeneşti, chiar cînd ai încetat să mai iei în serios nevinovăţia lor, aşa cum făcea acea armură despre care vorbeşte o legendă. În picioare, cu spatele la perete, ea lovea în cap pe orice personaj care trecea pe sub braţul ei de fier. Mă gîndesc, de asemenea, la regele nostru Henric al IV-lea, din Castilia, care a murit tocmai cînd nu mai ştiu care sultan trebuia să-i restituie oraşul Trujilo, cucerit de mauri. Temîndu-se că sultanul o să se răzgîndească dacă află că regele a murit, marii dregători ai ţării i-au aşezat leşul pe tron, au tras perdelele şi au micşorat lumina — uite, aşa cum văd că este micşorată lumina şi în sala asta — şi trimişii sultanului au predat cheile oraşului unui hoit. La fel şi eu, adică

întreg sufletul meu s-a retras din învelişul meu regesc. Dar acest înşelător înveliş primeşte mai departe cinstirile întocmai ca leşul lui Henric al IV-lea, sau ucide încă şi chiar la întîmplare, ca braţul armurii goale pe dinăuntru.

DON EDUARDO *(în şoaptă)* : Regele aiurează. Vrăjitoarea asta îi ia minţile cu descîntece. Trezirea lui va fi cumplită.

AMIRALUL *(aparte)* : Va închide pentru vecie gura celor ce vor fi fost martori ai acestei cumplite destăinuiri.

EGAS COELHO *(aparte)* : O va ucide pe vrăjitoare. Dar şi pe mine dacă îşi dă seama că m-am aflat şi eu aici. *(Fuge.)*

INÈS : Poţi oare ucide pentru ceva în ce nu crezi ?

FERRANTE : Bineînţeles. Şi asta se întîmplă mereu. Poţi tu însuţi să mori pentru ceva în ce nu crezi. Mori pentru ţeluri în care nu crezi şi tot atît de bine şi pentru pasiuni pe care nu le ai, sau pentru fiinţe pe care nu le iubeşti. Negrii pe care i-am văzut în Africa, se închinau la pietre şi la izvoare. Dar era destul să li se spună că Islamul e ameninţat, ca să alerge să-şi dea viaţa în războaie pentru o religie care nu era a lor.

INÈS : Cum s-ar putea ca regele să fi ieşit din el însuşi, să-şi fi lăsat armura găunoasă, el care acum cîteva zile mă ducea la fereastra asta şi-mi spunea : „Pe umerii mei se sprijină tot ce vezi ! Iată, poporul cu care am legămînt..."

FERRANTE : Inès, noaptea asta e plină de miracole. Simt că, în aceste clipe, mă depăşesc eu însumi, că dobîndesc cea mai mare măreţie a mea, aceea pe care o voi avea în mormînt şi că îmi este hărăzit ca în miezul ei să rostesc cuvinte înspăimîntătoare prin puritatea lor. Cînd ţi-am vorbit de poporul meu nu minţeam, dar îndrugam nişte lucruri cu care mi se obişnuise gura, în care crezusem cîndva dar nu mai prea credeam cînd ţi le-am spus. Eram ca o găină bătrînă care ar oua găoci goale.

INÈS : Măria ta !

FERRANTE : Nu te mira. Îmi place să mă spovedesc femeilor. O veche înclinare a mea. Trebuie să şi dau a crede că mă mai mişcă ceva, cînd în realitate nimic nu mă mai poate mişca. Lumea din afară nu mai face decît să alunece pe lîngă mine. Şi este şi drept să fie aşa fiindcă şi eu, toată viaţa, nu am făcut decît să alunec pe lîngă ea.

INÈS : Nimic nu te mai mişcă !

FERRANTE : Sînt cuvinte pe care le rosteşti, ca şi fapte pe care le săvîrşeşti fără să crezi în ele. Sau greşeli pe care le faci ştiind bine că sînt greşeli. Şi există chiar o obsesie a ceva ce nu mai doreşti.

DON EDUARDO : Asta-i beţia lui Noe ! *(Fuge.)*

(În cursul replicilor ce urmează, pînă la dispariţia umbrei Infantei, în fundalul cufundat în semiîntuneric al scenei, umbre apar, ascultă o clipă, apoi dispar cu gesturi de spaimă.)

FERRANTE : Am gemut adineauri în faţa ta ca o vită înjunghiată ; m-am tînguit ca vîntul. Crezi că aşa ceva se potriveşte cu o nestrămutată credinţă în menirea regească ? Ca să fii rege, trebuie să crezi în regalitate, să fii plin de curaj şi de tărie. Curajul îl am.

Tăria mi-o dă Cel-de-Sus. Dar credința, nici Cel-de-Sus nu mi-o poate da și nici eu. Sînt doar prizonier a ceea ce am fost. Una din doamnele de onoare ale infantei a spus o dată în fața mea, că doña Bianca de Navarra ar fi mereu răstignită pe ea însăși. În alt sens, și eu sînt răstignit pe mine însumi, pe îndatoriri care pentru mine nu mai au ființă. Nu mă mai aflu în armura mea de fier. Dar unde mă aflu atunci ?

INÈS : Firește, cine te-ar putea înțelege mai bine ca mine, măria ta ? Știi doar ce puțin preț pun eu pe treburile de Stat. Ca și pe viitorul creștinătății ! Creștinătatea se află în noi înșine. Dar atunci, dacă e așa, de ce-l osîndești pe don Pedro pentru o lipsă de tragere de inimă care e la fel cu a măriei tale ?

FERRANTE : Fiindcă eu am ajuns la vîrsta lipsei de tragere de inimă. Pedro nu. Cu ce să-ți umpli viața dacă nu cu îndatoriri de acest soi ?

INÈS : Să iubești. Eu aș vrea să mă cufund în străfundul străfundurilor iubirii împărtășite și îngăduite, ca într-un mormînt, și totul, totul să-nceteze să mai existe împrejur. Dar dacă măria ta nu mai crede în menirea sa de rege, sînt totuși lucruri pe care regele le poate face pentru popor ca de la om la om. În regatul acesta bîntuie o grea restriște, molima foamei care mereu își așteaptă leacul. La Lisabona, jos, în port, acolo unde trag la mal corăbiile, am văzut căpitani ai armatei tale, stînd în picioare, rezemați de parapet, cu mîinile împreunate ca pentru rugăciune și, nemișcați, fără să scoată o vorbă, pîndind cu privirea pe călători care coborau pe uscat. Și cu adevărat pentru rugă le erau împreunate mîinile, fiindcă cerșeau milostenia. Erau căpetenii de oaste ai măriei tale cărora solda nu le mai fusese de mult plătită. Dacă eu aș fi fost rege, m-aș fi dus să le desfac mîinile și să le spun : „De azi înainte, niciodată n-o să vă mai fie foame !“ Din ziua aceea, oricît de mult aș mînca, mi se pare că tot îmi mai este foame și așa va fi mereu cît nu voi afla că oamenii aceia au încetat să mai fie flămînzi.

FERRANTE : Cu cîtă ușurință se cere conducătorilor de State să fie îndurători. Dar și ei ar avea nevoie de un strop de îndurare. Dacă te gîndești la cumplitele ispite născute din puterea absolută, tăria de a le ține piept ar merita și ea respect. Cît despre căpitanii de care îmi pomenești, dacă aș fi mai tînăr mi-aș spune că este o boală și mai grea decît foamea burții care trebuie lecuită : boala sufletului nemuritor mereu înfometat să păcătuiască. Dar la anii mei mulți, te părăsește pofta de a te mai îngriji de ceilalți. Nu mai rămîne decît un uriaș „nu mai îmi pasă !“, care se rostogolește ca un tăvălug peste întreaga lume... În puținele zile care mi-ai mai rămas pînă la înfățișarea înaintea Celui-de-Sus aș vrea să mă îngrijesc numai de mine, să încetez să mai mint pe ceilalți și să mă mai mint pe mine ca să merit, însfîrșit, respectul care mi se acordă după ce atîta vreme l-am uzurpat.

UMBRA INFANTEI *(în fundul scenei)* : Inès !

INÈS : Cine mă cheamă ?

UMBRA INFANTEI : Cineva care îţi vrea binele. Părăseşte numaidecît încăperea asta. Nu mai asculta pe rege care îngroapă în tine ca într-un mormînt toate tainele sale cele mai deznădăjduite. Cînd va sfîrşi, va trage peste tine lespedea mormîntului ca să nu poţi niciodată vorbi.

INES : Nu voi părăsi pe cel ce mi-a spus : „Eu sînt un rege al durerii !“ În acea clipă, nu minţea, şi mie nu-mi este teamă de el.

UMBRA INFANTEI : A ! Cum, îţi iubeşti moartea ! Cît de mult vei fi iubit-o ! Inès, Inès, adu-ţi aminte : regii au lei în inimă... Adu-ţi aminte : dunga lăsată pe gît de lănţişorul tău...

INES : A ! Abia acum te recunosc.

UMBRA INFANTEI : Nu, niciodată nu m-ai recunoscut ! Inès, Inès, de îndată ce am pornit pe mare, am găsit cuvintele pe care ar fi trebuit să ţi le spun ca să te înduplec. Îmbătată de chemările largului, luînd vîntul în răspăr, inima mea a alergat înapoi spre tine. Şi peste cîteva clipe, cînd va fi prea tîrziu, voi găsi abia atunci ceea ce ar fi trebuit să-ţi spun acum. Ah, ce cumplit este să nu ştii cum să clinteşti pe cineva.

INÈS : Mereu, mereu, acelaşi strigăt, ca al păsării de baltă la căderea nopţii, peste tristeţea apelor.

UMBRA INFANTEI : Inès pentru ultima oară : fugi ! Nu ? Nu vrei ? Ei bine, află că nici tu, da, nici tu nu-l vei putea clinti pe el. *(Dispare.)*

FERRANTE *(cu spatele la umbre)* : Cred ei oare că nu-i aud şuşotind şi fugind ? Pretind cu toţii că aiurez

fiindcă spun adevăruri. Şi-şi închipuie că fug de teama urgiei mele pe cîtă vreme ei fug fiindcă le e groază de adevăr. Zăngănitul adevărului îi umple de spaimă ca zurgălăii leproşilor.

INÈS : O ! Rege al meu, eu nu te voi părăsi fiindcă spui adevărul, ci dimpotrivă şi eu îţi voi dezvălui, în sfîrşit, un adevăr de care poate m-am ferit pînă acum. O ! Rege al meu, fiindcă noaptea asta e plină de măreţie, îţi voi face şi eu marea destăinuire : un prunc din sîngele tău se-nfiripează în mine.

FERRANTE : Un copil ! Încă unul ! Nu se va sfîrşi niciodată ?

INÈS : Şi ce-i pasă măriei tale dacă-i încurcă planurile ? Nu ai strigat adineauri din adîncul inimii că nu mai crezi în menirea regească ? Acum se va vedea dacă spuneai sau nu adevărul.

FERRANTE : Încă o primăvară reluată de la început şi reluată mai puţin bine !

INÈS : Eu care atîta îmi doresc să fiu iubită, voi fi adus eu însămi pe lume un suflet şi numai eu va trebui să ştiu cum să-l fac să mă iubească. Cît aş vrea să-i dau despre mama sa o părere care să-l apere de orice, toată viaţa. Trebuie să fii şi mai aspră cu tine însăţi, să te fereşti de orice josnicie, pasul să-ţi fie necontenit drept, sigur, fără şovăire, inima curată şi gîndul neprihănit pentru ca o făptură să păstreze despre tine imaginea cea mai frumoasă cu putinţă, plină de iubire şi neîntinată de nici o vină. Copilul meu va însemna o reîncepere îmbunătăţită sau mai bine zis o nouă zămislire a propriei mele fiinţe : în ace-

lași timp îl fac pe el și mă refac pe mine. Îl port eu dar și el mă poartă pe mine. Mă topesc în el. Și torn în tiparul lui tot binele din mine. Cu patimă doresc să-mi semene în tot ce am mai bun.

FERRANTE : Iar el tocmai din asta-ți va face o vină : că ai vrut să fie la fel cu tine. Ah ! Cunosc atît de bine povestea asta !

INÈS : Dacă nu va gîndi la fel ca mine îmi va fi un străin, el care este însăși făptura mea. Dar așa ceva nu va fi cu putință. Este doar visul sîngelui meu. Și sîngele meu nu mă poate înșela.

FERRANTE : Visul... Nici nu știi ce mare adevăr grăiești. Te legeni în visare.

INÈS : Visare, carnea asta pe care o plămădesc din carnea mea ? Miracolul e îmbătător și plin de bărbăție.

FERRANTE : S-ar zice că ești cea dintîi femeie care aduce un copil pe lume.

INÈS : Cred că orice femeie care naște prima oară este cea dintîi femeie care aduce viață nouă pe lume.

FERRANTE : Nu-mi place naivitatea. Și urăsc viciul și crima. Dar dacă ar fi de ales, cred că naivității i-aș prefera viciul și crima.

INÈS : Mi se pare că-l și văd, așa cum va fi peste cincișase ani. Uite... A trecut în goană pe terasă. In goană, dar totuși a întors capul. Băiețașul meu !

FERRANTE : Într-o zi nu-l va mai întoarce. Și-apoi cine ți-a spus că este un băiat ? Astrologul ?

INÈS : Eu doresc să fie.

FERRANTE : Firește, îmi dau seama, gîndul unui al doilea Pedro trebuie să fie îmbătător.

INÈS : Da, îmbătător. Se va numi Dionys. Băiețelul meu cu gene necrezut de lungi, în același timp frumos și grosolan cum sînt băieții și care, ca toți băieții, va voi ca ștrengarii să se bată cu el și fetele să fie luate de el la dans. Băiețelul meu care nu va suferi ca cineva să-l atingă. Pe care o plăcere prea puternică îl va face să ofteze. Și dacă nu va fi frumos, îl voi iubi și mai mult ca să-l mîngîi și să-i cer iertare că l-am dorit altfel decît a venit pe lume.

FERRANTE : Am trecut și eu prin toate astea... Cum săruta micuțul ! I se spunea Pedrito. Dar uneori, cînd dormea, dacă-i șopteai numele, el bolborosea prin somn : „Pedrito ? Cine-i Pedrito ?" Dragostea lui de neînțeles pentru mine ! Dacă-l necăjeam în glumă, dacă rîdeam de el sau dacă-l dojeneam, la toate răspundea în același fel : se arunca în brațele mele și mă săruta. Apoi se uita lung la mine cu un aer mirat.

INÈS : A ! Chiar de atunci.

FERRANTE : La început, nu mă simțeam la largul meu, pe urmă m-am învoit. Da, să afle ceea ce simt. Mă cam supăra cînd se întrecea cu ghionturile. Pe urmă, cînd nu mi le mai dădea... ! Fiindcă ajunsese un om în toată firea, adică o caricatură a tot ceea ce fusese pînă atunci. Și domnia ta, doña Inès, la fel vei vedea descompunîndu-se tot ce însemna copilul domniei tale. Pînă ce nu va mai rămîne din el nimic mai mult decît acea foaie albă de hîrtie pe care, pentru prima oară, la cinci ani, copilul meu și-a scris numele, pagină pe care am păstrat-o ani de zile și, în cele din urmă, am rupt-o și am aruncat bucățelele în vînt.

INÈS : Dacă ai fi păstrat-o, poate într-o zi ai fi început să plîngi dînd cu ochii de ea.

FERRANTE : Nu. Nici vorbele, nici fermecătoarele lor trăsături nu pot salva pe oameni la ceasul marilor răfuieli.

INÈS : Mă învoiesc să fiu silită poate să dispreţuiesc întreg universul la un moment dat, dar nu pe propriul meu fiu. Cred că aş fi în stare să-l ucid, dacă nu ar răspunde aşteptărilor mele.

FERRANTE : Atunci ucide-l cînd îţi va ieşi din pîntec şi aruncă-l la porci să-l mănînce. Fiindcă e sigur că aşa cum acum copilul te face să te legeni în visuri trandafirii, la fel acelaşi copil te va sili să trăieşti într-un vis de groază.

INÈS : Măria ta, faci un mare păcat blestemînd acest vlăstar al sîngelui tău.

FERRANTE : Îmi place să descurajez. Şi nu-mi place viitorul.

INÈS : Copilul care se va naşte îşi are de pe acum trecutul lui.

FERRANTE : Vis de groază pentru mamă. Vis de groază şi pentru el. Într-o zi toţi se vor înverşuna împotriva lui, toţi îl vor vorbi de rău. Cunosc aşa de bine asta.

INÈS : S-ar putea să fie vorbit de rău copilul meu ?

FERRANTE : Nu-l vor putea suferi.

INÈS : Pe el care nu a cerut să existe.

FERRANTE : Va suferi, va plînge.

INÈS : Ce bine cunoşti măria ta, arta cuvintelor născocite pentru a pustii nădejdea. Cum să-i opresc lacrimile, să fac să fie ale mele, să le ajut să se scurgă în mine ? Eu pot să îndur orice : pot suferi în locul lui, pot plînge în locul lui. Pe cîtă vreme el... ! Aş vrea ca iubirea mea de mamă să aibă puterea să înrădăcineze în viaţa lui un zîmbet veşnic. Şi iată că de pe acum toţi se năpustesc asupra acestei iubiri. Unii mă dezaprobă, alţii mă sfătuiesc. Unele femei pretind că ar fi mai bune mame ca mine. Şi iată că măria ta a mers şi mai departe. A aruncat blestemul pe această iubire. Doamne Sfinte, şi mie mi se părea că ar fi deajuns ca oamenii să ştie cît de mult îmi iubesc copilul pentru ca ura să se stingă pentru totdeauna în cugetul lor. Fiindcă eu, de cînd port acest copil, simt în mine o dragoste minunat de puternică pentru oameni şi tot el apără acest străfund al fiinţei mele de unde se înalţă tot ce dăruiesc lumii şi oamenilor. Neprihănirea lui o apără pe a mea. Nevinovăţia lui o fereşte pe a mea de cei ce ar voi s-o nimicească. Şi ştii cine sînt acei oameni !

FERRANTE : Neprihănirea este numai o fază a lui, nu este el însuşi. Femeile obişnuiesc să spună : „Creşti un copil ca să fie ucis în război !" Dar e ceva şi mai cumplit : să creşti un copil ca să trăiască şi să se degradeze trăind. Şi domnia ta, doña Inès, pari să acorzi o stranie preferinţă vieţii. Te-ai uitat într-o oglindă ? Ai o mare prospeţime, uimitoare la cineva pe care-l ameninţă grele încercări. Şi domnia ta faci parte din toate aceste lucruri care vor neapărat să dăinuie, să dăinuie. Eşti la fel de bolnavă ca şi mine, dar boala domniei tale este nădejdea. Ai merita ca

Cel-de-Sus să te lovească cu o încercare cumplită care să-ţi dărîme nebuna orbire şi să vezi lucrurile aşa cum sînt.

INÈS : Ah, măria ta, crede-mă, nu e nevoie să mi se amintească tot ce mă ameninţă. Niciodată nu uit, oricum aş arăta.

FERRANTE *(aparte)* : Cred că mă atrage în ea răul pe care i-l fac. (Tare.) Nu te ameninţ. Dar îmi pierd răbdarea văzîndu-te pornind necontenit cu toate pînzele sus, pe marea nesecată şi nemărginită a nădejdii. Credinţa celorlalţi mă deprimă. Numai copiii pot crede astfel, fără rost, fără să fie abătuţi. Nădejdea ! Lurenço Payva, şi el, în acest moment trebuie să fie plin de nădejde. Şi totuşi va muri, jertfit binelui regatului.

INÈS : Va muri ? Aşadar, i s-a hotărît moartea ?

FERRANTE : Da. Acum o clipă.

INÈS : Va muri ? Pentru binele regatului ? Măria ta mai vorbeşte încă de binele regatului ?

FERRANTE : Şi de ce nu ? A, ţi se pare că am spus că nu mai cred în regat ? Da, am spus într-adevăr. Dar am spus şi că vreau să mă port ca şi cînd încă aş mai crede. Cînd uiţi, cînd îţi aminteşti de prea multe lucruri, doña Inès ! Te sfătuiesc să nu-ţi aminteşti prea mult de ceea ce am spus într-un accès de sinceritate, cînd ticăloşii aceia fugeau ca să nu mă audă.

INÈS : Ar fi trebuit poate să fug şi eu.

FERRANTE : E primejdia care-i paşte pe toţi cei ce se închid peste fire în ei. Vine o zi în care firea se răzbună : băierile plesnesc şi tot ce ai ţinut ascuns ani

şi ani, ţîşneşte afară ! Ceea ce înseamnă că nu foloseşte la nimic să fii ascuns.

INÈS : Măria ta, de vreme ce acum ştii că aştept un copil...

FERRANTE : Am auzit destul vorbindu-se despre acest copil. Ţi-ai pus viscerele pe tarabă şi ai scormonit şi într-ale mele. Te-ai folosit de copilul care ţi se va naşte ca să-mi reînvii în suflet copilul meu de altădată. Ai crezut că eşti îndemînatecă dezvăluindu-mi la momentul potrivit maternitatea de care eşti atît de fericită dar, dimpotrivă, ai fost neîndemînatecă.

INÈS : Măria ta îmi faci o vină că nu am fost îndemînatecă ?

FERRANTE : Da, îţi fac o vină.

INÈS : Nu m-am gîndit la nici o „îndemînare". Am vorbit de nepotul măriei tale într-un moment în care sufereai, în clipa în care erai slab, nu ca să profit de această slăbiciune ci fiindcă trăiam şi unul şi celălalt o mare clipă a adevărului şi am vrut să răsplătesc încrederea cu încredere. Eu m-am încrezut în omenia din măria ta, fiindcă toată viaţa am avut încredere în omenia oamenilor. Îngăduie-mi măria ta să am încredere în tine. Nu ar fi minunat să-ţi pot spune : „O, rege, eşti ca o mînă pe fruntea mea !" Măria ta nu se încrede niciodată în om ?

FERRANTE : Mă încred uneori în teama lui.

INÈS : Eu n-am putut niciodată crede că omul ar putea răsplăti mărinimia cu fărădelegi. Fireşte, trebuie să fie şi excepţii, dar le bănuiesc rare. Poate să te mire măria ta, că nu mă tem mai mult de tine. Dar în

clipele în care te îndoiești de cineva și în care ești ispitit parcă să te temi de acel cineva, în acele clipe în care mi se șoptea că ar trebui să mă feresc de rege, îmi spuneam : „Nu, tatăl omului pe care-l iubesc și căruia nu i-am dorit și nu i-am făcut întotdeauna decît binele, nu-mi va face niciun rău". Și-apoi dacă e vorba să fii pedepsit fiindcă ai avut prea mare încredere, cu atît mai rău ! Ești pedepsit de oameni, nu de Cel-de-Sus. Iată, măria ta, de ce nu-mi este și nu-mi poate să fie prea teamă de rege, deși, de multă vreme îmi dă tîrcoale o spaimă nedeslușită de ceva...

FERRANTE : Văd că ești foarte pătrunsă de mărinimia domniei tale și că te aștepți chiar la o răsplată pentru ea. Dar să nu mai vorbim despre asta. Din tot ce mi-ai spus, rețin încredințarea că m-ai surprins într-un moment de slăbiciune. Ce bucurie, fără îndoială, să-ți poți spune — așa cum fac de obicei femeile : „Așa rege cum îl știți, nu e mai puțin un biet om ca ceilalți !" Ce triumf pentru doña Inès ! Ei bine, află că te înșeli adînc, domnia ta ca și cîțiva alții. Și acum, te rog să te retragi. De mai bine de un ceas îmi tot dai tîrcoale ca un fluture în jurul flăcării. Așa cum mi-am dat seama, toate femeile se învîrtesc cu încăpățînare în jurul a ceea ce trebuie să le ardă.

INÈS : O să mă arzi pe rug, măria ta ? Oricît de puțin preț aș avea eu, sînt însă două făpturi care au nevoie de mine. Pentru ele trebuie să trăiesc. Și apoi...

și pentru mine, da, și pentru mine... Dar, măria ta s-a schimbat la față... s-ar părea că nu se simte bine.

FERRANTE : Iartă-mă, lungile convorbiri între patru ochi, cu oameni de bună calitate, sfîrșesc prin a mă indispune. Să încheiem deci. Întoarce-te liniștită la Mondego.

INÈS : Sînt liniștită. Știu că nu m-ai dăruit morții înainte ca eu să-l mai fi îmbrățișat odată...

FERRANTE : Nu mi-e teamă, în ce te privește, decît de tîlharii de drumul mare, primejdioși la ceasul acesta. Ești însoțită de numeroși slujitori credincioși ?

INÈS : Numai de patru.

FERRANTE : Bine înarmați ?

INÈS : Nu prea. Dar noaptea e luminoasă și fără capcane. Privește măria ta. Mîine va fi o zi frumoasă : cerul e plin de stele.

FERRANTE : Toate luminile acelea pe unde n-a trecut Răscumpărarea... Vezi scara ?

INÈS : Scara ?

FERRANTE : Scara care duce la cer.

INÈS : Scara lui Iacob ?

FERRANTE : Nu, cîtuși de puțin : scara care duce din iad la cer. Toată viața n-am făcut decît să mă urc și să mă cobor pe ea, din iad în cer și din cer în iad. Fiindcă în pofida tuturor păcatelor mele, am trăit întotdeauna acoperit de mîna dumnezeiască. Și asta a fost o ciudățenie.

INÈS : O ! S-a stins o stea.

FERRANTE : Se va aprinde în altă parte.

SCENA A ŞAPTEA

FERRANTE singur, apoi o SENTINELĂ şi CĂPITANUL BATALHA

FERRANTE : De ce oare o ucid ? Trebuie să existe fără îndoială o raţiune dar pentru moment nu o văd limpede. Nu numai că Pedro nu se va însura cu infanta dar îl voi înarma împotriva mea fără putinţă de iertare. Voi adăuga deci o primejdie mai mult pe groaznica mantie de primejdii pe care o tîrăsc pe mine şi după mine, tot mai grea, tot mai încărcată şi pe care eu însumi am încărcat-o după bunul meu plac, pînă ce într-o zi... Ah, moartea te pune în afară de orice primejdie... De ce oare o ucid ? Act inutil, act funest ! Dar propria-mi voinţă mă soarbe şi fac o greşeală ştiind bine că este o greşeală. Fie, dar atunci măcar să mă descotorosesc cît mai repede de această faptă. Mai bine o mustrare de cuget, decît o şovăire sfredelitoare. *(Strigă.)* Un paj ! Nu... nu !... Nu un paj. O sentinelă... *(Intră un soldat.)* Să fie chemat căpitanul Batalha. *(Singur.)* Cu cît măsor mai limpede tot ce e nedrept şi barbar în ceea ce fac cu atît mă cufund mai ameţitor în vîltoarea pornirii mele, fiindcă cu atît îmi place mai mult. *(Intră căpitanul.)* Căpitane, doña Inès abia a ieşit de aici şi porneşte spre Mondego cu patru slujitori credincioşi dar slab înarmaţi. Ia cîţi oameni crezi că e nevoie, ajunge-o din urmă şi loveşte ! E o cruzime, dar trebuie. Ai grijă să nu dai greş. Oamenii au întotdeauna tot felul de şiretlicuri ca să nu moară. Şi fă totul dintr-o singură lovitură. Sînt unii oameni pe care nu trebuie să-i ucizi de la prima lovitură : ar fi prea repede. Pe ea însă, dintr-odată. Pe sufletul meu, vreau să nu sufere deloc.

CĂPITANUL : Am văzut-o ieşind de aici. După înfăţişarea ei, s-ar fi zis că era departe de a bănui...

FERRANTE : O liniştisem pentru vecie.

CĂPITANUL : Trebuie să luăm şi un duhovnic ?

FERRANTE : De prisos. Sufletul îi este la fel de neted ca şi faţa. *(Căpitanul se îndreaptă spre ieşire.)* Căpitane, alege oameni de care să fii sigur.

CĂPITANUL *(arată pumnalul)* : De ăsta sînt sigur.

FERRANTE : Cînd e vorba de ucis, nimic nu este deajuns desigur. Să aduceţi corpul şi să-l depuneţi în capela palatului. Trebuie să-l văd şi eu. Cineva nu este cu adevărat mort decît dacă l-ai văzut mort cu proprii tăi ochi. Şi l-ai şi pipăit. Cunosc vai ! atît de bine şi asta ! *(Căpitanul iese.)* Ar mai fi timp să dau un contra-ordin. Dar aş fi oare în stare s-o fac ? Ce căluş nevăzut mă împiedică să scot strigătul care ar salva-o ? *(Se duce să se uite pe fereastră.)* Mîine va fi o zi frumoasă : cerul e plin de stele... Ar mai fi timp... Chiar şi acum... Ani de zile, o sumedenie de acte se nasc dintr-unul singur, dintr-o singură clipă. De ce ? Şi acum încă s-ar mai putea... În nişte locuri liniştite... Şi oamenii mă socotesc slab ! *(Cu o cutremurare.)* Ah !... Acum e prea tîrziu. I-am dăruit viaţa veşnică şi eu am să pot să respir... Străjeri ! Aduceţi lumini ! Lăsaţi-i să intre pe toţi cei pe care îi veţi

afla prin palat. Haide, ce aşteptaţi ? Lumini, lumini, lumini ! Nimic nu s-a săvîrşit aici în întuneric. Poftiţi domnilor, poftiţi...

SCENA A OPTA

FERRANTE, OAMENI DIN PALAT — de toate categoriile ; printre ei şi EGAS COELHO

FERRANTE : Domnilor, doña Inès de Castro nu mai trăieşte. Mi-a destăinuit apropiata venire pe lume a unui bastard al principelui. Am pus să fie executată pentru a apăra puritatea succesiunii la tron şi pentru a pune capăt tulburării şi necuviinţei pe care le pricinuia în regatul meu. Va fi fost ultimul şi marele meu act de justiţie. O astfel de hotărîre nu este luată fără durere. Dar dincolo de această nefericită femeie, se afla şi se află regatul meu, poporul meu, sufletele pe care Cel-de-Sus mi le-a încredinţat şi legămîntul făcut cu acest popor cînd am primit să fiu rege. Un rege este ca un mare copac dator să facă umbră... *(Îşi trece mîna peste frunte şi se clatină.)* A ! Cred că sabia Domnului s-a rotit deasupra mea... *(Se aduce un jilţ în care este aşezat.)*

EGAS COELHO : Regele meu ! Regele meu ! Aduceţi un medic...

FERRANTE : Am încheiat cu minciunile...

EGAS COELHO : În numele Cerului, nu ne părăsi ! *(Aparte.)* Dacă Pedro se urcă pe tron, sînt pierdut.

FERRANTE : Acum nu-ţi mai cer să-mi dezvălui taina ta. A mea îmi ajunge. Te las în pace.

EGAS COELHO : Mă laşi în iad. Dar nu ai să mori măria ta, nu-i aşa ?

FERRANTE : Într-o clipă voi fi mort şi gheara fiului meu se va abate peste tine.

EGAS COELHO : Poate că totuşi Inès nu a murit. Cîteva cuvinte, scrie cîteva cuvinte... Voi încerca să-i ajung din urmă...

FERRANTE : A murit, Coelho, a murit ! Cel-de-Sus mi-a dat de veste. Şi tu ai murit.

EGAS COELHO : Nu, nu... Nu e cu putinţă...

FERRANTE : Îţi vor smulge inima din piept şi ţi-o vor arăta.

EGAS COELHO : Nu, nu, nu !

FERRANTE : Înainte de a-ţi da duhul, îţi vei vedea inima.

EGAS COELHO *(nemaiştiind ce spune)* : De unde ştii ?

FERRANTE : Cel-de-Sus mi-a spus-o...

EGAS COELHO *(căzînd în genunchi la picioarele regelui)* : Nu mă prăvăli în deznădejde !

FERRANTE : Deznădejdea celorlalţi nu mă mai poate înspăimînta.

EGAS COELHO : Trăieşte, rege al meu, trăieşte, te implor !

FERRANTE : Mă înduplec cîteodată de cel ce nu mă imploră ; niciodată de cel ce mă imploră.

EGAS COELHO : Trăieşte ! Trebuie să trăieşti !

FERRANTE : Dă-te mai înapoi Egas. Îmi sufli în faţă, şi răsuflarea ta nu-mi prieşte.

EGAS COELHO *(ridicîndu-se)* : Atunci, lasă-mă să fug. Mai trăieşte cîteva ceasuri, numai cîteva ceasuri. Atît cît va fi trebuinţă ca să fug. *(Către cei de faţă.)* Oa-

meni vii, de carne și de sînge, voi toți care lîngă mine ați stat și care veți trăi mai departe, este cineva printre voi care să dorească să rămîn și eu în viață ? *(Tăcere.)*

FERRANTE *(îl prinde de încheietura mîinii)* : Domnilor, nu știu cum va judeca viitorul execuția doñei Inès. Poate ca un bine, poate ca un rău. Oricum ar fi, iată pe cel ce înaintea oricărui altul, mi-a inspirat această hotărîre. Aveți grijă să răspundă de fapta sa în fața regelui, fiul meu. *(Egas Coelho încearcă să fugă. Cîțiva din curtenii de față îl înconjoară și-l scot din scenă.)* O, Doamne, în scurtul răgaz care mi-a rămas, înainte ca sabia să se rotească din nou și să mă fulgere, fă ca această sabie să taie cumplitul nod de contradicții din mine, ca măcar o clipă înainte de a înceta să mai exist, să aflu însfîrșit ce anume sînt ! *(Îl trage pe Dino del Moro și-l ține strîns lipit de el.)* Nevinovăția acestui copil să-mi slujească de ocrotire cînd mă voi înfățișa judecătorului meu... Nu-ți fie frică și rămîi lîngă mine, orice s-ar întîmpla... chiar și dacă mor : Domnul te va răsplăti, Domnul te va răsplăti, micul meu frate... Mult mai bun și mult mai rău. *(Se ridică.)* Cînd voi reînvia... Ah, sabia, sabia... Doamne fie-ți milă de mine... *(Se prăbușește.)*

DINO DEL MORO *(îngenunche numai cu un picior în fața cadavrului regelui)* : Regele a murit.

Se produce tumult și agitație. Glasuri amestecate se încrucișează : „Să fie adus repede un medic". „Dar vedeți bine că-i mort", „Să se închidă porțile palatului". În mijlocul acestui tumult este adusă pe o targă Inès, moartă, în timp ce clopotele încep să bată. Tumultul, de îndată, se potolește. În tăcere, toți se retrag din jurul cadavrului regelui întins pe lespezi și se îngrămădesc în partea opusă a scenei, cu excepția lui Dino del Moro care, după un gest de șovăire, rămîne mai departe, sprijinit pe un genunchi, lîngă rege. În acest moment, apare și Pedro și se aruncă pe targă hohotind de plîns. După cîteva clipe, intră locotenentul Martins purtînd, pe o pernă neagră, coroana regală. Pedro ia coroana și o așează pe pîntecul lui Inès. Apoi se întoarce spre ofițerul care comandă garda. Acesta scoate sabia. Toți soldații din gardă fac la fel și dau onorul. Atunci Pedro îi obligă cu privirea pe toți cei de față să îngenunche. Prințul Mării îngenunche și el, dar după o șovăire și vădit călcîndu-și pe inimă. Pedro îngenunche din nou, cu fruntea lipită de trupul doñei Inès și plînge. Toți cei de față încep să murmure o rugăciune.

În cealaltă parte a scenei, corpul regelui a rămas întins pe lespezi vegheat numai de pajul andaluz care nu s-a clintit. După o clipă, pajul se ridică încet, privește lung cadavrul, apoi, tot încet, se îndreaptă spre targă. La jumătate de drum, se oprește, șovăie, se întoarce și privește din nou cadavrul regelui. Hotărîndu-se, se duce și el și îngenunche alături de ceilalți lîngă targă. Cadavrul regelui rămîne singur.

RĂZBOIUL CIVIL

PIESA ÎN TREI ACTE

PERSONAJELE

POMPEI, 58 de ani şi 11 luni, proconsul
CATO, 48 de ani, pretor, general în armata lui Pompei
ACILIUS, 35 de ani, tribun, căpitan în armata lui Iulius Cezar
LETORIUS, 50 de ani, tribun, general în armata lui Iulius Cezar
FANIUS, 30 de ani, căpitan în armata lui Iulius Cezar
DOMITIUS, 50 de ani, cumnatul lui Cato, proconsul, general în armata lui Pompei
SEXTUS POMPEI, 18 ani, fiul lui Pompei, tribun militar în armata lui Pompei
MANCIA, 55 de ani, legionar în armata lui Pompei
METELUS SCIPIO, consul, socrul lui Pompei, general în armata ginerelui său
LENTULUS, peste 60 de ani, proconsul, general în armata lui Pompei
BRUTUS[1], 38 de ani, nepotul lui Cato, căpitan în armata lui Pompei
SERVILIUS LENA, vreo 30 de ani, subofiţer în armata lui Cezar.
UN OFIŢER din armata lui Pompei
CORUL (un glas de bărbat, din fosa orchestrei)

---

[1] Este vorba de cel ce avea să-l ucidă pe Cezar. Precizarea este necesară fiindcă în aceeaşi vreme, cinci personaje purtau acest nume de Iunius Brutus.

RĂZBOIUL CIVIL (glas de femee[1], în fosa orchestrei).

Glasuri de ofițeri, legionari, lictori ai lui Cezar sau ai lui Pompei

Acțiunea se desfășoară succesiv în tabăra lui Cezar, apoi în aceea a lui Pompei, la sud de Dyrrachium (mai tîrziu Durazzo) în zilele de 15, 16 și 17 iulie ale anului 48 dinaintea erei creștine.

[1] Autorul a specificat că dorește un glas de femee nu numai fiindcă în limba franceză cuvîntul război este de genul feminin ci și din motive subiacente, legate de tot ceea ce o femeie reprezenta pentru Montherlant : în chip oarecum implicit : pasiune, tărie generată de pasiune, dar, adesea și inconsecvență și versatilitate capricioasă (n.t.).

ACTUL ÎNTÎI

MORS ET FRICUM

În întuneric, înainte de ridicarea cortinei, glasul — de femeie — al Războiului Civil izbucnește cu vehemență din fosa orchestrei.

RĂZBOIUL CIVIL : Eu sînt Războiul Civil ! Și mi-e lehamite să văd pe popîndăii ăștia stînd aliniați față-n față și holbîndu-se unii la alții ca și cum ar fi vorba tot de neroadele lor războaie naționale. Eu nu sînt războiul desișurilor de pădure sau al cîmpiilor întinse. Eu sînt războiul aprigului For, războiul pușcăriilor și al străzii, al vecinului împotriva vecinului, al rivalului împotriva rivalului, al prietenului împotriva prietenului. Sînt Războiul Civil, războiul cel bun în care știi pentru ce ucizi și pe cine ucizi : lupul mănîncă mielul dar nu îl urăște, dar lupul îl urăște pe lup. Eu regenerez și călesc un popor : au fost popoare care au pierit într-un război național ; nici unul nu a pierit însă într-un război civil. Eu desmeticesc chiar și pe cei mai bicisnici dintre oameni smulgîndu-i din trăirea lor îndobitocită, de turmă. Gîndirea lor amorțită se trezește într-un

străfund apoi în toate celelalte, ca un foc care se întinde. Eu sînt focul care se întinde și arde și luminează arzînd. Eu sînt Războiul Civil, războiul cel bun.

(Larmă nedeslușită de glasuri bărbătești în spatele cortinei)

ACILIUS *(în spatele cortinei)* : Cine se scarpină cu degetul cel mic în cap ca să nu-și strice frumusețe de pieptănătură ?

SOLDAȚII *(în cor în spatele cortinei)* : Pompei !

ACILIUS : Cine se fîstîcește și se bîlbîie în For cînd începe să fie luat peste picior ?

SOLDAȚII : Pompei !

ACILIUS : Cine roșește ca Aurora cînd cineva îi adresează pe neașteptate cuvîntul sau cînd se află în fața unei adunări ?

SOLDAȚII : Pompei !

(Se ridică cortina.)

SCENA ÎNTÎI

ACILIUS, LEGIONARI, DOI CENTURIONI, apoi LETORIUS

Un punct întărit în tabăra lui Cezar. În dreapta, un mal sprijinit cu stobori și, deasupra, un gard de uluci.

La stînga, se văd, în depărtare, munți stîncoși, dușmănoși, cu vîrfuri apărate de cîte o cetățuie. La picioarele lor, o pată de albastru foarte închis : întinderea lină a mării. Deasupra, albastru mai deschis și străveziu : cerul.

Pe scenă, vreo doisprezece legionari și doi centurioni, în picioare sau șezînd. Acilius, în picioare. Legionarii au, toți, între treizeci și treizeci și cinci de ani ; centurionii sînt mai tineri.

Tot timpul primului act se va auzi, din cînd în cînd, răpăială îndîrjită de tobe mici care cînd se va apropia, cînd se va depărta.

ACILIUS : Ce să-i mai tot spunem Pompei ! Ni s-a împuiat destul capul cu numele ăsta. Eram încă în fașă cînd ticălosul de Syla a pus să i se zică lui Pompei, Magnus, adică *Cel mare* : Pompeius Magnus ! Ca să ne vină mai ușor, hai să-i spunem și noi Magnus... Așadar, cînd Cicero a venit să-i ceară să-l apere de Claudius, cine a poruncit să i se spună că nu-i acasă și a șters-o pe ușa din dos ?

SOLDAȚII : Magnus !

ACILIUS : Cine s-a ferecat în casă mai bine de o lună de zile cînd unul din sclavii lui Claudius a fost prins dîndu-i tîrcoale, înarmat cu un pumnal ?

SOLDAȚII : Magnus.

ACILIUS : Cine a spus : „Va fi destul să bat din picior ca legiunile să răsară din țărînă“, ca, după aceea, oamenii să intre parcă în pămînt pretutindeni pe unde se vestea că sosesc trimișii însărcinați cu recrutarea ?

SOLDAȚII : Magnus !

ACILIUS : Tot el s-a mai făcut de rușine și în altă împrejurare. În clipa în care călăul ridica sabia să taie capul lui Carbo, osîndit din porunca lui de tribunalul de el rînduit, Magnus a cerut gîdelui să mai aștepte puțin fiindcă avea o mică treabă care nu-i mai dădea răgaz.

UN SOLDAT : Generalul Treabă-Mică !

UN ALT SOLDAT : Un cufurit !

ACILIUS : Nu, băieți ! Eu sînt cinstit. Treabă-Mică, zis Magnus, zis Pompei, nu e un fricos. Adesea e curajos și numai cîteodată și fricos.

UN SOLDAT : Cezar nu-i niciodată fricos, tribune Acilius !
ACILIUS : Nu, Cezar nu-i niciodată fricos. Dar pe Pompei l-am văzut plin de curaj în luptă...
SOLDAŢII : Hu, hu, hu !...
ACILIUS : Da, da, plin de curaj ! Ţin să o spun şi să o repet !
SOLDAŢII : Hu, hu !
ACILIUS : În războiul purtat împotriva lui Carbo, l-am văzut cu ochii mei aruncîndu-se asupra comandantului călărimei galilor şi străpungîndu-l cu suliţa apoi căutînd pretutindeni încăierare corp la corp. Fără coif, ca să fie bine recunoscut de duşmani. Şi în cîte alte împrejurări nu s-a purtat la fel. Da, mi-a fost dat să-l văd în clipele sale de curaj. Şi asta n-am s-o uit niciodată. Actele de curaj se bucură de un soi de nemurire. Oricît s-ar depărta în trecut, ele rămîn mereu tinere, pline de viaţă. Nu, Pompei nu de moarte se teme. Ci numai de moartea venită de la Cezar. Îi este frică de ceea ce reprezintă Cezar ca om. O frică trupească.
UN CENTURION : Îi e frică să nu fie ucis şi a trăit şi aşa prea mult ! De cînd eram în leagăn, ni se tot împuiau, şi mie, urechile cu Marele Pompei ! Sîntem sătui de măria lui.
ACILIUS : Ni s-a întîmplat să vedem adesea, în Numidia, doi lei de aceeaşi mărime care s-ar fi zis că au aceeaşi putere. Dar iată că unul din ei fugea mereu, cu botul la pămînt şi cu coada între picioare, în faţa celuilalt. Aşa face şi Pompei în faţa lui Cezar. Gîndiţi-vă şi voi : acum optsprezece luni, Pompei era singur consul la Roma.
CENTURIONUL : Cu depline puteri !
ACILIUS : Cezar se afla de nouă luni în Galia. De acolo şi-a exprimat dorinţa să-şi puna candidatura la consulat. Pompei şi Senatul i-au interzis s-o facă dacă nu-şi trimite la vatră armata. Cezar nici n-a voit s-audă şi a trecut Rubiconul cu cinci mii de oameni. Deşi se putea bizui pe un număr de două ori mai mare de soldaţi. Pompei a şters-o din Roma fără să fi încercat, măcar de ochii oamenilor, un gest de apărare...
UN SOLDAT : S-a grăbit să-şi trimită în Grecia, la adăpost, nevasta şi băiatul. Sextus are optsprezece ani. La vîrsta lui n-ar fi putut să se bată ?
CENTURIONUL : Sextus l-a implorat, şi tatăl lui s-a învoit să-l ţină lîngă el.
ACILIUS : S-a învoit să fugă împreună. Fiindcă, de atunci, Pompei fuge mereu. Spaima lui este de necrezut. Niciodată, nici o singură dată, nu a cutezat să se măsoare el însuşi cu Cezar. La ciocnirea de la Corfinium ca şi la cea de la Marsilia, nu el ci locotenenţii lui se aflau în fruntea noastră. Unii oameni simt nevoia să aibă mereu la ei, sub haină, un pumnal sau o otravă, ca să scape de năpastă dacă s-ar abate cumva pe neaşteptate, asupra lor. Pompei simte nevoia să aibă mereu la îndemînă o corabie cu care s-o poată şterge în larg, alunecînd astfel printre degete năpastei.

UN SOLDAT : Cu atît mai bine ! Hai să-l îmbarcăm odată pentru totdeauna pe moliul ăsta şi să nu mai auzim vorbindu-se de el.

ACILIUS : Tot spre mare s-a îndreptat cînd a fugit în Grecia, părăsindu-şi patria şi lăsînd-o în mîinile lui Cezar. Şi în Grecia — adică aci la Dyrrachium — tot lipit de ţărmul mării stă. Şi preferă să se lase jalnic asediat de noi decît să se depărteze de marea protectoare şi să primească o luptă cu Cezar care ar risca să-l atragă departe, pe uscat. Ce face acum ? Aşteaptă, moliul. Pompei mereu şovăie. Numai cînd e vorba să dea bir cu fugiţii, e hotărît. Sau poate, fiindcă s-a înşelat de prea multe ori, crede acum că cel mai cuminte lucru e să stai cu mîinile în sîn.

UN SOLDAT : Atunci să-l atace Cezar ! Altminteri povestea n-o să se mai isprăvească niciodată. Şi nouă ne trebuie bani şi pămînturi !

UN ALT SOLDAT : Pămînturile ! Banii !

ACILIUS : O să primiţi tot ce vi s-a făgăduit. S-a întîmplat vreodată ca Cezar să nu se fi ţinut de cuvînt ?

UN SOLDAT : Păi să fi îndrăznit numai !

UN ALTUL : O să primim ce ni se datorează, dar cînd ?

ACILIUS : Cînd va fi cîştigată bătălia hotărîtoare !

UN SOLDAT : Or să se dea banii cînd noi vom fi crăpat de mult. Să ni se dea numaidecît o arvună !

ACILIUS : Ocuparea Romei i-a îngăduit, pînă una alta, lui Cezar, să vă dedulcească. Casele vraişte, templele vraişte, vistieria ţării prădată !... Ce vreţi ? Aşa e cînd vrei să fii înscăunat dictator !

UN ALT SOLDAT : Roma ! Asta-i poveste veche. Avem nevoie de bani.

ALT SOLDAT : Să ne ducă la asalt ! Pe urmă, om vedea... Să ne dea prilejul să cucerim oraşe şi să le prădăm. Dacă nu, vă ucidem pe voi toţi, ofiţerii, şi pornim singuri la luptă. Cucerim şi singuri oraşe. Credeţi că avem neapărat nevoie de voi ?

ALT SOLDAT : Gura !

SOLDATUL : Gura ?

ACILIUS : Camarazi ! Cetăţeni !

SOLDATUL : Nu sîntem cetăţeni ! Sîntem soldaţii lui Cezar.

ALT SOLDAT : Şi asta-i adevărat. Trăiască Cezar !

ALT SOLDAT : Trăiască bătrînul chel !

ALT SOLDAT : Şi banii !

ACILIUS : Totul pentru Cezar, adică pentru popor şi pentru soldaţi.

UN SOLDAT *(şopteşte altuia)* : Toate bune, da crezi că vorbele lui sînt din inimă ?

ALT SOLDAT : Iată pe Letorius !

(Intră Letorius. Toţi îl salută. Cei ce şedeau s-au ridicat în picioare. În ciu a celor cincizeci de ani ai săi, Letorius parcă radiază vigoare, jovialitate şi spontaneitate militară. Corneea ochilor săi este înroşită de sînge. Încreţiturile feţei sînt săpate parcă cu vîrful săbiei.)

LETORIUS : Da, copii, da, aveţi dreptate : războiul înseamnă bani. Curajul trebuie să fie bănos.

SOLDAŢII : Aşa e ! Aşa e ! Ura !

LETORIUS : Convingerile trebuie şi ele să fie bănoase. La fel ca şi lipsa de convingere. Şi trădarea trebuie să fie bănoasă. Asta-i deşteptăciunea. Nu e desigur deşteptăciunea lui Cato. Dar e cea bună.

SOLDAŢII : Aşa e ! Aşa e ! Ura !

LETORIUS : Acilius v-a spus adevărat : veţi primi tot ce vi s-a făgăduit. Chiar şi ce nu vi s-a făgăduit.

SOLDAŢII : Ura ! Ura !

LETORIUS *(în şoaptă lui Acilius)* : Ce neghiobi ! *(Cu glas tare către soldaţi.)* Aveţi drepturi asupra noastră. Şi drepturile sînt şi ele nişte zei. *(În şoaptă lui Acilius.)* Atîta doar că nu există zei... *(Cu glas tare către soldaţi.)* Prada este şi ea un zeu. Gratificaţiile excepţionale sînt şi ele zei !

SOLDAŢII : Trăiască Letorius ! Trăiască Letorius !

(Letorius le face semn să se retragă şi rămîne singur cu Acilius.)

SCENA A DOUA

ACILIUS, LETORIUS

ACILIUS : La început mai cîrteau. De cînd li s-a mărit solda cu tot ce am jefuit la Roma, sînt ca nişte mieluşei. La drept vorbind, ce cer ei ? Să li se ierte dobînda la datorii, dobîndă care-i prăpădeşte, şi să li se dea, ca să poată trăi, ei şi cu ai lor, pămînturile cucerite cu sîngele lor. De şapte sute de ani sînt eroi doar de ochii lumii. În realitate, sînt nişte sclavi. Sub ochii lor se desfăşoară la Roma, un lux desgustător, obţinut fără primejdii şi fără sudoare. Astfel stînd lucrurile, li se făgăduieşte marea şi sarea...

LETORIUS : ...şi făgăduielile sînt uitate de îndată ce Statul e salvat datorită lor.

ACILIUS : Sîntem un popor care nu cunoaşte adevăratul interes al omului pentru om. Uneori ne prefacem că sîntem mişcaţi de soarta omului, dar nu sîntem. Prefăcut — şi el — sau nu, Cezar a schimbat totul în această privinţă. Cu toată împotrivirea lui Cato, a impus legea agrară care ne-a silit să ne împărţim pămînturile cu cei mai săraci dintre cetăţeni. Tot în ciuda împotrivirii lui Cato, a împărţit şi moşiile Statului, scoţînd astfel din sărăcia lor lucie douăzeci de mii de familii.

LETORIUS : Cu cel mai mare profit pentru gloria sa.

ACILIUS : Puţin îmi pasă mie de gloria sa ! Sarcina lui Cezar este să stoarcă pe cei ce au prea mult ca să dea celor ce nu au îndeajuns. Îşi satisface astfel ambiţia ? Ei, şi ? Vrea să fie dictator ? Ei, şi ? Să nu ni se mai bată capul cu toate trăncănelile şi cu toate sforăelile răsuflate împotriva dictaturii. Dictatura este ceea ce este omul. Şi hotărîrile lui Cezar au coincis neîncetat cu binele poporului. Cînd se nasc forţe noi şi drepte care cer să fie satisfăcute, măreţia unui om este uneori să se plece în faţa lor, avînd însă aerul că le conduce. Nu pari să fii prea convins ?

LETORIUS : Dacă n-aş fi convins, n-aş fi aici...

ACILIUS : Aminteşte-ţi ce era Republica înainte de războiul împotriva galilor şi ce este acum ! Un haos de

neputință convulsivă. Cezar a plecat, a stat nouă ani departe, în singurătatea și meditația implicate de un război. Și cînd s-a reîntors, cu aureola pe care i-o dăduseră victoriile sale, toți adevărații romani l-au aclamat, toți cei ce fuseseră asupriți s-au adresat lui. Iar el a luat în stăpînire Republica fiindcă era de datoria lui s-o facă. De cinci sau șase ani trebuia ca cineva să ia în mîinile lui destinele Republicii. Nu a spus el armatelor sale : „Înainte de orice, trebuie să ne gîndim la dreptate ; cu ea, puterea armatelor poate năzui orice ; fără ea, nimic bun nu ne va izbuti" ?

LETORIUS : Vorbe de tribun al poporului. Am fi putut tot atît de bine să le spunem și tu și eu. Numai că eu, tribun al poporului, sînt din popor, pe cîtă vreme tu, tribun al poporului, ești cavaler. Și Pompei ți-a îngăduit să treci în rîndurile plebei, fiindcă voiai să fii tribun... Drept mulțumire, ai trecut de partea lui Cezar, deci împotriva lui Pompei.

ACILIUS : Pompei m-a ajutat fiindcă așa-i cerea interesul în acel moment. Nu datorezi nimic cuiva care te-a ajutat numai din interes.

LETORIUS : I-ai explicat că... doreai numai binele poporului ?

ACILIUS : N-am încercat. Lumea care mă înconjoară nu are nici măcar noțiunea adevăratei mele lumi.

LETORIUS : Poporul și cu tine nu trăiți în aceeași lume. Poporul se întreabă : „De ce oare o fi trecut în rîndurile noastre ? Ceva nu e limpede !" De asta nu te va socoti niciodată cu adevărat dintre ai lui.

ACILIUS : Nu am nevoie de recunoștința poporului. Am nevoie numai să-l știu mai puțin de plîns. Pentru asta cred că m-am luptat îndeajuns și că am izbutit destul de multe.

LETORIUS : Ceea ce nu schimbă nimic. Va rămîne la fel de neîncrezător în tine.

RĂZBOIUL CIVIL : Eu am schimbat și acest lucru ! Bogatul este egalul tău devreme ce îl poți ucide fără să fii pedepsit.

LETORIUS : Poporul nu vrea să i se dea, ci să ia singur.

ACILIUS : Cum rămîne atunci cu Cezar aristocratul, coborîtor din Venus ? Și cu pămînturile pe care le-a împărțit ?

LETORIUS : Cezar a cîștigat poporul ; e drept. Să nu căutăm să înțelegem cum și de ce. Sau, mai bine, dimpotrivă, să căutăm. L-a cîștigat nu numai fiindcă e liberal și mărinimos. Cezar place tocmai prin păcatele și chiar prin năstrușniciile sale ; ele reamintesc că a rămas totuși un om. Și dacă se întîmplă uneori să mai și greșească, nu-i numără nimeni greșelile cînd vede rezultatul final așa cum nimeni nu se mai gîndește la răniți și la morți cînd bătălia o fost cîștigată.

ACILIUS : Turbez cînd aud pretinzîndu-se că războiul nostru ar fi un război de ambiție personală, pe cîtă vreme adevărata sa cauză este nefericirea nefericiților.

LETORIUS : Iată o idee ciudată. Cel puțin dacă ai fi sincer...

ACILIUS : E cumplit să nu fii niciodată crezut şi să nu ştii cum să te porţi ca să te creadă lumea ! Trebuie neapărat să faci totul pentru a fi ucis ca să poţi fi crezut? Aveam douăzeci de ani cînd îl vedeam pe Catilina încercînd să-i doboare pe cei puternici. Din pricina asta a fost ucis şi iată că nici după moarte sinceritatea lui n-a fost crezută. Dar ce poţi face şi spune într-o lume în care fiecare faptă sau vorbă, cît de cît omenoase, sînt răstălmăcite, fiindcă lumea asta nu poate fi în stare să conceapă ceea ce nu este la fel de josnic ca ea ? Nimeni nu vede sau nu vrea să vadă decît caricatura pe care lumea singură ţi-o face. Cezar a vorbit despre dreptate dar cine iubeşte cu adevărat dreptatea, cu alte cuvinte altfel decît în abstract, ca îngrozitorul Cato ?

LETORIUS : Cato nu iubeşte dreptatea. Îşi iubeşte doar clasa din care face parte şi pe care o numeşte patria sa.

ACILIUS : Dintre toţi cei din tabăra potrivnică, nici unul nu mă dezgustă mai mult decît Cato care ar trebui condamnat la moarte pentru prostie.

LETORIUS : E un caraghios.

ACILIUS : Nu ştiu dacă este chiar caraghios, ceea ce ştiu însă este că trebuie să facem în aşa fel ca să fie socotit caraghios. Ai văzut cum procedez eu cu el în For ? Nimeni nu trebuie să-i mai răspundă ; niciodată să nu fie contrazis de nimeni. Întotdeauna să se spună că e o paiaţă. Trebuie să rămînă stabilit odată pentru totdeauna că nimic din tot ce gîndeşte, spune şi face nu are nici o importanţă.

LETORIUS : Cît despre Cezar al tău, „binefăcătorul poporului", o să mai vorbim noi. Şi, la urma urmei, de ce nu Pompei ? Pompei a cumpărat poporul cu visteriile deschise ; se numărau banii pe mese, în grădinile lui.

ACILIUS : Letorius, dar ce fel de om eşti tu ? Poate oare fi comparaţie între *a da* şi *a cumpăra ?*

LETORIUS : Dacă va ieşi el învingător, Pompei va da poporului tot ce i-ar fi dat şi Cezar.

ACILIUS : De la Pompei nu am primi nimic. Cezar a cotropit Italia, în aparenţă în chip ilegal dar, de fapt, în chip legal. Întreg poporul îl susţine şi cucerirea Romei a fost, în realitate, o plimbare militară. Pompei a fugit nu numai din laşitate, ci şi ca să adune în Epir hoarde barbare cu care să cotropească, la rîndul lui, patria. Nu vrem să datorăm nimic unui criminal.

LETORIUS : Tocmai pentru că e un criminal trebuie să profitaţi de pe urma lui. Şi eu cred, întocmai ca tine, şi poate şi mai mult ca tine, că Pompei n-a fost alungat din Italia. Ar fi putut să se apere. A plecat ca să adune în Orient cît mai numeroase seminţii barbare şi cu ele să-l zdrobească pe Cezar după ce l-a lăsat să se înscăuneze aici, cu sprijinul lor, să se aşeze el în locul lui. Din ambiţie vrea să-şi vîndă ţara duşmanilor. Este, într-adevăr, trădătorul desăvîrşt.

ACILIUS : Trădător sau nu, întruchipează tot ce urăsc eu mai mult pe lume. „Oficialii", „Partidul oamenilor de bine". Cuvintele astea mă îngreţoşează. Statul lui major ? O adunătură de parveniţi, de falsi-filozofi, de falsi-virtuoşi. Mi se spune uneori : „Sînt totuşi

compatrioţi". Ei bine, eu nu-i socotesc pe partizanii lui Pompei drept compatrioţi. Un cîine, un catîr, un elefant sînt creaturi mai apropiate de mine decît un partizan al lui Pompei. Ce program au pompeienii ? Nici unul ? Cezar ? Tot ce face el este pus sub semnul a trei cuvinte : libertate, îndurare, pace.

LETORIUS : Cînd aud vorbindu-se de pace, trag cuţitul. Cezar vorbeşte de pace ascuţindu-şi sabia. Cît priveşte îndurarea, e adevărat : e îndurător. Îndurător cu prizonierii, omenos cu locuitorii. Dar dacă o să constate că îndurarea şi omenia nu aduc nici un cîştig, rămîne de văzut ce va face.

ACILIUS : Cezar ştie că nu are nici un cîştig personal de pe urma îndurării sale şi totuşi continuă s-o practice.

LETORIUS : Cum să nu aibă cîştig ? Bineînţeles că are ! Graţiază pe Numisius, şi Numisius se sinucide. Dacă este destul să graţiezi pe un duşman sau pe un adversar pentru ca acesta să-şi pună singur capăt zilelor, poţi face fără nici o grijă pe mărinimosul findcă te bucuri astfel şi de beneficiul morţii şi de acel al mărinimiei.

(Se aude o larmă îndepărtată.)

ACILIUS : Ce se aude ? Ce se întîmplă ?

(Acilius şi Letorius se urcă pe mal şi privesc.)

LETORIUS : Au terminat turnul de asalt. Nătărăii se bucură fără să-şi dea seama că turnul este menit să se prăbuşească peste ei în flăcări şi să-i prăjească Auzi-i !

RAZBOIUL CIVIL : „Îndurarea nu-i aduce nici un cîştig personal lui Cezar şi totuşi el continuă s-o practice". Voi romanii credeţi că în timp ce mă slujiţi, puteţi să vă arătaţi în unele împrejurări şi mărinimoşi rămînînd totuşi cumpliţi. Cîndva, îi voi învăţa pe oameni să priceapă că în războiul civil cel ce se poartă mărinimos este un trădător şi trebuie pedepsit ca atare.

(Acilius şi Letorius coboară de pe mal.)

LETORIUS : Îndurarea lui Cezar este o politică. Pompei este şi el îndurător — uneori — ca să-l imite pe Cezar. Pompei este Impostura şi Cezar Minciuna.

ACILIUS : Nu ştiu dacă Cezar minte mai mult decît e firesc.

LETORIUS : Cum să nu ştii ? Proclamă mereu că în Galia domneşte pacea şi nu încetează să ceară trupe şi bani... A fost izgonit din insula britanică şi a pretins că totul s-a datorit furtunilor ce bîntuiesc pe mare. Ai citit comunicatele pe care le dădea la Roma ?

ACILIUS : Toţi marii comandanţi de oşti...

LETORIUS : Da, a cucerit Galia, dar în ce condiţii jalnice ! I-au trebuit nouă ani ca s-o cucerească. Dacă ar fi ascultat sfaturile mele, cucerirea se putea face în cinci ani. Cît despre campaniile purtate împotriva bretonilor, care i-au adus atîtea onoruri publice, ele au fost concepute de un debil mintal.

ACILIUS : După cum văd, te topeşti de dragul marelui nostru conducător !

LETORIUS : Cîteodată mi se întîmplă să-l mai scarmăn un pic, între prieteni. Dar îl admir şi îl iubesc în-

deajuns. Cei nouă ani pierduţi în Galia, i-am petrecut împreună, umăr la umăr : e şi asta un soi de convieţuire care dă naştere la legături pe care nimic nu le mai poate desface. Legătura dintre soţ şi soţie este mai puţin puternică decît legătura dintre conducătorul de oşti din război şi mîna sa dreaptă care ştie totul, cu care se sfătuieşte despre tot, care la nevoie îl înlocuieşte, în toate privinţele, aşa cum îl înlocuiam eu pe Cezar de cîte ori dădea fuga la Ravenna ca să ţină sfat cu zarafii şi mijlocitorii lui.

ACILIUS : Şi pe urmă te-a răsplătit din plin. Eşti astăzi unul din oamenii cei mai bogaţi din Italia.

LETORIUS : Da, mă bucur de două din lucrurile cele mai de seamă : consideraţia şi banii, cel mai de seamă din aceste două lucruri fiind, fără umbră de îndoială, banii. Totuşi, trebuie să adaug că, în această privinţă, alţii au fost şi mai bine trataţi ca mine. E drept, aceia erau cumpăraţi. În treburile astea, adevărul este că toată lumea e, într-un fel sau altul, cumpărată. Într-o tabără ca şi în cealaltă : mărimile, soldaţii, poporul. Atîta doar că soldaţii lui Cezar sînt în acelaşi timp cumpăraţi şi devotaţi. Eu sînt devotat, fără a fi cumpărat. Eu mă plătesc însă singur. *(Întunecat.)* De altfel, anul acesta, mi-au intrat în visterie mult mai puţine venituri ca în anii din urmă.

ACILIUS : Mă întreb de ce ai nevoie de atîţia bani, cînd ştii că mîine sau poimîine vei muri cu siguranţă într-o bătălie ?

(Intră Fanius.)

LETORIUS : Ei, şi ? Îmi plac banii. Şi acum, în chip de concluzie, un sfat : nu-ţi bate capul pentru popor, nu merită atîta osteneală.

ACILIUS : Voi iubi întotdeauna poporul chiar dacă uneori nu este în totul demn de a fi iubit. *(Către Fanius.)* Ce părere are prietenul nostru Fanius ?

FANIUS : Nici una. Sînt la război. Şi în timp de război, nu gîndeşti.

(Acilius iese.)

SCENA A TREIA

LETORIUS, FANIUS

LETORIUS : Am surprins adineaori pe Acilius în timp ce se deda la unul din exerciţiile sale de popularitate. Faci pe idiotul ca să placi idioţilor. Pe urmă devii şi tu idiot, fără să-ţi dai seama. Acilius m-a asigurat că iubeşte sincer poporul, pe sclavi, pe săraci... Mie mi-e groază de săraci, dar pe soldaţii mei îi iubesc. Ce vrei : la război ai nevoie de oameni care să primească să fie măcelăriţi.

FANIUS : S-ar putea ca Acilius să iubească într-adevăr poporul, dar se foloseşte de el. Primul timp : este de bună credinţă dispus să-l servească. Al doilea timp : se serveşte el de popor. În felul acesta, îşi împacă generozitatea cu interesul ceea ce nu e deloc o combinaţie proastă.

LETORIUS : Nimeni nu crede în generozitatea lui Acilius. Nici măcar plebea care obţine de la el tot ce vrea. Acilius se sileşte să pară grosolan. Eu sînt grosolan din născare. Este sincer însă — asta e sigur — cînd urăşte clasa socială din care se trage. Mă întreb uneori ce i-a putut face clasa acestui băiat ca să se întoarcă cu atîta înverşunare împotriva ei ? Poate nimic. Şi el vrea s-o înfrunte numai fiindcă atitudinea asta îi asigură o anumită aureolă. Trebuie totuşi să poarte unele stigmate ca să aibă ideile pe care le are. Dar să trecem acum la lucruri mai serioase. Am vorbit cu Cezar, i-am demonstrat că porţiunea de teren dintre capătul liniilor noastre dinspre Dyrrachium şi mare, rămînînd pentru moment neocupată, constituie un punct primejdios. Şi l-am convins să mă trimită să fac o recunoaştere strategică în acel loc. I-am spus că te voi lua cu mine şi că ne vom duce noaptea fiindcă în timpul zilei am putea fi văzuţi de pe unul din vasele lui Pompei care controlează coasta. S-a învoit şi cu asta. Aşadar, astă seară vei veni să cinezi cu mine, în cortul meu. La căderea nopţii, vom pleca împreună în văzul tuturor. Cît despre ce va urma, totul se va petrece aşa cum am hotărît. Cu toată lăcomia lui de bani, grecul care trebuie să ne ia în barcă murea de frică. *(Trage pumnalul.)* Jucăria asta l-a convins.

RĂZBOIUL CIVIL : Grecii erau temuţi de străini cînd armele lor erau călite pe nicovalele mele. Au ajuns sclavi deîndată ce au încetat să se mai ucidă între ei.

FANIUS : Pompei cu capul lui de burduf puhav, Cato cu mutra lui de scrumbie afumată. Brutus cu fruntea îngustă de om mărginit, neghiobul de Domitius... Cînd te gîndeşti că mîine vom face parte din şleahta lor ! Va fi măcar plăcut să mai vedem şi alte chipuri.

LETORIUS : Nu pretind că informaţiile pe care le voi aduce lui Pompei să însemne mare lucru. Amîndouă armatele, şi a lui ca şi a lui Cezar, sînt alcătuite jumătate din transfugi şi jumătate din spioni. Toată lumea ştie, deci, ce n-ar trebui să se ştie. În schimb, îi voi aduce o bună cunoaştere a războiului şi a lui Cezar ca om de război. Chelul cu pielea albă o să-şi dea seama ce înseamnă să mă aibă duşman. Începuse să-şi dea aere de superioritate faţă de mine. Mă vorbea de rău. Moartea să i se cuibărească în oase. Îi scuip în gură !

FANIUS : Ne trecem viaţa vorbindu-i pe oameni de rău şi oamenii îşi trec viaţa vorbindu-ne pe noi de rău. Fără ca lucrul să aibă, de altfel, nici o importanţă.

LETORIUS : Aveam douăzeci de ani cînd l-am cunoscut. De treizeci de ani sîntem prieteni. Am avut tot timpul să nu-l mai pot suferi.

FANIUS : Şi... l-ai urît în tot acest răstimp ?

LETORIUS : Da, fără să-mi dau seama.

FANIUS : La ce bun prietenia ? De vreme ce nu e ceartă decît acolo unde e prietenie. N-ai prieteni, n-ai ceartă. E simplu !

LETORIUS : Dar tocmai pentru asta ai prieteni, ca să te cerţi cu ei. Şi apoi, am scos foarte mulţi bani de pe ceea ce uram. Nu e o treabă isteaţă ?

FANIUS : Eu aş vrea să storc bani de la Domitius, să-i cer să mă împrumute.

LETORIUS : Ia seama ! Domitius e piază rea şi pe tot ce pune mîna iese prost. Domitius face parte din personalul comic al războiului civil. Ia gîndeşte-te puţin ! A fost numit proconsul în Galia în clipa în care Cezar a pornit împotriva Italiei. Astfel că nu şi-a putut lua postul în primire. A avut inconştienţa să se pună în fruntea armatei trimisă să-l oprească pe Cezar la Corfinium. Armata fiind nimicită, Domitius i-a poruncit unui sclav să-i dea otravă. Nici n-a isprăvit bine de băut otrava şi a aflat că Cezar se poartă mărinimos cu prizonierii. Iată-l dîndu-se de ceasul morţii — e cazul de a o spune — că s-a grăbit cu otrava cînd sclavul vine să-i spună că, din greşeală, i-a dat un sirop nevătămător. Cu atît mai bine ! Începe să se pregătească să se ducă să facă act de supunere în faţa lui Cezar, cînd proprii lui soldaţi îl fac prizonier şi îl duc plocon învingătorului, lipsindu-l astfel de beneficiul unei capitulări elegante. Cezar îl lasă în libertate, ba îi mai dă şi banii pe care nătărăul îi depusese în mîinile magistraţilor din Corfinium, bani care constau din solda soldaţilor săi, adică ai lui Pompei. Ce trebuia să mai facă acum ? Să rămînă neutru ca să nu abuzeze de mărinimia lui Cezar ? Să se reîntoarcă la Pompei ? În cele din urmă, s-a reîntors la Pompei care l-a primit foarte prost. Lui Pompei îi era ruşine că şi-a redobîndit un comandant de oaste datorită lui Cezar. Să nu uit să

adaug că, după aceea, a luat parte la lupta navală de la Marsilia unde a fost bătut a doua oară.

FANIUS : Trebuie să recunoşti că generozitatea lui Cezar i-a dat duşmanului un general în plus.

LETORIUS : Generozitatea lui Cezar ! Calcul, ipocrizie şi dispreţ. Înainte de Cezar, îndurarea nu era lipsită, într-un anumit fel, de oarecare măreţie. De cînd e practicată de Cezar, a început să aibă ceva putred. Cu ce drept mă graţiezi tu pe mine ? Tu, compatriotul meu, cu ce drept te-ai făcut stăpînul meu ? Cu dreptul celui mai tare ? Acceptînd graţierea din partea unui tiran, Domitius a dat o valoare legală actelor tiranului şi s-a recunoscut, implicit, vinovat. Cei graţiaţi de un tiran nu trebuie nici să se arate recunoscători faţă de cel ce i-a graţiat — care nu avea un asemenea drept — şi nici să ia armele din nou împotriva lui, ceea ce e prea puţin demn. Ce să facă ? Să se ascundă în gaură de şarpe şi să tacă. În felul lor, ei sînt nişte prizonieri. Mă asculţi ?

FANIUS : Numai pe jumătate. Mi-e gîndul la altceva. E curios dar ştii... nu-mi place să trădez.

LETORIUS : Nu e vorba de trădare, ci să-ţi dai seama că o cauză este mai dreaptă decît cealaltă şi să sacrifici cauza. cinstei tale.

FANIUS : E rîndul meu să-ţi spun : să fim serioşi ! În vremurile astea, trebuie să strîngi şi să pui la adăpost tot ce poţi. Dar de cînd cu războiul nici un datornic nu mai plăteşte. Şi dacă va ieşi învingător, Cezar va impune un morator al datoriilor. Am bani depuşi la Efes, în Grecia. Bani trimişi acolo înainte

de a începe războiul. Efesul se află acum de partea lui Pompei. Dacă Pompei e bătut și Cezar pune mîna pe Efes, îmi pierd toţi banii. Dar dacă tu treci în armata lui, Pompei nu va mai fi bătut. De asta te și urmez, ca să-mi pot pune la adăpost banii. Bine înțeles, asta rămîne numai între noi !

LETORIUS : N-ai nici-o grijă ; voi fi mormînt. *(Se aud săgeţi vîjîind prin văzduh.)* Ce-i asta ? Săgeţi se încrucișează în văzduh ? *(Letorius și Fanius se urcă pe mal și privesc.)* Ce fac dobitocii ăștia ? Pe cinstea mea, parcă ar căuta să se ucidă, unii pe alţii, peste linia frontului, numai așa, ca să le mai treacă timpul. Treaba lor. E sectorul lui Longin.

FANIUS : În timp ce moartea seceră la Longin, oamenii din sectorul lui Namura se scaldă în tihnă, în rîu, în tovărășia soldaţilor lui Cezar.

LETORIUS : Ce vrei, așa e Longin.

FANIUS : *(coboară de pe mal)* : În Efes este un bancher...

LETORIUS : Timocrat !

FANIUS : Da, Timocrat... dar dă dobîndă foarte mică.

LETORIUS : A, nu ! Banii mei nu muncesc niciodată cu mai puţin de patruzeci și opt la sută.

FANIUS : Ai mei, vai ! numai cu treizeci și patru ! Se vede că nu sînt general.

LETORIUS : Mie, cînd un datornic întîrzie să-mi plătească sau vrea să-mi facă șicane, îi trimit călărașii mei... *(Prin fundul scenei doi oameni trec purtînd cadavrul, însîngerat al unui soldat ucis de o săgeată ; o clipă Letorius și Fanius întorc capul și se uită după ei, apoi reiau convorbirea.)* Dacă banii tăi nu-ţi aduc

un venit destul de mare, ai să fii despăgubit din confiscările la care se va deda Pompei.

FANIUS : A, de bună seamă, vor fi ocazii interesante !

LETORIUS : Și Cezar a procedat la confiscări, dar toţi banii i-a înghiţit armata. Confiscările lui Pompei vor fi mult mai demne de interes, fiindcă victoria lui va pune capăt războiului, așa că banii vor rămîne în buzunarele lui Pompei și ale partizanilor săi.

FANIUS : Din ce în ce mai ispititor ! *(Prin fund este transportat un nou cadavru. Letorius și Fanius se întorc și acum să privească dar mult mai distrat.)*

LETORIUS : Confiscările lui Pompei vor fi mai serioase și fiindcă partida lui a avut pierderi destul de grele de la o vreme. Nimic mai firesc ca toţi să pretindă ca sacrificiile lor să fie cît mai larg răsplătite. În orice afacere bănească făcută cu minte ageră, pierderea trebuie să fie transformată, în cele din urmă, în cîștig.

(Alt cadavru prin fund. Cei doi nu mai întorc capul.)

FANIUS : Spune-mi, dragul meu Letorius, de vreme ce în această treabă, m-ai luat pe garanţia ta...

LETORIUS *(neliniștit)* : Cum pe garanţia mea ?

FANIUS : Nu m-am exprimat bine. Vreau să spun că din cauza ta trec la Pompei și-mi asum acest risc. Astfel fiind, îmi îngădui să-ţi cer unele sfaturi. Tu cunoști afecţiunea mea pentru tine...

LETORIUS : Cînd aud vorbindu-mi-se de afecţiune, pun mîna pe cuţit.

FANIUS : Lasă-ţi cuţitul în pace şi spune-mi mai bine, dacă bancherul Lisip din Corint prezintă sau nu garanţii absolut serioase. Fiindcă aurul meu este risipit cam pretutindeni şi fiindcă la Corint...

LETORIUS : Acum doi ani, Lisip a avut o poveste cam încurcată... A fost vorba de nişte aur cu aliaj fraudulos.

FANIUS : Bineînţeles, eu n-am ştiut nimic de asta. Tu ai aflat-o fiindcă eşti general... *(O suliţă, apoi o alta cad şi se înfig în pămînt chiar între cei doi.)* Ia te uită, pe una din suliţe e înfăşurat un răvaş... *(Citeşte.)* „Cel ce trece în tabăra lui Pompei va primi două sute de dinari." Ha, ha ! Şi se spune că Cezar este cel mai tare în propagandă ! *(O piatră cade înfăşurată într-un pergament.)* Acum ne aruncă şi pietre ? *(Citeşte biletul.)* „A treia legiune este invincibilă : veniţi s-o înfruntaţi dacă vreţi să mîncaţi bătaie." *(O altă piatră cade, tot cu un răvaş.)* Acum, ţie îţi revine cinstea... *(Întinde biletul lui Letorius)*

LETORIUS *(citeşte cu glas tare)* : „Cel ce va citi aceste rînduri este ultimul dintre..."

FANIUS : Ultimul dintre ce ?

LETORIUS : Nu, nu ! Chiar aşa nu ! Om fi noi în război, dar trebuie totuşi să ne respectăm.

Fanius citeşte biletul peste umărul lui Letorius şi amîndoi izbucnesc într-un hohot prelung. Rîd însă mai mult cu îngîmfare decît cu veselie. Letorius se plesneşte peste şolduri. In acest moment, ceva mişcă după mal. Letorius se îndreaptă tiptil într-acolo şi aduce pe subofiţerul Servilius Lena.)

SCENA A PATRA

LETORIUS, FANIUS, LENA apoi SOLDAŢI

LETORIUS : Lena, ce făceai aci ?

LENA *(stingherit)* : Căutam pe Trolius să-i transmit un ordin.

LETORIUS : Nu mai spune ! Şi... ai auzit ce vorbeam ?

LENA : Nici măcar o vorbă, generale ! *(Face un pas ca şi cum ar vrea să se îndepărteze.)*

LETORIUS : Stai. Drepţi !

(Lena ia poziţia de drepţi. Letorius culege de pe jos una din suliţe.)

LENA *(îmbrăţişînd genunchii lui Letorius după obiceiul antic)* : N-am să suflu un cuvînt, generale, jur pe Hecate şi pe toţi zeii infernului...

LETORIUS : În picioare ! Drepţi ! *(Lui Fanius.)* Trage sabia şi străpunge-l dacă încearcă să fugă. *(Lena dă totuşi să fugă.)* Pe loc ! Şi drepţi ! *(Lena ia poziţia de drepţi. Letorius îi înfige suliţa în piept. Lena se prăbuşeşte. Letorius se întoarce spre Fanius.)* Aud nişte oameni trecînd. Strigă-i. Ei, ce aştepţi ?

FANIUS : Hei, soldaţi.. Veniţi aici. *(Mai mulţi legionari se ivesc.)*

LETORIUS : Subofiţerul Servilius Lena a fost ucis de o suliţă rătăcită în timp ce stătea de vorbă cu noi. Luaţi-l de aici. Să fie îngropat mîine dimineaţă. Voi asista la ceremonie fiindcă era viteazul vitejilor. Îi voi da eu însumi onorurile în numele lui Cezar şi al patriei. *(Letorius salută cu braţul ridicat cadavrul*

care este dus afară ; tulburat, Fanius stă nemişcat ; Letorius îi şopteşte.) Ridică şi tu braţul, ce ai rămas aşa ? *(Fanius ridică şi el braţul.)*

CORUL : Eu sînt corul. Sînt glasul raţiunii supreme. Retras pe munte, văd lucrurile aşa cum sînt şi le pun în adevărata lor lumină. Spun puţine fiindcă ar fi prea multe de spus.

ACTUL AL DOILEA

CASTRA TRISTITIAE

A doua zi. Tabăra lui Pompei. Cortul lui Cato. Amurgul va cădea în a doua parte a actului.

SCENA ÎNTÎI

CATO, LETORIUS

LETORIUS *(intră la fel de jovial ca în primul act)* : De patru luni vedeam în faţă tabăra şi liniile voastre. Mă tot întrebam, fiindcă sînt curios din fire : ce s-o petrece oare acolo ? N-am mai putut rezista. Şi iată-mă, scumpul meu Cato, aici, de partea care trebuie. Ah, ce bine e să te simţi de partea care trebuie ! Nici n-aş fi putut bănui cît de bine poate fi. Şi acum, să-ţi povestesc cum am făcut ca să pot trece de această parte care trebuie. La extremitatea dreaptă a liniilor lui Cezar, între această extremitate şi mare, se află o porţiune de teren neocupată de nimeni. Ne dădusem acolo întîlnire la o anumită oră din noapte cu un grec căruia Fanius îi făgăduise o sumă mare de bani. Ne aştepta sub mal cu o luntre.

Ne-am furișat de pe țărm în luntre fără să atragem atenția. I-am dat banii grecului care ne-a adus, vîslind de-a lungul coastei, printre steiuri, într-o tăcere ca de groapă, pînă într-un loc foarte apropiat de tabăra lui Pompei. Am debarcat acolo, am ucis pe grec ca să-i luăm banii îndărăt și apoi ne-am îndreptat în cea mai deplină liniște spre tabăra voastră.

CATO : Iată o faptă demnă de eminentul strateg care ești !

LETORIUS : Nouă ani de război cu Galii și Germanii ! Îți dai seama ce înseamnă asta : nouă ani ! Totuși, războiul civil este mai variat.

CATO : Și mai serios.

LETORIUS : Un război de la popor la popor, cînd s-a încheiat, s-a încheiat. Pe cîtă vreme, un război civil nu se încheie niciodată. E, dealtfel, și partea lui bună. Am văzut adineauri pe Pompei. Am trecut împreună trei cohorte în revistă. Flăcăii nu sînt răi de loc. Își șopteau între ei : „Ăsta e Letorius ! Ăla care cam pe toate le învîrtea în Galia. De ăsta se poate spune, pe drept cuvînt, că are umeri [1] nu glumă !"

CATO : Îmi pare rău că nu am fost poftit și eu să iau parte la aceste frumoase ceremonii militare.

LETORIUS : L-am întrebat pe Pompei dacă mlăștinișurile astea de la Dyrrachium nu i-au redeșteptat blestematele friguri de acum doi ani. Mi-a răspuns morocănos : „Mai bine aș fi răpus de ele odată pentru

[1] „Umeri" este pus aici în locul adevăratului cuvînt rostit de soldați, pe care l-am înlocuit din respect pentru delicatețea franceză (n. a.). Ironia notei este cu atît mai mușcătoare cu cît este bine cunoscut dezinvoltul abuz făcut astăzi de francezi cu termenul cu pricina (n.t.)

totdeauna decît să fiu sîcîit cu întrebări despre sănătatea mea".

CATO : Pompei se folosește de frigurile lui așa cum Cezar își speculează amețelile. Adevărate sau nu, nimeni nu mai poate crede în existența lor. I se vorbește totuși de ele, fie din politețe, fie din perfidie. Și asta îl scoate din sărite. Dar spune-mi mai bine, cum mai stăteau lucrurile la voi ?

LETORIUS : Moralul e bun. Aprovizionarea mai puțin bună. Am adus lui Pompei, ca să-și poată da seama, o mostră din pîinea pe care o mănîncă zilnic soldații lui Cezar : o scîrboșenie făcută cu rădăcini de copaci. Credeam că o să-i facă plăcere. Dar el s-a întunecat la față și a spus : „Trebuie să fie niște fiare turbate dacă n-au dezertat încă și le mai arde să se bată, cu o astfel de hrană". Și a strivit sub picior pîinea ca să n-o mai vadă și altcineva. I-am spus atunci : „Corabia ta stă pe loc. Înalță pînzele. Eu sînt vîntul lor." A adunat de îndată un consiliu care să ia cunoștință de veștile pe care le aduceam eu și să tragă concluzii.

CATO *(acru)* : Un consiliu foarte restrîns, presupun ?

LETORIUS : Nu te-a chemat fiindcă vrea să-ți vorbească între patru ochi. Ca o deosebită cinstire, mi-a precizat el. Informațiile mele au fost de un deosebit ajutor pentru completarea planului vostru de atac de mîine : trebuie profitat de porțiunea de teren neocupată, deci nepăzită, care se află între capătul

dinspre dreapta a liniilor voastre şi mare. Deci aceeaşi manevră pe care am folosit-o şi eu azi noapte, cu Fanius, la cealaltă extremitate. Ştiu, pare puţin copilăresc. Dar, precum vezi, războiul are întotdeauna şi o latură copilărească. Ia spune-mi şi tu : cum sînt auspiciile ?

CATO : Cînd a fost sacrificat pe altar, capul unui viţel decapitat şi-a lins îndelung amîndouă nările.

LETORIUS : Se vede că viţelul avea o constituţie foarte robustă. Dar prevestirea e cît se poate de proastă. Perfect. Înainte !

CATO : Iată-te, deci, în cei mai buni termeni cu Pompei ?

LETORIUS : Puţin îmi pasă de Pompei. N-aş putea spune acelaşi lucru despre Cezar. Îmi iubesc mult interesul, dar îmi iubesc şi mai mult răzbunarea. Acum nu mă preocupă interesul, ci Cezar. Aş vrea foarte mult să-l fac să sufere. Moralmente. Deci să-l fac să sufere înainte de a fi prea tîrziu. Închipuieşte-ţi ce ar fi dacă ar primi în luptă o lovitură mortală !

CATO : Cezar poate fi făcut să sufere ?

LETORIUS *(cu exaltare)* : O, da ! Şi încă cum !

CATO : Aş înclina să cred că dezertarea ta îl va fi făcut mai curînd să rîdă.

LETORIUS : Să rîdă !

CATO : Cezar ştie bine că nu se poate cere prea mult naturii umane. El este întocmai cum trebuie să fie cineva astăzi : nimic să nu-l facă să dea înapoi şi

nimic să nu-l tulbure. Trădarea ta trebuie să facă parte din lucrurile de mult prevăzute de el. Dar tu, ai prevăzut oare că s-ar putea să fim înfrînţi ?

LETORIUS : Prefer înfrîngerea alături de voi decît izbînda alături de chel, general de război civil care nu se simte la largul lui decît cînd ucide romani sau cînd îi face să se ucidă între ei.

CATO : Mi se pare totuşi greu să numeşti „general de război civil" pe un om care nouă ani de zile s-a luptat numai cu gali, cu germani şi cu bretoni...

LETORIUS : Nouă ani ! Nouă ani să-i suporţi nervii, tonul tăios, răsuflarea puţind a vin... Ah, moarte oaselor din viţa sa.

CATO : Reduci pe Cezar la o imagine meschină care nu corespunde realităţii.

LETORIUS : Nu te uita dacă ceea ce spun eu corespunde sau nu realităţii. Ceea ce spun eu se înscrie pe linia pe care mergi şi tu. Asta trebuia să-ţi ajungă. Dar Cicero ? Vorbeşte-mi de Cicero. Nu l-am văzut. Cînd i-am rostit numele, Pompei a schimbat vorba.

CATO : Lui Cicero i-au trebuit douăsprezece luni ca să se hotărască între Cezar şi noi. Cînd s-a prezentat la Pompei, acesta i-a spus : „Vii cam tîrziu !" Şi el a răspuns : „Nu vin tîrziu, deoarece, după cîte văd, la voi nimic nu-i încă gata". Cam acesta a fost tonul convorbirii. Nu face decît să critice totul şi simţindu-se rău văzut, se arată cît mai puţin cu putinţă. Iată-l şi pe cumnatul meu.

SCENA A DOUA

CATO. LETORIUS, DOMITIUS. POMPEI

LETORIUS : Domitius, salut !

DOMITIUS : Pompei a venit cu mine. Ține să spună personal cîteva cuvinte căpeteniilor oastei înaintea bătăliei.

(Pompei intră precedat numai de doi centurioni. Este înveşmîntat într-o mantie cenușie a cărei glugă îi acoperă capul dar pe care o dă jos de îndată ce se află în cort.)

POMPEI : Cato, salut ! Tot ce ne-a spus Letorius nu a făcut decît să întărească cele hotărîte mai înainte pentru această noapte. La extremitatea stîngă a întăriturilor lui Cezar, acolo unde rîul Palamus se varsă în mare, lucrările întreprinse de el au rămas neterminate. Deci noaptea asta, la ceasul la care se va suna pentru a patra veghe [1] voi trimite pe uscat șaizeci de cohorte și pe mare, material pentru umplerea șanțurilor și trupe ușoare ; totul rămîne deci așa cum s-a hotărît și nu trebuie să mai repet. Fii deci gata, la a patra veghe, ca să te îmbarci cu unitatea ta.

(De afară se aude deodată un huet compact care pare să fie un amestec de boncălueli de tauri, de mugete de vite și de grohăituri de porci.)

CATO : Ce se aude ?

LETORIUS : Se taie viței.

CATO : Sînt glasuri omenești.

LETORIUS : Am dat aici peste cei trei sute de soldați din armata lui Cezar, făcuți prizonieri de voi în ultima

[1] Trei ceasuri înainte de zori (n.t.).

încăierare. Aproape toți au luptat nouă ani de zile în Galia. Și aproape pe toți îi știu pe nume. Aș fi putut să recunosc sulița fiecăruia dintre ei după felul cum vîjîie prin văzduh. Pompei a binevoit să-i încredințeze pazei mele. Le-am vorbit. Și le-am spus : „Ce a fost oare cu voi, veterani, bătrînii mei catîri ? V-ați lăsat prinși de mucoșii ăștia ? Cum s-a putut una ca asta ?“ Se pare că nu voiau să fie măcelăriți de romani.

CATO : Și atunci ai pus tu să-i măcelărească ?

LETORIUS : Fără prizonieri nu mai avem nici o bătaie de cap.

CATO : Din motive politice sau nu, Cezar veghează ca oamenii lui să nu se atingă de prizonieri. Și tu te porți astfel cu prizonierii noștri care pînă mai ieri au fost soldații tăi ?

LETORIUS : Tu n-ai sfătuit Senatul să predea pe Cezar germanilor ?

CATO : Cînd Cezar a pornit împotriva germanilor, în ciuda tratatului pe care-l încheiase cu ei și le-a mai și ucis trei sute de mii de oameni, printr-o mișcare de surprindere, am propus să-l predăm germanilor ca să ne spălăm de rușinea acestei fapte de sperjur.

POMPEI : Și toată lumea a izbucnit în rîs.

LETORIUS *(rîzînd)* : La urma urmei, ce ! Într-o zi mi se va reteza și mie capul ca și lor. Atîta doar că mie mi-e tot una. Așa că...

CORUL : În războaiele de astăzi respectul de sine nu mai poate fi conceput decît de oameni care visează la un

cu totul alt război decît acela pe care-l fac şi care vor pieri, cu siguranţă tocmai din pricina acestui chip deosebit al lor de a privi lucrurile.

(Urletele muribunzilor au încetat.)

LETORIUS : S-a făcut şi asta.

CATO *(lui Pompei)* : Izbutisem să te conving să porunceşti ca nici un roman să nu fie ucis în afară de cîmpul de luptă. Un lagăr de prizonieri este oare un cîmp de luptă ? Cea mai mare dovadă pe care o poate da un om despre buna sa calitate este moderaţia în exercitarea puterii de care dispune. Abia îi pusesem să ne jure credinţă ! Să înjunghii trei sute de prizonieri s-ar putea să fie un act fără importanţă, dar să-i pui să-ţi jure credinţă şi apoi să-i înjunghii este un act care are importanţă.

LETORIUS : „Vremea armelor nu este aceea a legilor". Cezar a spus asta. Şi marele nostru Pompei a spus Mamertinilor : „Sfîrşiţi odată să-mi vorbiţi de legile şi de principiile voastre cînd eu stau cu sabia în mînă !" Iată acum şi gîndul meu : cînd mi se vorbeşte de lege, trag cuţitul.

POMPEI *(stingherit)* : Am spus aceasta, dar în alte timpuri...

CATO : Oamenii de stat îşi asigură uşor cumplita glorie postumă ; nu e nevoie pentru asta să fi făcut bine oamenilor ci, dimpotrivă, mult rău. Ca să ai o înmormîntare frumoasă, trebuie să fii Syla.

(Pompei înalţă din umeri apoi face semn lui Letorius să se retragă).

SCENA A TREIA

CATO, POMPEI, DOMITIUS

POMPEI : Letorius este cel mai mare general roman din zilele noastre. Afară de mine. A trecut de partea noastră. Nu-i putem refuza plăcerea de a da o lecţie vechei sale gărzi.

CATO : Vreau să sper că Letorius este un adevărat dezertor, nu unul de speţa celor trimişi deunăzi de noi lui Cezar ca să-l convingă că ne poate ataca cu succes la Dyrrachium.

POMPEI : Şi, după cum ai văzut, stratagema a izbutit din plin. De altfel, eu am dat ideea. Cezar şi-a pierdut mulţi fulgi la Dyrrachium şi l-am oprit în flancul său drept, iar mîine îl atacăm în flancul stîng. Cît despre Letorius, nici o grijă : este un adevărat dezertor. Nimeni nu se poate înşela asupra gîndului cu care a venit. Motivul este limpede : vanitatea rănită. Letorius şi-a făcut un punct de onoare din trecerea în rîndurile noastre. Am socotit de datoria mea să-i dau şi o sumă foarte mare. Sînt unele gesturi care te obligă.

CATO : Cînd Cezar înainta asupra Romei, eu am propus Senatului să te recunoască generalisim cu autoritate suverană. Fiindcă ştiam că, în pofida îndatoririlor unui comandant, violenţa era contrară firii tale care o dispreţuia. În războiul dus împotriva piraţilor, ai făcut douăzeci de mii de prizonieri. Te-ai împotrivit la uciderea lor şi ai spus că ai făcut-o ca să-ţi respecţi cuvîntul ce le dăduseşi. Mai mult : le-ai îm-

părţit chiar pămînt. Tot tu ai hotărît ca Mitridate, duşmanul nostru cel mai neîmpăcat, să fie îngropat cu toată cinstirea. Cînd Tigran, învins de tine, ţi s-a aruncat la picioare, l-ai ridicat cu mîinile tale, l-ai dus în pretoriul tău, l-ai aşezat în dreapta ta şi i-ai lăsat şi provinciile...

POMPEI : Altele erau timpurile...

CATO : Ei da, erau timpurile izbînzilor care îngăduie generozitatea. Şi apoi, învinşii aceia erau nişte barbari, nu erau compatrioţi. Trebuie desigur făcut ceva şi pentru Războiul Civil.

POMPEI : Scumpe Cato, mi se pare că vorbeşti cam mult.

CATO : Părerea mea este că tac cam prea mult.

POMPEI : Rectitudinea ta morală este admirabilă. Eşti o mare conştiinţă ; iubirea pentru speţa umană nu mai are taine pentru tine. Eşti o mare conştiinţă fără să cauţi a trage din aceasta vreun profit. Ceea ce este cu totul excepţional. Eu însă am datoria să lupt cu un om care e în stare de orice. Este frumos şi bine să formulezi principii şi să faci caz de ele dar, în împrejurările de faţă dacă le-aş aplica aş fi pierdut. Tu care eşti o minte luminată, poţi înţelege acest lucru. Lasă-mă să port nestînjenit acest război. Cînd îl voi fi cîştigat, voi face o pace în care îşi vor avea loc şi cinstea şi virtutea şi tot ce vei voi. Dar pînă atunci, lasă-mă să fac aşa cum trebuie acest război al meu. Cezar mă obligă să-l fac astfel. Eu voi fi necontenit fără vină.

CATO : Fără vină în raport cu celălalt.

POMPEI : În viaţa adevărată totul este întotdeauna „în raport“ cu ceva.

(Sunete prelungi de buciume, unele apropiate, altele mai îndepărtate, vestesc că a început prima veghe : apusul soarelui.)

CATO : Buciumele lui Cezar şi ale tale răsună în acelaşi timp. Şi sunetul lor este acelaşi : nici nu poţi desluşi buciumele unei tabere de ale celeilalte...

POMPEI : Este oare o cugetare profundă ? Să însemne oare că cele două tabere nu preţuiesc una mai mult decît cealaltă, că ele reprezintă în fond, acelaşi lucru ? Tu eşti cinstea partidei noastre, scumpe Cato dar ai totuşi o poziţie ciudată. Ciudată şi iritantă. Am să-ţi vorbesc fără ocolişuri : iriţi chiar şi pe cei care te admiră. Şi trăim în vremuri în care avem tot interesul să nu fim nici originali, nici iritanţi. Cel mai venerat dintre generalii mei şi-a lăsat să-i crească barba, în semn de doliu, în ziua în care a trecut de partea mea.

CATO : Am lăsat să-mi crească barba în semn de doliu în ziua în care patria a fost sfîşiată de războiul civil.

POMPEI : Lumea spune că doliul tău datează din ziua în care ai trecut de partea mea.

CATO : Nu am să mă sinchisesc de ce spune lumea. Ştiu care sînt raţiunile mele şi asta îmi e deajuns.

POMPEI : Eu însă trebuie să mă sinchisesc, de ce gîndeşte lumea. Războiul civil este un război de opinii. Aşa că barba asta... Aici oamenii îşi lasă mai mult sau mai puţin barbă fiindcă sîntem în război şi că de multe ori n-ai nici timpul nici mijlocul să te razi. Dar tu ţi-ai lăsat barbă din prima zi, o barbă-simbol,

o barbă-provocare. Barba amintește de timpurile străvechi ale Romei, de strămoși, are ceva prăfuit. Și noi nu putem să părem prăfuiți. Nu, așa ceva nu este cu putință, în momentul în care Cezar place fiindcă iubește noutatea.

CATO : Trebuie să ne potrivim deci pasul după Cezar ?

POMPEI : Într-un sens da ; din păcate, da.

CATO : Curînd vei schimba și forma coifului nostru — care este tocmai ceea ce trebuie — numai pentru că această formă nu s-a schimbat de trei sute de ani.

POMPEI : O voi face neapărat dacă coiful nostru va da impresia că partidul nostru este învechit. Va trebui. Da, da, va trebui ! Dar nu e vorba numai de barbă. Veneratul nostru general zîmbește batjocoritor cînd citește comunicatele noastre. Întîmpini cu o ostentativă nepăsare veștile bune ca și pe cele rele, ca și cum n-ai face nici o deosebire între ele. Te legi acum și de buciume... Nu-i așa ? Au același sunet și la noi și în tabăra din față ? Letorius părăsește pe Cezar fugind cu o luntre. Dar este și un alt fel de a-i părăsi pe ai tăi, mai insinuant, care nu face însă mai puțin rău. Este adevărat că ai spus lui Marcelus : „am depășit de mult indignarea și consider că cei ce se mai indignează sînt niște tonți" ?

CATO : Am spus într-adevăr asta. Dar este cea mai mare minciună pe care am rostit-o vreodată. Fiindcă a spune că mă indignez este mult prea puțin. Trăiesc în indignare și uneori mi se pare că și mor de pe urma ei.

POMPEI : Indignarea nu este un principiu de guvernămînt. Și moartea cu atît mai puțin. Intransigența și felul tău de a spune tot ce gîndești au făcut rău Republicii : credeai că o servești și o deserveai.

CATO : Dacă te deservesc, Pompei, pot cu încuviințarea ta, să mă retrag la Atena sau în altă parte. Romanilor nu le stă în fire să fie neutri. Dar este mai bine să fii neutru decît să deservești. Îmi plăcea ceea ce reprezentai. Îmi plăcea chiar... cum să spun... această tenace neizbîndire care și astăzi se îndîrjește împotriva ta.

POMPEI : Ce neizbîndire ? Despre ce e vorba ? Cuvinte de acestea îmi displac.

CATO : Ceva se naște, ceva moare. Eu sînt de partea a ceea ce moare. De acea parte îmi place mie să fiu.

POMPEI : Să mergi cu ceea ce moare este și asta o poză ca oricare alta.

CATO : Cauzele înfrînte sînt un abis care aspiră și înghit inimile generoase.

POMPEI : Cauza mea nu este înfrîntă decît în viziunile sau — poate — în năzuințele tale.

CATO : Viziunile mele văd limpede.

POMPEI : N-am nevoie de oameni care să vadă limpede, ci de oameni care să mă aprobe ; eu singur trebuie să văd limpede. Și am nevoie de entuziaști, deci de oameni care nu văd limpede. Se spune că aș fi părăsit Italia ca să fug de Cezar. Am acceptat să am aerul că fug, să fiu disprețuit și insultat, am acceptat ca partidul meu să îmbrace aparența unui partid

rebel faţă de guvernul din Roma. Şi toate astea pentru ce ? Ca să nu duc războiul cu distrugerile lui pe pămîntul patriei. Cîţi în locul meu s-ar fi sacrificat astfel ? Se spune că sînt vanitos. Dacă mi s-ar aduce laudele la care am dreptul, n-ar mai fi nevoie să mi le aduc singur. Se spune că nu i-am trimis ajutor lui Domitius la Corfinium ; nu i-am trimis fiindcă nu eu îi dădusem ordin să se închidă în Corfinium. Trebuia să pun în primejdie o armată ca să despresur pe unul din locotenenţii mei care făcuse o neghiobie ? Critici ! Mereu critici ! Se spune că Cezar mă asediază. Mania lui de a răscoli pămîntul ne-a înconjurat cu un mal slăbănog, mai lung decît perimetrul taberei noastre. Şi îl păzeşte cu o armată pe jumătate mai mică decît a noastră. Eu sînt aprovizionat pe mare. Deci adevărul este că eu îl asediez pe el. Cezar e un derbedeu. N-are un om pe lîngă el, al cărui nume să însemne ceva în afară de Antoniu care, de altfel, e mai rău ca el. Cicero, care nu demult se mai afla în Italia, îmi spunea alaltăieri : „Toţi oamenii stigmatizaţi, toţi cei ce ar trebui să fie în puşcărie, sînt de partea lui ; la fel şi tot tineretul nostru, jalnicul nostru tineret, de asemenea toată populaţia interlopă. Nu se află în toată Italia un singur ticălos care să nu fie alături de Cezar. I-am văzut pe toţi la Formio. Fireşte, nu-mi închipuisem niciodată că vor chip de adevăraţi oameni. Dar era prima dată cînd îi vedeam pe toţi, adunaţi laolaltă : ai fi zis că sînt toţi scăpaţi din infern.“ Cicero s-a hotărît să se

alăture nouă poate numai din dezgustul inspirat de cei cu care se înconjoară Cezar.

CATO : Popoarele care au avut privilegiul să fie guvernate de un monstru ar trebui să se fi ales măcar cu oarecare discernămînt aprioric care să le îngăduie să se ferească de alţi monştri. Dar iată că nu este aşa. Roma a avut pe Marius şi pe Syla şi n-a simţit cine şi ce va fi Cezar, cu toate că de la început, omul s-a manifestat cît se poate mai făţiş. Aşa că nu trebuie să deplîng prea mult pe romani. Cei ce se lasă înşelaţi, nu merită înduioşare. Şi nici prea multă încredere nu trebuie acordată celor ce s-au lăsat prea îndelung orbiţi. Sînt totuşi, în tabăra adversă, şi cîţiva oameni aproape cumsecade. Lepidius, poate şi Acilius...

POMPEI : Acilius ! A, nu-mi vorbi de el ! L-ai văzut vreodată bătîndu-se ? Eu nu-l ştiu decît vorbind. Vorbe, vorbe şi iar vorbe şi niciodată o faptă. Un declamator, un demagog de speţă joasă care îşi bate joc de lume.

CATO : Acilius este una din greşelile tale. Înţeleg foarte bine că nu-ţi poate place. S-ar zice uneori că îl urăşti mai mult ca pe Cezar.

POMPEI : Cezar este ceea ce cu toţii ştim că este, dar totuşi era al doilea după mine în Republică. Cezar joacă o carte, cartea sa, care este o carte mare şi eu nu am decît să-i răspund cum se cuvine. Dar Acilius ? Ce e Acilius ? O măslină de iepure, ceva bun de băgat într-un sac şi de aruncat în Tibru. Am îngăduit ambiţiei sale ipocrite să-şi facă drum. De în-

dată ce i-a venit bine, s-a întors împotriva mea. Nimicul ăsta, m-a batjocorit. Dar de ce să ne mai gîndim la el ? Tu, ești cu mine, Cicero e cu mine, Brutus al cărui tată a fost ucis din porunca mea, este cu mine. Două sute de senatori au părăsit Roma ca să mă urmeze. La fel au făcut și magistrații și consulii și fruntașii orașului. Marele Pompei se adăpostește sub un cort. Senatul se întrunește la Dyrrachium într-un han. Securile și fasciile sînt îngrămădite într-un grajd. Dar dreptul de a guverna însoțește pretutindeni puterile consacrate pe care le port cu mine. Aici se află Roma, nu în altă parte, și măreția ei tristă este aici mai demnă ca niciodată de venerație. Cezar domnește peste o mînă de trădători, peste un senat fantomă și peste cartiere pustii.

CATO : Vai ! Cînd Cezar a trecut Rubiconul nu a fost oraș care să nu-l întîmpine cu bucurie. Numărul celor ce se alătură lui crește în fiecare zi. Fiindcă își spun : „Orice împotrivire este deșartă. Cezar este o fatalitate."

POMPEI : Astea sînt vorbe de oameni fără vlagă. Să-i taie cineva drumul și Cezar nu va mai fi o fatalitate.

CATO : Dar nimeni nu-i taie drumul.

(Incepe să se înnopteze. Se vor auzi sentinelele chemîndu-se)

DOMITIUS : Citesc toate scrisorile pe care le interceptăm. Sînt desigur edificatoare. În Italia, locuitorii de la sate și din municipii, nu se gîndesc decît la un singur lucru : să nu aibă neplăceri. Zidurile sînt acoperite cu inscripții : „Cezar va învinge".

POMPEI : Partidele care acoperă zidurile cu inscripții sînt partide învinse.

DOMITIUS : Cînd copiii se joacă de-a războiul, întotdeauna partizanii lui Cezar biruie. Se aduc zeilor, pe altare, pentru izbînda lui Cezar, aceleași jertfe care se aduceau acum doi ani pentru tine, cînd erai tribun. Oamenii își scot merindele și mănîncă pe soclul statuilor tale răsturnate. Tot ceea ce Cezar face pentru poporul roman, o face cu asentimentul lui. Pînă acolo a mers îndobitocirea poporului.

CATO : Știm foarte bine că astăzi trădătorii sînt socotiți drept salvatorii patriei și salvatorii patriei drept trădători.

POMPEI : Ce mai e și asta ? Am fost mîndria Romei și, pe bună dreptate, după cît îmi pare, de cînd există Roma, niciodată nu i s-a dat nimănui ceea ce mi s-a dat mie. Aveam douăzeci și patru de ani cînd Syla mi-a dat porecla de „cel Mare". Sînt singurul roman care a învins trei continente. În Asia, femeile însărcinate lepădau cînd treceam prin orașul lor. În Africa leii se ascundeau în vizuinele lor ca să ne privească trecînd. Astăzi, marea îmi este deschisă de pretutindeni, regii care mă ascultă, și Orientul care mă sprijină, totul îmi asigură o izbîndă care nu așteaptă decît să-mi vină ceasul. Aici, cu mine, este și dreptul și forța.

CATO : Speranța este, însă, dincolo ! Toți cei ce au ceva de sperat, se întorc spre omul de acolo, din tabăra din față.

POMPEI : Să spere ce ?

CATO : Ceva nou, orice, numai să fie nou. O știi foarte bine, tu singur ai spus-o adineaori : nevoia de noutate, de orice noutate, chiar dacă noutatea este mult mai prejos decît ceea ce vrea morțiș să înlocuiască, este una din formele cele mai caracteristice ale prostiei omenești. Această formă de prostie este aceea a tineretului. Și tineretul este cu Cezar. Iar cine are de partea lui prostia, este întotdeauna cel mai tare.

POMPEI : Aș face tot ce trebuie pentru ca prostia să treacă de partea mea. Și aș face-o cu sau chiar fără blîndețe.

CATO : Iată laptele lui Syla care țîșnește din adîncuri. Dar ia seama ! Nu ațîța prea mult pe cei ce se tem de tine. Cezar este iubit pentru răul pe care nu l-a făcut. Cei ce s-au îndepărtat de tine au făcut-o din pricina răului pe care cred că vrei să-l faci.

POMPEI : Și cine s-a îndepărtat oare de mine — afară de tine, poate ? Întotdeauna rău de gură, scumpul meu Cato, întotdeauna rău de gură ! E de necrezut ! Nimeni nu se sfiește față de mine ! Dar ce îți dă oare curajul să fii atît de curajos ? Cel ce iubește curajul va pieri din pricina curajului.

CATO : Tu și Cezar vorbiți mereu de libertate și o proclamați pretutindeni. *(Punînd discret mîna pe mînerul săbiei).* Sabia asta îmi dă o libertate pe lîngă care a voastră nu înseamnă nimic. Sînt dispus să mor. Dar nu să tremur. Cu așa ceva la șold, dețin puterea de a putea înceta la timp să mai exist.

POMPEI : Nu ești niciodată absolut sigur că poți înceta la timp de a mai exista. Se poate întîmpla ca o mînă să te înșface pe negîndite și atunci...

CATO : În fiecare clipă pot fi prada unuia din oamenii lui Cezar. Chiar și a unuia din oamenii lui Pompei. Ei da, nobile Pompei, o neînțelegere este întotdeauna cu putință. În orice moment, deci, pot fi pus în situația de a mă suprima. Astfel încadrat, cum să nu fiu pe deplin liniștit ?

POMPEI : Mi se pare totuși că viața ta...

CATO : Am ceva mai bun de făcut decît să mă ocup de viața mea.

POMPEI : Cato, ești un om care suferi. Nu ești liniștit.

CATO : Sufăr, dar sînt liniștit.

POMPEI : Mereu trist, de cînd te cunosc, mereu trist.

CATO : Patria e tristă.

POMPEI : Tristețe ajunsă obișnuință. Tot purtînd un tesac sub haină ca să poți să pleci din viață în orice clipă în care ți s-ar părea nimerit sau necesar să o faci, sfîrșești prin a nu te mai interesa de nimic și a nu mai participa cu tot sufletul, la nimic. Este o stare de spirit neavenită la un general și la un partizan care nu trebuie să fie chiar atît de liniștit. Și apoi sînt sătul de oamenii care vor să-și pună capăt zilelor. Mă plictisesc. Ia și tu seama în ce te privește ; liniștea unora scoate din fire pe cei ce au griji. Și încă griji întemeiate. Războiul și tulburările vor lua curînd sfîrșit. Atunci, cum eu voi fi fost învingătorul, vei fi foarte mulțumit să vrei să îmbătrînești fără neînști, nu-i așa ? Hai, scumpe Cato,

fiindcă ai fost cel dintîi să-mi vorbești despre asta, îți voi da oricînd un bilet de liberă trecere ca să te duci la Atena. Vei face să domnească dreptatea în Republica lui Platon. Pînă atunci, mă bizui, bine înțeles pe tine pentru evenimentele din noaptea aceasta. Vorbește oamenilor tăi, înainte de îmbarcare. Cînd vor debarca, operațiile militare vor fi în toi. Nădăjduiesc că vei găsi ceva să le spui, scumpe Cato... *(Dă să iasă apoi se întoarce.)* Pretindeai că oamenii au început să se îndepărteze de mine. La cine anume te gîndeai ? Ce se spune despre mine ? Cum este privită operația de mîine, din zori ?

CATO : Toți o aprobă.

POMPEI : Asta ar mai lipsi să mă facă să-mi pierd sîngele rece în ajunul unei bătălii...

CATO : Ești bine informat ? Se șoptește că s-ar fi observat unele mișcări suspecte în tabăra lui Cezar.

POMPEI : Sînt bine informat.

CATO : Te întreb asta fiindcă în momentul în care Cezar se apropia de Roma, nu erai.

POMPEI : Dacă m-aș fi informat prea mult, s-ar fi spus că-mi este frică.

CATO : Ei și ? Ce importanță are ce se spune ? Mereu : „Ce se spune, ce se spune"...

POMPEI : Are mare importanță ca acțiunea de mîine să aibă asentimentul general.

CATO : Îl are. Afară — așa cum e și firesc — de acela al dîrjilor.

POMPEI : Al dîrjilor ?

CATO : Al celor cărora le-ar face mare plăcere să te sinucizi.

POMPEI *(pălind)* : Să mă sinucid ? Pentru ce ?

CATO : Fiindcă te văd pierdut și pierdut fără leac.

POMPEI : Ți-am mai spus că sînt sigur de izbîndă și că oamenii care vor să se sinucidă mă plictisesc. *(Îndepărtîndu-se iar spre ieșire, îi spune lui Domitius :)* Nu veni cu mine, Domitius. Dacă mă însoțești în întunericul care s-a lăsat, sigur că am să-mi scrîntesc un picior. *(Ieșind.)* Să mă sinucid ! Ce gînd năstrușnic ! Să mor, eu...

CORUL : Moartea apropiată îi e scrisă pe față. O știe bine și în ceasurile în care este abătut la culme de această conștiență, se zăvorește, nu îngăduie pe nimeni lîngă el, fiindcă îi e frică să nu-l trădeze glasul, dintr-odată stins, mintea, dintr-odată încețoșată, trăsăturile alterate ale chipului puhăvit, în timp ce privirea fixă și goală pare să contemple moartea ca și cum ar vedea-o uitîndu-se în oglindă.

SCENA A PATRA

CATO, DOMITIUS

CATO : Pînă la ce punct crezi oare că un om de Stat se poate dezonora fără să i se întîmple nimic ? Nu găsești că trebuie să existe totuși o margine ? Mă amenință și în același timp pretinde să îi dau mîine tot sprijinul. Tu...

DOMITIUS : Eu am acceptat rușinea de a supraviețui pentru a-mi oferi viața cuiva care mereu o pălmuiește.

CATO : Ce adîncă lașitate dovedește această teamă de a părea învechit fiindcă preferința zilei se ridică împotriva învechiților. Cînd guvernarea este lașă, poporul devine și el laș. Și e firesc să fie așa : îți potrivești pasul după cel ce conduce.

DOMITIUS : Cine sînt cei ce ar dori să-l vadă sinucigîndu-se ?

CATO : Nu-i nimeni. Am spus așa ca să-i mulțumesc pentru amenințare. Fiecare la rîndul lui, nu ? Curaj, Lucius ! Pompei are trei boli : frigurile, patima guvernării și patima de a fi lăudat. Ar suporta foarte bine o înfrîngere dacă i s-ar spune : „Retragerea ta ? Ce capodoperă !" E ca un cal : doarme de-a-npicioarele ; îl mîngîi, se opintește numaidecît în ham. Pompei are nevoie de porția sa zilnică de laude ca să nu-și piardă capul și oarecum ca să se mai țină pe picioare.

DOMITIUS : Pompei mai suferă de o a patra boală : nu ține prea mult la bani.

CATO : Să spunem că acest lucru îl așează în rîndul zeilor și să nu mai vorbim de el.

DOMITIUS : Nu-mi iartă că el m-a părăsit la Corfinium și că eu nu-l părăsesc pe el.

CATO : Eu i-am atras ani de-a rîndul, în mod public și de prea multe ori, luarea aminte asupra chipului necugetat în care, puțin cîte puțin, se preda în mîinile lui Cezar. Această nesocotință o plătesc eu acum. Și multe altele. Adaug încă ceva : de cînd e plin de amărăciune, nu mai poate suferi pe cei ce au și ei amărăciunile lor.

DOMITIUS : Nu mă poate suferi, mai ales, fiindcă am încercat să mă sinucid și nu am murit. Ceea ce-i cumplit cînd te sinucizi nu este să mori, ci să nu mori. De un an și mai bine, mai toți cei de aici îmi fac o vină că sînt în viață și mă disprețuiesc aproape fățiș. Fiecare îmi spune din priviri : „Ei, ce se aude, nu mai încerci odată ?" Ciudat : de cînd nu mi-am izbutit sinuciderea, nu mai am prieteni.

CATO : Fiindcă nu ai izbutit... cum să spun... ai micșorat întru cîtva ideea în sine de sinucidere despre care, cei mai buni de la noi socotesc că este, prin excelență, unul din actele cele mai nobile. După ei, omul nu ar avea pe lume, un drept mai sfînt decît acela de a se suprima, dacă asta îi face plăcere. Și apoi, poți să fi fost orice : sinuciderea purifică totul. Poate că tocmai asta ți se și reproșează de unii. Dar oricum ar fi, mărturisește că ești, totuși, mulțumit că ai rămas în viață !

DOMITIUS : Voi fi mulțumit în ziua în care viața îmi va îngădui să mă răzbun.

CATO : Să te răzbuni pe omul care ți-a lăsat viața ?

DOMITIUS : Îl urăsc și pentru cruzimea și pentru mărinimia lui.

CATO : Ce să-ți spun ? Ce poți spune cuiva care a văzut de atît de aproape lucrul acela fără nume ! Și totuși, tu — care mai-mai că revii din Ereb — și cu mine — care mă pregătesc să cobor spre același loc — ar trebui să avem ce vorbi.

DOMITIUS : Ridică sus de tot torţa disperării ca să pot vedea totul limpede. Nu-ţi cer nimic altceva.

CATO : Groaznicul personaj care ne-a adus la această disperare este cel mai activ, cel mai sfruntat şi mai bine organizat dintre oameni. Într-adevăr nu-i poţi rezista. Cezar este o inimă de oţel. Pompei una de plumb. Plumbul se topeşte. Oţelul nu. Aşa cum bunicul meu repeta mereu : „Cartagina, trebuie dărîmată", nici eu nu voi înceta să repet : „Cezar trebuie ucis". Pînă şi Cicero. omul cel mai paşnic dintre noi socoteşte că, mai înainte de orice, trebuie ucis Cezar.

DOMITIUS : Şi gîndea asta de acum zece ani ! Încă înaintea plecării lui Cezar în Galia, Vetius spunea că Cicero îi ceruse să ucidă pe Cezar şi pe Pompei. Cum Vetius a fost, între timp, otrăvit din porunca lui Cezar, şi cum de la Cicero nu scoţi o vorbă, nu vom putea şti niciodată dacă Cicero nu a fost cel mai clarvăzător dintre noi toţi.

CATO : Cînd nu poţi doborî pe cineva întrecîndu-l prin capacitate, îl ucizi. Aveam treisprezece ani cînd îi ceream dascălului meu să mă lase să-l omor pe Syla. Se prea poate ca asasinatul să fie unealta celor slabi. Dar e neîndoielnic că este totodată şi unealta celor ce vor să-şi atingă scopul. Oricum, sînt şase ani de cînd Cezar ar fi trebuit ucis. Faptul că a fost lăsat să trăiască aruncă discredit asupra partidului nostru şi îl acoperă de batjocură. Şi iată că astăzi cauza lui Pompei este deznădăjduită, atît de deznădăjduită încît nici unul din aliaţii săi nu-i vor rămîne credincioşi dacă suferă o înfrîngere de oarecare amploare. Totuşi l-ai auzit cum vorbeşte. Partidele au întotdeauna prostul obicei să se prefacă mereu mulţumite. Crede el într-adevăr în biruinţa sa, sau sînt numai vorbe ?

DOMITIUS : Cred că se îmbată cu propriile lui speranţe. cu vorbele şi cu puterile de care dispune. Dar de cunoscut îşi cunoaşte bine soarta.

CATO : Sărmanul Pompei ! De cînd Cezar s-a pornit să-l hăituiască, încerc pentru el un soi de milă. El l-a întrecut pe Cezar prin orbirea şi lipsa lui de curaj. Timp de cinci ani de zile, am trăit cu ameninţările şi cu ultimatele lui Cezar, arătîndu-ne plini de recunoştinţă faţă de el cînd nu ne cerea prea mult, avînd aerul să ne încredem în cuvîntul de *pace* de care-i era mereu gura plină — deşi noi, în realitate, nu ne încredeam deloc. Cu cinci ani înaintea Rubiconului, Pompei i-a mărturisit lui Cicero că războiul este de neînlăturat. A prevăzut primejdia, dar n-a făcut nimic ca s-o înlăture. Ce putea fi mai grav la un om care guvernează ? Uşurinţa sa a fost mai tare ca orice. Uşurinţa acestui om integru ! După toate, s-a mai şi ferit să arate că-i era teamă de ceea ce el singur făcuse să fie temut. Şi, deodată, s-a pornit urgia. Nu cunoştea nici forţele lui Cezar, nici pe ale lui proprii. Spaima şi demoralizarea lui la Roma, apoi fuga, după trecerea Rubiconului, vor rămîne una din ruşinile istoriei noastre. A părăsit Roma ticsită de bogăţii, văduvită de luptători dar înţesată de copiii şi de femeile noastre care să-i slujească lui Cezar drept zălog. Aşa ceva nu s-a mai văzut niciodată, nici în vre-

mea năvălirilor gotice. Vina și greșelile lui sînt nesfîrșit de mari. Și totuși nu pot să-i port pe de-a-ntregul pică. Mereu a aspirat să ajungă tiran și nici măcar nu și-a ascuns aspirația. În unele împrejurări este și crud. Totuși rămîne în el ceva serios, cinstit, care uneori îmi impune, mai presus de orice. Cînd era mai tînăr, înainte ca anii să-l fi asprit, dădea — în clipe de străfulgerare — impresia unui suflet mare. Pe cîtă vreme celălalt ! Celălalt te face mereu să te gîndești la cuvintele lui Cicero : „Cezar n-a știut niciodată nici măcar ce-i umbra frumuseții morale".

DOMITIUS : Puterea efectivă a lui Cezar nu irită pe nimeni ; falsa putere a lui Pompei irită pe toată lumea. Cezar este iubit ; Pompei nu e iubit, dar nu e urît. Cred că — lucru ciudat — i-ar plăcea să fie iubit, deși dorește, mai ales, să fie admirat — așa cum fiecare prea bine o știe. Cezar disprețuiește pînă și admirația pe care o caută.

CATO : Am să-ți spun ceva. Știi ce mă izbește la amîndoi ? Măsura în care și unul și altul sînt vulgari. „Eu, eu, eu !" Și întotdeauna aceeași poveste, etern aceeași : absolutismul și demagogia ! Amestecați-le, puneți totul la fiert cu puțin venin de năpîrcă și o să obțineți vechea noastră ciorbă națională, încercată de șapte sute de ani. Și iar, și mereu : „Eu, eu, eu !" și iar și mereu aceeași vanitate. Crispată și zgomotoasă la Cezar, greoaie și lustruită la Pompei, și copilăroasă și la unul și la celălalt. Și mereu obsesia cuiva care trebuie copiat. Cezar copiază pe Alexandru, și Pompei pe Syla. Eh, dezgustătoare specimene ! Mi se rupe inima cînd mă gîndesc la viitorul pe care și unul și altul îl pregătesc copiilor noștri. Nenorocire celor ce nu le vor fi complici.

DOMITIUS : Copiii noștri vor face ca și noi : vor ucide și vor fi uciși. Nici o îndurare pentru viitor. Dar Caius ?

CATO : Îmi ocolesc fiul. Și el mă ocolește pe mine. E un străin în tabăra noastră. Mi-e frică să nu se întîmple marea grozăvie : să aflu într-una din zile că a trecut în tabăra din față. Totuși mă iubește. Despre asta nu am nici o îndoială. Să nădăjduim că dragostea lui îl va ține de partea unde nu riscă să fie asasinat. Cîți partizani ai lui Pompei nu sînt, dealtfel, în aceeași situație cu cîte un fiu partizan al lui Cezar ? Cicero, Servius, Titinius... Băiețandri care zboară instinctiv spre bălegar, ca muștele. O generație blestemată. La bună vedere, Lucius — dacă ne vom mai revedea vreodată. Și curaj ! Ne întoarcem mereu la acest cuvînt : curaj !

DOMITIUS : Îți mărturisesc că aș fi destul de fericit să reintru în neființă numai ca să nu mai am de a face cu romanii.

CATO : Iată deci patria ajutîndu-ne să murim ! În definitiv, ne datorează măcar atîta pentru tot ceea ce cere de la noi. Numai că libertatea pentru care murim, nu merită acest sacrificiu. O libertate care ne înfioară, de care nimeni nu va îndrăzni să se folosească. Asta este însă situația ! Viața noastră este pierdută ! Și moartea la fel. Dezastru total.

DOMITIUS : Te las. Ai să dormi ?

CATO : Am să încerc.

DOMITIUS : Dormi și visează că-i dreaptă cauza noastră.

CATO : Aș vrea să existe zei, ca să pot crede că-i dreaptă fără să fie nevoie de somn pentru a o crede.

DOMITIUS : Și eu n-aș vrea să mai visez decît în somn la cuvintele de libertate și dreptate, cuvinte care nu mai pot fi pronunțate din clipa în care au fost rostite de om.

CATO : Eu visez întotdeauna urît. Totuși vedeniile mele din timpul nopții sînt mai puțin hîde decît gîndurile din timpul zilei.

(Domitius iese.)

CORUL : Ce plăcut este să nu te amesteci în treburile oamenilor. Plăcut este că și există oameni, dar numai ca să stai departe de ei. La fel de plăcut e să-i și vezi rătăcind...

SCENA A CINCEA

CATO *(singur)*

CATO *(își scoate platoșa și se întinde pe pat)* : Nu am făcut nimic ca patria să fie cinstită, respectată, fericită. Romanii ? Cezar îi urăște pe romani și Pompei nu îi iubește. Și la unul și la celălalt, cît dispreț, față de om ! Semințiile barbare care luptă sub comanda lor ne urăsc și ele. Cînd războiul civil va fi secătuit-o de sînge, Roma va fi colonizată de gorilele pe care a socotit prostește că și le putea apropia. Cezar este un destructor care s-a înconjurat de alți destructori.

Peste tot a ridicat lepădăturile la treapta cea mai de sus, aruncînd pe cei buni pe treapta cea mai de jos. Să degradeze tot ce mai prețuia cît de cît : senatul, justiția, funcțiile mai de seamă, onorurile. Un singur lucru urmărește : să domnească. Și putregaiul e ușor de mînuit. Trăiască deci putregaiul care ne înlesnește domnia ! Pompei abia dacă valorează mai mult. E mai puțin cinic, dar mai puțin priceput. Să dezlănțui anarhia numai ca să-ți deschizi drum spre tron, este crima crimelor. Toate celelalte crime sînt cuprinse în ea. Și-au înjunghiat țara ca să facă din leșul ei un soclu pentru statuia lor. Ca și cum un zeu infernal le-ar fi șoptit : „Lovește-n suflet !" au lovit sufletul. Roma nu se va mai ridica niciodată după o astfel de lovitură. De pe acum, în spatele lui Cezar și al lui Pompei, nu mai sînt două partide, ci unul singur : al prostiei, josniciei și lașității. Forma specifică acestei prostii este inconștiența. O, dulce inconștiență, aromeală cu ochii deschiși, cînd îți vei avea și tu statuia în Capitoliu ca să fii slăvită de tirani ? Și eu sînt singurul dintre nătărăii mei compatrioți să văd limpede toate acestea ! Unii credeau că dușmanii lor sînt galii sau germanii, pe cîtă vreme singurul lor dușman este Cezar. Cînd acest Cezar se apropia într-un zăngănit sinistru de arme, își astupau urechile ca să n-audă zăngănitul. Cei de aici cinstesc pe Pompei. Oricîte nerozii ar face, la oricîte mîrșăvii s-ar deda, pentru ei va rămîne mereu salvatorul. Trăiesc cu imaginea a ceea ce era Pompei la douăzeci de ani. Respectă în el o republică ce nu există. E doar o amin-

tire prelungită de un nume. Ar trebui să vi se smulgă din suflet acest respect, să fie aruncat la gunoi, așa cum este aruncat ficatul animalelor sacrificate pe altare. Respectul a ceea ce nu merită să fie respectat. Dar omul simte nevoia să respecte ceva. Și de la respect la slugărnicie... Puțin le pasă prin ce grozăvii s-a ridicat și se menține stăpînul lor. Numai să se bucure mai departe de bucățica de pîine și de ciolanul lor. Mi se întîmplă uneori să doresc ca Italia să fie cotropită de barbari care să-l facă să sufere pe acest popor nedemn. Ar fi un soi de pedeapsă pentru nedemnitatea lui *(Zgomot afară.)* Brutus ! La ceasul ăsta ?

SCENA A ȘASEA

CATO, BRUTUS

BRUTUS *(intrînd)* : Nu dormi ?

CATO : Nefericirile țării mă împiedică să dorm.

BRUTUS : Am zărit două umbre prin întuneric.

CATO : Uciderea și Sinuciderea se plimbă necontenit printre noi. Și, din cînd în cînd, ne întind în treacăt vîrful degetelor.

BRUTUS : Era Pompei cu Lentulus în pragul pretoriului. Întunericul nopții și barăcile i-au împiedicat să mă recunoască. Pompei spunea : „Atacul de mîine este o aberație. Recruții noștri sînt niște bieți civili costumați în straie militare.“ „Atunci — l-a întrebat Lentulus — de ce atacăm?“ Pompei a rămas cu obișnuita-i prezență de spirit : „Trebuie, totuși, să faci ceva“... Restul nu l-am auzit din pricina orăcăitului broaștelor.

CATO : Nu mai spune nimănui asta ! Mai ales cuiva din comandament.

BRUTUS : Am vrut să te previn : e mai bine cînd știi dinainte.

CATO : Totuși, ce o gîndi el oare despre situație ? Cu el nu poți ști niciodată...

BRUTUS : Tocmai că nu gîndește nimic. Face pe omul care gîndește, dar în realitate, nici vorbă de așa ceva. Așteaptă desfășurarea evenimentelor și hotărăște la întîmplare. Se tot vorbește de politica lui. Dar politica lui este absolut orice. Lucrul acesta începe să se vadă. Ne-au trebuit însă treizeci și cinci de ani ca să-l descoperim. Și ca să descoperim și de ce este așa : fiindcă Pompei nu-i inteligent.

CATO : Lent, tainic și perfid ca lagunele din Dyrrachium sub care se mișcă un curent abia perceptibil, venit dintr-o mare nemișcată.

BRUTUS : Fiindcă ai amintit de lagune : dacă frigurile lui Pompei sînt o glumă, ale mele sînt adevărate. Nu aștepta de la mine să mă acopăr de glorie în zorii zilei.

CATO : Orice îți este îngăduit, Brutus. Știu asta. Profită deci cît mai mult. Cît despre mine... eu n-am friguri.

BRUTUS : Cu atît mai bine pentru tine. Noapte bună, totuși...

CATO : Și micul tău tratat de istorie despre Polibius ? Cum merge ?

BRUTUS : Am lucrat toată ziua la el.

CATO : În ajunul unei bătălii ?

BRUTUS : Delict tipic de libertate de spirit !

SCENA A ŞAPTEA

CATO (*singur*) : Brutus şi jumătatea lui de devotament ! Nici Pompei nu crede dealtfel decît pe jumătate în tot ceea ce face ! E obosit de el însuşi, iar eu sînt obosit să mă devotez cuiva care ne obligă să ne îndoim de tot. Obosit să mă simt în stare să mor pentru un om care, pe ocolite, m-a ameninţat că o să-mi dea prilej de nelinişti oricînd i s-ar năzări. Obosit să mă simt în stare să mor pentru o cauză despre care nu am convingerea că o să biruie şi poate nici dorinţa s-o văd biruind. O situaţie în care toate partidele sînt la fel de neavenite şi în care un om cumsecade ar vrea să întreprindă totuşi ceva... Să fii singur ! Să suferi cînd nimeni nu suferă. Şi chiar în această tabără, tabără a victimelor, să nu ai un om la care să te poţi duce să-l îmbrăţişezi plîngînd, de teamă ca să nu fie şi el un ban fals. Sînt obosit de a tot fi curajos, sînt obosit de a prevedea şi de a prezice, obosit de a nu mă fi înşelat niciodată, obosit de lipsa de nădejde sau mai curînd de reaua nădejde, obosit de contradicţia dintre faptul de a avea atît de puţină stimă pentru acest popor şi de faptul de a suferi mereu văzînd răul care i se face sau care singur şi-l face. Să fii singur cinstit printre necinstiţi, singur clarvăzător printre orbi, ce cumplită povară !

CORUL : Cinstea e patria celor ce nu mai vor să aibă o alta. Şi această patrie e un surghiun.

CATO : Dacă Pompei este învins, îi voi rămîne credincios, şi voi sfîrşi asasinat sau proscris. Dacă va fi învingător — şi parcă-l şi văd întorcîndu-se la Roma, umflat în pene de tot prestigiul Orientului — nu-i va trebui mult ca să mă facă să nu-l mai pot suferi. Şi atunci va trebui sau să-l rabd sau să-l dobor. Nu rămîne deci altceva decît să rabzi, să ucizi sau să mori. Iată unde ne-au adus aceşti doi oameni. Mîine cele două tabere se vor devălmăşi în moarte, şi poimîine în uitare. E drept, mai e şi Atena ! La Atena rămîne mereu ceva nepieritor : aici, numai cumpliţi şi nebuni; acolo, cei ce vor să fie cu adevărat oameni. Şi înţelepţii. Şi mai este încă ceva acolo : amintirea măreaţă a ceva liber, care face ca cerul să fie veşnic limpede. Ce ispită să mă duc la Atena după bătălia de mîine, oricare i-ar fi rezultatul.

CORUL : Atena unde zilele şi nopţile se precumpănesc într-o veşnică veselie...

CATO : M-a luat peste picior : „Vorbeşte oamenilor tăi, dacă găseşti ceva să le spui !" Nu, nu voi vorbi oamenilor fiindcă nu am nimic să le spun. Cum să rostesc vorbe din inimă, dacă nu le am în inimă ? Bieţii de ei, pot oare să le spun să se ducă la moarte pentru cel mai mic rău dintre două rele ? Pentru incapacitatea sanghinară şi absurdă ? Roma ? Da, Roma, dar pînă şi Hippocrat interzice să dai leacuri bolnavilor care se află într-o stare deznădăjduită. Nu-i lipsit de orice sens să te strădui să convingi pe

cineva vorbindu-i o limbă pe care nimeni nu o pricepe ? La ce bun să faci un act exemplar dacă nimeni nu vede în el nici un exemplu de luat ?

CORUL : Poporul este părăsit fiindcă guvernanţii l-au părăsit. Ruşine, ruşine, ruşine !

CATO *(smulgîndu-se din starea de toropeală)* : Cine a vorbit ? Cine-i acolo ? Mancia !

SCENA A OPTA

CATO, MANCIA

(Mancia este un bătrîn legionar cu părul aproape alb, dar încă în plină putere).

CATO : A vorbit cineva ! N-ai auzit nimic ?

MANCIA : Nimic ! Şi nu e nimeni. Eram cît se poate de treaz.

CATO : La vîrsta ta, bunul meu Mancia, trebuie să ai nevoie de odihnă... De somn. De ce te mai pun de gardă ?

MANCIA : Ca să nu dorm.

CATO : Ciudat. *(Cu simpatie)* Ia spune-mi, cîţi ani de serviciu ai ?

MANCIA : Implinesc treizeci şi cinci, generale, la calendele lui ianuarie.

CATO : Şi fără prea multe grade, nu-i aşa ? Soldat de întîia categorie. De ce nu mai mult ?

MANCIA : Nenoroc. Mereu nenoroc.

CATO : Rănit ?

MANCIA : Trei răni. Una uşoară.

CATO : O decoraţie ! Nu-i rău nici asta. Dar ar fi trebuit să-ţi dea mai multe.

MANCIA : Decoraţii ? Nu erau, se vede, de nasul meu.

CATO : Tu nu eşti niciodată obosit ?

MANCIA : Ba da, cînd trebuie să urc.

CATO : Mancia, trebuie să ai şi tu semnele tale. Ce crezi de bătălia de mîine ? O să iasă bine ?

MANCIA : Bine.

CATO : De ce ?

MANCIA : Fiindcă o cauză ca a noastră nu poate fi înfrîntă.

CATO : Hm ! Aş fi crezut tocmai contrariul. Da, căci zeiţa norocului iubeşte pe ticăloşi. Fireşte, eu vreau din toată inima să te cred. Dar ia spune-mi, eşti chiar atît de sigur că această cauză a noastră e cea bună ?

MANCIA : Generale, poţi întreba aşa ceva ?

CATO : Eşti căsătorit, desigur ?

MANCIA : Da, dar cu o femeie rea. Nimic nu face toată ziulica, nimic. La gunoi cu ea !

CATO : Feciori ?

MANCIA : Unul a pierit în războiul din Spania. Celălalt trăieşte *(coboară glasul)*... e-n armata lui Cezar. Luat cu de-a sila. *(O tăcere.)*

CATO *(arătîndu-i patul pe care stătuse întins)* : Aşază-te aici.

MANCIA : Eu ? Cum o să mă aşez ? Mi-ar fi ruşine.

CATO : Lasă acum, stai aci ! *(Mancia se aşează.)* Ştii că sufletele soldaţilor noştri morţi — din oricare tabără ar fi făcut parte — se prefac în stele ?

MANCIA : Ştiu.

(Se aude un caval în depărtare.)

CATO : Cine ţi-a spus ?

MANCIA : Părinţii mei.

CATO : Există zei ? Există un loc, undeva, unde să se ţină, în sfîrşit, socoteala de dreptate ? Părinţii tăi ce spuneau ?

MANCIA : Oricine ştie că există zei.

CATO : Cine cîntă din caval în inima nopţii ?

MANCIA : Aşa-i ordinul. Ca să-l facem pe Cezar să creadă că nu se pregăteşte nimic rău împotriva lui.

CATO : Nu uita să mă trezeşti : se va suna pentru a patra veghe, la ceasul la care de obicei se schimbă garda de noapte. La ora aceea, toată armata se va ridica şi va porni la luptă. Pînă atunci, îmbracă-te bine. Spre sfîrşitul nopţii, chiar vara se face frig.

MANCIA : Şi frigul dă buboaie.

CATO : Fugi de-aci. Frigul nu dă buboaie, ci reumatisme.

MANCIA : Ca să te vindeci de reumatism trebuie să mănînci usturoi. Dar atunci să şi puţi : să puţi mult. Aşa că mai bine rămîi cu reumatismul. Te uiţi la mîinile mele ? Tari. Copite. De treizeci şi cinci de ani tot mînuiesc lancea.

CATO : Da, la mîinile tale mă uitam. Ei, dar ce-i asta ? Fiindcă am vorbit de frig ? Sau noaptea s-a răcit dintr-odată ? Dă la o parte perdeaua să văd ce-i cu cerul...

CORUL *(în timp ce Mancia se duce să dea la o parte perdeaua care serveşte de uşă) :* Nu e mult de cînd copiii înserării coborau ţinîndu-şi răsturnate torţele şi iată

că Aurora începe să fie nerăbdătoare şi parcă şi rumeneşte zarea care o ascunde.

CATO : Nepăsătoarea lumină va veni neapărat şi nu mai e departe. Uite ce frumos e cerul înspre Farsale !

MANCIA : Ce frumos e cerul spre Farsale !

CATO : Trebuie să vorbesc oamenilor înainte de a se îmbarca. Tu ce le-ai spune dacă ai fi în locul meu ?

MANCIA : Eu le-aş spune ce am visat noaptea trecută. Fiindcă am visat ceva destul de neobişnuit ! Un fel de vedenie , o femeie alburie din cap pînă în picioare Am recunoscut-o după cununa de pe cap. O cunună de turnuri. I-am spus : „Te ştiu foarte bine : eşti zeiţa Romei. Mi te arăţi în vis în semn că nu o să mai văd Roma niciodată ?“ Atunci vedenia a început să sîngere, întîi din burtă, apoi dintr-un sîn şi din gură. Sta aşa, nu spunea nimic şi sîngera. Pe urmă s-a făcut nevăzută.

CATO : Am să povestesc soldaţilor visul tău. N-o să mai am nevoie să le mai spun nimic altceva. Or să înţeleagă.

MANCIA : Dar să nu le spui că eu am visat aşa ceva.

CATO : De ce nu ?

MANCIA : Mi-ar fi ruşine.

CATO : Am să le spun atunci aşa : „Soldaţi, Pompei e Republica. Este un om cucernic, cinstit, curat la suflet şi în purtări. De partea cealaltă se află Cezar, marele pontif necredincios şi stricat pînă în măduva oaselor...“ Şi ce să le mai spun ? Ajută-mă şi tu...

MANCIA : Spune-le : „O armată romană asediază pe marele Pompei, îl încercuie cu un șanț și cu o ulucă, îl hăituie de pare-ar fi o nenorocită de vulpe. Pe el, cetățeanul pe care-l știm, care e tot ce e, care întrupează cauza pe care o știți, și care a făcut tot ce a făcut pentru patrie. Și în acest timp, la Roma pretorii împart dreptate, edilii pregătesc jocurile de circ, negustorii își numără cîștigul... Ah, nenorocitul de mine !"

CATO : Ai dreptate, nenorociții de noi !

MANCIA : Spune-le și asta : trebuie să fie și cineva alături de Pompei cînd ălorlalți puțin le pasă.

CATO : Bineînțeles că trebuie. Deci tu ești gata să mori ?

MANCIA : De treizeci și cinci de ani sînt în fiecare zi gata să mor. De ce n-aș mai fi și azi ? Tocmai azi ? Dealtfel, nici n-am să mor eu cu una cu două...

CATO : Așa spune și Pompei. Speranța e mare...

MANCIA : Îmi băteam joc de speranță cînd eram tînăr și aveam ce să sper. Acum că am îmbătrînit și nu mai am ce să sper, m-am făcut prieten bun cu speranța.

CATO : Și ce ai mai spune oamenilor dacă ar trebui să le vorbești ?

MANCIA : Păi, le-aș spune așa : Republica a fost batjocorită așa cum a fost batjocorită...

(In timp ce vorbește cortina se lasă.)

CORUL : Primele linii cuprinse de somn sînt femei ce dorm. Dorm și turmele tihnite. Și tihniți dorm și războinicii, plini de onorurile lor de mîine, așa cum căpușa e plină de sîngele ei negru. Și e noapte, noapte asemenea celor mai străvechi nopți.

RĂZBOIUL CIVIL : Și mîine, în zori, cînd stelele vor începe să se stingă ca oamenii și cînd, de obicei se schimbă gărzile...

UN GLAS : Cînd, de obicei se schimbă gărzile...

CORUL : Cînd, de obicei se schimbă gărzile...

ACTUL AL TREILEA

PERDITA TEMPORA

A doua zi după amiază, către orele cinci. Dărîmăturile unei întărituri din tabăra lui Cezar, luminate pe alocuri de soarele puternic de iulie care lasă restul în umbră.

Ofițerii din scenă sînt plini de praf, cu fața murdară și veșmintele rupte. Toți cei ce vor intra în scenă în cursul acestui act, ofițeri și soldați, vor avea aceeași înfățișare. Unii din ei, printre care Fanius și Scipio, vor purta bandaje pline de sînge. Mulți dintre soldați sînt foarte tineri. Pe cer se destramă ultimele rotocoale ale fumului de semnalizare folosit de unul din punctele întărite.

Tot timpul se vor auzi, aproape fără întrerupere, țipete stridente de vulturi și croncănit de corbi.

SCENA ÎNTÎI

LETORIUS, DOMITIUS, FANIUS, SCIPIO, LENTULUS, BRUTUS

SCIPIO : Se spune că încercînd să stăvilească fuga în dezordine, Cezar ar fi fost doborît și călcat în picioare de propriii săi soldați.

LETORIUS : De ce nu l-am doborît chiar noi ! Dacă aș fi putut să-i strivesc sub călcîi fața, nasul. Moarte întregei sale spițe !

DOMITIUS : Moarte !

(Întoarce în jos degetul cel mare.)

LETORIUS : Atîta vreme cît urăști și te înverșunezi, ești viu. Cînd încetezi s-o faci, încetezi să mai exiști.

FANIUS : A fost frumos ! Pompei comandînd el însuși contra-atacul, în mantie de purpură, mantia lui de război... La cincizeci și nouă de ani, ce om ! Și soldații lui Cezar, aruncîndu-se pe zidul întărit, înalt de zece picioare ! Striviți de cei ce se aruncau după ei și care-și salvau viața trecînd peste trupurile prăbușite. Cei mai mulți din soldații lui Cezar au murit striviți sau înăbușiți în învălmășeală, fără nici o rană, înnebuniți de spaimă.

LENTULUS : Încercuirea a luat sfîrșit. Cezar a evacuat toate punctele întărite și și-a retras toate trupele. Patru luni de uriașe lucrări care nu i-au folosit la nimic. *(Se așează.)* Sînt frînt de oboseală !

SCIPIO : Cezar e bun să bată pe barbari. Dar cînd e vorba de legiunile romane... Am fi putut face praf întreaga lui armată și războiul era încheiat. Nu înțeleg de ce Pompei ne-a oprit.

LETORIUS : Ai auzit cum răcneau cei dintr-a șasea legiune ? La noi, larma era mai mare ca la adversar. A însemnat și asta ceva !

DOMITIUS : Legiunea a șasea era cea care dorea mai mult o împăcare cu Cezar. Și iată că tocmai ea s-a bătut mai bine.

SCIPIO : O incoerență mai mult. Foarte bine !

LETORIUS *(se întoarce spre soldați)* : Apă, mai e apă pe

aici ? Aduceți-ne de undeva niște apă, că murim de sete !

FANIUS : Vor spune oficial că noi am pierdut două mii de oameni și ei cinci.

LENTULUS : Cinci mii ?

FANIUS : Nu, cinci oameni. Așa sînt comunicatele militare.

SCIPIO : Centurionii primei cohorte a legiunei a noua — a lor — au fost toți uciși.

BRUTUS : Nu trebuie să uităm că noi am luptat doi contra unu.

LETORIUS : Doi contra unu este proporția cea mai bună. N-ar trebui niciodată acceptată o bătălie în alte condiții.

BRUTUS : Și oamenii lui Cezar aveau soarele în ochi. Au fost răniți fiindcă se foloseau de scuturi mai mult ca să se apere de soare decît de loviturile noastre.

DOMITIUS : N-au avut soarele în ochi decît o parte a zilei.

LENTULUS : Și minunata lor idee să-și acopere coifurile cu căciulițele acelea de răchită. Ideea asta va trebui s-o aplicăm și noi.

SCIPIO : Recruții noștri s-au cam măcelărit între ei, nemaiputînd recunoaște pe dușman. Dar și asta face parte din războiul civil. Oricum, totul s-a sfîrșit cum nu se putea mai bine.

DOMITIUS : Întîia noastră biruință ! Întîia noastră biruință ! *(Sînt aduse acvile romane.)* Și iată și acvilele

Senatului ; venerabilele noastre acvile, se înalță acum pe meterezele trădătorului învins.

RĂZBOIUL CIVIL : De ce nu pot fi o acvilă, una adevărată, să pot cuprinde cu privirea din slăvi întregul carnaj !

SCIPIO : Într-o lună vom fi la Roma și atunci va suna ceasul răfuielilor. Eu am o întreagă listă.

DOMITIUS : Și eu am o listă.

SCIPIO : Lista datoriilor ?

DOMITIUS : Da, lista datoriilor. Și a celor ce le vor plăti în locul meu. Toate datoriile noastre vor fi plătite de cei morți.

LETORIUS : O să simțim că trăim !

UN GLAS : O să acuzăm !

ALT GLAS : O să acuzăm !

RĂZBOIUL CIVIL : Vor fi tăiate capetele leșurilor și spînzurate unele lîngă altele ca niște fructe. Voi da leșurilor o înfățișare grotescă și voi avea grijă ca cei ce nu vor îndrăzni să le îngroape să fie huliți de toți.

GLASURI *(la început foarte puternice, apoi tot mai slabe)* : Vom acuza ! vom acuza, vom acuza !

RĂZBOIUL CIVIL : Popor de acuzatori, îndeajuns de ipocriți ca să pretindeți că vă e rușine cu mine.

SCIPIO : Nu aici aș vrea să ucid pe cîțiva dintre ei ; ci în curtea casei lor, sub ochii nevestei și a copiilor, la picioarele altarelor zeilor lor tutelari. Pe un oarecare Iulius Cezar, de pildă.

BRUTUS : Cezar nu-i un om care să fie ucis în casa lui sau într-un loc public. Îl ucizi în timpul unei bătălii — dacă ești în stare.

SCIPIO : Ah, Brutus, Brutus ! Cezar a rămas slăbiciunea ta.

BRUTUS : Dacă Cezar ar fi ucis, s-ar da apă la moară partidului său. S-ar face din Cezar un zeu.

SCIPIO : Da, dar ar fi totuşi ucis... Şi ar fi suferit murind. Cel puţin nădăjduiesc. Măcar cu atîta să ne fi ales.

FABIUS *(pe un fond sonor de „vom acuza")* : Am să vă dau nume pe care nici nu le-aţi bănui. Mi s-au făcut destăinuiri. Eu sînt omul destăinuirilor...O să le aflaţi pe toate. Listele vor fi atîrnate la vedere, pe străzi. Fiul îşi va denunţa tatăl. Mama va refuza să-şi ascundă fiul. Denunţurile copiilor de nouă ani vor fi luate şi ele în seamă.

CORUL : Denunţurile cîinilor şi pisicilor vor fi de asemenea ţinute în seamă.

FANIUS : Vom mai ucide şi la întîmplare...

GLASURI : Da, vom ucide la întîmplare, la întîmplare !

DOMITIUS : Iată ce propun eu. Proscrierea trebuie făcută cu respectarea formelor legale. Legalitatea mai presus de orice. Vom fi la Roma pe la calendele lui septembrie. Proscrierile vor începe imediat. Şi vom înceta cu omorurile la calendele lui octombrie.

SCIPIO : La calendele lui octombrie e prea mult. Să zicem la idele lui septembrie.

MAI MULTE GLASURI : Da, la idele lui septembrie. Cincisprezece zile vor fi deajuns. Doar nu sîntem bestii.

DOMITIUS : Senatorilor care s-au luptat alături de noi li se vor da trei buletine ca să judece pe cei ce au rămas la Roma...

LENTULUS : ...sau în zona ocupată de noi, cînd eram încă în Italia, şi care nu ne-au dat concursul. Cine nu e cu noi, e împotriva noastră.

DOMITIUS : Un buletin ca să votezi condamnarea la moarte, un buletin pentru confiscarea averei şi un al treilea pentru achitare.

RĂZBOIUL CIVIL : Glumiţi ! Al treilea buletin n-are rost. Toţi cei care au rămas în Italia sînt vinovaţi. Două buletine numai !

SCIPIO *(întorcîndu-se spre soldaţi)* : Ei, ce-i cu apa, vine sau nu vine ? *(Întorcîndu-se spre ceilalţi.)* Dragii mei, de azi în două luni, Hirtius va fi surghiunit ei da, măcar surghiunit — şi eu instalat în superba sa casă din marginea Forului. Şi bine înţeles, în fruntea tuturor bucatelor care de pe acum se vestesc îmbelşugate.

FANIUS : In vremuri normale, dacă ai avere scapi de puşcărie ; în vreme de război civil, averea te face să înfunzi puşcăria.

LETORIUS : În orice împrejurare, banii înainte de orice.

GLASURI *(în depărtare)* : Banii ! Banii !

LENTULUS : Eu mi-am pus ochii pe grădinile lui Cezar. Nevastă-mea e nebună după copaci !

RĂZBOIUL CIVIL : Legiunile vor poposi în templele părăsite. Nu va mai exista drept de azil.

DOMITIUS : Da, dar luați seama că vine amnistia.

RĂZBOINICUL CIVIL : La ce mai folosește răboiul civil dacă, în cele din urmă, vine întotdeauna amnistia ? Încă o dovadă că trebuie să ucizi la repezeală.

GLASURI : Nu vom grația pe nimeni ! Nu vom grația pe nimeni !

RĂZBOIUL CIVIL : Victimele ! Să recunoaștem adevărul : victimele n-au decît un singur gînd. Cînd le va veni bine, să se transforme la rîndul lor în călăi.

DOMITIUS : Locul de mare pontif va fi liber prin moartea sigură a lui Cezar. Mă înscriu cel dintîi pe listă.

SCIPIO *(rînjește)* : Vezi, Domitius, ce frumoasă-i viața ? Și ce bună idee ai avut să te joci numai de-a sinuciderea !

UN GLAS *(îndepărtat)* : Slujbe ! Slujbe !

ALT GLAS : Pămînturi ! Pămînturi !

ALTE GLASURI : Bani ! Bani !

LENTULUS *(se ridică în picioare)* : Cît privește pontificatul, aș fi crezut că vîrsta mea, marile servicii aduse...

SCIPIO *(tăios)* : Religia nu are nimic de a face cu vîrsta. E vorba în primul rînd de situația socială. Gradul meu de rudenie cu Pompei...

RĂZBOIUL CIVIL : Au și început să se certe între ei !

DOMITIUS : Dacă-i vorba de situație socială, apoi trecerea pe care o am la Roma...

SCIPIO *(rîzînd mai departe)* : ...Trecerea pe care o datorezi unui medic foarte priceput...

LETORIUS : Nu ne bate la cap fiindcă ai încercat să te omori. Ar fi mult prea simplu ! Să mi se cuvină totul numai fiindcă nu am murit.

LENTULUS : Dragii mei prieteni, țineți seama de vîrsta mea și dați-vă la o parte în fața unui bătrîn. Dealtfel, nu vă voi stînjeni multă vreme. Sănătatea îmi este foarte zdruncinată *(Tușește.)* Sufletul mă părăsește cînd sînt într-un asemenea hal de oboseală.

SCIPIO : Dar sufletul ți se reîntoarce în trup cînd e vorba să ceri ceva. *(Încet lui Brutus.)* Cu cît sînt mai dărîmați, cu atît sînt mai lacomi.

BRUTUS : Și cei mai vajnici în luptă sînt cei mai josnici la împărțeală.

GLASURI *(în depărtare)* : Slujbe ! Slujbe !

GLASURI : Pămînturi ! Pămînturi !

FANIUS : Văd venind pe Cato.

DOMITIUS : Și Cicero ? Cine l-a văzut pe Cicero ?

LENTULUS : Nimeni nu l-a văzut pe Cicero.

LETORIUS : Trebuie să fie pe cale să scoată copii după scrisorile pe care le trimite la Roma. False copii, scrisori închipuite sau scrise, dar netrimise. Toate scamatoriile și înscenarea pentru posteritate.

LENTULUS : Cred mai curînd că-și pregătește apărarea.

LETORIUS : Apărarea ? Pentru ce ?

LENTULUS : Pentru că e bine să-ți pregătești totdeauna apărarea. *(Lui Brutus.)* Trimite pe cineva să-l caute. E totuși pompeian onorific. *(Brutus iese.)*

RĂZBOIUL CIVIL : Recunoașteți că adunătura asta de ucigași și de delatori te face să-ți lase gura apă.

SCENA A DOUA

ACEIAȘI, fără BRUTUS. Apoi CATO și SEXTUS POMPEI

În timp ce Cato înaintează, ofițerii, într-un gest spontan de respect aștern mantalele sub pașii lui.

LETORIUS : Cato ! Eroul zilei ! Cuvîntarea ta a fost admirabilă !

CATO : Cu uniformele, armele și insemnele la fel, nu mai poți deosebi leșurile oamenilor noștri de acelea ale oamenilor lui Cezar. Pe întreg cîmpul de bătălie un singur sînge : sîngele roman. Și, de o parte ca și de cealaltă, numai învinși !

RĂZBOIUL CIVIL : Bine zis ! Voi distruge unul din partide prin izbînda celuilalt. Apoi voi distruge și această izbîndă.

DOMITIUS : Te-am văzut cu ochii plini de lacrimi în fața leșurilor. Asprul Cato cu lacrimi în ochi !

SCIPIO : Totuși cu propriile tale vorbe înflăcărate i-ai trimis la moarte.

CATO : Trebuia să-i trimit la moarte, așa cum se cuvine să-i și plîng !

RĂZBOIUL CIVIL : O, Cato ! Lasă declamatorilor văicărelile despre războiul civil. La începuturi, Romulus și-a ucis fratele. Amîndoi supseseră laptele lupoaicei. Noi am supt sîngele fratelui ucis. Sîngele celui dintîi omor ne va încălzi întotdeauna sufletul. Mulți mă blestemă prin scris sau prin viu grai, dar mulți îmi aduc în taină prinosul lor de slavă. O slavă care nu este menită să mă domolească.

SEXTUS POMPEI *(intrînd)* : Vine și tatăl meu. O să-i aflăm ordinele. Cezar se retrage pe Via Egnatia, spre Apolonia... E cu capul gol, însoțit de o mică trupă de acoperire. Sînt toți atît de prăfuiți încît nu-i deosebești în pulberea drumului decît cînd soarele face să le strălucească armele. L-am recunoscut totuși pe Cezar cînd a trecut rîul Palamus, fiindcă pe apă nu mai e praf. Se apăra cu mîna de muște...

SCENA A TREIA

ACEIAȘI, POMPEI

Se aud strigăte de „Trăiască Pompei Imperator !", „Imperator !", „Imperator !" Pompei intră în mantie de purpură, precedat de lictori.

POMPEI : Soldații mă ridică la rangul de Imperator. Cezar, uzurpatorul, m-a ridicat la cel de trădător. Ce pot aștepta mai mult de la poporul roman ? *(Ofițerii caută să-i sărute mîna, pieptul, umărul ; Pompei se apără cu energie.)* Scumpul, scumpul meu Cato ! Pretutindeni nu mi se vorbește decît de tine. Nestrămutata ta încredere în biruință, măreția sacrificiului morților noștri, rodul acestui sacrificiu... Ai spus soldaților noștri tocmai ceea ce trebuia spus. Îți mulțumesc ! *(Cato pleacă fruntea, stînjenit ; Pompei se adresează lictorilor.)* În cinstea lui Marcus Porcius Cato, lictori, plecați-vă fasciile !

DOMITIUS : Mai tîrziu cînd urmașii vor întreba de partea cui era dreptatea, posteritatea va judeca după faptul că Pompei a avut de partea sa pe Cato.

POMPEI : Cauza noastră nu are nevoie de chezași. Și apoi, chezașii ei sînt oamenii lui Cezar pe care i-am văzut astăzi cum s-au purtat în toiul luptei. Nesinchisindu-se — pe cît le era cu putință, desigur — de simplii noștri soldați plebei, se îndîrjeau numai împotriva senatorilor, consulilor, nobililor. Știau unde trebuie să țintești, pe cine trebuie să dobori cînd vrei să nimicești patria. Cît despre lauda lui Cato, dacă cineva trebuie să i-o aducă, acela sînt eu. *(Lui Cato.)* La Roma s-a întîmplat ca mulțimea să te huiduiască, dar cei mai buni fii ai ei te respectau și te respectă chiar cînd nu te iubesc. În ziua în care nu se va mai afla nimeni în imperiu să te respecte sau să fie mișcat de felul tău de a fi, în ziua aceea nu va mai exista imperiu roman.

(Murmur de asentiment. Soldații aduc apă în coifuri și-o oferă întîi lui Pompei, care cu un gest, nelipsit de noblețe, nu primește. Ceilalți beau cu sete.)

LETORIUS : Și acum ce facem ? Cezar fuge și noi ne mulțumim să-i ocupăm pozițiile ? Poate fi ajuns din urmă și zdrobit. Deci nu trebuie să pierdem timpul. Să-l bați fără să-l extermini, nu înseamnă nimic. Cînd ești învingător trebuie să îndrăznești totul. Crede în vechea mea experiență.

POMPEI *(jignit)* : Și eu am o veche experiență. Străpungerea încercuirii a izbutit dincolo de așteptările noastre. O mare bătălie se va da curînd, dar nu vreau ca ea să fie dată fără să fie bine pregătită. Evenimentele foarte fericite se cade să fie întîmpinate cu multă circumspecție.

DOMITIUS : Pompei ! În numele a tot ce e mai sfînt, în numele a tot ce ai făcut, ucide-l pe Cezar ! Nu va fi izbîndă adevărată atîta vreme cît el nu va fi fost ucis. După ce îl vei fi ucis, vom vedea.

LENTULUS : Sîntem nerăbdători să ne întoarcem la Roma și să ne mai tragem un pic sufletul. Ne-am săturat de restriște.

POMPEI : Aveți încredere în mine : vă veți trage sufletul. Și încă cum !

LENTULUS *(se ușează copleșit, cu capul în mîini, aproape plîngînd)* : La ce ne folosesc izbînzile, banii, vilele, sclavii, dacă trebuie să stăm cu limba scoasă de sete, aici în pustietățile astea arse de soare și bîntuite de țînțari ? Pentru tineri, treacă-meargă. Dar pentru unul ca mine care nu mai are mult de trăit !

SCIPIO *(lui Pompei)* : Ajunge-l din urmă și lovește-l ! Într-o zi o să se întoarcă întocmai ca o fiară hăituită și rănită de moarte și va accepta o luptă deznădăjduită — doi contra unu.

LETORIUS : Nu voi avea liniște decît în ziua cînd mi se va fi adus într-o suliță, capul omului alb ca laptele la față și cînd îi voi fi scuipat în gură. Dă-mi mînă liberă. Pompei : am la dispoziție toată cavaleria.

POMPEI : Stăpînește-te, Letorius. Dacă mi s-ar aduce capul lui Cezar, ce aș putea face altceva decît să mi-l întorc pe al meu cu groază și să trimit pe ucigași zeilor infernului ! A fost tovarășul meu de guvern... Am împărțit atîtea lucruri, la bine ca și la rău. Îi doresc moartea, dar i-o doresc cu demnitate.

LENTULUS *(încet lui Letorius)* : De ce face atîta caz de demnitate cînd o are din fire ?

POMPEI : Cine murmură ? Şi ce anume murmură ? Repet că-l admir pe Cezar în ceea ce merită să fie admirat. Şi această admiraţie nu-mi cere nici să mă strădui, nici să-mi calc pe inimă.

CATO *(în şoaptă)* : Respectul ! Mereu respectul !

SCIPIO : Mai puţină vorbă şi mai multă hotărîre. Iuţeala ta în războiul din Spania, apoi în faţa lui Mitridate...

POMPEI *(exasperat)* : Împrejurările erau altele !

DOMITIUS : Atunci rămînem aici ?

POMPEI : Biruinţa a fost prea uşoară. Mi-e teamă să nu fi fost o cursă.

DOMITIUS : N-a fost chiar atît de uşoară pentru răniţi şi pentru morţi.

POMPEI : Şi apoi soldaţii lui Cezar sînt veterani. Cînd se bat cot la cot sînt aproape de neînvins. Dar cînd vor trebui să fugă mereu în faţa noastră care avem o armată alcătuită numai din oameni tineri, cînd vor trebui în fiecare zi să-şi mute tabăra şi să sape şanţuri noi de apărare, se vor slei de puteri. Aşa că nu noi ci ei au nevoie de o mare bătălie fără amînare. Să fiu lăsat să cuget pe-ndelete. A cugeta nu înseamnă a tărăgăna.

SCIPIO : Şi Cezar cugetă. Dar cugetă repede.

POMPEI : Şi eu cuget repede. Dovadă este că am şi cugetat. Rămînem aici pe poziţii : iată hotărîrea şi porunca mea ! Cine dintre voi mi-a dat vreodată vreun sfat folositor ? Eu singur îmi dau sfaturi. Eu ştiu care imprudenţe pot fi făcute şi care nu. Nu am comandat întotdeauna eu ? Nu sînt ceea ce sînt ? Unităţile să rămînă pe poziţiile lor. Nu se vor pune în mişcare decît la ordinul meu.

SCIPIO *(încet lui Lentulus)* : Energia fricei este înspăimîntătoare.

POMPEI : Să-l lăsăm pe Cezar să-şi stabilească tabăra unde o pofti. Liniştea noastră îl va descumpăni, dovedindu-i că nu ne sinchisim de el. Mîine, în zori, odihniţi şi cu toată stăpînirea de cuget, vom porni şi noi. Fiecare îşi va păstra atribuţiile de astăzi. Afară de Cato şi de Cicero care se vor reîntoarce şi vor rămîne la Dyrrachium. Cato va fi înlocuit de Marcellinus. Cicero neavînd nici o atribuţie, nu va fi înlocuit de nimeni. Tu, scumpe Cato, vei fi însărcinat de acum înainte cu intendenţa.

CATO : Eu lupt în avangarda partidului trecutului. Nu lupt cu intendenţa.

POMPEI : Vei lupta şi cu visteria. La Roma, în calitate de chestor, mai apoi în Cipru, te-ai dovedit un minunat socotitor. Darurile tale sînt nesfîrşit de felurite. A administra o armată este o sarcină la fel de folositoare ca aceea de pe cîmpul de luptă.

CATO : Cînd am fost numit la Cipru, în fapt, eram trimis în surghiun. Numirea mea la Dyrrachium este tot un surghiun.

POMPEI : Cine caută surghiunul îl găseşte. *(Cu un gest, îi pofteşte pe toţi să se retragă.)*

SCENA A PATRA

POMPEI, SEXTUS POMPEI, apoi UN OFIȚER

Se aud afară din scenă soldați intonînd un cîntec de izbîndă și scandîndu-și mersul cu lovituri de sulițe în scuturi.

POMPEI *(celor ce abia au ieșit)* : Îndepărtați-vă larve funeste care vreți să mă duceți acolo unde nu trebuie. *(Lui Sextus.)* Cezar fuge. Ceea ce era de necrezut este o realitate.

SEXTUS : Pentru prima dată — după cîtă vreme ? — laurii îți vor împodobi fasciile !

POMPEI : Laurii ? Interzic așa ceva ! Toată viața am avut nevoie de succes ; de optsprezece luni soarta mea atîrna de un mic succes militar, oricît de mic. Și iată că acum ceva îmi strînge inima. Cobor într-o noapte adîncă. Totul mi se pare grozăvie și noapte.

SEXTUS : Tocmai acum cînd ai ieșit din infernul în care te îngropaseși ?

POMPEI : Altădată lucrurile erau ușoare. Îmi plăcea destinul meu, zburam din triumf în triumf, ca și cum aș fi fost purtat de aripile unui demon. Totul mergea bine cînd luptam pentru rău și totul merge rău astăzi cînd lupt pentru bine. Cîți oameni poți fi în cursul unei singure vieți ! Ah, dacă ai putea pironi roata Fortunei așa cum pironești o bufniță pe zid.

SEXTUS : Pironește-o ! Ce mai aștepți ? Atîta doar că acum nu mai crezi în biruințele tale. Pentru prima dată — o dată, o singură dată — te-ai măsurat în război cu Cezar. Și în fața ta a fugit ca un becisnic.

POMPEI : Țin în mîinile mele o biruință moartă. Nu-mi rămîne decît s-o azvîrl.

SEXTUS : Ți-e frică de biruință, și nu-ți era de înfrîngeri. Lui Cezar i-a fost oare și lui frică în timp ce trecea în triumf prin Roma pustie ?

POMPEI : Nu-mi vorbi de Cezar. O nimica toată care-i face plăcere, îmi străpunge inima. De ce oare a trebuit ca Cezar să se nască în aceeași vreme cu mine? De ce nu treizeci de ani mai tîrziu ? Sau treizeci de ani mai devreme ? Sau, de ce nu am murit cu acum doi ani la Neapole, cînd m-au doborît, prima dată, frigurile ? *(Întorcînd capul spre zăngănitul scandat de afară.)* Să înceteze odată cu zgomotul ăsta de tinichele ! Cezar e mai puternic ca mine. Cumplitul lui geniu mă depășește și mă domină. Și e mai mic cu cinci ani ca mine ! Uneori noaptea, mi se pare că aud glasuri strigîndu-mi : „Înșelătorule ! Ești un fals om mare, un fals om mare !" În alte clipe, mă întreb: „Triumfurile mele nu au fost cumva doar un vis ? Au existat aievea ? Aclamațiile mulțimilor nu se datorau oare numai unei iluzii magice ale mele, a cărei jucărie eram ?" Ah, nu am nevoie de haruspici, de măruntaiele vitelor sacrificate pe altar, ca să-mi aflu viitorul. El se află în mine și îl citesc ca într-o carte deschisă.

GLASUL UNUI CENTURION *(afară)* : A patra centurie, strîngeți rîndurile...

POMPEI : Voi fi lipsit de nemurire din propria-mi vină. Totuși am făcut tot ce am putut.

SEXTUS : Faima ta nu va pieri. Pînă și dușmanii tăi o știu. Chiar și...

POMPEI *(îl întrerupe)* : Este o vreme în care laudele te întăresc fiindcă le crezi, dar vine o altă vreme în care-ți fac rău fiindcă nu le mai poți crede. Mă neliniștește și altceva : nu mai am vești de la mama ta. O mai fi oare în viață ? O voi mai vedea vreodată ? Cînd ne-am despărțit, părea să-și dea seama... Cu cîtă greutate s-a desprins din brațele mele ! Și nepoții mei ! Căpșoarele lor rotunde și calde... le voi mai revedea și pe ele ? Revedea-voi orașul meu ?... Orașul ! Și dulcea Italie ? Dacă mîine sînt bătut, ce va face Cezar cu mama ta ? Fiindcă e sigur că o va prinde. Și dacă sînt rănit și o rană gravă mă azvîrle în beznă, ce face din mine un trup fără apărare ? Dacă nu o să mai fiu în stare nici să cuget, să concep ceva măreț sau măcar să păstrez ceea ce am creat ? *(Mai încet.)* Dacă va trebui să părăsesc pămîntul ăsta pe care totuși mă simțeam atît de bine ?

SEXTUS : Să uiți în așa măsură cine ești și ceea ce poți? Să ai astfel de gînduri în clipa asta cînd ai putea hotărî soarta lumii !

POMPEI : Pot să schimb soarta lumii, dar nu-mi pot schimba gîndurile !

SEXTUS : Dacă mama ar fi aici, te-ar îmbărbăta, așa cum făcea și la Roma.

GLASUL CENTURIONULUI *(afară)* : Ei, a patra... ce faceți acolo ? V-am spus să strîngeți rîndurile !

POMPEI : Zei care m-ați trădat, dar pe care vă implor încă, dați-mi tăria să mă țin drept pînă la capăt, deși știu bine ce va fi la capăt.

SEXTUS : Ce va fi la capăt ?

POMPEI : Ceea ce văd.

SEXTUS : Ce vezi ?

POMPEI : O mare armată plîngînd, cu lăncile aplecate.

SEXTUS : Armata lui Cezar !

POMPEI : Oricare ar fi rezultatul viitoarei bătălii, ea va atrage asupra poporului roman nesfîrșite nenorociri.

SEXTUS : De unde știi ?

POMPEI : Știu.

SEXTUS : Și de asta refuzi să dai această bătălie ? Nu te lăsa dus ca de o apă tulbure de temerile tale. Sîntem cu toții în jurul tău. Eu, fratele meu..

POMPEI : Sărmanii mei copii !

SEXTUS : Ai în jurul tău numai prieteni. A trecut acum de partea ta și Letorius...

POMPEI : Cei ce s-au adunat aici, în tabăra mea, nu au făcut-o de dragul meu, ci de frica lui Cezar. Letorius cel dintîi.

SEXTUS : Letorius mi-a spus despre Cezar : „Dacă-i face pe atîția oameni să tremure, înseamnă că el însuși tremură".

POMPEI : Fiecare încearcă să-și dea curaj cum poate. Letorius l-a indispus pe Cezar cu îngîmfările lui de păun. Dîndu-și seama de dizgrația care-l pîndea, a dat fuga aici.

SEXTUS : Dar Calvinus, dar Cicero, dar Cato ?

POMPEI : Calvinus ? Îi citesc în glas că e pe cale să mă părăsească. S-a ţinut bine unsprezece ani. Se vede că i se pare că mi-a fost îndeajuns de credincios. Prietenii mei sînt ca sclavii care-şi părăsesc stăpînul lovit de urgie. Cicero va rămîne dacă voi cîştiga bătălia hotărîtoare. Dacă nu, va trece la Cezar. Nici măcar nu-şi dă osteneala să-şi ascundă mai bine gîndul. Cît despre Cato ! E cel mai primejdios dintre toţi. Cato nu e duşmanul lui Cezar. Ci al aceluia dintre noi care va ieşi învingător. Avem nevoie de el, e bine să-l ai alături, dar...

SEXTUS : Nu e Cato cel mai primejdios, ci Brutus.

POMPEI : Nu mă miră.

SEXTUS : Nu-ţi mai adresase nici un cuvînt din ziua în care tatăl său a fost ucis din porunca ta. Şi cînd a trecut totuşi de partea ta, ai fost atît de fericit încît te-ai ridicat şi l-ai îmbrăţişat în faţa tuturora, ca şi cum ar fi fost omul cel mai de seamă din toată armata.

POMPEI : Mă voi fi înşelat o dată mai mult !

SEXTUS : Acum nu-ţi mai poate rămîne nici o îndoială. În toiul fierberii, o întîmplare m-a dus în cortul lui. Şi privirea mi-a căzut pe o foaie de pergament, desfăcută pe masă. M-am apropiat. În plină luptă. Într-atîta omul acesta îmi inspira neîncredere. Însemnase pe foaia aceea o convorbire avută cu tine şi la care fusesem şi eu de faţă. Ei bine, toate spusele tale erau schimbate, răstălmăcite, amestecate cu fraze de-a dreptul născocite de el. Totul cu gîndul de a te face ridicol şi odios. Deasupra, pe colţul foii era notat : „După moarte". Adică : „De publicat după moartea lui Pompei". Te adulmecă şi te urmăreşte

ca o hienă ca să te sfîşie mort, fiindcă nu îndrăzneşte să te mănînce viu. Nu mă crezi ?

POMPEI : Eu te cred întotdeauna.

SEXTUS : Iată foaia !

POMPEI *(ia foaia şi o rupe fără să o citească)* : Ţi-am spus că mă încred întotdeauna în tine.

SEXTUS : Pe de altă parte, Brutus s-a bătut toată ziua ca un leu. Cine să-l mai înţeleagă ?

POMPEI : Sînt trei feluri de prieteni. Cei ce ne iubesc. Cei ce ne urăsc. Şi cei ce ne iubesc şi ne urăsc în acelaşi timp. Brutus face parte din această ultimă categorie. Cîndva i-am ucis tatăl căruia îi făgăduisem să-l scap cu viaţă. Cînd a izbucnit războiul civil, toţi au crezut că Brutus o să fie împotriva mea. Dar iată că a trecut de partea mea, insultînd astfel memoria tatălui său. Acum se bate pentru mine, dar visează la clipa în care voi fi învins şi în care se va putea duce la Cezar. Ai văzut, în propria mea tabără, cînd mă întîlneşte nu mă salută. Se spune despre el că nu ar fi hotărît încă de partea cui este. Eu spun ca are trădarea în sînge. Te naşti trădător, aşa cum te naşti gelos. Şi asta nu iartă.

SEXTUS : Gîndeşti tot ce gîndeşti despre el şi vorbeşti deschis în faţa lui.

POMPEI : Dacă ar fi să-ţi deschizi inima numai faţă de cei în care te poţi încrede ! Ştiu că nu-i un om pe care să te bizui, dar mă port cu el ca şi cum ar fi. E un fel de joacă a mea. Adaug însă că eu ştiu despre el mai multe lucruri încă decît tine. Am aflat de la nişte dezertori că Cezar a poruncit oamenilor lui să-l

cruțe pe Brutus dacă-l vor recunoaște în timpul bătăliei.

SEXTUS : Trădarea este astfel pecetluită, dar ordinul nu va folosi la mare lucru. Ia măsuri ca Brutus să fie ucis, ca din întîmplare, în învălmășagul viitoarei bătălii.

POMPEI : E mai demn de mine să-l las să trăiască.

SEXTUS : Iarăși aceeași poveste ! Dublul său joc sare tuturor în ochi, este bine cunoscut de toți, tu singur ai spus-o. Și totuși Brutus rămîne mai departe virtuosul Brutus. Urăsc pe oamenii cărora li se iartă totul în timp ce altora nu li se iartă nimic.

POMPEI : Nu fi gelos pe Brutus !

SEXTUS : Gelos ! Brutus este spionul lui Cezar și iată că lui i se ține partea. Brutus îți așteaptă moartea și lui îi dai dreptate. Eu mi-aș da viața pentru tine și iată sînt gelos, și nu mie îmi dai dreptate. Pune să îl ucidă în vălmășagul primei lupte. Iau eu asupra mea această sarcină. Pune-mă la încercare.

POMPEI : Nu pui la încercare ceea ce iubești.

SEXTUS : Ba da, cînd o faci fără nici o primejdie.

POMPEI : Micuțul meu om mare, necontenit credincios ! Dintre miile și miile de oameni din partidul meu, numai tu ești acela care dorește ca eu să trăiesc, dar nu poți face nimic.

SEXTUS : Pot orice. Dar tu nu mă lași să fac nimic.

POMPEI : Tu exiști. Și asta e destul. Și rămîi mereu același și niciodată nu s-a strecurat nimic strîmb între tine și mine. De aceea îți spun : nu-l ucide pe Brutus și nu te du la moarte.

SEXTUS : Mă voi duce la moarte dacă va fi nevoie.

POMPEI : Nu te du la moarte.

SEXTUS : Mă voi duce la moarte, dacă voi socoti că este bine să o fac. Ia seama. Vine Cato.

CORUL : O, nori, demni de a fi pizmuiți fiindcă plutiți în voie, niciodată stingheriți, în albastrul pustiu al cerului !

SCENA A CINCEA

POMPEI, CATO, SEXTUS

CATO : M-am întors fiindcă, mai presus ca orice, vreau să văd limpede în bezna în care-i cufundată patria. Bunicul meu, Cato Cenzorul, a fost pus sub acuzare de vreo cincizeci de ori. Ultima dată, avea optzeci și șase de ani. Eu de ce sînt acuzat ? *(Tăcere.)* De ce sînt trimis la Dyrrachium ?

POMPEI : Ți-am spus-o : ești un administrator fără pereche.

CATO : Cuvintarea mea de azi dimineață îți va fi arătat ce pot. Se impune deci să fiu îndepărtat.

POMPEI : Dacă o iei astfel, iți voi răspunde pe același ton. Dacă voi ieși învingător, te vei pune de-a curmezișul în calea mea, nu-i așa ?

CATO : Am luat întotdeauna armele ca să lupt împotriva oricărui abuz de autoritate. Nu îmi plac generalii prea învingători.

CORUL : Generalii învinși sînt la fel de greu de îndurat.

POMPEI : Mi-ai răpi biruința, Cato ! Și ai face de prisos toate strădaniile, toate frămîntările mele. Cine știe ? Printre cei ce te înconjoară sînt poate unii care... Ești în viață, Cato : trebuie deci să mă apăr de tine. Nu știu ce și pe cine prețuiește Cato, dar pe mine, nu. Brutus prețuiește pe Cezar. Letorius a comis o trădare și cu siguranță a prins gustul trădării. Fanius se află aici numai ca să-și redobîndească banii. Mi-a spus-o limpede Letorius, ieri. Cicero este leal după împrejurări. Lui Domitius îi place numai să fie învins și să se sinucidă. Astfel stînd lucrurile, Cato să plece la Atena, Cicero să se reîntoarcă la Roma și Domitius să se ducă la morți.

CATO : Și Brutus ?

POMPEI : Brutus...

CATO : Să se ducă, desigur, la Cezar !

POMPEI : Brutus se va duce unde-i va place.

CATO : Urgisirile sînt lucrul cel mai de seamă din viața publică. Ele îți îngăduie să regăsești singurul tovarăș pe care poți să te bizui : pe tine însuți.

(Pompei face semn lui Cato că se poate retrage.)

SCENA A ȘASEA

POMPEI, SEXTUS POMPEI

POMPEI : Și în tot acest răstimp, omul de peste drum rămîne mai departe ceea ce este ! *(Se întoarce spre Sextus.)* Nu ți-am vorbit de scrisoarea de la Roma pe care am pierdut-o ieri ?

SEXTUS : Nu.

POMPEI : Cînd a pornit pe mare împotriva mea, Cezar a spus că mă va hăitui pînă mă va ucide. Tîlharul ! Și are cinci ani mai puțin ca mine... Mă încercuie cu tîrcoalele lui ca vulturii care se rotesc deasupra noastră în căutarea leșurilor din care să se înfrupte. Prietenii, și ei, mă încercuie cu tîrcoalele lor, așteptîndu-mi, ca și vulturii, leșul. Puteri întunecate mă cotropesc și eu nu mă pot zmulge din strînsoarea lor. Tot ce aș încerca în clipele astea, s-ar întoarce împotriva mea ; de prea multe înfrîngeri, judecata mi s-a încețoșat. Și trebuie și cu prietenii să chibzuiesc, să mă prefac, să umblu piezis, să înșel chiar ca să conving, și ca să mă apăr. Trebuie să vîslești departe chiar cînd nu mai e nevoie să trăiești. Nu, nu soarta este de vină, ci eu singur. N-am știut să mă leg de nimeni și de nimic. Rătăcesc ca o umbră printre oameni nepăsători și necredincioși. Bîjbîi ca un orb în acest straniu joc de umbre mișcătoare în care nu știu pe cine prind și cine mă lovește. Dar eu, de ce sînt eu ?

SEXTUS : Oricine știe că și de partea cealaltă lucrurile se petrec la fel. Cezar nu se poate bizui decît pe trupele de gali cu care a strîns, într-un chip necrezut, țara în chingi ca s-o stoarcă de banii cu care să-și poată cumpăra un partid la Roma. Dar galii sînt niște prostănaci. Letorius pretinde că dintre toate popoarele cu care a avut de a face, nici unul nu i s-a părut mai naiv. Romanii sînt adevărata primejdie pentru Cezar. Atacă-l, bate-l și vei vedea cum se vor purta după aceea romanii lui Cezar. Te sfiești de lume.

Dimpotrivă, este momentul să desfizi lumea. Cît despre trădători, lasă-i pe mîna mea.

POMPEI : Imperios, mereu imperios, tu care ești cel mai tînăr dintre toți ! Mi-e teamă să mă îndepărtez de corăbiile mele și de mare *(Arătîndu-și gîtul.)* Uite ce asudat sînt. Sudoarea curge șiroaie pe sub platoșe. Ce poți face cînd ești scăldat într-o asemenea sudoare ! *(Scena este dintr-odată cotropită de umbră).* Ce-i asta ? Soarele își acoperă fața ? Nu : vulturii ascund soarele. Mă coboram în noapte. Acum noaptea mă învăluie din toate părțile. *(Pleacă fața, și-o acoperă cu mîinile și se apropie mai mult de Sextus.)* Sînt bolnav. Nimeni nu știe tot ce a trebuit să înving în mine ca să fac ceea ce am făcut astăzi. Mi-au ieșit iarăși pungi sub ochi. Sînt sigur că mi-au ieșit. Și iată că tocmai ție îți spun toate astea. Dar numai ție le pot spune. Aștept clipele în care pot să-ți vorbesc așa cum aștepți să bei apa răcoritoare de la un izvor. Numai ție îți pot spune lucrurile astea și tocmai ție n-ar trebui să ți le spun. Și mai este și tot ceea ce totuși nu-ți spun...

SEXTUS : Spune-o cît fac umbră vulturii.

POMPEI *(încet și cu spaimă)* : Am pus să fie întrebați haruspicii, la Roma. Am primit răspunsul lor...

SEXTUS : Lasă-i pe haruspici !

POMPEI : O dată mai mult vremurile se vor schimba. Lumea e pe cale să-și schimbe fața. Lumea își schimbă fața întocmai ca marea ! Roma va fi zdrobită de Răsărit. Apusul va cădea în sclavie. Sybilla ebree o spune și ea. Preoții etruști au văzut același lucru. Tot ce cunoaștem și iubim noi astăzi și care constituie însăși rațiunea noastră de a fi, va dispare.

SEXTUS : Viitorul atîrnă de voință, nu de preziceri. Și voința este romană, fie că este a lui Cezar, fie că este a ta.

POMPEI : Îți amintești de șerpii din Epir care ștergeau după noi urma pașilor noștri ? Alți șerpi vor veni, și totul va fi șters. *(Se aude afară larmă și strigăte : „Acilius, Acilius a fost făcut prizonier !" Pompei scoate și el un strigăt de ușurare și într-o pornire aproape dementă, de bucurie își îmbrățișează fiul în timp ce larma crește, tot mai mult.)*

POMPEI : Acilius ! Scîrnăvia de Acilius ! *(Scena se luminează.)* Strigătele de ură au gonit vulturii. Ura a alungat noaptea și a reînviat soarele. O, zei ! Totul și-a schimbat fața. Acum ziua este cîștigată. Să fie adus aici Acilius. Acilius care m-a trădat pe mine, care a trădat pe ai săi, care a trădat Republica.

SCENA A ȘAPTEA

ACEIAȘI, BRUTUS, apoi DOI CENTURIONI

BRUTUS : Pompei, Acilius a fost prins. Se ascunsese în mlaștini.

PRIMUL CENTURION : ...stătea în mocirlă pînă la gît. Dar nu s-a gîndit să-și mînjească și fața cu noroi. Trăgea, se vede, nădejde să scape nedescoperit pînă ce se înnoptează și după înnoptare s-o șteargă la Cezar.

POMPEI : Așadar, s-a lăsat prins ! Laș pînă la capăt. Să fie adus aici. *(Lui Brutus.)* Pe tine te-am văzut în toiul învălmășelii. Chipul tău apărea și dispărea din tălăzuirile divinei bătălii. Ce sprijin îți poate da vederea unui chip prieten !

BRUTUS : Am făcut ceea ce era cel mai greu pentru mine.

PRIMUL CENTURION : Iată-l.

AL DOILEA CENTURION : Sînt aduse și cele treizeci și două de insigne luate lui Cezar.

CORUL : Cîinii taberei nu au lătrat la Acilius cînd a fost luat prizonier.

SCENA A OPTA

ACEIAȘI, apoi toate personajele care au aparut în cursul acestui act, cei treizeci și doi de purtători ai insignelor și, în cele din urmă, ACILIUS

Acilius este vîrît pînă la gură într-un soi de teacă de noroi galben, gros. Cînd ajunge în fața lui Pompei, își șterge cu mîna noroiul de pe bărbie. Rămîne în picioare nemișcat, cu brațele de-a lungul trupului, încadrat de aproape de legionari.

SEXTUS *(încet lui Pompei)* : Tremuri ? De ce ?

POMPEI *(același joc)* : Astfel tremură și cîinele de vînătoare cînd și-a descoperit prada. *(Lui Acilius.)* Iată că războiul civil oferă totuși și unele clipe plăcute. Îmi pare bine că te văd, Acilius, în această ținută care-ți dezvăluie adevărata ta măreție înnăscută. *(O pauză.)* Aș fi crezut că un oștean — un căpitan — se apără, în orice împrejurare, cu armele în mînă. Dar să te ascunzi într-o mlaștină și să te mînjești în halul ăsta ! O broască plină de măreție ! *(O pauză.)* Presupun că nici vorbă să mă implori. Într-o clipă de ciudată candoare, Cezar a mărturisit că-i place să fie implorat. Iată o trăsătură de caracter care te edifică asupra unui om. *(Lui Domitius.)* Dar ia povestește-mi, scumpe Domitius, tu ce ai spus lui Cezar cînd legionarii, care te luaseră prizonier, te-au tîrît în fața lui ? Cum ? Nimic ? *(Lui Acilius.)* Și tu care erai atît de limbut, tribun al poporului, vestit șarlatan, nici tu nu ai nimic de spus astăzi ? *(O pauză.)* Sînt oameni care vin pe lume cu chip de ostateci. Și tu te-ai născut cu un astfel de chip. Bine înțeles, ar fi mărinimos din partea mea să te trimit înapoi la Cezar, liber, pe unul din caii mei, ca să-l ajungi din urmă în fuga lui nedemnă. Dar trebuie să știu să mă împotrivesc pornirei de a mă arăta mărinimos. *(O pauză.)* Ei bine, tot n-ai nimic de spus ? Ia seama, nimic nu e mai primejdios decît tăcerea : poate voi crede că și tăcerea ta e un semn de dispreț. *(Către Domitius.)* Scumpe Domitius, tot așa ai tăcut și tu cînd Cezar ți-a dăruit viața ? Taci și acum ? Tăcere la dreapta, tăcere la stînga... S-ar spune că nu sînt o făptură omenească sau poate un copac sau o stîncă. Spuneți-mi : sînt eu marele Pompei care a cucerit regate, care a pus la cale și a dus la bun sfîrșit lucruri mari ? *(Tăcere).* Prieteni, ce avem de făcut acest om ? La urma urmei, să nu uităm că ieri am pus să fie măcelăriți trei sute de prizonieri .

CATO : Ferește-te de orice ar putea face să se creadă că, în persoana unui subaltern, te-ai răzbunat pe un șef pe care l-ai lăsat să scape. Sau că te-ai răzbunat pe un prizonier fiindcă s-a îndoit prea mult de tine. Nici un adevărat om nu ți-ar ierta asta.

POMPEI : Nu-ți dai oare seama că încercînd astfel să-mi forțezi mîna, mă obligi aproape să iau hotărîrea de la care vrei să mă oprești ? Adevărul este însă că ție puțin îți pasă de moartea lui Acilius. Singura ta grijă este să afle posteritatea că ai rostit față de toți niște vorbe care să rămînă de neuitat. Nu poți însă nici să mă împingi să fac ceea ce vrei tu, nici să mă aduci să fac ceea ce vreau eu, fiindcă și tu o vrei. Tu nu ai nici o putere. Eu însă pot orice, sînt în stare de orice, totul îmi este ușor așa cum îi este naturii. Crezi oare că spaima pe care o răspîndea Syla, nu aș fi în stare să o răspîndesc și eu ? *(Privește pe Cato.)* Știu că sînt în jurul meu oameni care pretind că s-ar simți cu totul liberi, că nu aș izbuti să le inspir teamă, sau să iau vreo măsură împotriva lor. Ei bine, aș putea să bag spaima în ei dacă aș dori-o cu adevărat. Oamenii cred că nu există decît moartea. Se înșeală amarnic : nu e numai moartea ; uneori există lucruri mai rele ca moartea.

SCIPIO : Fii necruțător, Pompei ! De nu, îl vei afla din nou în calea ta, disprețuindu-se că-ți datorează viața și neavînd decît un gînd : să ți-o ia el pe a ta, ca să se vindece de propriul lui dispreț.

POMPEI *(lui Acilius)* : Ești liber ! Du-te, apoi întoarce împotriva mea armele pe care eu ți le dau acum

înapoi. Dar nădăjduiesc că ne vom afla din nou într-o zi față-n față într-o bătălie și că îmi va fi dată bucuria să te dobor cu mîna mea. Lictorii mei te vor duce la poarta preteriană unde ți se va da un cal. Vei ajunge cu el din urmă pe cei de teapa ta. Să nu fie insultat, să nu fie lovit. Lictori și voi centurioni, vă poruncesc să-l luați sub paza voastră. Dacă va fi ucis, veți răspunde cu capul.

(Înainte ca cineva să-l poată opri, Acilius smulge tesacul unuia din legionari și și-l implîntă în piept. Se prăbușește la picioarele lui Pompei care se dă un pas înapoi și face un semn celor dimprejur să nu se atingă de sinucigaș. În timp ce aceștia se uită la el cum se zbate, intrat în agonie, Domitius întoarce capul cuprins de o adîncă rușine. Cei ce se află mai aproape de muribund, se trag ușor ca să nu li se ude picioarele în balta de sînge care se întinde. Nimeni nu rostește un cuvînt. Agonia și tăcerea nu vor dura mai mult de cincisprezece secunde.)

POMPEI : Contramandez ordinele pe care le-am dat. Fiecare să se reîntoarcă în grabă la postul lui și armata să pornească de îndată la drum. Voi ajunge din urmă pe Cezar, îl voi zdrobi oriunde îl voi afla. O să vedem dacă sînt sau nu un om sfîrșit.

(După o clipă de nedumerire, vie mișcare, cei de față fiind cuprinși de emoție și dînd semne de aprobare ; legionarii scot din scenă cadavrul lui Acilius.)

SEXTUS *(în șoaptă, lui Pompei)* : Pentru ce această mărinimie ? Din pricina mărinimiei lui Cezar ?

SEXTUS : Mi-e groază să semăn cu Cezar. La fel de groază îmi este și să am aerul că sînt ca Cezar.

SEXTUS : Atunci de ce ? Știi bine că e o greșeală să lași oamenii să trăiască. De ce ?

POMPEI : Am făcut ceea ce îmi venea cel mai greu să fac.

(Cortina se lasă. Dar de îndată se înalță glasul corului.)

CORUL : Trei săptămîni — zi cu zi — după cele petrecute aici, Pompei va da bătălia de la Farsale. Frontul lui fiind străpuns, dar numai în parte, și forțele sale rămînînd intacte, deci nimic nefiind încă pierdut, Pompei fuge cel dintîi în goana calului, însoțit de patru oameni dintre care unul e fiul său. O dată mai mult, se îndreaptă spre mare și, ajuns la țărmul ei, o dată mai mult se urcă pe o corabie și pornește în larg.. Brutus este cel ce întîmpină pe Cezar învingător și îi arată drumul luat de Pompei, drum pe care poate fi ajuns din urmă și ucis. O armată de cincizeci de mii de oameni se spulberase așa cum se spulberă norii. Domitius căzuse în luptă. Fanius la fel. Mai tîrziu, Cato își puse singur capăt zilelor, și Scipio de asemenea. Letorius a fost ucis. Lentulus a fost și el ucis. Refugiat în Egipt, Pompei avea să fie și el ucis din ordinele regelui Egiptului, un copilandru în vîrstă de treisprezece ani, care lui Pompei îi datora coroana. Vulturii abia apucaseră să sfîrtece leșurile de la Dyrrachium și au trebuit să reînceapă ospățul cu cele de la Farsale. Marea mușca mereu țărmul cu dinții ei albi. Și oamenii și-au reluat urile și armele și au reînceput, și ei, aceeași și aceeași poveste.

ALT GLAS : Acuzăm !

ALTE GLASURI *(înălțîndu-se crescendo, apoi descrescînd, parcă sorbite de depărtări, abia putînd să mai fie auzite)* : Acuzăm, acuzăm, acuzăm !

UN GLAS *(aproape de tot, și cu o putere înfricoșătoare)* : Acuzăm !

ALT GLAS *(îndepărtat)* : Slujbe ! Slujbe !

ALT GLAS *(și mai îndepărtat)* : Bani ! Bani !

MAESTRUL ORDINULUI SANTIAGO

PIESA IN TREI ACTE

PERSONAJELE

DON ALVARO DABO, 47 de ani, cavaler al Ordinului Santiago ca și cele cinci personaje care urmează :
DON BERNAL DE LA ENCINA, 52 de ani
DON FERNANDO DE OLMEDA, 62 de ani
DON GREGORIO OBREGON, 35 de ani
MARCHIZUL DE VARGAS, 50 de ani
DON ENRIQUE DE LETAMENDI, 19 ani
CONTELE DE SORIA, nobil curtean, trimis extraordinar al regelui
MARIANA, 18 ani, fiica lui Don Alvaro Dabo
TIA CAMPANITA, 55 de ani, dădacă.

Acțiunea se petrece în anul 1519 la Avila, în Vechea Castilie

ACTUL ÎNTÎI

Sala de primire a locuinței lui don Alvaro Dabo.

Pereți în întregime goi, de un cenușiu-gălbui, mai curînd întunecați, pereți de zidărie destul de primitivă lăsînd să se întrevadă pietrele colțuroase din care au fost construiți. La stînga, fereastră cu puternice gratii prinse în zid pe dinafară. Prin fereastră se văd, din cînd în cînd, căzînd fulgi de zăpadă. Pe peretele din fund, spre dreapta, un crucifix mare lîngă care este agățată, într-un cui, larga mantie distinctivă a cavalerilor Ordinului de Santiago: de mătase albă, cu o sabie roșie cu mîner în formă de crin, brodată pe partea stîngă a pieptului.

Pe friza aceluiași perete din fund, izbucnesc, parcă, trei blazoane sculptate, încununat fiecare cu cîte un coif de armură, așezat un pic pieziș, ca și cum ar fi biciuit și strîmbat de o răbufnire de vînt. Blazoanele explodează pe goliciunea peretelui, bogat, ciudat și parcă convulsiv ornamentate, ca trei oaze luxuriante într-o pustie aridă.

În mijlocul scenei, pe o măsuță, șapte pocale și două căni de metal. Șapte scaune.

Un brasero.

Din timp în timp, după bunul plac al regizorului, se aud cîteva bătăi discrete de clopote. Fără să se abuzeze de folosirea lor. Nici un sunet de clopot în finalul actului III.

SCENA ÎNTÎI

MARIANA, TIA CAMPANITA

TIA CAMPANITA : Astăzi, șapte scaune numai... Domnii care urmează să vină, nu vor fi deci decît șase ? Luna trecută au fost opt.

MARIANA : Numai cinci au trimis vorbă că or să vină. Zăpada îi împiedică pe mulți să pornească la drum.

TIA CAMPANITA : Cinci ? A, da ! Uitam de scaunul oaspetelui necunoscut.

MARIANA : Tata vrea să fie întotdeauna la masă un scaun peste număr, pentru vreun cavaler al Ordinului căruia i s-ar năzări să vie fără să fi dat de veste.

TIA CAMPANITA : Numai că un asemenea oaspete nu s-a arătat niciodată. Nu, Mariana, nu zăpada îi stînjenește pe domnii cavaleri. Alt soi de frig îi paște : frigul care se strecoară în suflet cînd omului începe să i se facă lehamite de ceva. Ca toate ordinele de cavaleri, Ordinul Santiago scapătă și el. Flacăra lui nu mai arde cu adevărat decît în inima tatălui tău, maestru al acestui ordin. Mare maestru astăzi nici nu mai există.

MARIANA : S-avem iertare, dădacă : de douăzeci și cinci de ani, regele este mare maestru al celor trei ordine de cavaleri din Spania. De îndată ce regatul Grenadei a fost recucerit și luat înapoi de la mauri, regele Ferdinand a lovit crunt cele trei ordine cu ajutorul cărora fusese dezrobit întreg pămîntul țării și le-a preluat el conducerea ca să le țină mai bine în frîu. Nu numai că nu mai avea nevoie de ele, dar se și temea de tăria lor. Dealtfel, se pare că așa se procedează întotdeauna cu cei care s-au jertfit.

TIA CAMPANITA : La drept vorbind, astăzi ordinele nici nu mai există, ca atare ; cavalerii nu sînt cavaleri decît cu numele. Și dacă nu ar fi tatăl tău, cei din Avila nici nu s-ar mai cunoaște între ei.

MARIANA : Acum doi ani, cînd ne întorceam de la El Paular, ne-am oprit să înnoptăm la fosta comanderie de la Isla. Iarba năpădise gura puțurilor sleite și chiar stranele din capela părăginită. În sala cea mare în care se adunau altădată cavalerii la sfat, acum fuseseră adăpostiți măgari. Și mi se părea că aud curgînd prin noapte fluviul ce nu cunoaște împotrivire și care îmi vorbea despre tot ce este smuls pentru a fi înghițit de veșnicie.

TIA CAMPANITA : Astăzi vor veni cinci cavaleri. Luna viitoare vor fi numai trei. Mai ales dacă don Alvaro va stărui mai departe să-i pună la post negru. De ce oare nu i-o cinsti cu un ospăț în toată regula, așa cum oricine ar face-o în locul lui ?

MARIANA : Tata socotește că nu se cade ca grijile minții și ale sufletului, mai ales cînd sînt de oarecare însemnătate, să fie amestecate cu acelea ale gurii. El prețuiește foarte mult obiceiul arabilor : cînd stăpînul casei își cinstește oaspeții, el stă cu ei la masă, dar nu se atinge de nimic.

TIA CAMPANITA : Oricum, să le dai să bea apă, cînd, la urma urmei, vinul din pivnița noastră nu-i chiar atît de rău ! Ei da, știu, mi-ai mai spus : *simbolul puri-*

tății. Ca și cum cavalerii de altădată ar fi făcut pe mironosiții cu băutura !

MARIANA *(turnîndu-și apă într-un pocal și bînd cîteva înghițituri)* : Ce proaspătă e ! Te îmbată ! Și cum îl înțeleg pe tata că nu vrea să-și cinstească cu altă băutură cavalerii lui.

TIA CAMPANITA : Mai las-o încolo ! Ai să te îmbolnăvești. Ia te uită la ea ! Să bea pe nerăsuflate apă rece cînd afară-i ger de crapă pietrele.

MARIANA : Nu o beau. O mănînc ! Ah, dădacă, așa înghețată cum e, parcă aș înghiți jăratic. Simt cum mă arde pe gît. Apă de la San Lucar.

TIA CAMPANITA : Zi mai bine că-i apă din curticica noastră.

MARIANA : E apă de la izvorul San Lucar. Crezi că nu o recunosc ? Tata a vrut pe masă apa cea mai curată pentru oaspeții lui. *(Bea iar.)* Încă și încă ! Ah, are ceva după care mă innebunesc.

TIA CAMPANITA : Arabii au o zicală : „Leul și privighetoarea sînt mereu însetați..." Doamne, cît praf ! De bună seamă, Isidro nu poate și găti, și deschide poarta, și ține casa lună. Pînă cînd don Alvaro nu se va îndura să mai ia o slugă, tot așa va fi. Mi-aș pune mîna în foc că pe vremea cînd mama ta trăia, casa strălucea...

MARIANA : Tatei nu-i e gîndul la așa ceva.

TIA CAMPANITA : Da, dar de asta stai tu într-o încăpere în care de pe un perete a căzut tencuiala și nimeni nu pune să fie pusă la loc, și în ceilalți pereți sînt găuri prin care-ți poți trece pumnul. Pare-ai locui în niște ruine. O floare gingașă ca tine !

MARIANA : Tata nu vede lucrurile astea. Sau dacă le vede, lui îi plac. Cît despre mine, te asigur că nici pe mine nu mă supără deloc. Și înțeleg foarte bine că un om atît de auster cum e tatăl meu să le socotească lipsite de însemnătate.

TIA CAMPANITA : Dar ce are, atunci, însemnătate ?

MARIANA : Sufletul, dădacă ! Cum, nu știai încă asta ? Pentru tatăl meu, singurul lucru însemnat, mai bine zis : esențial și, și mai bine zis, consistent, este ceea ce se petrece în adîncul sufletului.

TIA CAMPANITA : După cîte știu, copila mea, și in mînăstiri, oamenii se îngrijesc de sufletul lor. Dar nu cunosc loc mai bine ținut ca o mînăstire. Don Alvaro pretinde că nu-i bogat. S-ar putea. Dar a cui e vina ? De la mic la mare, toți îl înșeală, îl fură și lui puțin îi pasă.

MARIANA : Știi bine că lui îi face plăcere să fie jefuit.

TIA CAMPANITA : Cu siguranță că nu e bogat. Cel puțin așa s-ar zice după cum se poartă. Deși, uneori se arată nebunește de mărinimos.

MARIANA : Nu face decît să cinstească vechea noastră deviză : *Dedi et dabo* : „am dat și voi da". Dăruirea îi ține loc de turn și de creneluri.

TIA CAMPANITA : Știi desigur întîmplarea cu solnița ?

MARIANA : Care solniță ?

TIA CAMPANITA : Solnița furată de un nobil scăpătat.

MARIANA : Nu, nu am auzit niciodată de o astfel de întîmplare.

TIA CAMPANITA : A, atunci am să ți-o povestesc.

MARIANA : Dacă este vorba de o întîmplare care să-i facă cinste, înseamnă că dinadins tata nu mi-a povestit-o. Și atunci nu are nici un rost s-o aflu.

TIA CAMPANITA : Ba da, ba da, trebuie să ți-o povestesc, prea mor de poftă. Acum o lună, un biet nobil, necunoscut de tatăl tău, a bătut la poarta noastră și a cerut lui don Alvaro sprijin ca să-și găsească o slujbă. După ce nenorocitul a plecat, don Alvaro și-a dat seama că una din solnițele de argint de pe bufet lipsea. Cîteva zile mai tîrziu, necunoscutul s-a întors să afle dacă i s-a găsit o slujbă. Tatăl tău a observat că omul avea încălțări noi în locul celor scîlciate și cîrpăcite pe care le purta prima dată. Atunci, a luat de pe bufet și celelalte două solnițe de argint, le-a învelit într-o hîrtie și i le-a dat spunîndu-i : „De lucru nu am putut să-ți găsesc, dar fii bun, te rog, ia astea și roagă-te lui Dumnezeu pentru mine". Nobilul scăpătat a început să plîngă, i-a sărutat mîinile și și-a mărturisit greșeala.

MARIANA : Dădacă dragă, dacă ar fi să-ți povestesc la rîndul meu toate gesturile de acest fel ale tatălui meu, o noapte întreagă nu mi-ar ajunge.

TIA CAMPANITA : Și, totuși, omul ăsta atît de bun este în stare să se gîndească atît de puțin la tine, să se arate atît de ursuz, de aspru. O asprime caracteristică bărbaților și care te îngheață... Te uiți pe fereastră să vezi dacă nu încep să se arate cavalerii Ordinului ?

MARIANA : Aș ține mult ca don Bernal să sosească cel dintîi

TIA CAMPANITA : Ah, de ce oare don Bernal nu și-a ținut fiul lîngă el ? Dacă don Jacinto ar fi trebuit să-și însoțească astăzi tatăl, nici nu te-ai mai deslipi de la fereastră.

MARIANA : Te înșeli, dădacă : iată ceva ce n-aș face niciodată.

TIA CAMPANITA : Îndrăgostită cum ești ?

MARIANA : Nu mă mai simt îndrăgostită cînd te aud spunîndu-mi că aș fi.

TIA CAMPANITA : Ești totuși îndrăgostită și deie Domnul ca don Bernal și doña Isabela să smulgă tatălui tău consimțămîntul la căsătoria voastră și să trăiești, în sfîrșit, sub acoperișul unui om care să nu-ți spună în fiecare zi : „Iar o rochie nouă ?" văzîndu-te cu una pe care o porți de doi ani.

MARIANA : Ah, iată, sosește don Bernal. Lasă-ne singuri, dădacă. Aș vrea atît de mult să-i vorbesc între patru ochi.

SCENA A DOUA

MARIANA, DON BERNAL DE LA ENCINA

MARIANA : Don Bernal, mă bucur mult că te văd.

BERNAL : Și eu, Mariana. Fiindcă întrunirea noastră de azi va fi de mare însemnătate pentru tine. Trei dintre noi urmează să pornească pe mare spre Lumea Nouă.

MARIANA : Dar domnia ta, nu pleci ? Nici don Jacinto ?

BERNAL : Sănătatea mea nu-mi îngăduie. Cît despre Jacinto, sarcina pe care o îndeplinește la Consiliul In-

diilor îl reține la Valladolid. Trebuie însă să-l hotărîm pe tatăl tău să plece.

MARIANA : Să plece tatăl meu ?

BERNAL : Pentru fericirea ta, tu, eu și Jacinto, avem nevoie ca el să plece. O, nu pentru multă vreme : vreo optsprezece luni, poate însă și numai un an. În timpul lipsei lui, ai putea să stai la mătușa ta, Cristina. Am motive întemeiate să fiu sigur că, în acest scurt răstimp, tatăl tău poate face avere acolo ; îi voi da eu mijlocul. Și îți voi spune pe îndelete, cu alt prilej, de ce — dacă vrem să se poată face căsătoria noastră — trebuie neapărat ca starea ta materială să fie trainic îmbunătățită.

MARIANA : Înțeleg foarte bine.

BERNAL : Cu adevărat înțelegi ? Cu cît ești atunci mai înțeleaptă decît tatăl tău !

MARIANA : Nu cumva însă să-i spuneți că trebuie să plece ca să facă avere ! Știți bine, cu toții, cîtă silă îi este tatei să se gîndească la propriul său interes.

BERNAL : De bună seamă, îi vom înfățișa cu totul alte rațiuni și, slavă Domnului ! avem destule. Voi strecura la ureche această recomandare a ta, și celorlalți cavaleri, de îndată ce vor sosi : nici o vorbă despre bani. Nici unul din ei nu știe, de altfel, că eu aș avea un amestec personal în această împrejurare. Dacă nu izbutim însă să-l înduplecăm, va trebui să rămîn singur cu el și, între patru ochi, să-i vorbesc deschis.

MARIANA : Pentru Dumnezeu, fiți cu mare băgare de seamă. În ultima vreme, este mai posomorît ca oricînd. Ieri seară, intrînd în camera lui, l-am găsit adormit lîngă brasero. Chipul lui avea o înfățișare pe care nu i-o mai văzusem ; plin de suferință. Capul i se aplecase spre un umăr, ca acela al lui Isus, pe cruce. Șoptea ceva și părea să geamă. M-am aplecat și i-am deslușit șoapta.

BERNAL : Ce șoptea ?

MARIANA : „Spania, o, Spania mea !"

SCENA A TREIA

MARIANA, DON BERNAL, DON ALVARO DABO

BERNAL : Ce ninsoare, prietene ! Abia poți să-ți croiești drum pînă la poarta ta !

ALVARO : Știi ce-mi amintește zăpada asta ? O anumită scenă dintr-un poem epic german. Un cavaler aparținînd, mi se pare, Ordinului Teutonilor, stătea în picioare în fața punții ridicate a unui castel întărit, așteptînd cu capul plecat, plin de umilință, sub ninsoarea care-l înveștmînta, să se lase podul. Venise să plătească răscumpărarea fiicei sale, ținută prizonieră în castel. Timpul trecea încet și din oră în oră se tot amîna clipa în care avea să fie primit. Și deodată începe să fie împroșcat cu tot soiul de batjocuri. Servitorimea castelului aruncă în el bulgări de zăpadă și resturi de oase de la ospăț. Dar el nu se clintește, așteaptă mereu. El, trufașul, el cîinosul, el groaza dușmanilor lui, îndură totul numai pentru că e în joc soarta fiicei lui.

BERNAL : Şi tu, prietene, ai face la fel pentru Mariana ?

ALVARO : Fireşte !

BERNAL : Sigur ?

ALVARO : Fireşte !

BERNAL : Nu aveam nici o îndoială, dar, totuşi, sînt fericit auzindu-te spunind-o.

(Se aud bătăi în poarta de la intrare.)

MARIANA : Îţi sosesc prietenii, tată !

ALVARO : Prietenii ?

MARIANA : Cavalerii Ordinului...

ALVARO : Cavalerii Ordinului sînt egalii, nu prietenii mei. *(Pune mîna pe braţul lui don Bernal.)* Afară de el.

(Mariana iese. Intră don Fernando de Olmeda.)

SCENA A PATRA

ALVARO, BERNAL, DON FERNANDO DE OLMEDA, apoi MARCHIZUL DE VARGAS şi DON GREGORIO OBREGO, împreună. La urmă, DON ENRIQUE DE LETAMENDI.

ALVARO : Spuneam lui don Bernal că ninsoarea asta îmi aminteşte de cavalerul teuton în faţa castelului feudal.

OLMEDA : Mie, ninsoarea îmi reaminteşte mereu zăpezile veşnice de pe Sierra Nevada care ne priveau din depărtare acum douăzeci şi şapte de ani, în timp ce intram în Grenada. În inima lui ianuarie, tot cerul era de un albastru de iunie şi s-ar fi spus că zăpezile acelea erau în realitate, linţoliile duşmanilor noştri spînzurate în zare de marginile bolţii cereşti. Iar noi plîngeam de emoţie că Spania era, în sfîrşit, Spania.

ALVARO : Iar seara, intraţi în Grenada, l-am contemplat pe Cel-de-Sus — în mantie de război. Luase înfăţişarea unui copac troienit în care, după încetarea bătăliei, învingătorii îşi atîrnaseră armele.

BERNAL : Iată deci din nou trei veterani ai asediului Grenadei, trei părtaşi ai marei bătălii care a redat ţării noastre neatîrnarea.

OLMEDA : Niciodată n-am să înţeleg de ce, după ce s-a acoperit de glorie la douăzeci de ani, în această grea încercare, don Alvaro s-a retras din cariera armelor.

ALVARO : M-am mai bătut încă doi ani în Maroc. Dar ştiţi... Marocul...

OLMEDA : Se spune că acolo, în ajunul cuceririi Tlemcenului, ai fi rostit aceste cuvinte ciudate : „Victoria este acum asigurată, dar nu merită să fie obţinută..."

ALVARO : Nu-mi aduc aminte. Ar putea să fie adevărat.

(Bătăi în poartă, apoi intră împreună marchizul de Vargas şi don Gregorio Obregon. Vargas şchioapătă. Înclinări, urări de bun venit.)

OLMEDA : Nu mai lipseşte decît don Enrique. Am constatat că la întîlniri, de obicei tineretul este în întîrziere.

ALVARO : E şi firesc : tineretul este întotdeauna, un pic, în întîrziere...

(Nouă bătăie în poartă. După o clipă, intră don Enrique de Letamendi. Iarăşi, înclinări, saluturi. Fiecare trece în spatele scaunului ce-i este destinat. În picioare îşi fac semnul

crucii, apoi recită cu glas tare rugăciunea Veni Creator. *După care se aşează. O tăcere.)*

BERNAL : Aş vrea să supun o dorinţă lui don Alvaro şi celorlalţi cavaleri, aici de faţă. Acum cîteva zile, un om al cărui nume nu-l voi dezvălui, urmărit de o putere al cărei nume deasemenea îl voi tăinui, se întreba faţă de mine, cu o nelinişte uşor de înţeles, unde ar putea găsi adăpost. „De ce nu te duci la cutare mînăstire ?" i-am spus eu. „Fiindcă m-ar preda asupritorilor !" s-a tînguit el. Cuvintele acestea cumplite mi-au alungat somnul şi m-au muncit o noapte întreagă. Şi am înţeles că nu voi mai cunoaşte odihna înainte de a şti că un om hăituit, oricare ar fi pricina prigonirii sale, dacă bate la poarta uneia din mînăstirile Ordinului nostru, poate avea siguranţa că va fi de îndată primit şi ocrotit. Dacă gîndiţi la fel ca mine, să facem ceea ce se cuvine.

OBREGON : Peste cincisprezece zile, trebuie să fiu la Valladolid. Pot să mă duc la arhiepiscop şi să stărui pe lîngă el să facă demersurile necesare pe lîngă conducătorii mînăstirilor noastre.

ALVARO : Ar fi bine.

OBREGON : În zilele în care voi rămîne la Valladolid simt că voi fi ispitit să fac şi un alt demers. Don Juan de Anchorena, cavaler al Ordinului nostru, a fugit din Oran unde se afla prizonier al regelui Oranului căruia îi dăduse însă cuvîntul că nu va încerca să plece dacă este lăsat în libertate.

ALVARO : Şi îşi dăduse într-adevăr cuvîntul ?

OBREGON : El însuşi a mărturisit-o.

ALVARO : Orice ofiţer prizonier, care şi-a dat cuvîntul că nu va fugi, şi care totuşi fuge, nu mai este un om de onoare, oricît de puternice ar fi motivele ce-l îndemnau să fugă. Propun deci să cerem regelui să şteargă pe Anchorena din rîndurile Ordinului nostru.

LETAMENDI : Şi dacă regele se împotriveşte ?

ALVARO : Nu regele, ci noi, membrii Ordinului, stabilim scara de valori morale. Nu-i aparţine regelui, care are numai nouăsprezece ani şi nici nu este spaniol, să spună ce este bine şi ce este rău în Spania. Un rege de nouăsprezece ani, căruia nici nu i-a dat barba ! Don Gregorio, vom iscăli cu toţii un memoriu către suveran şi ţi-l vom înmîna.

OLMEDA : În tot ceea ce voi spune şi voi cere eu acum, voi vorbi în numele tuturor celor ce s-au adunat aici şi îmi împărtăşesc părerea. Trei dintre noi vor pleca spre Lumea Nouă, cu flota comandată de Fuenleal, care va ridica ancora luna viitoare. Don Gregorio Obregon care-şi va relua gradul de comandant de tabără, al trupelor de debarcare, don Enrique de Letamendi care va pune la dispoziţia lui Fuenleal toată voinicia-i tinerească, strălucit dovedită în Italia, şi eu însumi, care nemaifiind în stare să lupt, mă voi opri în Cuba, unde regele a binevoit să-mi făgăduiască sarcina de guvernator al ţinutului Camaguey.

BERNAL : Aş pleca şi eu dacă sănătatea mi-ar îngădui-o.

VARGAS : Şi eu, fireşte, dacă nu aş fi rămas schilodit.

OBREGON : Cîndva, demult, Spania, cumplit învinsă, a fost în întregime cotropită de mauri. În timp ce aproape toată populaţia se resemna şi primea jugul

cotropitorilor, o mînă de oameni care făcuseră parte din armata zdrobită, s-a refugiat în munți și a început împotriva dușmanilor o luptă care avea să țină opt veacuri și care, recucerind pas cu pas tărîmul pierdut, avea să ducă la liberarea totală de acum douăzeci și șapte de ani. Urmînd pilda dată de acea mînă de neînfricați, poporul a continuat singur lupta, trebuind să se bizuie numai pe propriile-i puteri, fără ajutorul stăpînirii și de cele mai multe ori trădat de acea stăpînire. În chiar anul 1492, în care puterea păgînilor a fost definitiv zdrobită și azvîrlită afară din Spania, Columb descoperă San Salvadorul și, din nou, o mînă de spanioli pornește să cucerească un imperiu, așa cum tot o mînă de spanioli luase altădată sîmburele recuceririi pămîntului de baștină. Da, în același an 1492 ! Cel ce domnește în ceruri a hotărît să nu se producă nici cea mai mică spărtură în această măreață continuitate ; veriga se înlănțuie de verigă. Dacă ceva pe lume fost-a sublim, această continuitate va fi fost.

OLMEDA : Să trecem la clipa prezentă. Don Alvaro, domnia ta căruia cu atîta respect și cu atîta dragoste îți spunem „Maestrul Ordinului Santiago", nu crezi că ți-ar face cinste să ne însoțești în Indii ? Cunoști doar zicala : *„În Spania, mereu e cîte o cruciadă"*. Iată, noua noastră cruciadă.

BERNAL : Și trebuie să subliniem din capul locului : pentru omul care ești domnia ta, nu poate fi, bine înțeles, nici vorbă de negoț cu aur sau cu perle, cu pămînturi și cu sclavi. Știu foarte bine că, potrivit unor datini creștine, dacă ar fi de ales, mai curînd ai primi să trăiești din milostenie decît din negoț. Cu expediția lui Fuenleal, pui piciorul în Lumea Nouă în calitate de ostaș, cu sabia în mînă. Dar de îndată ce va fi cu putință, vei deveni administrator. Și asta, las-o în grija mea ; încrede-te numai în cuvîntul meu. Dacă — așa cum ar fi foarte firesc — nu te-ai mai simți atras de lupte, o dregătorie îți poate fi încredințată, fără nici o acțiune războinică, într-unul din ținuturile mai demult cucerite de noi și unde acum domnește pacea. Am aflat că dregătorii înalte și numeroase vor fi curînd libere în Cuba și Jamaica...

ALVARO : Rostogolește-ți undele în voie, fluviu al prisosului.

BERNAL : Ce ai spus ?

ALVARO : Să-mi fie cu iertare, dar cînd aud vorbindu-se de toate aceste povești despre noi cuceriri, mă simt înotînd în plin caraghioslîc.

LETAMENDI : Dar în Avila, ne înăbușim...

ALVARO : Ce frumoase par stelele privite din fundul ulcioarelor înguste.

VARGAS : Domniei tale care te bucurai altădată de toată strălucirea ei, gloria nu-ți lipsește ?

ALVARO : Dacă aș fi avut într-adevăr vreo faimă, aș spune despre ea ceea ce spunem despre morții noștri dragi : „Domnul mi-a dat-o, domnul mi-a luat-o, fie voia Domnului binecuvîntată". Nu sînt însetat decît de nesfîrșită potolire.

VARGAS : Sarcina noastră va fi cu atît mai anevoioasă.

ALVARO : Da, știu ce povară poate fi pentru obște, un om care nu mai nutrește nici o ambiție.

OBREGON : Nici o ambiție cînd ești încă în plină putere ? Dar atunci... ce faci cu viața domniei tale ?

ALVARO : Aștept ca totul să se sfîrșească.

VARGAS : Să trăiești uitat în umbră, cînd nu depinde decît de tine ca să strălucești ! Un om care nu se pune în valoare descurajează pe cei ce-i vor binele. De ce trebuie să proslăvesc meritele cuiva, dacă acel cineva nu face nimic ca să și le dovedească el singur, cît de cît ?

ALVARO : Îmi place să nu mi se recunoască meritele.

OLMEDA : Dacă propria domniei tale glorie îți este o povară, nu uita că este vorba și de gloria Ordinului nostru care duce acolo un război sfînt.

ALVARO : Un război sfînt ? Într-un război de acest soi, sfîntă este doar cauza băștinașilor. Cavaleria reprezintă, prin însăși esența ei, apărarea oropsiților. Dacă m-aș duce în Lumea Nouă, ar fi tocmai pentru a-i ocroti pe indieni, cu alte cuvinte, după părerea voastră, pentru a „trăda". Cu siguranță că v-a ajuns la urechi povestea soldatului spaniol spînzurat ca trădător fiindcă dăduse îngrijiri unui indian rănit [1] ? Această întîmplare este mai cumplită decît cele mai cumplite cruzimi.

OLMEDA : Numeroși cavaleri ai Ordinului nostru se află acum acolo — printre ei se numără și Hernando Cortez și Pizarro. Cu siguranță, ei au văzut lucrurile altfel.

LETAMENDI : Și este acum bine știut că, în timpul uneia din lupte, însuși preafericitul al cărui hram îl poartă

---

[1] Faptul a fost autentic (n. a.).

Ordinul nostru, sfîntul Iacob din Compostela, s-a arătat spaniolilor, călare pe calul lui alb.

ALVARO : Știu : cele mai dezgustătoare crime se comit răcnindu-se : „Santiago !" Am aflat, de-asemenea, că după ce Ovando a atras într-o cursă pe nevinovata și încrezătoarea regină a Indiilor din Xaragna, care avea pentru noi cele mai bune gînduri, semnalul grozăviei a fost dat chiar de Ovando : și-a dus mîna la stema de cavaler de Alcantara, pe care o poartă pe piept, stemă reprezentîndu-l pe Cel-de-Sus [1]. Regina a fost spînzurată și sfetnicii ei arși de vii. Nu găsesc cuvinte destul de tari prin care să-mi exprim scîrba față de tot ce acoperă cavaleria noastră în Lumea Nouă.

OBREGON : Marile idei nu sînt caritabile.

VARGAS : Cum să nu se producă și excese, desigur demne de a fi înfierate, cînd o mînă de oameni trebuie să stăpînească atîtea mii ?

ALVARO : Dar ce nevoie este să-i stăpînim ?

OBREGON : Gloria Spaniei.

ALVARO : Gloria Spaniei a fost să nimicească un dușman a cărui prezență era o ocară pentru credința, pentru sufletul, pentru obiceiurile ei. Dar ce nevoie are să cotropească alte ținuturi ? Este o copilărie. Și atît de absurdă ! Să vrei să schimbi ceva în niște ținuturi cotropite, cînd atîtea lucruri ar fi de schimbat la tine acasă, este ca și cum ai vrea neapărat să schimbi ceva în jurul tău cînd în tine totul ar avea nevoie să fie schimbat. Și pe urmă, la ce bun ? Monarhii se întrec

---

[1] Fapt istoric (n.a.)

să cucerească noi posesiuni, pe care nu vor şti cum să le administreze, nici cum să le apere, care în loc să le dea forţe noi, îi slăbesc şi pe care, în cele din urmă le vor pierde ruşinos, după ce le vor fi pricinuit cele mai mari neajunsuri. Fiindcă, e neîndoielnic că noi vom pierde Indiile. Coloniile sînt făcute pentru a fi pierdute. Şi se nasc cu pecetea morţii pe frunte.

OLMEDA : Uiţi că mii şi milioane de indieni ar arde pe vecie în vîlvătăile iadului dacă spaniolii nu le-ar aduce credinţa cea adevărată.

ALVARO : În schimb, mii şi mii de spanioli vor arde pe vecie în vîlvorile iadului fiindcă s-au dus în Lumea Nouă.

OLMEDO : Cum poţi spune aşa ceva !

ALVARO : Tot ce are legătură cu Lumea Nouă este necurat şi murdar. Lumea Nouă putregăieşte tot ce atinge. Şi cumplita boală pe care compatrioţii noştri o aduc de acolo, este tot un simbol al acestei putreziciuni. Mai tîrziu, cînd cineva va voi să aducă o cinstire cuiva, va spune despre el : „Nu a avut nici un amestec, cu tot ce privea India".

OLMEDA : Dar, Alvaro !

LETAMENDI : Ne jigneşti !

ALVARO : De pe vremea cuceririi Lumii Noi s-a aciuat în Spania patima cîştigurilor necinstite, negoţul cu tot şi cu orice, ipocrizia, nepăsarea de aproapele tău, exploatarea hidoasă a omului de către om. Lumea Nouă reprezintă începutul amurgului Spaniei.

OBREGON : Să ne retragem, domnilor. Locul nostru nu mai este aici.

VARGAS : Mărturiseşte : abia aştepţi acest ceas în care Spania va fi confundată în deznădejde ?

ALVARO : Dar, la urma urmei, să uităm de unde vine tot răul. Dar de oriunde ar veni el, adevărul este că există în prezent un flagel al Spaniei la care vreau să particip cît mai puţin cu putinţă. Spania de astăzi reprezintă pentru mine cea mai adîncă umilire. Nu mai am ce căuta într-o vreme în care cinstea este pedepsită, mărinimia pedepsită, mila pedepsită, în care tot ce-i înalt este tras în jos şi batjocorit, unde pretutindeni văd în primele locuri numai ciurucuri, unde pretutindeni este asigurat triumful a tot ce este stupid şi abject. Impostura este regină, şi furtul şi crima sînt pajii preferaţi care-i stau tolăniţi la picioare. Incapacitatea şi infamia, surori bune, se ţin strîns de mînă. Înşelătorii sînt veneraţi şi adoraţi de cei înşelaţi de ei. Născocesc, cumva, ceva ? Aduceţi-vă aminte de ultimele cuvinte rostite de regele Ferdinand pe patul de moarte : „contemporanii noştri, în fiecare zi degenerează..."

VARGAS : Toate epocile au vorbit astfel despre ele însele.

OBREGON : Pînă şi la apogeul ei, adică în veacul al XIII-lea, cavaleria avea nevoie de mari reforme.

ALVARO : Asta e adevărat : totul pe lume are necontenit nevoie de reforme.

VARGAS : Creştin cum eşti, de ce nu mergi pînă la capătul creştinismului ? De trei mii de ani, popoare după popoare se nasc şi pier. Şi tot de trei mii de ani, popoare cad în sclavie. Creştinismul nu poate lua cu totul în tragic aceste restrişti. Dacă eşti consecvent

cu ideile domniei tale de creştin, trebuie să înţelegi că nu există decît o singură patrie : aceea a aleşilor.

ALVARO : Eu prefer s-o aleg pe cealaltă, ca să sufăr cu ea.

BERNAL : Osîndeşti vremea în care trăieşti, aşa cum fac numai oamenii foarte bătrîni. Nu ai nici cincizeci de ani şi vorbeşti ca şi cum ai avea optzeci. Apoi şi exagerezi mult. Dacă ai participa din toată inima la tot ce se întîmplă, dacă ai fi mai la curent cu tot ce se petrece...

ALVARO : M-am săturat. De fiecare dată cînd scot capul din găoacea mea, primesc o lovitură în creştet. Spania nu mai este pentru mine decît ceva de care caut să mă apăr.

BERNAL : Da, dar cu cît te închizi mai mult în tine, cu atît lumea ţi se înfăţişează deformată de felul tău deosebit de a vedea. Ceea ce înseamnă că, în cele din urmă, respingi vremea ta, fiindcă nu mai poţi s-o vezi aşa cum este ea în realitate.

OBREGON : În picioare, pe pragul unei ere noi, refuzi să păşeşti în ea.

ALVARO : În picioare, pe pragul erei noi, refuz să păşesc în ea.

VARGAS : Să spunem că este un eroism să accepţi să fii singur, pentru a rămîne credincios ideilor tale. Dar nu ar fi la fel de eroic să încerci să joci un rol într-o societate care-ţi displace şi te răneşte, tocmai ca să poţi să faci să triumfe nişte idei care, lipsite de întruchipare, vor rămîne fără nici o putere şi fără nici un folos ?

BERNAL : Şi apoi, omeneşte, frumos nu e să te încorsetezi, ci să te mlădii, nu să fugi ca să fii virtuos cît pofteşti, ci, dimpotrivă, să rămîi virtuos printre oameni, acolo unde lupta se dă din plin cu toate relele.

ALVARO : Sînt ostenit de acest necontenit divorţ între mine şi tot ce mă înconjoară. Sînt ostenit de a fi mereu indignat. Mi-e sete să trăiesc printre alţi oameni, nu numai printre vicleni, ticăloşi sau nătărăi. Mai înainte eram murdăriţi de cotropitori. Acum ne murdărim singuri. Nu am făcut decît să trecem de la o spurcare la o alta. Ah, de ce n-am murit la Grenada, cînd ţara mea era încă neatinsă ? De ce a trebuit să supravieţuiesc ţării mele ? Şi acum, de ce mai trăiesc eu oare ?

BERNAL : Prietene, ce se întîmplă cu tine ? Niciodată nu ne-ai vorbit astfel !

ALVARO : Colanul cavalerilor din Cipru era împodobit cu litera *T* care însemna *Tăcere*. Astăzi, tot ce este demn şi se respectă în Spania, tace. Există un ordin al tăcerii. Acelui ordin aş vrea să-i fiu mare maestru. De ce m-aţi silit să vorbesc ?

OBREGON : Fă-te călugăr, don Alvaro. Este singura stare care să ţi se potrivească de acum înainte.

ALVARO : Mă întreb şi eu ce mă mai opreşte ; se vede doar o anume lipsă de hotărîre, de energie.

OBREGON : Voi adăuga doar că e mai elegant, cînd te retragi din lume, să o faci fără s-o acoperi de ocară. Această ocară e cît se poate de josnică.

ARO : Oare ştie domnia ta ce-i neprihănirea ? Spune, ştii ? *(Ridică poala mantiei Ordinului, agăţată în cui dedesubtul crucifixului.)* Priveşte mantia Ordinului nostru : e albă şi neprihănită ca zăpada de afară. Sabia roşie e brodată în dreptul inimii ca şi cum ar fi înroşită de sîngele ei. Ceea ce înseamnă că, în cele din urmă, neprihănirea este întotdeauna rănită, întotdeauna ucisă, că întotdeauna primeşte lovitura de suliţă primită pe cruce de inima lui Isus. *(Sărută poala mantiei. După o clipă de şovăire, Olmeda care se află cel mai aproape de mantie, face la fel.)* Da, în cele din urmă, marile valori, valorile nobile, sînt întotdeauna învinse ; istoria nu este decît povestea acestor înfrîngeri, mereu reînnoite. Numai că nu trebuie ca ele să fie săpate la temelie tocmai de cei a căror sarcină este să le apere. Oricît de decăzut ar fi, Ordinul nostru este ca o preţioasă casetă în care se păstrează, ca nişte moaşte, ultimele rămăşiţe din toată mărinimia şi cinstea Spaniei... Dacă nu credeţi că este aşa, părăsiţi ordinul. Dacă nu izbutim să fim cei mai buni, nu mai avem nici o raţiune de a mai exista. Pentru mine, acum, pîinea zilnică este dezgustul. Dumnezeu mi-a dăruit din plin virtutea de a mă îngreţoşa... Viaţa mea este, astăzi, toată, numai cumplită silă şi întristare, şi din acestea se hrăneşte. Dar voi, plini de nepăsare sau de indulgenţă faţă de tot ce este josnic, voi pactizaţi cu josnicia şi vă faceţi complicii ei ! Oameni de ţărînă ! Cavaleri ai ţărînei...

OBREGON *(încet lui Vargas)* : Spune toate astea fiindcă-i lipsit de inteligenţă.

ALVARO : Înaintea cuceririi Grenadei, era la Frontera, pe vîrful unui pisc, o cetăţuie unde tinerii cavaleri îşi făceau noviciatul. Acolo am auzit ultima oară cîntecul Păsării. Nimeni nu-l va mai auzi niciodată.

LETAUMEDI : Ce pasăre ?

ALVARO : Porumbelul de foc care ne şopteşte ce să spunem sau ce să facem ca să fim la înălţimea menirii noastre.

OBREGON : Un cavaler din anul 1519 nu mai poate fi ceea ce era unul din anul o mie. Nu mai există nici spiriduşi nici monştri.

ALVARO : Mai există monştri. Niciodată nu au fost atît de mulţi. Sîntem striviţi, dominaţi, copleşiţi de ei. Doamne, Doamne, Doamne ! Vai de cei cinstiţi !

BERNAL : Domnilor, să amînăm...

ALVARO *(în culmea exaltării)* : Vai de cei cinstiţi, vai de cei cinstiţi !

BERNAL : Să amînăm pe altă dată încheierea acestei consfătuiri.

ALVARO *(deodată deprimat)* : Vai de cei cinstiţi ! Vai de cei cinstiţi !

(Vargas şi Obregon ies grăbiţi şi manifestînd prin atitudinea lor dezaprobarea, chiar indignarea.)

BERNAL *(lui Alvaro)* : Trebuie, prietene, să-ţi vorbesc între patru ochi. Poţi să mă primeşti mîine ?

ALVARO : Vino pe la al şaisprezecelea ceas.

BERNAL : Pe mîine atunci, dacă Domnul ne va îngădui.
ALVARO : Pe mîine, dacă Domnul va îngădui.

(Bernal iese.)

SCENA A CINCEA

ALVARO, LETAMENDI, OLMEDA

LETAMENDI : Sînt tulburat.

ALVARO : De ce să fii tulburat ?

LETAMENDI : Mă întreb dacă trebuie să mai plec.

ALVARO : De ce nu ? Trebuie să pleci.

LETAMENDI : După cele spuse de domnia ta ?

ALVARO : Pleacă ! Asta-ți este pofta și ai nouăsprezece ani. La vîrsta asta, în cele din urmă, tot poftei îi dai ascultare.

LETAMENDI : Mă disprețuiești ! Nu ai dreptul să mă judeci astfel.

ALVARO : Nu am dreptul ? De cînd hotărăști ce am și ce nu am dreptul ?

LETAMENDI : Da, nu voi rămîne în Avila, în acest cumplit oraș, ajuns mormîntul mormintelor. Numai că, acum, va trebui să plec cu inima îndoită și neliniștită. Mi-ai zdrobit toată bucuria. Dar ești măcar sigur, don Alvaro, de temeiul a tot ce mi-ai spus, ca să mă descumpănești în așa măsură ?

ALVARO : Da, sînt deplin sigur.

LETAMENDI : Vai, mă deznădăjduiești !

ALVARO : Asta și vreau. *(Letamendi iese cu un gest de deprimată nesiguranță.)* Tinerețe : vreme a înfrîngerilor.

SCENA A ȘASEA

ALVARO, OLMEDA

OLMEDA : Îmi vei spune cumva și mie să plec ?

ALVARO : Oare și domnia ta șovăi ?

OLMEDA : Ai izbutit să zdruncini în hotărîrea lor și pe cel mai tînăr și pe cel mai vîrstnic dintre noi. A ! nu degeaba ești socotit căpetenia Ordinului de Santiago.

ALVARO : Nu sînt căpetenia a nimic și a nimănui. Sînt slujitorul slujitorilor Domnului.

OLMEDA : De ce ai îndemnat pe tînărul ăsta să plece ?

ALVARO : Fiindcă pentru el, lucrul n-are nici o importanță. Tinerii n-au îndrăzneală pentru nimic, nu respectă nimic, nu înțeleg nimic. Să le lăsăm aventurile mărilor ; asta le trebuie lor. Înaltele aventuri sînt pentru cei de vîrsta noastră. Și înaltele aventuri sînt lăuntrice. Domnia ta, Olmeda, rămîi !

(Olmeda are un elan spre don Alvaro. Cei doi bărbați se îmbrățișează în tăcere. Apoi Olmeda iese.)

SCENA A ȘAPTEA

ALVARO, singur

ALVARO : O, cuget al meu, mai dăinui încă ? O, cuget al meu, iată-ne în sfîrșit iarăși singuri, față în față !

ACTUL AL DOILEA

Acelaşi decor.

Dar, dincolo de zăbrelele ferestrei, nu mai ninge. Şi se zăreşte unul din turnurile masive ale meterezelor ce înconjoară oraşul Avila, înălţîndu-se în lumina cenuşie, foarte limpede, specifică acestei aşezări.

SCENA ÎNTÎI

ALVARO, BERNAL

(În cursul acestei scene, intră, din cînd în cînd, găini în încăpere şi ciugulesc nu se ştie ce, pe lespezi, la picioarele lui don Alvaro şi ale lui don Bernal.)

BERNAL : ...de data aceasta, tatălui îi vorbesc.

ALVARO : Mariana este tot ce iubesc mai mult pe lume.

BERNAL *(zîmbeşte)* : Mai mult chiar decît calul ?

ALVARO *(fără să zîmbească)* : Mai mult chiar decît calul.

BERNAL : Mariana îţi destăinuie cîte ceva din viaţa ei lăuntrică ?

ALVARO : Îndeajuns ca să ştiu că e cu frica lui Dumnezeu. Deşi nu îmi vorbeşte de el atît cît aş dori.

BERNAL : Poate din sfială. Dealtfel, nu la viaţa ei religioasă mă gîndeam, ci la cea sentimentală. De cînd s-a întors din Italia şi stă la Valladolid, Jacinto n-a văzut-o decît de trei ori pe Mariana dar a început să nutrească pentru ea o caldă admiraţie pe care doña Isabela şi cu mine o încuviinţăm din toată inima. Şi s-ar părea că şi Mariana, în ce-o priveşte, ar fi... vreau să spun că nu a... *(Tăcere.)* Nu ţi-a spus nimic?

ALVARO : Mariana ştie că nu am nici o pricepere în treburi de acest fel.

BERNAL : Am venit să-ţi vorbesc despre acest sentiment fiindcă doña Isabela şi cu mine, ne-am gîndit că ar putea să nu rămînă fără o împlinire. *(Tăcere.)* Te găsesc cam tăcut.

ALVARO : Atîtea lucruri nu merită să fie spuse. Şi atîţia oameni nu merită ca celelalte să le fie împărtăşite. Toate astea la un loc, înseamnă multă tăcere.

BERNAL : După toate semnele, gîndul nostru nu pare să-ţi fie pe plac.

ALVARO : Mă iei pe nepregătite.

BERNAL : Spune totuşi drept, prietene scump, nu ţi-ai dat defel seama de această înclinaţie a fiicei tale ?

ALVARO : Să zicem că nu mi-am dat seama, fiindcă nu voiam să-mi dau seama.

BERNAL : Aşadar, îţi displace ?

ALVARO : Orice sentiment care implică o dependenţă, îmi displace.

BERNAL : Nu te-ai gîndit niciodată la viitorul Marianei?

ALVARO : Ca să caut să-i fac un rost Marianei, ar fi trebuit să mă pierd pe mine. În treburi de societate şi

în risipă de timp. Nu m-am învoit cu așa ceva. Mi-am spus că Cel-de-Sus îmi va lua în seamă faptul că nu am voit să mă pierd, și că se va îngriji el să-i facă un rost Marianei. Și așa s-a și întîmplat de vreme ce iată-te aici, venit anume pentru asta. Dacă propunerea ta îngăduie ca această căsătorie să se facă fără ca eu să-mi bat capul cu ea, înseamnă că însuși Cerul te trimite.

BERNAL : Nu e vorba numai de tine, pe lume, ci și de fericirea copiilor noștri. Și nu se cade atunci să mă gîndesc eu și la ceea ce ar fi trebuit să te gîndești și tu ? Fiindcă s-ar părea că, în sine, această îndatorire nu te preocupă peste măsură.

ALVARO : Mariana va fi fericită. Casa mea nu e veselă. Și eu însumi voi fi poate mai fericit cînd nu va mai fi nici ea în casă.

BERNAL : Să fie cu putință ?

ALVARO : Nu știi în ce măsură sînt înfometat de tăcere, de singurătate : de ceva tot mai simplificat... descărnat. Pentru cel ce tinde către Cel-de-Sus, orice făptură omenească înseamnă o stavilă. Gîndurile, frămîntările cu care Domnul mă milostivește, îmbogățindu-mi cugetul, nu le pot percepe decît într-o stare de totală abstragere, ca cei ce ascultă muzica cu ochii închiși. Ceea ce mi-ar trebui ar fi niște zile goale, pe de-a-ntregul goale. Tot ce s-ar mai putea strecura în aceste zile goale, fie și prietenia și mai ales afecțiunea, nu ar pătrunde decît ca să le tulbure.

BERNAL : Mariana...

ALVARO : O auzeam umblînd prin casă ; uneori i se întîmpla să mai și cînte. Adesea mă obosea și, în unele împrejurări, mă făcea chiar să-mi pierd răbdarea : vitalitatea este uneori un ulcior plin de primejdii. Și apoi este o mare povară să ai o fiică într-o vreme în care tot ce poți face pentru ea este s-o aperi. Da, toată educația unei fete reducîndu-se doar la atît : s-o aperi de tot ce se vede, de tot ce se citește, de tot ce se aude.

BERNAL : Cauți, deci, s-o izolezi ?

ALVARO : Cînd s-o izolez, cînd, dimpotrivă, să n-o izolez. Așa cum spartanii arătau fiilor lor cîte un ilot beat, mi se întîmplă și mie să-i arăt ce a ajuns țara noastră, pentru ca să-și dea seama cum ea, Mariana, nu trebuie să fie.

BERNAL : Presupun totuși că i s-a dat oarecare învățătură ?

ALVARO : Cunoaște foarte bine cărțile sfinte. Am învățat-o și puțină istorie : astfel va ști cum se sting împărățiile.

BERNAL : Pe scurt, Mariana înseamnă o notă falsă în felul de viață pe care ți l-ai croit. Cred că îți aducea mai multe bucurii cînd era mică ?

ALVARO : Mă și degrada însă.

BERNAL : Te degrada ?

ALVARO : Copiii degradează. Nu ne vedeam decît în timpul meselor și după fiecare masă mă simțeam un pic mai micșorat. Cînd Mariana a crescut, viața ei a devenit ceva ce trebuia luat în serios, dar care nu mă interesa.

BERNAL : Nu te interesa, dar totuşi te interesează deajuns şi acum ca să te irite faptul că te depăşeşte şi îţi scapă din mînă...

ALVARO : Să mă irite ? Nu. Cel mult să mă obosească. Strădania pe care mi-o impuneam, din milă pentru ea, ca să par că mă interesează viaţa ei, atît de străină mie, mă istovea.

BERNAL : Iarăşi mila ?

ALVARO : Voiam să ştiu tot ce se petrece în căpşorul acela... Pe urmă n-am mai căutat să aflu, încredinţat dealtfel că totul avea curînd să se schimbe în acel căpşor şi că toată strădania mea va fi fost de prisos.

BERNAL : Ştii că Mariana se plînge — o ! fără amărăciune — că niciodată nu vorbeşti cu ea despre lucruri serioase ?

ALVARO : Nu-i vorbesc niciodată despre lucruri serioase, fiindcă nu e în stare să le priceapă. Tu te-ai putea oare ruga dacă ai şti sigur că Dumnezeu nu te înţelege ?

BERNAL : Cu un dram mai mult de căldură sufletească, toate astea s-ar drege.

ALVARO : Cu un dram mai mult de căldură sufletească, m-aş apuca să vreau s-o îndrumez ; m-aş mînia cînd mi s-ar părea că nu e pe calea cea mai bună sau dacă s-ar dovedi mai prejos de ceea ce aş fi aşteptat eu de la ea. Dimpotrivă, iubind-o cu înţeleaptă măsură, nu-i cer nimic, n-o învinuiesc de nimic, şi astfel nu avem niciodată prilejul vreunei ciocniri. Şi apoi, scumpe prietene, după cum ai văzut şi ieri, eu nu fac parte dintre cei care-şi iubesc ţara, oricît de nedemnă s-ar arăta ea de a fi iubită. Eu iubesc Spania numai în măsura meritelor ei, aşa cum aş face şi cu o ţară străină. Împrejurarea că Mariana este fiica mea nu mă va îndemna niciodată să fiu peste măsură de îngăduitor faţă de tot ce o priveşte. Astfel fiind, crede-mă, cînd nu vom mai sta împreună, depărtarea ne va face deopotrivă şi mai fericiţi şi mai buni.

BERNAL : Ce lucruri neaşteptate îmi dezvălui ! Spune, mai bine, pe scurt, că nu-i poţi suferi tinereţea. Dacă Cel-de-Sus o va îngădui, Mariana va avea chiar mîine un cămin în care cîntecele ei vor face să răsară şi să se înalţe puzderie de flori. Dacă Cel-de-Sus o îngăduie, adică dacă visul meu se îndeplineşte. Fiindcă acum va trebui să-ţi vorbesc deschis, cu o lipsă de ocolişuri care s-ar putea să te doară. Şi o voi face întemeindu-mă pe o tradiţie amintită de una din vechile noastre cronici. Vorbind în numele ordinului nobilimei, un senior spunea : „Noi ăştia, oamenii adevărului..." Cu alte cuvinte, nouă, nobililor, ne revine datoria de a rosti numai adevărul, fiindcă nu este demn de noi să ne dăm osteneala de a născoci minciuni...

ALVARO : În tot anul acesta care s-a scurs, nu am minţit decît de patru ori.

BERNAL : În împrejurarea de faţă, sinceritatea mea nu e lipsită de primejdie. După consfătuirea de ieri, ştiu ce iute eşti la mînie.

ALVARO : Sînt aspru cu cei ce nu respectă felul meu de a privi lucrurile fundamentale, chiar cînd aceştia sînt buni prieteni ai mei. Dar plin de îngăduinţă cu cei

ce mă lovesc ca om. Dacă mi-ar cădea în mînă cel mai mare duşman al meu, i-aş da drumul fără să-i fac nici un rău.

BERNAL : Din milă ? Sau din dispreţ ?

ALVARO : Din tot ce vrei.

BERNAL : Încă odată, ia aminte : am să-ţi displac. Deci iată. Cunoşti foarte bine starea familiei mele. Singura sau aproape singura moştenire pe care am primit-o de la părinţii mei este onoarea. Restul... Şi mă grăbesc să adaug că necazul meu nu a fost atît că nu aveam bani ci că nu mă simţeam destul de iscusit ca să fac avere. Regele Ferdinand nu mă avea la inimă. Astfel casa noastră a scăpătat mereu pînă la venirea la tron a regelui Carol şi la intrarea fiului meu Jacinto în Consiliul Indiilor. Aceste două împrejurări ne-au redeschis poarta nădejdii. În dregătoria sa, Jacinto îşi face drum în chipul cel mai prielnic. Numai că noul lui rang şi îndatoririle cărora trebuie să le facă faţă, cer cheltuieli istovitoare. Şi cu cît va înainta, cu atît aceste cheltuieli vor înghiţi mai mult. Cum să putem sprijini un asemenea drum care de pe acum se vesteşte plin de strălucire? Lumea Nouă în care Jacinto este pe cale de a se bucura mîine de o putere considerabilă ? Mie, sănătatea nu-mi îngăduie să pornesc peste mări. De aşa ceva nici vorbă nu poate fi ! Cît despre el, tot viitorul lui este legat de prezenţa sa aici. La Valladolid are sub ochi şi oarecum în mînă toţi oamenii şi toate treburile Consiliului. Pentru nimic în lume nu trebuie să se îndeparteze. Pe această rămînere a lui la Valladolid se întemeiază întreaga sa viaţă şi o plecare ar însemna pieirea. Deci, trebuie neapărat ca Jacinto să se însoare cu o fată bogată. Astfel, ceea ce cu toţii ţi-am cerut ieri pentru cutare şi cutare raţiune, eu vin astăzi să-ţi cer de la om la om, de la prieten la prieten, de la părinte la părinte. Du-te şi stai numai doi ani sau chiar măcar un singur an în Lumea Nouă şi te întorci bogat. Într-o dregătorie ca aceea la care m-am gîndit pentru tine, aurul îţi va curge gîrlă în mîini prin mijloacele cele mai cinstite, ca şi cum ar pica din cer. Herrera, Contreras, Luzan au făcut avere în optsprezece luni, în dregătorii asemănătoare. În care ai gratificaţii însemnate.

ALVARO : Iartă-mă : eşti sigur că mie îmi vorbeşti astfel în acest moment ?

BERNAL : Presupun că te-a indignat cuvîntul *gratificaţii*. Dar e absurd ! Herrera, Contreras... sînt oameni de o înaltă valoare morală, împotriva cărora nimeni n-ar...

ALVARO : Să vezi tocmai pe prietenii tăi înverşunîndu-se să te împingă să te murdăreşti ! Ajunge ! Nu mă voi duce în Lumea Nouă !

BERNAL : Nici măcar pentru fiica ta ?

ALVARO : Oare ceea ce sînt în ochii lui Dumnezeu, ceea ce sînt în proprii mei ochi, să fie întinat, dărîmat din pricina a ceea ce nu fiinţează decît datorită unei clipe de slăbiciune a mea ? Niciodată !

BERNAL : Ceva ce nu fiinţează decît... Astfel o socoteşti pe propria ta fiică ? Dar Alvaro, ce fel de om eşti ?

ALVARO : De-aş fi măcar ticălosul pe care-l crezi ! De ar putea umilirile pe care le rosteşti să mă lovească pe drept ! Dar nu, Bernal : din păcate, eu sînt omul care ar trebui să fie fiecare din voi.

BERNAL : Olmeda avea dreptate cînd îmi vorbea aseară de „cruzimea“ ta.

ALVARO : Olmeda ! De vreme ce la cei şaizeci şi doi de ani ai săi îşi pierde vremea să facă pe guvernatorul în loc să-şi pregătească o moarte cucernică, Olmeda se dovedeşte un uşuratec.

BERNAL : Îţi jertfeşti copilul ţie însuţi ; ţie însuţi şi numai ţie !

ALVARO : A ! neam al asprei neprihăniri, ce nefericit eşti !

BERNAL : Nefericit cînd se vede judecat, el care mereu îi judecă pe ceilalţi.

ALVARO : Dumnezeu este singurul judecător pe care mi-l recunosc eu, şi, plin de cutremurare dar şi de seninătate, aştept sentinţa sa, pe care o voi primi din toată inima.

BERNAL : Te-ai refugiat în cucernicie. Dacă vei fi nevoit să te lupţi cu viaţa, dar să lupţi, nu glumă, te-ai întina ca şi ceilalţi.

ALVARO : Singur un principiu supranatural mi-ar putea îngădui să am îndurare faţă de compatrioţii mei.

BERNAL : Chiar dacă-i vorba de fiica ta ?

ALVARO : În veacul trecut, un cavaler trebuia să-şi aciueze fiul, copil sau adolescent, în casa unui alt cavaler, ca să nu fie încătuşat de iubirea părintească. Nici eu nu primesc un asemenea lanţ.

BERNAL : Oare cavalerul teuton de care ne-ai pomenit ieri, aşteptînd ca o stană în faţa porţii castelului suzeranului, nu se învoia la orice, numai ca să-şi redobîndească fiica ?

ALVARO : Se învoia cu rănile. Nu cu vreo întinare.

BERNAL : Felul tău de a înţelege cavalerismul îţi rătăceşte mintea. Eşti unul din acei oameni care, îndrăgostiţi de propriile lor visuri, pot ajunge o primejdie pentru obşte.

ALVARO : Ţie, pentru prima dată în viaţă, ţi se întîmplă să-mi vorbeşti de bani. Şi asta din pricina fiului tău. La rîndul meu, voi fi necruţător : tu mi-l dărui pentru fiica mea, numai dacă-ţi plătesc greutatea lui în aur. Şi ca s-o pot face, ar trebui la rîndul meu, să calc în picioare toate lucrurile înalte în care cred. Pentru fiica mea ! Iată deci la ce ne folosesc copiii ! Am presimţit asta din totdeauna. Dar niciodată nu m-am aşteptat la o dovadă atît de strălucită.

BERNAL : Mă învinuieşti că-ţi vorbesc de bani. Dar eu socotesc că a nu vorbi niciodată de ei este o falsă eleganţă şi o dovadă de burghezie. Toţi oamenii purtînd un nume de frunte, pe care îi cunosc eu, vorbesc cît se poate de deschis cînd e vorba de interesele lor.

ALVARO : Întrebat de un ostaş al său cine este Dumnezeul spaniolilor, nu ştiu care şef indian a arătat cu degetul o pepită de aur. Şi cînd regele Spaniei, el însuşi, a fost văzut furînd, prin ameninţări sau violenţă bunurile celor patru Ordine ale noastre de cavaleri, cum să ne mai mirăm că astăzi lumea aparţine celor ce nu mai au ruşine ?

BERNAL : Ca şi cum înainte de cucerirea Grenadei, oamenii nu iubeau aurul !

ALVARO : Îl iubeau fiindcă dăruia puterea, şi puterea îngăduia să se facă lucruri mari ! Acum puterea este iubită fiindcă aduce aur, şi cu acest aur se fac lucruri mărunte.

BERNAL : Simplifici totul privind lucrurile anapoda.

ALVARO : Am fost deprins de mic să învăţ că trebuie cu bună ştiinţă să închei tîrguri proaste. Că nu trebuie să te apleci să iei din ţărînă o comoară chiar dacă a alunecat din propria ta mînă. Că nu trebuie să întinzi niciodată braţul ca să iei ceva. Că asta, şi mai presus de orice, asta este dovada adevăratei nobleţi. Am durerea să aflu că astăzi, cînd pajura regelui Carol nu are gheare decît pentru a căuta aur chiar şi în măruntaiele oamenilor, trebuie să te duci la indieni ca să afli acea înaltă şi sfîntă nepăsare pentru bunurile pămînteşti.

BERNAL : Nu trebuie să renunţi la bunurile tale cu prea multă uşurinţă. În aceste renunţări se află tot atît de multă dragoste de sine ca într-o luptă aprigă pentru a le păstra. Şi apoi, cel ce nu iubeşte banul este dispreţuit. Asta este.

ALVARO : Faţă de mine, Dumnezeu s-a arătat deosebit de milostiv şi m-a lăsat în sapă de lemn de vreo cincisprezece ani. Şi totuşi, asta nu e nimic. Vreau să fiu şi mai sărac încă. Nu, n-o să-mi puteţi smulge sărăcia. Chiar şi aşa, sînt mereu lipsit de singurul lucru care îmi este de trebuinţă. Şi voi aţi vrea să cheltuiesc timp — un timp care ar putea sluji mîntuirii

sufletului meu — cu grijile dezgustătoare cerute de administrarea unei averi ? Nu vreau să fiu despuiat de sufletul meu. Nu vreau să fiu bogat, nu ! Mă auzi ? Nu vreau să fiu bogat. Mi-ar fi prea ruşine.

BERNAL : N-ai decît. Crapă de foame dacă asta ţi-e voia. Dar Mariana ?

ALVARO : Dacă Mariana şi fiul tău sînt legaţi de simţămîntul de care mi-ai vorbi, să se ia aşa cum sînt. Vor fi săraci, dar Cristos le va spăla picioarele.

BERNAL : Vor fi săraci ! Uşor de zis.

ALVARO : Tu care mă învinuieşti că nu iubesc precum s-ar cuveni pe Mariana, ai vrea s-o încarc cu păcatul bogăţiei ?

BERNAL : Bogăţia nu-i un păcat.

ALVARO : Cînd mă port, în toate împrejurările, ca un creştin, ar trebui să fiu auzit de miliarde de suflete. Dar iată că tocmai atunci nu sînt auzit de nimeni. Uneori mi se pare că tot ce se petrece în mine se desfăşoară atît de departe de orice înţelegere omenească...

BERNAL : Nu poţi pretinde tuturora să se mulţumească cu un absolut care nu este hărăzit decît unora.

ALVARO : Nu îngădui decît desăvîrşirea.

BERNAL : Eu am fost bogat cam vreo trei ani. Datorită vînzării moşiei mele de la Juncas. Nu ştii ce bine e să ai mulţi bani ! Ce sentiment de împăcare dobîndeşti ! Ce încredere în tine îţi dau banii. În sfîrşit, poţi fi tu însuţi. Sprijinit cu cotul pe mormanul de aur, poţi să-ţi îngădui să fii schimbător, obraznic, să faci lucruri ce nu se fac. Şi cîte şi mai cîte. Dar ba-

nul îţi îngăduie şi lipsa de grabă, munca bine făcută, mărinimia, nezdruncinarea în încercările morale, toate virtuţile sufletului. Iată, milostivirea pe care tu o preţuieşti atît de mult : ei bine, ca să fie folositoare trebuie să ai cu ce s-o hrăneşti. Ah, scumpe prietene, dac-ai şti în ce măsură milioanele îţi îngăduie să te înalţi, în toate privinţele.

ALVARO : Cînd tatăl meu a închis ochii, notarul m-a încunoştiinţat că mă aflam dintr-odată posesorul unei sume care, modestă pentru mulţi alţii, pentru mine era destul de însemnată. Ce simţămînt am avut atunci ? Unul singur : de tristeţe. Mi-am spus : „Cînd te gîndeşti că atîţia oameni muncesc din greu zece ani de zile ca să cîştige ceea ce mie mi-a picat din senin, într-o clipă !" Timp de doi ani, am primit, astfel, în mai multe rînduri, sume deloc de dispreţuit, şi de fiecare dată am încercat aceeaşi stinghereală, aproape copleşitoare. În faţa săculeţilor cu galbeni, îmi spuneam : „Dumnezeule mare, ce să fac cu ei?" I-am dăruit caselor Ordinului nostru.

BERNAL : Şi niciodată nu ţi-a trecut prin cap gîndul să-i fructifici, ca să faci din ei o zestre pentru Mariana ? Bineînţeles că nu ; aşa ceva ar fi fost o pornire firească. Dar, ţie îţi trebuie tot ceea ce depăşeşte firescul. Vrei supranaturalul. Şi milostenia. Să nu dai nimic fiicei tale, dar să îmbuibi nişte bieţi mărginiţi care te urăsc, tocmai fiindcă i-ai îmbuibat !

ALVARO : Milostenia nu are rost decît dacă este răsplătită cu o asemenea ură.

BERNAL : Ah, îmi face greaţă milostenia asta a ta.

ALVARO : Şi mie îmi fac greaţă pornirile pe care voi le socotiţi fireşti. De mila mea creştinească îmi va ţine socoteală Dumnezeu. Dar ce l-ar încălzi pe Cel-de-Sus dacă eu aş pune ban pe ban pentru moştenitorii mei care, la urma urmei, n-au nici o nevoie să fie mai bogaţi decît am fost eu ? Dacă aş fi murit acum cincizeci de ani, bunurile mele ar fi fost moştenite de Ordinul meu. Aşa era tradiţia. Nu exista familie decît prin alegere a inimii şi a minţii ; înrudirea de sînge este un blestem. Noi, cei ce aparţinem Ordinului de Santiago, constituim o adevărată familie.

BERNAL : Ştii bine, Alvaro, că Ordinul nu mai există.

ALVARO : Ştiu. Dar totuşi nu. Dacă n-ar mai trăi decît într-o singură inimă, şi tot ar mai exista. Şi iată că fii şi fiice încep să se strecoare ca nişte venetici în congregaţia noastră. Abia prinseserăm să ne ridicăm cît de cît. Şi aceşti nemernici vin să ne micşoreze, să ne tragă cu înverşunare înapoi. la pămînt. Trădarea pîndeşte mereu în casa noastră şi nu numai la bucătărie, aşa cum se spune. *(Strigă.)* Mariana !

BERNAL : Pentru Dumnezeu, fără izbucniri. Ce vrei să-i spui ?

ALVARO : Poate va fi de folos să afli cum unii părinţi cred că se cuvine să se poarte cu odraslele lor.

BERNAL : Ah, sînt ostenit să te tot aud dîndu-ne lecţii.

ALVARO : În basmele marocane exista un personaj clasic : tatăl pe care-l bate gîndul să poruncească să-i fie ucisă fiica fiindcă e îndrăgostită.

BERNAL : Alvaro, eşti cumva nebun ?

SCENA A DOUA

ALVARO, BERNAL, MARIANA

ALVARO : Mi se spune că nutrești nu știu ce simțămînt pentru fiul lui don Bernal. Și că hrănești acest simțămînt într-o încăpere a casei mele, la cîțiva pași de mine ! Află că nu pot suferi acest soi de lucruri. Bineînțeles, trebuie și tu să-ți închipui că ești singura femeie pe lume care iubește, că lumea întreagă cu tine începe, și așa mai departe. In realitate, ce ești tu ? O mică maimuță și nimic altceva. Și orice iubire între bărbați și femei nu este decît o maimuțăreală. Află că te-ai împotmolit în plină maimuțărie, în plin caraghioslîc, în plină imbecilitate.

BERNAL : Alvaro, nu ți-e rușine ? A fost o vreme cînd nici tu n-ai renegat ca acum natura. Nu o insulta acum în ceea ce ar trebui să-ți fie mai sfînt ca orice !

ALVARO : Mariana, dacă te-am rănit, iartă-mă. Dar și tu mă rănești pe mine în tot ce am eu mai adînc. Mă strădui să duc o viață cît de cît mai înaltă. Și tu mă pierzi. Tu care ar trebui să mă sprijini, tu ești piatra de care mă împiedic.

MARIANA : Tată, eu nu vreau decît ceea ce vrei dumneata. Cum aș putea oare să te pierd ?

ALVARO : Dacă o singură dată ai fi intuit ce înseamnă fața Domnului, ai întoarce capul pe ulițe ca să nu vezi fața unui bărbat. *(Lui Bernal.)* Rămîi cu ea să-i aduci o mîngîiere, tu căruia îți place să se joace de-a tații. Dar să fii tată al unei fete, înseamnă să fii cu adevărat tată ? Cît despre mine, îți mai spun încă odată : nu mă voi duce în Lumea Nouă. Niciodată. Așa îmi place mie. Și așa îi place și Celui-de-Sus. Și asta e de ajuns.

BERNAL : Într-o zi — îți mai amintești ? — mi-ai spus : „Cînd șovăi între mai multe căi, alege-o pe cea mai dureroasă."

ALVARO : Ce m-aș face, o Doamne, dacă n-aș suferi ?

BERNAL : Da. Numai că, în cele din urmă, tot calea care-ți place mai mult o alegi.

SCENA A TREIA

BERNAL, MARIANA

BERNAL : Nu-ți face sînge rău, Mariana, și ascultă. În momentul de față, se află, pentru cîteva zile, la Avila, un puternic personaj, contele de Soria. Îl știi, desigur, din auzite ? *(Semn negativ din partea Marianei.)* O, cît de mult semeni cu tatăl tău care nimic nu mai știe din ce se petrece în lume ! În ciuda anilor săi tineri, contele de Soria este unul din oamenii cu cea mai mare trecere la Curte. Am oarecare influență asupra lui. La stăruința mea va veni să-i facă o vizită tatălui tău și-i va spune că regele și-a exprimat în public dorința ca don Alvaro să primească o dregătorie în India. Îl cunosc eu bine pe tatăl tău : vorbește veninos despre rege, dar cu un anumit respect. Regele este totuși domnul lui într-ale cavalerismului și pentru nimic în lume Alvaro nu și-ar călca îndatoririle sale. Tatăl tău pretinde că, la vîrsta

lui, nu mai faci planuri de viitor. Dar rămîne un lucru pe care-l mai poţi face la orice vîrstă : să te dovedeşti om de credinţă. Lealitatea îşi va face auzit glasul în adîncul lui... Poate — de ce nu ? — şi un strop de îndreptăţit amor propriu. Eşti mulţumită ? Cum ? Nu spui nimic ?

MARIANA : Cînd porneşte să curgă, sîngele e tăcut.

BERNAL : Şi lacrimile la fel. Nu-i aşa ? Hai, usucă-le.

MARIANA : Unde vezi, domnita ta, lacrimi ?

BERNAL : Aici.

MARIANA : O altă făptură plînge în mine.

BERNAL : Eşti o copilă. Ah, de ce nu sînt eu tatăl tău !

MARIANA : Nu eşti, nu eşti.

BERNAL : Ţi-ar displace să fiu tatăl tău ?

MARIANA : Ceea ce face Domnul, e bine făcut.

BERNAL : Nu mă ai la inimă !

MARIANA : Cum să nu te am la inimă pe domnia ta care-l iubeşti pe Ja... *(Se opreşte brusc.)*

BERNAL : Nu-i voi ierta niciodată lui Alvaro măsura în care compromite virtutea prin lipsa lui de măsură.

MARIANA : Tatăl meu este omul cel mai drept de pe lume. Şi a fi astfel, e singurul lui lux. Un lux care se plăteşte scump.

BERNAL : Tatăl tău e un sfînt. Sau puţin lipseşte ca să fie. Totuşi, încep să înţeleg că sfinţii trebuiau să pună la grea încercare răbdarea celor din jurul lor.

MARIANA : Tatăl meu nu mi-a dat prilejul să gîndesc astfel.

BERNAL : Îl aperi fiindcă aşa se cuvine.

MARIANA : E mare lucru să poţi avea stimă pentru cineva.

BERNAL : Cavalerii Ordinului Santiago sînt de părerea mea.

MARIANA : Dreapta neînduplecare descumpăneşte oamenii, nu le impune. Şi curînd stînjenirea se preface într-un fel de repulsie.

BERNAL : Eşti foarte înţeleaptă la cei optsprezece ani ai tăi.

MARIANA : Sînt numai temeinic cumpănită.

BERNAL : Poate există, ascunsă în don Alvaro, o oarecare înclinare spre contrazicere. Dacă lumea din jurul nostru s-ar arăta cucernică, poate că el s-ar înverşuna să se dovedească un spirit îndrăzneţ, lipsit de prejudecăţi.

MARIANA : Poţi crede aşa ceva cînd îl cunoşti de atîţia ani ? Ce înseamnă atunci prietenia, dacă se poate înşela astfel ? Cîtă dreptate am avut eu, deci să nu-mi fac prietene ! Nu există nimic prefăcut în tatăl meu. El merge drept înainte. Mîntuirea sufletului său şi Ordinul Santiago, iată unica sa cale. Nimic altceva, nici în stînga, nici în dreapta. O nepăsare strivitoare pentru tot ce nu poartă vreo pecete de sublim. *Unum, Domine...* „O, Doamne, un singur lucru de trebuinţă.“ Străbunicul meu ştia ce face cînd a înlocuit cu aceste cuvinte, din care şi-a făcut o nouă deviză, vechea deviză a familiei noastre.

BERNAL : Astfel, tu, fiica sa, te afli la dreapta sau la stînga lui. Te ţine, în afara drumului lui.

MARIANA : Nefiresc ar fi ca un om de vîrsta și cu preocupările lui, să găsească vreo plăcere deosebită în prezența și conversația unei domnișorele ca mine.

BERNAL : Da, mereu „privirea dinăuntru". Această „privire dinăuntru" care-i mai puțin ațintită asupra lui Dumnezeu, cît asupra ta însăți.

MARIANA : El singur contribuie la tot ce este îndreptat împotriva lui. Și domniile voastre, îl socotiți egoist !

BERNAL : Își face dușmani, fiindcă asta-i este plăcerea.

MARIANA : Dacă nu te-aș cunoaște, don Bernal, te-aș socoti un om rău văzînd cum te îndîrjești să-l cobori în ochii mei.

BERNAL : Nu sînt un om rău. Sînt cineva care vrea să te vadă fericită.

MARIANA : Eu nu caut să fiu fericită.

BERNAL : Nu vrei să te măriți cu Jacinto ?

MARIANA : Nu ca să fiu fericită.

BERNAL : Atunci pentru ce ?

MARIANA : Dar el... crezi că el ar fi fericit cu mine ?

BERNAL : Sînt sigur.

MARIANA : Crezi că aș putea să-i fiu folositoare în lucrurile însemnate, temeinice ? Nu jinduiesc după o viață ușoară. Aș vrea o viață în care să fie nevoie de curaj.

BERNAL : De curaj întotdeauna e nevoie.

MARIANA : Dar crezi oare că el știe să dosebească limpede ce e temeinic de ceea ce nu e ? Fiindcă asta este esențialul : să nu te dărui decît într-o parte și să te menții aprig pe același drum.

BERNAL : O să-l inveți tu asta, dacă eu n-am știut s-o fac.

MARIANA : Vreau să pășesc în căsnicie și să închid ușa după mine așa cum intri într-o capelă. Și să nu mai arunc înapoi nici o singură privire. Niciodată. El va fi pentru mine singurul, și eu pentru el singura. Pierdută în el singur, pentru totdeauna.

BERNAL : Vor mai fi, desigur, și copiii.

MARIANA : Cred că și ei ar fi o primejdie de împrăștiere, m-ar sustrage bărbatului meu.

BERNAL : Pe tine bogăția nu te sperie ?

MARIANA : O voi primi ca o încercare prin care mă voi strădui să trec cu bine.

BERNAL : Scumpa mea Mariana, ești leită tatăl tău. Mai înțeleaptă însă. Il regăsesc pînă și în vorbele tale. Fraza ta : „Cred că și copiii ar fi o primejdie de împrăștiere... „mi-a adus aminte de o frază rostită puțin înainte de don Alvaro : are nevoie de o singurătate atît de totală încît însăși prietenia ar turbura-o dacă s-ar strecura în ea. Da, da, ești leită el.

MARIANA : Mă disprețuiesc prea mult pentru ca să cred că ceea ce sînt ar putea să semene cu tatăl meu.

BERNAL : Te disprețuiești, dar totuși ești mîndră ca o viperă. „Ca o viperă !". Comparația este a lui Jacinto.

MARIANA : Don Jacinto este prea îndrăzneț să mă descrie cînd nu mă poate cunoaște.

BERNAL : Și tu ești prea ceremonioasă spunîndu-i *don* Jacinto în fața mea.

MARIANA : Nu am să spun pe nume unui om care nu-mi este nimic.

BERNAL : Mariana ! Încetează această comedie a răcelii. Trebuie să-ţi dezvălui că acum două săptămîni îmi scria : „În casa mea, gingășia ei va fi ca murmurul apei“ ? Că acum trei zile mi-a scris : „Iubirea mea pentru ea m-a trezit noaptea trecută. Auzeam glasul acela înstelat şi îndepărtat...“ ?

MARIANA : Glasul înstelat şi îndepărtat... să fie oare glasul meu ?

BERNAL : Da, glasul tău. Trebuie să-ţi mai spun, de asemenea, că acum două săptămîni mi-a mai scris : „Mă înăbuş departe de ea“ ? Şi că acum trei zile, îmi scria : „Cărarea care-i desparte părul este ca drumul pe care-l vei croi prin zăpadă cînd te vei duce spre casa ei“ ?

MARIANA : Să fie adevărat că ţi-a spus toate astea ? Nu, cu siguranţă sînt o născocire a domniei tale ca să-mi faci plăcere.

BERNAL : Dumnezeu mi-e martor că n-am născocit nici un cuvînt.

MARIANA : Atunci, spune-i acelui domn de la Curte care urmează să vină la noi că-și va pierde vremea dacă, încercînd să clintească pe tatăl meu din hotărîrile sale, îi va vorbi despre gloria care l-ar aştepta dacă ar primi ceea ce i se propune. Iar dacă va pomeni de înavuțire, va fi dat pe poartă afară. Mai spune-i acelui domn că singurul lucru de făcut cu sorţi de izbîndă este să-l încredinţeze pe tata că, pentru a restabili autoritatea morală a Spaniei, regele vrea să trimită în Lumea Nouă numai spanioli fără prihană. Fă-l să înțeleagă că trebuie să-i vorbească şi despre Ordinul de Santiago, că trebuie să se dea indienilor prilejul să ştie ce înseamnă un adevărat cavaler al acestui Ordin. În cele din urmă, să-i spună tatălui meu că este o poruncă a regelui. Don Bernal, nu-i așa, vei respecta întocmai toate astea acelui domn ? Mai ales să nu-i aducă tatălui meu obişnuitele laude de care-i este lehamite ; ajută-l să născocească ceva mai subtil... Domnia ta va şti desigur să găsească. În timp ce acel domn se va afla aici, eu, în genunchi în faţa crucii mă voi ruga cerului ca tatăl meu să se lase înduplecat.

BERNAL : Da, te vei ruga cerului. Dar ce ar fi să te rogi şi de tatăl tău ? La urma urmei, nu ai şi tu cuvîntul tău de spus ?

MARIANA : Eu să mă rog de tatăl meu ? Niciodată !

BERNAL : Dacă această căsătorie va atîrna de o vorbă spusă de tine tatălui tău, nu ai rosti-o ?

MARIANA : Niciodată !

BERNAL : Mereu acest *niciodată* al neamului Dabo. Ah, ce obositori sînt oamenii fără măsură !

MARIANA : Iartă-ne, don Bernal : noi toţi din acest neam, avem inima fără nici o ştirbire. *(Pe fereastră se strecoară o palidă rază de soare gris-perle, acel gris-perle specific luminei de la Avila.)* Doamne, o rază de soare ! Cea dintîi după două luni.

BERNAL : A, Mariana ! Şi iată totuși că pentru o rază de soare, apele inimii ţi-au umezit încă o dată ochii.

MARIANA : E doar din pricina braseronului : fumegă.

BERNAL : Nu, micul meu mărgăritar, nu ai să poţi să mă-nşeli.

MARIANA : Cea dintîi rază de soare din iarna asta ! Aşa doar, soarele mai există încă ! Curînd zăpezile se vor topi, curînd va fi primăvară...

BERNAL : Din păcate, sîntem abia la începutul lui ianuarie.

MARIANA : Primăvara se apropie ! Mîine va fi primăvară !

BERNAL : Şi spuneai că nu vrei să fii fericită !

MARIANA : Nu, don Bernal, nu vreau să fiu fericită.

Acelaşi decor
Afară ninge mereu.

SCENA ÎNTÎI

ALVARO, MARIANA

MARIANA *(citeşte)* : „Cînd Diego Morezore se văzu din nou în carcera sa, în urma încercării sale neizbutite de a fugi din închisoare, iarăşi prizonier şi rănit, fu cuprins de o adîncă deznădejde, fără margini şi fără nici o licărire de lumină. Dar deodată înţelese că Cel-de-Sus îi hărăzea această grea încercare ca o dovadă că era un ales al său. Atunci Diego sărută lanţurile de fier care îi încătuşau mîinile şi adormi împăcat."

ALVARO : Ajunge. Pentru astăzi, cel puţin. Dacă ai continua să-mi mai citeşti din vechile epopei ale noastre, mi-e teamă că m-aş înduioşa. Ştiu acum pentru ce războiului împotriva necredincioşilor i s-a spus războiul sfînt : fiindcă spaniolii care l-au purtat erau nişte sfinţi. Pe atunci aveam o armată curată la cu-

get ; mi se umplu ochii de lacrimi cînd mă gîndesc la ea. Astăzi totul este tulbure în armata noastră. Astăzi dacă mi se întîmplă să mă întîlnesc cu un militar, îmi vine să ridic din umeri. Dealtfel, de treizeci de ani de cînd tot dăinuie, nu s-a scris nici o singură epopee despre războiul purtat în Lumea Nouă. *(Mariana adună într-o lopățică jarul stins, răspîndit pe lespezi.)* Te supără tăciunii ?

MARIANA : Găsești că e frumos să lăsăm pe jos toată murdăria asta, cînd trebuie să primești un înalt oaspete ?

ALVARO : Fă bine, te rog, și lasă tăciunii acolo unde sînt. Ce-ar crede Tia Campanitta și Isidro ? Că-mi dau o osteneală deosebită pentru contele de Soria, un flecuşteț spilcuit al curții din Gand a lui Carol ? Crede-mă : știu eu cum se ridică pe lume mărimile. Călcînd, la fiecare treaptă, ceva sfînt în picioare.

MARIANA : Trebuie totuși să se afle la Curte măcar un singur om neîntinat.

ALVARO : Nu, nici măcar unul singur. Şi de contele de Soria nici nu aș vrea să știu dacă nu aş bănui că mi-aduce o veste privind Ordinul nostru. Acum trei luni, noi am cerut regelui să încerce să obțină de la Papa unul din privilegiile de care s-au bucurat odinioară Templierii : îngăduința ca cimitirele Ordinului nostru să poată primi spre îngropăciune resturile pămîntești ale excomunicaților. Este o dorință adînc înrădăcinată în inima mea și nici nu-ți poți închipui cu cîtă patimă îi aștept îndeplinirea. Nu-mi pot închipui că un trimis al Curții regale să vină să mă

viziteze pentru un alt motiv decît acela de a-mi aduce răspuns la cererea noastră. Şi oricît de necrezut ți s-ar părea, Mariana, am o presimțire că răspunsul va fi cel bun, pe care-l aștept. Cartea asta de epopei s-o duci în camera mea, și să umpli cu untdelemn opaițul. Aseară citeam *Parsifal*-ul lui Wolfram von Eschenbach, această *Cîntare a Cîntărilor* a Cavalerismului. A trebuit să-mi întrerup citirea fiindcă s-a stins opaițul. Să cumperi și niște săpun, că numai am, și să cîrpești, rogu-te, unul din cearceafurile patului meu : e rupt.

MARIANA : Dacă-l cîrpesc, o să se rupă alături. E peste tot tocit.

ALVARO : E tocit acolo unde sînt găuri. Împrejur este încă foarte bun.

MARIANA : Nu vrei să-ți cumpăr un rînd de cearceafuri noi ?

ALVARO : Ar fi o cheltuială de prisos. Spune mai bine că te plictisește să cîrpești. *(Iritat.)*. La urma urmei, fă cum vrei ; nu cer decît un singur lucru : să nu mai aud vorbindu-mi-se de cearceafuri. *(Dînd să iasă, se oprește în fața Marianei și îi scutură ușor gulerul.)* Ai fire de păr pe gulerul rochiei. Asta-ți mai lipsea : să umbli și neîngrijită.

SCENA A DOUA

MARIANA : O, comoara mea ! O, făptură scumpă mie dintre toți oamenii ! Tu, pentru care am mai păstrat ceva din copilăria mea și am pregătit un prinos în adîncul

sufletului din clipa chiar în care am venit pe lume, deschide-mi braţele, smulge-mă din suferinţa mea, şi fie ca această mîhnire să fie cea din urmă care să izvorască din mine însămi şi, curînd, să nu mai am alte mîhniri decît pe acelea ale tale... Dar cum ? Un străin să fie scăparea mea ? Un străin care nu m-a văzut niciodată despletită, care nu cunoaşte nici încăperea în care trăiesc ? Şi împotriva tatălui meu să caut ocrotire ? Împotriva tatălui meu ? Dar el m-a zămislit, pe el îl iubesc şi de el să fug ? *(Se aud bătăi, jos, în poartă. Zvon de glasuri, afară.)* Contele ! Doamne ! Doamne, de vreme ce un necunoscut trebuie să găsească argumentele şi puterea de convingere de care atîrnă viaţa mea, luminează-l, Doamne, strecoară-i în minte aceste argumente şi dă-i toată puterea de convingere. Trebuie, vreau ca duhul tău să se pogoare pe tot ce priveşte tatăl meu, şi să-i înfăţişeze acest tot într-o lumină sub care nu l-a văzut niciodată. Aşa se arată harul tău... Aşa ne-o spun cărţile sfinte : străfulgerare de care nu-ţi dai seama şi totul este altfel...

SCENA A TREIA

ALVARO. CONTELE DE SORIA

ALVARO : Domnia ta aduce o adiere cu totul nouă în casa unor oameni care trăiesc cu totul retraşi.

SORIA : Aduc, mai ales, zăpadă pe cizme. Doamne, ce iarnă ! A trebuit să mă duc pînă la Torral. Cît vezi

cu ochii numai troiene pustii de zăpadă în care caii noştri erau să se împotmolească. Sub greutatea zăpezii se frîng crengile copacilor şi în apele îngheţate ale rîurilor se văd prinse leşuri de lupi ca nişte rădăcini groase, dezgropate de puhoaie.

ALVARO : Cotropită şi ea de nămeţi, Avilla este mai mult ca oricînd cetatea reculegerii. Cel mai nimerit leagăn pentru lucrurile mari. Trăznetul nu ştie decît să nimicească. Dar germinarea se face în adîncă tăcere, în străfunduri, de nimeni bănuită.

SORIA : Desigur, desigur. Se poate întîmpla însă ca reculegerea să fie ea însăşi acţiune, aşa cum este la domnia ta ! Ştiu că te îngrijeşti cu toată stăruinţa de azilurile Ordinului Santiago. Ai schimbat sabia cu năframa Veronicăi.

ALVARO : Domnia ta eşti încă prea tînăr ca să fi încercat acest sentiment : vine o vîrstă la care ţi se pare că oamenii nu există decît ca să fie milostiviţi. Dacă nu ar fi milostenia, i-aş uita cu aceeaşi plăcere cu care şi eu doresc să fiu uitat de ei.

SORIA : Dar ei nu-l uită pe Alvaro.

ALVARO : Este o cinste să fii uitat în vremuri ca ale noastre : totalul dispreţ doreşte să fie dispreţuit de ceea ce dispreţuieşte, ca să se simtă astfel îndreptăţit. Fie numele meu asemănător norilor aceia mari din care, după puţine ceasuri, nici urmă nu mai rămîne.

SORIA : Din nefericire, lucrurile nu stau astfel. Amintirea marilor domniei tale înfăptuiri rămîne vie

ALVARO : Mă mir foarte că mai este vie pentru alții, cînd în mine a murit.

SORIA : Zgomotul pe care-l face tăcerea domniei tale...

ALVARO : *(sec)* : Nu, te rog !

SORIA : Așadar, nici o ambiție, nici o dorință ?

ALVARO : Ce să dorești cînd totul este dezonorat ?

SORIA : *(zîmbind un pic batjocoritor)* : Totul e dezonorat ? Să fie cu putință ? Trebuie să fie trist să nu ai nici o ambiție. Oricum, dacă don Alvaro nu mai are nici o năzuință, alții au pentru domnia sa. Cred că e timpul să afli scopul vizitei mele. Desigur că ai cunoștință de expediția pe care o pregătește Alesio Fuenleal...

ALVARO : Ah, domnule, oprește-te ! Nu vestea asta o așteptam. Dezamăgirea pe care mi-o pricinuiești este cum nu se poate mai mare. Dacă ai venit cumva cu gîndul să mă ispitești, curmăm numaidecît această convorbire. Am mai fost chinuit și de alții, îndelung și cu stăruință. Te-ai strădui zadarnic.

SORIA : Ascultă-mă, totuși, o clipă. În înalta sa înțelepciune, majestatea sa a înțeles, că, întreprinsă de cele mai multe ori de niște netrebnici aventurieri, creștinarea indienilor nu era cu putință. Regele dorește, deci, ca, cel puțin de acum înainte, să fie trimiși în Indii, oameni ponderați și integri, care să fie garanție pentru indieni și pildă pentru spanioli. Pot să te asigur, don Alvaro, că în curînd, se vor găsi întruniți în lumea nouă sumedenie de oameni de seamă.

ALVARO : Se vor lăsa și ei corupți de ambianța funestă creată acolo. Așa cum am și avut nenumărate dovezi. Nu, domnul meu, nimic nu mă va mai îndupleca.

SORIA : Mie îmi poți spune nu. Dar poți oare spune nu și regelui ?

ALVARO : Regelui ?

SORIA : Majestatea sa a rostit cîteva nume. Printre ele se afla și al domniei tale.

ALVARO : I l-a șoptit cineva, desigur.

SORIA : Nimeni nu i l-a șoptit. Mă aflam de față.

ALVARO : Ia te uită ! Regele mă știe oare și altfel decît un bătrîn smintit care-l hărțuie cu cereri și memorii pentru Ordinul de Santiago ?

SORIA : Cuvintele măgulitoare cu care ți-a însoțit numele, dovedesc înalta stimă a maiestății sale pentru domnia ta. Și acum, don Alvaro, socotesc că nu eu trebuie să-ți spun ce înseamnă o poruncă a regelui.

ALVARO : Dar tot ceea ce simt eu se împotrivește unei astfel de hotărîri !

SORIA : Poți să-ți fii necredincios ție însuți cînd e vorba să fii credincios suveranului tău.

ALVARO : Dar eu nici nu am priceperea trebuitoare pentru a izbuti în Lumea Nouă.

SORIA : Nu ți se va cere decît prezența și binefacerea care, de la sine, o răspîndește în jurul ei această prezență.

ALVARO : Mi-ai spus, domnul meu, că majestatea sa a rostit cîteva cuvinte despre mine. Îți amintești cumva care au fost întocmai acele cuvinte ?

SORIA : Hm, întocmai... întocmai... A, da ! A spus că : „Sufletele iubite sînt gata să dea sprijinul lor chiar

în situaţii disperate şi, tocmai pentru aceasta, poate că...

LVARO : Pentru aceasta... ce ? Pentru aceasta ar trebui să plec în Indii ?

ORIA : Cine poate şti ?

LVARO : Iată o vorbă plină de adîncime, zguduitoare la un om atît de tînăr, cum este regele nostru. Dacă el ştie că Indiile reprezintă o tragedie fără leac... şi dacă tocmai din această pricină s-a gîndit la mine... Ei bine, spun drept că lucrul acesta parcă a întredeschis porţile inimii mele.

ORIA : Şi atunci, care-i răspunsul domniei tale ?

LVARO : Cer un răgaz de gîndire...

ORIA : Mai este oare de gîndit, cînd regele şi-a rostit gîndul ? Dealtfel, mîine trebuie să plec la Valladolid.

LVARO : A ! pleci chiar mîine ?

SCENA A PATRA

ALVARO, SORIA, MARIANA

IARIANA *(intrînd ca o furtună) :* Tată, nu mai puteam aşaştepta nici o clipă : trebuie să-ţi dezvălui adevărul. Toate astea sînt o groaznică înscenare. Don Bernal l-a povăţuit pe conte să-ţi spună că regele a vorbit de dumneata. Regelui nici prin gînd nu i-a trecut aşa ceva.

ORIA : Dar, domnişoară, nu erai înţeleasă cu don Bernal ? Nu domnia ta i-ai cerut să-mi spună...

MARIANA : Eram zdrobită. Vorbeam aşa cum bîjbîi prin ceaţă. Glasul îmi era atît de slab încît se vede că don Bernal nu a înţeles limpede... Dar nu, nu. Vreau să mărturisesc totul. Şi eu am luat parte la acest complot.

SORIA : Domnul meu, iată o ciudată întorsătură pe care o iau lucrurile în care m-am lăsat supărător amestecat. Da, la stăruinţa lui don Bernal am consimţit să joc această comedie. Dar dacă e adevărat că regele nu a rostit numele domniei tale, nu e mai puţin adevărat că mă bucur de oarecare trecere la Curte şi m-aş strădui să obţin, dacă aceasta ţi-ar fi dorinţa...

ALVARO : Vrei să mă şi insulţi după ce ţi-ai bătut joc de mine ?

SORIA : Văd că uneori este mai primejdios să faci un serviciu cuiva decît să scoţi capul peste un meterez.

ALVARO : Nu am nimic să-ţi cer şi nimic să-ţi dărui : împrejurarea este neprielnică pentru ca o punte să poată fi stabilită între noi. Cred, conte Soria, că nu mai avem nimic să ne spunem.

SORIA : Ba da, un ultim cuvînt din partea mea. Ai avut aerul de a mă judeca cu oarecare asprime fiindcă aş fi cam tinerel. Ei bine, află că, după părerea mea, tinerii au un fel de a se purta poate prea brusc, dar inima lor este plină de modestie în timp ce, sub aparenţele lor de sfinţi, unii bătrîni au adesea inima împietrită şi trufaşă.

ALVARO : S-ar putea ca, ţinînd fruntea sus, renunţarea să fie luată drept trufie, în timp ce josnica lăcomie se

încovoaie pînă la pămînt. Pleacă, domnule : lumea voastră nu este a noastră. În tulburarea pe care mi-ai pricinuit-o, vei îngădui să nu te însoțesc pînă la ușă.

SCENA A CINCEA

ALVARO, MARIANA

ALVARO :De ce ? De ce ?

MARIANA : Mă aflam în camera mea, la picioarele crucifixului, rugîndu-mă ca omul acesta să te înduplece. Și dintr-odată pe dumneata te-am văzut în locul celui răstignit, cu capul aplecat spre umăr așa cum te surprinsesem într-o seară, adormit în jilț, în fața vreascurilor stinse. Am simțit atunci că dumneata erai batjocorit așa cum a fost răstignitul, și că trebuia numaidecit să-ți sar în ajutor. Zdrobită să-mi fie viața, spulberată așteptarea mea, decît să te știu înșelat sub ochii mei, înșelat din pricina mea și căzînd într-o cursă la care și eu contribuisem să-ți fie întinsă.

ALVARO *(pune un genunchi la pămînt în fața fiicei lui, îi ia mîinile și își sprijină fruntea de ele) :* Iertare, Mariana, iertare ! De atîtea ori în viața mea, am păcătuit împotrivă-ți. În această clipă o pînză neagră îmi cade de pe ochi. Pentru mine, abia astăzi te-ai născut de vreme ce abia astăzi aflu că ești vrednică de a fi iubită. Așadar, tu... tu mă iubeai ? Ce lucru straniu ! Pentru ce oare mă iubeai ?

MARIANA : Dumneata îmi ceri mie iertare, mie care am fost părtașă la cumplita înșelăciune ? Ridică-te, tată, din suflet te rog. Simt că mi se rătăcește mintea văzîndu-te în genunchi în fața mea.

ALVARO : Îți săpai prin întuneric, de-a lungul malurilor mele, albia rîului zilelor tale și eu nu-l auzeam șipotind ! Și iată că, dintr-odată, undele noastre s-au contopit și acum ne îndreptăm spre aceeași mare. Mariana, spune-mi că nu e prea tîrziu.

MARIANA : Tată, pe sîngele și pe Sfîntul Duh...

ALVARO : M-ai oprit pe buza prăpastiei. Cînd tot ce era mai curat, mai înalt în viață pentru mine, îmi fugea de sub picioare, tu ai fost pentru mine tot ce putea fi mai curat și mai înalt. Eu ți-am dăruit viața ta și tu mi-ai redat viața mea.

MARIANA : Nu aș fi putut răbda să te văd încetînd de a mai fi ceea ce ești. M-ai învinuit acum cîteva zile că din pricina mea te pierzi. Am vrut să te scap.

ALVARO : Doamne ! Cuvintele acelea ale regelui... Trebuie să mărturisesc că ele îmi întredeschiseseră inima... Fii lăudat Doamne, că mi-ai mijlocit prilejul să-mi dau seama cît de demn de luat în rîs, cît de bicisnic puteam fi... Și să mă arăt astfel tocmai în fața ultimei făpturi de pe lume care ar fi trebuit să mă vadă așa. Tu, tu, Mariana, m-ai văzut începînd să calc strîmb. Dar însăși această grea cădere mă ajută să mă avînt tot mai sus. De acum înainte nimic nu mă va mai opri să-mi îndeplinesc năzuința. Năzuința de a mă dezlega în întregime de orice robii pămîntești. Să ne reîntoarcem la adevărata realitate. Ah, cît de mult aspiram la ea și din totdeauna. Cu cîtă rîvnă trăgeam din toate puterile de ancorele mele, ca

să mă îndrept spre marele larg. După ce voi pune ordine în toate treburile mele, mă voi închide pentru totdeauna în mănăstirea Sfîntului Barnabeu. Tu, copila mea, te vei duce să trăiești la mătușa ta... Afară doar dacă... da, afară doar dacă... Și, de ce nu ? Lasă-mă să te duc cu mine către acest Dumnezeu care tot spre el mă duce. Avîntă-te spre soare coborînd în mormîntul meu. Înainte, mă împăcam cu gîndul că trăiești, într-o oarecare măsură, cum îți era pofta. Acum, însă, cum să mai pot voi pentru tine altceva decît adevărul ? Apropie-te și mai mult de mine : să devii eu-însumi. La sfîntul Barnabeu este și un schit carmelit de maici. Vei vedea ce este să nu mai fii nimic.

MARIANA : Să mai fii totuși... cît de puțin, ca să poți face încă ceva pentru cei pe care-i iubești.

ALVARO : Nu vom mai fi, și totuși vom putea mai mult decît tot ceea ce este.

MARIANA : O, Doamne, cînd eram în brațele căldurii omenești !

ALVARO : Adormita întru Christos ; adormită, îngropată în adîncul abis al dumnezeirii...

MARIANA : „Părinte, îmi încredințez sufletul mîinilor tale.“

ALVARO : Să te cred oare ? Poți să te încrezi în propria ta bucurie ?

MARIANA : O străfulgerare, și totul este altfel.

ALVARO : Ceea ce s-a clintit, va clinti poate încă.

MARIANA : Brusc intrat apoi în veșnică neclintire.

ALVARO : La noapte, la ceasurile trei, în toate mînăstirile din Spania, mii de bărbați și de femei se vor trezi și se vor ruga. Atunci te vei trezi și tu și vei veni la mine. Ca să-mi spui a doua oară că ai renunțat la tot.

MARIANA : Da, tată.

ALVARO : Fiindcă te jertfești nu-i așa ? Generozitatea este întotdeauna jertfirea de sine. Această jertfire este însăși esența generozității. Te jertfești, Mariana ?

MARIANA : Da, tată.

ALVARO : Și... nici o lacrimă ? Luptă, suferă mai mult. Unde nu e luptă, nu e răscumpărare.

MARIANA : Dacă va fi nevoie, voi plînge mai tîrziu. Apoi îmi voi săruta lanțurile ca Diego Monson și voi adormi împăcată.

ALVARO : Și măruntul acela personaj, fiul lui don Bernal ?

MARIANA : Datorită lui cunosc deplina măsură a jertfei. Cum nu l-aș iubi pe vecie tocmai pentru asta ?

ALVARO : Că ai iubit, cîndva, ți se va părea într-o zi de neînțeles. Din fericire, n-ai cunoscut pîngăritoarea iubire a masculului. Nici un alt sînge nu va veni să se amestece cu sîngele nostru. Nu va exista nici un bărbat care să te sucească și să te răsucească în brațele lui. Și nici copii : nimeni care să mă murdărească, nimeni care să mă trădeze. Odată cu tine mă sting și eu în toată neprihănirea mea. Cei din urmă !

Noi doi vom fi cei din urmă. Ce tărie în aceste cuvinte : *cei din urmă*, care deschid calea spre neantul sublim.

MARIANA : Aş vrea...

ALVARO : Dumnezeu nu vrea. Şi nici nu caută. El este linişte veşnică. Numai nedorind nimic îl vei oglindi pe Dumnezeu. Fulgii de zăpadă pogoară ca limbile de foc asupra apostolilor. Ştii, nu-i aşa, că de Rusalii se consacrau Cavalerii ? *(Desprinde din cuiul de pe zid, marea mantie albă a Ordinului de Santiago şi ţinînd mîna pe umărul Marianei se înveşmîntă şi pe el şi pe ea în mantia care le cade pînă la picioare.)* Prin mîna pe care ţi-am pus-o pe umăr, te-am consacrat Cavaler al Ordinului Santiago. Şi acum, să pornim spre ţara unde nu mai există prihană ; să plecăm în zbor de vultur, micuţul meu cavaler ! Ce stranie călătorie avem de făcut ! Pe lîngă ea, călătoria în India se înfăţişează atît de murdară şi de josnică.

MARIANA : Să plecăm ca să murim, sentimente şi iubire ! Să plecăm ca să murim.

ALVARO : Să plecăm ca să trăim. Să plecăm ca să fim morţi. Şi vii printre cei vii.

(S-a întunecat. Nu se mai vede pe scenă decît luminozitatea mantiei care-i înveşmîntă pe amîndoi, îngenunchiaţi în faţa crucifixului, el cu mîinile împreunate, ea cu braţele încrucişate pe piept. Dincolo de fereastră, fulgii de zăpadă cad din ce în ce mai deşi.)

ALVARO : Veşnicie ! O ! veşnicie !

MARIANA : Nesfîrşire ! O ! nesfîrşire !

ALVARO : Cucernicie ! Cucernicie !.

MARIANA : Ce tăcere ! Tăcerea zăpezii... Niciodată nu am auzit asemenea tăcere în Avila. S-ar spune că numai noi doi mai fiinţăm pe pămînt.

ALVARO : Avila ? Ce e Avila ? Un oraş ? Şi pămîntul ? Eu îl văd în întregime îngropat sub zăpadă. Întocmai ca şi noi sub albul mantiei Ordinului.

MARIANA : Zăpadă... zăpadă... Castilia se scufundă în zăpadă ca o corabie în valuri. Curînd va dispare. A şi dispărut. Din Aragon nu se mai zăreşte decît piscul Sierei Utiel. Zăpada înghite întreaga Spanie. Nu mai e Spanie.

ALVARO : Ştiam asta de mult: nu mai e Spanie. Fie! Piară Spania. Piară întreaga lume ! Dacă eu mă izbăvesc şi dacă tu te izbăveşti, totul e izbăvit şi împlinit.

MARIANA : Totul a şi fost izbăvit şi împlinit fiindcă iată, şi zăresc o Fiinţă cu privirea neclintită, care mă aţinteşte cu ochi la care nu poţi să te uiţi.

ALVARO : Sînge din sîngele meu, tu preţuieşti mai mult decît mine : în clipa asta m-ai întrecut ; tu vezi, înainte de mine, ceea ce eu atîta am visat...

MARIANA : O ! trandafir de aur ! Chip de leu ! Chip de miere ! Prosternată, iată-mă prosternată, cu fruntea la pămînt, în faţa Celui pe care-l simt !

LVARO : Nu ! Ridică-te şi mai sus şi mai în grabă ! Soarbe şi lasă-te sorbită !
IARIANA : Sorb şi sînt sorbită şi ştiu că totul e bine.
LVARO : Totul e bine, totul e bine.
IARIANA : Ştiu că un singur lucru se cuvine şi că acel lucru este cel pe care îl spuneai.
LVARO şi MARIANA *(împreună)* : Unum, Domine.

CUPRINS

Prefață V
Tabel cronologic XXV
Cuvîntul traducătorului XLV

REGINA MOARTĂ 1
RĂZBOIUL CIVIL 115
MAESTRUL ORDINULUI SANTIAGO 217

montherlant

«Mi se pare astăzi că, împreună cu *Olimpicele*, *Regina moartă* este, dintre toate scrierile mele, aceea de care sînt cel mai mult legat. Și totuși, cum să nu-ți fie puțin ciudă pe ceva care fiind aproape tu însuți, va exista cînd tu vei fi încetat să mai exiști!»

Lei 5,0

editura minerva